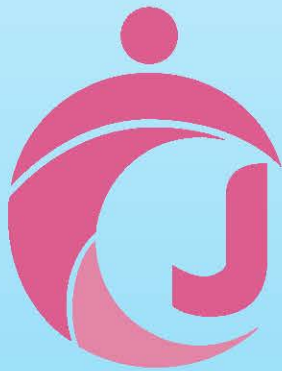

สถาบันวิจัยสังคม
SOCIAL RESEARCH INSTITUTE
Chulalongkorn University

JSRR

ISSN 3056-9508
(ONLINE)

วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์

Journal of Social Research and Review

ปีที่ 48 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม 2568

วารสารแห่งสถาบันวิจัยสังคม
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
A Journal of the Social
Research Institute,
Chulalongkorn University

กองบรรณาธิการภายนอก

Professor Dr. Peter Michael Rosset

El Colegio de la Frontera Sur (ECOSUR), México

Professor Dr. Emma E. Porio

Ateneo de Manila University, Philippines

ศาสตราจารย์ ดร.นฤมล นิราทร

นักวิชาการ

รองศาสตราจารย์ ดร.กนกวรรณ มะโนรมย์

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สิริพร สมบูรณ์บุรณะ

มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

อาจารย์ ดร.จิตาภา คุ่มกลาง

มหาวิทยาลัยมหิดล

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐพล แสงอรุณ

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อาจารย์ ดร.เทียนแก้ว เลี่ยมสุวรรณ

มหาวิทยาลัยบูรพา

กองบรรณาธิการภายใน

นางสาววิชา โกมินทร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นายปรกรณ์ เลิศเสถียรชัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ดร.ศยามล เจริญรัตน์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ดร.กิงกาญจน์ จงสุขไกล

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ดร.พิชญา สุรพลชัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ดร.มนทกานต์ ฉิมมามี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณาธิการบริหาร

รองศาสตราจารย์ ดร.อุ๋นเรื่อน เล็กน้อย

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถานที่ติดต่อ

กองบรรณาธิการ “วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์”

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อาคารวิศิษฐ์ ประจวบเหมาะ ชั้น 5 ถนนพญาไท

กรุงเทพฯ 10330

โทร. 02 218 7385

Email: cusri.journal@gmail.com,

[https://so04.tci-thaijo.org/index.php/](https://so04.tci-thaijo.org/index.php/socialresearchjournal)

socialresearchjournal,

www.cusri.chula.ac.th

วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์

เป็นวารสารวิจัยรายปี มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ผลงานวิจัย วิทยานิพนธ์ หรือบทความวิชาการด้านสังคมศาสตร์ การวิจัยและการพัฒนาสังคม และสาขาที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นการเผยแพร่ความรู้แก่คณาจารย์ นักวิชาการ นิสิต นักศึกษา หรือผู้ที่มีความสนใจ มีกำหนดออก 2 ฉบับต่อปี ฉบับที่ 1 เดือนมกราคม - มิถุนายน และฉบับที่ 2 เดือนกรกฎาคม - ธันวาคม

สารบัญ

รหัสบทความ

บทความวิชาการ

Academic Article

ความท้าทายของสถานศึกษาต่อความหลากหลายทางเพศของผู้เรียน

282324

Challenges of Educational Institutions Concerning Student Gender Diversity

คมจิรวรวิทย์ เรืองฤทธิ์ และสุนทรี วรรณไพเราะ

Komjirawarit Ruangrith and Suntaree Wannapiro

บทความวิจัย

Research Article

กระบวนทัศน์การจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมท่ามกลางการขยายตัวของความเป็นเมือง:

277725

ศึกษาชุมชนปากน้ำประแส จังหวัดระยอง และชุมชนชากแง้ว จังหวัดชลบุรี

Cultural Area Management Paradigm Amid Urbanization: A Study of

Pak Nam Prasae Community, Rayong and Chak-Ngaew Community, Chonburi

เมธินา อีสริยานนท์

Methina Isariyanon

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท

279355

กรุงเทพมหานคร

Factors Affecting the Participation of Citizens in Solid Waste Management

in Phaya Thai, Bangkok

บุณทริย์ มีเพิ่มพูนศรี ไททัศน์ มาลา และกัมลาศ เยาวะนิจ

Buntrari Meepermpoonsri Titus Mal and Kamalas Yaowanit

แนวทางการส่งเสริมการตลาดของตลาดน้ำโบราณในยุคดิจิทัล : กรณีศึกษาตลาดน้ำบางพลี

280517

จังหวัดสมุทรปราการ

Guidelines for Promoting Traditional Floating Markets in the Digital Age:

A Case Study of Bang Phli Floating Market, Samut Prakarn

อมฤต จงเสถียร และอุ้นเรือน เล็กน้อย

Amarit Chongsathien and Unruan Leknoi

- ฉัน(น่า)จะมีชีวิตถึงอายุเท่าไร?: การศึกษาอายุคาดเฉลี่ยเชิงอัตวิสัยของนิสิตนักศึกษา
ในกรุงเทพมหานคร 280704
How Long Should I Live?: A Study of Subjective Life Expectancy among
University Students in Bangkok Metropolis
ฐิตินันท์ ผิวนิล
Titinan Pewnail
- กลยุทธ์การปรับตัวของวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตและผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนด
ในคาบสมุทรสทิงพระ จังหวัดสงขลา ในยุคดิจิทัล 282730
Adaptation Strategies of Community Enterprises Producing and Distributing
Palm Sugar Food Products in the Sathing Phra Peninsula, Songkhla Province,
in the Digital Era.
ปวีณกร สุบรรณ และเวคิน หนูนำวงศ์
Pawweekorn Suraban and Vakin Nunumvong
- การวิจัยอัตชาติพรรณวรรณเชิงวิพากษ์: การวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อสร้างความรู้จาก
ประสบการณ์ ด้วยเสียงที่เคยถูกทำให้เงียบ 280932
Critical Autoethnography: A Qualitative Research on Knowledge Construction
through Embodied Experience and Once-silenced Voices
สุเมษย์ นกหลัง และพลธณัฐ์ ลีดอกไม้
Sumate Noklang and Phonthanat Leedorkmai

ขอเขียนทั้งหมดที่ปรากฏในวารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์ เป็นทัศนะและข้อคิดเห็นส่วนบุคคลของผู้เขียนแต่ละท่าน
มิใช่ความคิดเห็นของคณะกรรมการวารสารวิจัยสังคม

วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์
ปีที่ 48 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2568): 277725

Journal of Social Research and Review
Volume 48 No. 2 (July - December 2025): 277725
ISSN 3056-9508 (Online)

กระบวนการจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมท่ามกลางการขยายตัวของความเป็นเมือง: ศึกษาชุมชนปากน้ำประแส จังหวัดระยอง และชุมชนชากแง้ว จังหวัดชลบุรี

เมธินา อีสริยานนท์

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี 20131

ผู้ประพันธ์บรรณกิจ, อีเมล: methina@go.buu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์กระบวนการในการจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมท่ามกลางการขยายตัวของความเป็นเมือง โดยศึกษาเปรียบเทียบแนวทางการจัดการพื้นที่ของชุมชนปากน้ำประแส จังหวัดระยอง และชุมชนชากแง้ว จังหวัดชลบุรี ซึ่งอยู่ภายใต้บริบทของเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก หรือ EEC (Eastern Economic Corridor) การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร สัมภาษณ์เชิงลึก และการเสวนากลุ่มย่อยกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งในระดับชุมชน ภาครัฐ และนักวิชาการ ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนทั้งสองแห่งใช้กระบวนการจัดการพื้นที่ที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ โดยชุมชนปากน้ำประแสมีลักษณะการจัดการแบบการมีส่วนร่วมเพื่อความอยู่รอด ซึ่งอาศัยทุนทางวัฒนธรรมและกลไกภายในชุมชนในการพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น ในขณะที่ชุมชนชากแง้วใช้กระบวนการฟื้นฟูอัตลักษณ์ผ่านนโยบายร่วม โดยบูรณาการความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐในการออกแบบและบริหารจัดการพื้นที่ เช่น ถนนวัฒนธรรมไทย-จีน และกิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรมจีนแต่จิว การเปรียบเทียบยังพบความแตกต่างด้านกลไกการมีส่วนร่วม บทบาทของภาคีเครือข่าย ทุนทางสังคม และระดับการเชื่อมโยงกับนโยบายภาครัฐอย่างเป็นทางการ ข้อค้นพบจากงานวิจัยชี้ให้เห็นว่าการจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ยั่งยืน ต้องตั้งอยู่บนฐานของกระบวนการที่ตอบสนองต่อบริบทของพื้นที่ มีความยืดหยุ่น และสามารถเชื่อมโยงทุนวัฒนธรรมกับเศรษฐกิจและอัตลักษณ์ในระยะยาวได้อย่างสมดุล

คำสำคัญ: การจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรม; ความเป็นเมือง; ชุมชนปากน้ำประแส; ชุมชนชากแง้ว

วันรับบทความ: 26 มีนาคม 2568, วันแก้ไขบทความ: 30 เมษายน 2568, วันตอบรับบทความ: 22 กรกฎาคม 2568

Cultural Area Management Paradigm Amid Urbanization: A Study of Pak Nam Prasae Community, Rayong and Chak-Ngaew Community, Chonburi

Methina Isariyanon

Department of Political Science, Faculty of Political Science and Law, Burapha University, Mueang District, Chonburi Province 20131, Thailand

Corresponding author, Email: methina@go.buu.ac.th

Abstract

This research article aims to analyze the paradigms of cultural space management amid urban expansion by comparing two communities: Paknam Prasae in Rayong Province and Chak Ngaew in Chonburi Province, both located within the context of the Eastern Economic Corridor (EEC). Employing a qualitative research methodology, data was collected through document analysis, in-depth interviews, and focus group discussions with stakeholders at the community, governmental, and academic levels. The study reveals that the two communities adopted significantly different paradigms in managing their cultural spaces. Paknam Prasae utilized a participatory survival paradigm, relying on internal cultural capital and community-based mechanisms to support local economic development through. In contrast, Chak Ngaew adopted a policy-based restoration paradigm, integrating governmental collaboration to design and manage cultural spaces such as the Thai-Chinese Cultural Street and Chinese Teochew heritage festivals. The comparison further highlights differences in participatory mechanisms, the role of networks, social capital, and the degree of engagement with formal state policy. Findings suggest that sustainable cultural space management requires a context-responsive paradigm that is flexible, community-driven, and capable of linking cultural identity with economic vitality in the long term.

Keywords: Cultural area management; Urbanization; Pak nam prasae Community; Chak-ngaew community

Received: March 26, 2025, **Revised:** April 30, 2025, **Accepted:** July 22, 2025

1. บทนำ

เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (Eastern Special Development Zone) หรือที่รู้จักในนามระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor: EEC) เปรียบเสมือนจักรกลใหม่ในการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ (New engine of growth) ให้กับประเทศยุทธศาสตร์การพัฒนาเช่นนี้ถือเป็นยุทธศาสตร์หลักซึ่งเข้ามาแทนที่นโยบายเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน 10 แห่ง เนื่องจากในทางปฏิบัติไม่สามารถดำเนินการได้ (Phanthasen et al., 2017) ทั้งนี้ มีการคาดการณ์จากกลไกรัฐว่าหากสามารถขับเคลื่อนเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออกได้ ในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2561-2580 จะทำให้อัตราการขยายตัวของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศเติบโตเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 5.04 ต่อปี ขณะเดียวกันก็จะทำให้อัตราการขยายตัวของผลิตภัณฑ์มวลรวมของพื้นที่เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออกเติบโตเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 6.30 ต่อปี เช่นเดียวกับการจ้างงานที่จะเพิ่มขึ้น 1.3 ล้านคน โดยอัตราการขยายตัวของการจ้างงานเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 2.5 ต่อปี (Eastern Economic Corridor Office of Thailand, 2018)

การพัฒนาเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทั้งในเชิงลึกและวงกว้าง โดยเฉพาะการทำให้พื้นที่หลายแห่งเข้าสู่กระบวนการกลายเป็นเมือง (Urbanization) ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก เช่น การกำหนดพื้นที่พัฒนาเมืองและชุมชน ครอบคลุมพื้นที่ 1,096,979 ไร่ และมีการแบ่งประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ดังกล่าวออกเป็น 4 รูปแบบ คือ (1) ที่ดินประเภทศูนย์กลางพาณิชยกรรม เพื่อส่งเสริมให้เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ การค้า การบริการและการท่องเที่ยว ระดับประเทศและนานาชาติ ครอบคลุมพื้นที่ 96,795 ไร่ (2) ที่ดินประเภทชุมชนเมือง เพื่อรองรับการอยู่อาศัยบริเวณพื้นที่เขตเมืองริมชายฝั่งทะเลต่อเนื่องกับย่านพาณิชยกรรม ศูนย์กลางเมืองหลักระดับจังหวัด ระดับอำเภอ และเขตการให้บริการของระบบขนส่งมวลชน ครอบคลุมพื้นที่ 518,308 ไร่ (3) ที่ดินประเภทรองรับการพัฒนาเมือง เพื่อรองรับการขยายตัวของที่อยู่อาศัยที่มีสภาพแวดล้อมที่ดีบริเวณชานเมือง เป็นพื้นที่ต่อเนื่องกับชุมชนเมือง ครอบคลุมพื้นที่ 463,666 ไร่ (4) ที่ดินประเภทเขตส่งเสริมเศรษฐกิจพิเศษ เพื่อกิจการพิเศษ เพื่อรองรับโครงการสำคัญที่เป็นพื้นฐานให้แก่การขับเคลื่อนเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก สำหรับส่งเสริมเศรษฐกิจพิเศษเพื่อกิจการพิเศษครอบคลุมพื้นที่ 18,210 ไร่ นอกจากนี้ พื้นที่ 424,854 ไร่ ยังถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่รองรับการพัฒนาอุตสาหกรรม เพื่อรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรมเป้าหมายพิเศษและเขตอุตสาหกรรมทั่วไป รวมทั้งใช้ประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรม คลังสินค้า สาธารณูปโภค สาธารณูปการ เป็นต้น (Department of Public Works and Town & Country Planning, Ministry of Interior, 2019)

ขณะเดียวกันก็มีความพยายามพัฒนาสาธารณูปโภคและสาธารณูปการขั้นพื้นฐานสมัยใหม่หลายประเภท ไม่ว่าจะเป็นโครงการรถไฟความเร็วสูงเชื่อมสามสนามบิน (ดอนเมือง-สุวรรณภูมิ-อู่ตะเภา) การพัฒนาเมืองการบินภาคตะวันออก (มีการแบ่งพื้นที่การพัฒนา 2 รูปแบบ คือ การพัฒนาเมืองศูนย์กลางทางการเงินและธุรกิจ และการพัฒนาเมืองธุรกิจการบิน) การพัฒนาท่าเรือแหลมฉบัง ระยะที่ 3 การพัฒนาท่าเรืออุตสาหกรรมมาบตาพุด ระยะที่ 3 การพัฒนาท่าเรือพาณิชย์สัตหีบ (ท่าเรือจุกเสม็ด) การพัฒนาพื้นที่รองรับศูนย์กลางโลจิสติกส์ เช่น โครงการพัฒนาสถานีขนส่งสินค้าคอนเทนเนอร์ เพื่อรองรับการขนส่งต่อเนื่องหลากหลายรูปแบบ (Multimodal transport) การพัฒนารถไฟรางคู่เชื่อมสามท่าเรือหลัก ตลอดจนการพัฒนาทางหลวงและทางชนบท ทั้งการก่อสร้างทางหลวงใหม่และการขยายทางหลวงเดิม เช่นเดียวกับการพัฒนาเมืองใหม่อัจฉริยะ (Smart city) ความพยายามในการพัฒนาสาธารณูปโภคและสาธารณูปการขั้นพื้นฐานเหล่านี้ เปรียบเสมือนปัจจัยเร่งให้พื้นที่เป้าหมายการพัฒนาหลายพื้นที่เข้าสู่ความเป็นเมืองรวดเร็วยิ่งขึ้น (Eastern Economic Corridor Office of Thailand, 2018)

ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการกลายเป็นเมืองเช่นนี้ ย่อมนำไปสู่ความเจริญด้านโครงสร้างพื้นฐาน ซึ่งจะส่งผลโดยตรงต่อความสะดวกสบายในการดำเนินชีวิตของประชาชน อย่างไรก็ตามภายใต้ความเป็นเมืองและความเจริญรูปแบบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก หากขาดการบริหารจัดการหรือเตรียมความพร้อมเพื่อเข้าสู่ความเป็นเมืองที่มีประสิทธิภาพแล้ว อาจส่งผลกระทบระยะยาวได้ เนื่องจากมิติหนึ่งเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออกเกิดขึ้นท่ามกลางปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ตลอดจนผลกระทบจากการขยายตัวของความเป็นเมืองอันเป็นผลจากโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก (Eastern Seaboard Development Program: ESB) ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความเหลื่อมล้ำและการกระจายรายได้ ปัญหาประชากรแฝง ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ยาเสพติด ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและ

สิ่งแวดล้อม ปัญหามลพิษ ขณะที่อีกมิติหนึ่งการขับเคลื่อนเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก ก็กลายเป็นเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดผลกระทบเชิงลบกับประชาชนและชุมชนท้องถิ่น

ในบริบทดังกล่าว ชุมชนปากน้ำประแส จังหวัดระยอง และชุมชนชากแง้ว จังหวัดชลบุรี จึงเป็นกรณีศึกษาที่สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงจากการขยายตัวของความเป็นเมือง โดยทั้งสองชุมชนเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ยุทธศาสตร์ของเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก และมีความแตกต่างกันทางอัตลักษณ์ของวัฒนธรรม ชุมชนปากน้ำประแสเป็นชุมชนโบราณตั้งแต่สมัยอยุธยา มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรทางธรรมชาติ และมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ประชากรที่อาศัยมีทั้งชาวไทยและชาวจีน ที่มีความโดดเด่นและเสน่ห์ในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ วิถีชุมชน วัฒนธรรมและประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ สะท้อนวิถีชีวิตชาวประมงที่ชาวชุมชนได้ร่วมใจอนุรักษ์ไว้ ชาวบ้านยังคงวิถีชีวิตทำประมง และเต็มไปด้วยวัฒนธรรมและประเพณีหลากหลายเชื้อชาติไทยและจีน ภายในชุมชนมีบรรยากาศความเป็นเมืองเก่าที่สามารถพบเห็นได้ย่านถนนบ้านเก่าริมน้ำ มีแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมหลากหลาย (Pak Nam Prasae Sub-district Municipality, n.d.) ในขณะที่ชุมชนชากแง้วเป็นชุมชนชาวจีนแต่จีวแผ่นดินใหญ่ที่อพยพมาตั้งรกรากเป็นเวลานานกว่า 100 ปีมาแล้ว บ้านเรือนตึกแถวไม้แบบเก่าโดยประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมแบบจีนที่ผสมผสานเข้ากับความเป็นไทยอย่างลงตัว จากอดีตยังคงสืบทอดต่อกันมาให้เห็นจนถึงปัจจุบัน บ้านเรือนและวิถีชีวิตแบบจีนโบราณที่หลงเหลืออยู่และได้รับการจัดการและส่งเสริมค่อนข้างดี เพื่อให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมประเพณี ปัจจุบันชุมชนจีนโบราณชากแง้วได้ก่อตั้งชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านชากแง้วขึ้น เพื่อผลักดันและฟื้นฟูให้เป็นถนนสายวัฒนธรรมไทย-จีนโบราณ ซึ่งเรียกได้ว่าประสบความสำเร็จและได้รับกระแสบอรับจากนักท่องเที่ยวเป็นอย่างดี (Designated Areas for Sustainable Tourism Administration, 2021; Tourism Authority of Thailand, 2023)

ทั้งนี้ ด้วยความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในระดับโครงสร้างและเศรษฐกิจ ทั้งสองชุมชนต่างจะต้องเผชิญต่อแรงกดดันจากการเติบโตของเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ กล่าวคือ ชุมชนปากน้ำประแสเผชิญกับการขยายตัวของเมืองแกลง ขณะที่ชุมชนชากแง้วรับแรงปะทะจากการเติบโตของเมืองพัทยา โดยการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า งานวิจัยส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน การบูรณาการทุนทางวัฒนธรรม และการอนุรักษ์พื้นที่ทางวัฒนธรรมในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม แต่อย่างไรก็ตาม งานวิจัยเหล่านี้ยังมีข้อจำกัดที่นำมาสู่การเลือกพื้นที่ของทั้งสองชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาที่สำคัญ 3 ประการ คือ (1) ขาดการเปรียบเทียบกรณีศึกษาระหว่างชุมชนที่ตั้งอยู่ในบริบทของเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (EEC) โดยเฉพาะพื้นที่ที่กำลังเผชิญแรงปะทะจากการเติบโตทางเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ ยังไม่มีงานวิจัยที่เปรียบเทียบแนวทางการจัดการพื้นที่ที่วัฒนธรรมของชุมชนในเขตพัฒนาพิเศษเหล่านี้ ทั้งที่ชุมชนเหล่านี้มีศักยภาพสูงในเชิงทุนวัฒนธรรม และอยู่ในจุดเสี่ยงของการสูญเสียอัตลักษณ์ (2) ขาดการวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างชุมชนที่มีบริบททางวัฒนธรรมต่างกันในพื้นที่พัฒนาเดียวกัน เช่น กรณีของชุมชนปากน้ำประแส (วัฒนธรรมไทยผสมจีนในบริบทชาวประมง) และชุมชนชากแง้ว (วัฒนธรรมจีนแต่จีว) ที่ต่างมีวิถีวัฒนธรรมเฉพาะตัว แต่ต่างก็เผชิญกับแรงกดดันจากการขยายตัวของเมือง การเปรียบเทียบแนวทางการปรับตัวและการจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมของทั้งสองชุมชนสามารถเผยให้เห็นลักษณะเฉพาะของกระบวนการจัดการ และปัจจัยสำเร็จที่หลากหลาย ซึ่งยังไม่มีการศึกษามาก่อน และ (3) ยังไม่มีงานวิจัยที่ศึกษากระบวนการทัศน์ (Paradigm) การจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมในเชิงลึก โดยงานวิจัยก่อนหน้าส่วนใหญ่เน้นที่การบริหารจัดการ การส่งเสริมการมีส่วนร่วม หรือการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวโดยชุมชน แต่ยังไม่มีการวิเคราะห์เชิงทฤษฎีหรือเชิงแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการทัศน์ หรือกรอบความคิดในการจัดการพื้นที่ที่ชุมชนใช้ในการดำรงอัตลักษณ์ท่ามกลางการพัฒนาเมืองอย่างเร่งรัด (Dhian-am & Praditsil, 2013; Katiyachan et al., 2020; Pongsawat, 2018; Nitipaparnan, 2015; Qin, 2018)

การศึกษานี้ จึงมุ่งวิเคราะห์กระบวนการทัศน์ในการจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมท่ามกลางการขยายตัวของความเป็นเมืองของทั้งสองชุมชน พร้อมทั้งเปรียบเทียบแนวทางการจัดการ เพื่อให้เห็นถึงแนวคิด กลไก และเงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนสามารถปรับตัวและดำรงอัตลักษณ์ของตนได้ภายใต้บริบทของการพัฒนาเมืองในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก อันจะนำไปสู่ข้อเสนอเชิงนโยบายในการพัฒนาเมืองน่าอยู่ ที่สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) และสร้างความมั่นคงให้กับประชาชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในระดับท้องถิ่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์กระบวนการทัศน์ในการจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมท่ามกลางการขยายตัวของความเป็นเมืองของชุมชนปากน้ำประแส จังหวัดระยอง และชุมชน

ชาวก้าว จังหวัดชลบุรี และเปรียบเทียบกระบวนการจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมท่ามกลางการขยายตัวของความเป็นเมืองของชุมชนปากน้ำประแส จังหวัดระยอง และชุมชนชาวก้าว จังหวัดชลบุรี

2. ทบทวนวรรณกรรม

การศึกษากระบวนการจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมท่ามกลางการขยายตัวของความเป็นเมืองครั้งนี้ ได้มีการศึกษาแนวคิดหลักและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยสรุปได้ดังนี้

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ในการประชุม Earth Summit ได้มีการกล่าวถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า เป็นการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการที่มีอยู่ในปัจจุบัน แต่ต้องไม่ทำลายทรัพยากรซึ่งเป็นที่ต้องการในอนาคต โดยทรัพยากรสามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ ทรัพยากรทางธรรมชาติและทรัพยากรทางวัฒนธรรม และการคำนึงถึงขีดจำกัดในการรองรับของพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ทั้งในแง่ของระบบนิเวศวิทยา สิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม โดยการศึกษาขีดจำกัดเป็นเรื่องที่จำเป็นตามบริบทของพื้นที่ จึงจำเป็นต้องศึกษาโดยละเอียด โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของผู้ที่อยู่อาศัยภายในพื้นที่ที่หลากหลายระดับเพื่อให้เกิดการผลักดันให้เกิดการจัดการที่มีประสิทธิภาพและส่งผลกระทบทางลบน้อยที่สุด โดยเมื่อจำแนกประเภทภูมิทัศน์วัฒนธรรมพบว่า แนวทางการจัดการภูมิทัศน์ขึ้นอยู่กับลักษณะพื้นที่ ความต้องการใช้สอยร่วมสมัย และคุณค่าของพื้นที่ โดยอาจจะไม่ได้ใช้เพียงแนวทางเดียว แต่ต้องประยุกต์หลากหลายแนวทางเข้าด้วยกัน ได้แก่ (1) การดูแลรักษา (2) การรักษาให้คงสภาพ (3) การบูรณปฏิสังขรณ์ (4) การสร้างขึ้นใหม่ (5) การปรับประโยชน์ใช้สอยใหม่ (6) การพัฒนาและการสร้างสรรค์ใหม่ (Inthanuchit et al., 2007)

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและการสื่อสาร

อัตลักษณ์ ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่สามารถเลื่อนไหลและสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามบริบท ซึ่งมีความสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่หลากหลายและมีความแปรผันได้ง่ายตามกระแสของเทคโนโลยีและความเชื่อ เพื่อเป็นการแสดงออกถึงความเป็นตัวตนทางวัฒนธรรม เช่น การต้องการมีพื้นที่ทางสังคมมากขึ้น การรวมกลุ่มกันในที่สาธารณะ การจับจองพื้นที่สาธารณะเพื่อแสดงออกถึงลักษณะเฉพาะในกลุ่มของตน สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะเกิดขึ้นเมื่อมีการติดต่อสื่อสารกันระหว่างบุคคลในสังคมและภายในตัวบุคคลในแต่ละบุคคล อาจมีการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย แต่จะมีการเลือกเอาเพียงอัตลักษณ์ใดอัตลักษณ์หนึ่งที่ยอมรับเพื่อนำมาปรับใช้ภายใต้เงื่อนไขบริบทของเวลาและพื้นที่ ซึ่งอัตลักษณ์นี้อาจกำหนดได้จากบุคคลเป็นผู้กำหนดตนเองหรือกำหนดโดยสังคมก็ได้ การกำหนดอัตลักษณ์นี้เกิดขึ้นบนกระบวนการคิดเกี่ยวกับระบบความแตกต่างและระบบของความหลากหลาย เพื่อให้อัตลักษณ์ที่สร้างขึ้นนั้น มีความเชื่อมโยงกับชุมชนและสังคม (Rimthong, 2013)

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการกลายเป็นเมือง

เมืองเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างมีวิวัฒนาการและเป็นกระบวนการแบบพลวัตที่ไม่หยุดนิ่ง เพราะประชากรในพื้นที่ได้มีการประกอบกิจกรรมอยู่ตลอด และกิจกรรมของประชากรก็เป็นส่วนสำคัญที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ กระบวนการกลายเป็นเมือง (Hirsch, 1973) จึงเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงสภาพของประชากร กระบวนการผลิต และสภาพแวดล้อมทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจของชนบทไปสู่กิจกรรมที่มีการรวมตัวบนพื้นที่มากขึ้น สิ่งที่ตามมา คือ เกิดการรวมตัว (ความหนาแน่น) ของประชากรในพื้นที่ ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการร่วมกัน และส่งผลต่อการขยายตัวของโครงสร้างพื้นฐานทางสังคม สำหรับปัจจัยที่กระตุ้นให้เกิดกระบวนการกลายเป็นเมือง ได้แก่ (1) เมืองได้รับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน โดยเฉพาะระบบขนส่งและผังเมือง เพื่อให้เมืองเติบโตและน่าอยู่ และ (2) เมืองถูกวางเป้าหมายในการพัฒนาพื้นที่ที่ชัดเจน เช่น เมืองท่องเที่ยว เมืองอุตสาหกรรม เป็นต้น (Phungam et al., 2024)

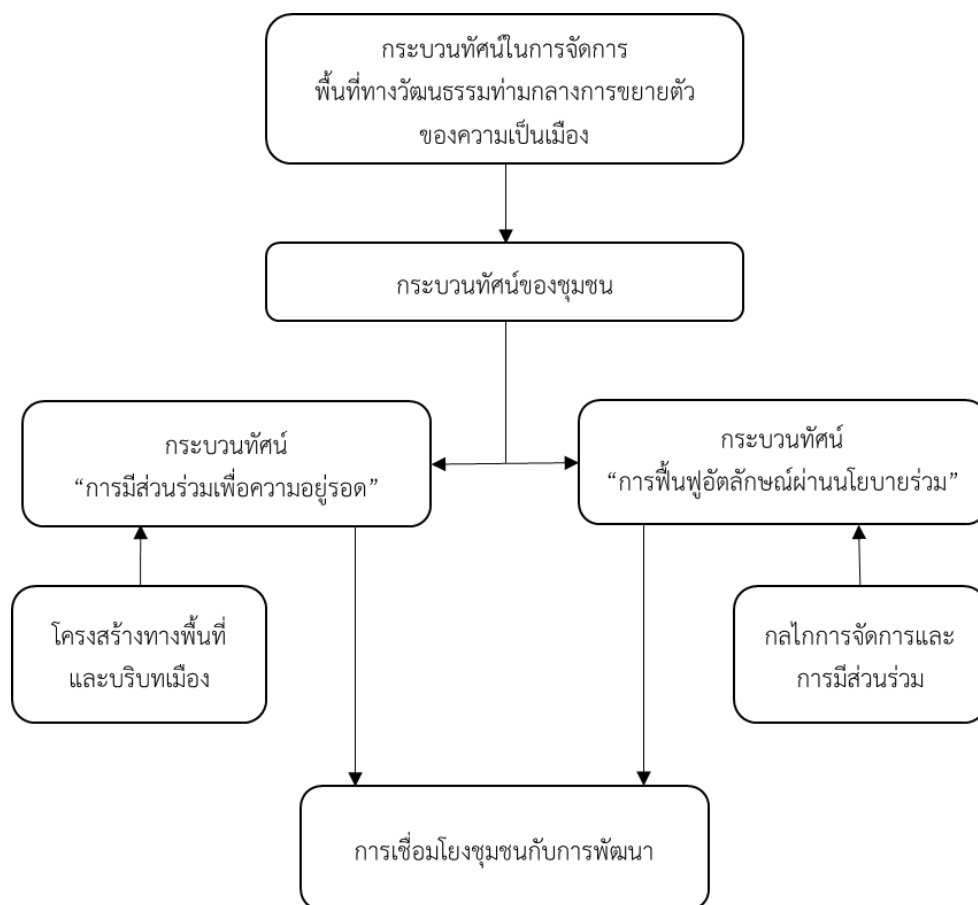
2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมในชุมชนท้องถิ่นภายใต้บริบทของการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงเชิงเมืองมีหลากหลายแง่มุม โดยสรุปได้ 3 กลุ่มหลัก ได้แก่ (1) การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เช่น งานของ Dhian-am and Praditsil (2013) ที่ได้ศึกษาการจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนปากน้ำประแส จังหวัดระยอง โดยชี้ให้เห็นว่าความสำเร็จของชุมชนในการพัฒนาเศรษฐกิจผ่านการท่องเที่ยวเกิดจากหลายปัจจัย เช่น การมีผู้นำที่เข้มแข็ง การสนับสนุน

จากภาครัฐ การสร้างเครือข่าย และการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งทำให้เกิดความไว้วางใจและความต่อเนื่องในการบริหารจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (2) การบูรณาการทุนทางวัฒนธรรม เช่น งานของ Katiyachan et al. (2020) ศึกษาการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมโดยชุมชนเป็นฐานรากในจังหวัดหนองคายพบว่า ชุมชนชายแดนยังคงรักษาวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และเครือข่ายความสัมพันธ์ในท้องถิ่นไว้ได้อย่างเข้มแข็ง ซึ่งเป็นฐานสำคัญในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและต่อยอดให้เกิดมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะเมื่อชุมชนมีส่วนร่วมและได้รับการเสริมพลังอย่างต่อเนื่อง และ (3) การจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมร่วมกับการพัฒนาเมือง เช่น งานของ Pongsawat (2018) ศึกษากรณีชุมชนป้อมมหากาฬ ที่ถูกเวนคืนเพื่อสร้างสวนสาธารณะในนามการพัฒนาเมือง โดยชี้ให้เห็นถึงความขัดแย้งระหว่างการอนุรักษ์พื้นที่วัฒนธรรมของชุมชนดั้งเดิมกับนโยบายของรัฐในการพัฒนาเชิงกายภาพ งานวิจัยเสนอแนวทางจัดการร่วม (Co-management) ระหว่างรัฐและชุมชน พร้อมเสนอแนะว่าควรมีการปรับปรุงกฎหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิชุมชน ควบคู่กับการพัฒนาเมือง หรือ Nitipaparnan (2015) วิเคราะห์กระบวนการสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวในกรณีเพลินวาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยชี้ให้เห็นว่า การออกแบบพื้นที่เชิงสัญลักษณ์และการตีความจากทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค ส่งผลให้ความหมายของพื้นที่มีความหลากหลาย การจัดการพื้นที่จึงควรคำนึงถึงความหลากหลายทางความหมายของผู้ใช้พื้นที่อย่างแท้จริง หรือ Qin (2018) ศึกษาชุมชนตลาดโพธาราม จังหวัดราชบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่พหุวัฒนธรรมที่รวมกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ โดยชี้ว่าการจัดการพื้นที่วัฒนธรรมควรส่งเสริมความรู้ความภาคภูมิใจในท้องถิ่น และความร่วมมือจากประชาชน เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างยั่งยืน

2.5 กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการสำรวจแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถออกแบบกรอบแนวคิดเพื่อการวิจัย ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย
ที่มา: นักวิจัย (2568)

จากกรอบแนวคิดในการวิจัย กระบวนทัศน์การจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชุมชนท่ามกลางบริบทของการขยายตัวของความเป็นเมือง โดยเฉพาะในพื้นที่เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (EEC) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม อย่างรวดเร็วภายใต้อิทธิพลของนโยบายรัฐและกลไกของทุน ซึ่งนำมาสู่การขยายตัวของเมือง การศึกษานี้แบ่งการวิเคราะห์ออกเป็นมิติต่าง ๆ ได้แก่ (1) บริบทของการกลายเป็นเมือง ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้าง เช่น การขยายตัวของเมือง การใช้ที่ดินเชิงพาณิชย์ และการลงทุนจากภายนอก ส่งผลกระทบต่อพื้นที่วัฒนธรรมในชุมชน ทำให้ชุมชนต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนและแรงปะทะจากภายนอก (2) กระบวนทัศน์ของชุมชน ซึ่งในบริบทที่เปลี่ยนแปลง ชุมชนจะพัฒนากระบวนทัศน์ในการจัดการพื้นที่ของตนเอง ซึ่งในงานวิจัยนี้แบ่งออกเป็นกระบวนทัศน์แห่งความอยู่รอด ที่ชุมชนใช้ทุนทางวัฒนธรรมดั้งเดิม เพื่อยังชีพและสร้างรายได้ภายใต้ข้อจำกัดของการเปลี่ยนแปลง และกระบวนทัศน์แห่งการฟื้นฟูผ่านนโยบาย ซึ่งชุมชนร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐเพื่อฟื้นฟูอัตลักษณ์ท้องถิ่น และออกแบบพื้นที่วัฒนธรรมใหม่ โดยมีนโยบายและงบประมาณภาครัฐเป็นเครื่องมือสนับสนุน และ (3) กลไกการจัดการและการมีส่วนร่วม เป็นกลไกที่เชื่อมระหว่างกระบวนทัศน์กับผลลัพธ์ของการจัดการ ไม่ว่าจะเป็นการรวมกลุ่มของชาวบ้าน การตั้งชมรม การจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม หรือการประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐ โดยชุมชนที่มีระบบการจัดการที่ชัดเจนและยืดหยุ่น จะสามารถสร้างความยั่งยืนทั้งด้านอัตลักษณ์และเศรษฐกิจได้ดีกว่า โดยการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบระหว่างชุมชนที่มีการจัดการพื้นที่แตกต่างกัน นำไปสู่การเสนอข้อค้นพบและข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่ตอบโจทย์การจัดการพื้นที่วัฒนธรรมในยุคเมืองขยายตัวอย่างแท้จริง

3. วิธีการดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลผ่านการศึกษาเอกสารและตัวบท โดยเอกสารที่ใช้ในงานวิจัย เช่น บันทึกของทางราชการ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความวิชาการ เป็นต้น รวมถึงตัวบทอื่น ๆ ที่ไม่ใช่เอกสาร เช่น วิดีทัศน์ สารคดี เป็นต้น และการสัมภาษณ์ ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) จากผู้ที่สามารถให้ข้อมูลหลัก (Key-informants) การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก พิจารณาจากลักษณะของการมีข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย และจะใช้กระบวนการสัมภาษณ์จนกว่าข้อมูลจะอิ่มตัว (Data satiation) ใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interview) ผู้ให้ข้อมูลหลักประกอบด้วย กลุ่มผู้แทนภาคประชาชนในพื้นที่กรณีศึกษา จำนวน 20 คน กลุ่มผู้แทนหน่วยงานของรัฐ และท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับประเด็นวิจัย จำนวน 6 คน และกลุ่มนักวิชาการ จำนวน 4 คน โดยการสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมโครงการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูล กลุ่มผู้แทนภาคประชาชนในพื้นที่ชุมชนปากน้ำประแส ช่วงวันที่ 2-26 กุมภาพันธ์ 2567 ประกอบด้วย บ้านพิพิธภัณฑปากน้ำประแส ที่ทำการวิสาหกิจท่องเที่ยววิถีชุมชน ร้านอาหาร โฮมสเตย์ และที่พักอาศัย ส่วนพื้นที่ชุมชนชากแง้ว สัมภาษณ์ช่วงวันที่ 7-29 มีนาคม 2567 ประกอบด้วย ศูนย์การเรียนรู้ตำบลชากแง้ว โรงเรียนชากแง้ว ร้านกาแฟ ร้านอาหาร และที่พักอาศัย กลุ่มตัวแทนหน่วยงานของรัฐและท้องถิ่นของพื้นที่ชุมชนปากน้ำประแส สัมภาษณ์ช่วงวันที่ 16-20 กุมภาพันธ์ 2567 ณ บ้านพิพิธภัณฑปากน้ำประแสและร้านกาแฟ สำหรับชุมชนชากแง้ว สัมภาษณ์วันที่ 15-19 มีนาคม 2567 ณ โรงเรียนชากแง้วและร้านกาแฟ และกลุ่มนักวิชาการ สัมภาษณ์ช่วงวันที่ 9-10 มิถุนายน 2567 ณ มหาวิทยาลัยบูรพา นอกจากนี้ได้มีการเสวนากลุ่มย่อย (Focus group) โดยกำหนดสถานที่ตามที่คุณเข้าร่วมเสวนากำหนด หรือที่ผู้เข้าร่วมสบายใจและคิดว่าจะมีความปลอดภัย การเสวนากลุ่มย่อยแบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ (1) กลุ่มภาคประชาชน จำนวน 5 คน วันที่ 14 และ 29 พฤษภาคม 2567 (2) กลุ่มหน่วยงานของรัฐและท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับประเด็นวิจัย จำนวน 6 คน วันที่ 15 และ 30 พฤษภาคม 2567 และ (3) กลุ่มนักวิชาการ จำนวน 3 คน วันที่ 10 มิถุนายน 2567 ทั้งนี้ การกำหนดผู้เข้าร่วมสัมภาษณ์และร่วมเสวนากลุ่มย่อย อยู่ภายใต้หลักการวิจัยคุณภาพ โดยภายใต้ฐานคิดของการวิจัยเชิงคุณภาพ คือ ให้ความสำคัญกับการอิ่มตัวของข้อมูล (Data saturation)

การตรวจสอบข้อมูล ผู้วิจัยทำการตรวจสอบข้อมูลภายใต้หลักการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) โดยใช้วิธีการดังนี้ (1) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data triangulation) (2) การตรวจสอบสามเส้าโดยการทบทวนข้อมูล (Reviews triangulation) (3) การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการเก็บข้อมูล (Method triangulation) (4) การตรวจสอบสามเส้าโดยใช้สหวิทยาการ (Interdisciplinary triangulation) และ (5) การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัยหรือผู้เก็บข้อมูล (Investigator triangulation) (Linchearn, 2012)

การวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการนำเอาข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าวิจัยมาจัดให้เป็นระบบและหาความหมาย แยกแยะองค์ประกอบ รวมทั้งเชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์ของข้อมูล โดยอาศัยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ซึ่งมี

กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้ (1) การจัดระเบียบข้อมูล (Data organizing) เป็นกระบวนการจัดการ ด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ เพื่อให้ข้อมูลเป็นระเบียบทั้งในทางกายภาพและในเชิงเนื้อหา เพื่อเป็นพื้นฐานในการนำเสนอข้อมูลอย่างเป็นระบบในขั้นตอนต่อไป (2) การแสดงข้อมูล (Data display) เป็นกระบวนการนำเสนอข้อมูล จะนำเสนอในรูปแบบของพรรณนา ซึ่งเกิดขึ้นจากการเชื่อมโยงข้อมูลเข้าด้วยกัน ตามตัวแบบการวิเคราะห์ เพื่อป้องกันเรื่องราวหรือรายละเอียดของสิ่งที่ศึกษาตามความหมายที่ข้อมูลแสดงออกมา และ (3) การหาข้อสรุป การตีความและการตรวจสอบความถูกต้องตรงประเด็นของผลการวิจัย (Conclusion, interpretation and verification) เป็นกระบวนการหาข้อสรุปและการตีความหมายของผลการศึกษา เพื่อให้ได้ข้อค้นพบการวิจัย รวมถึงการตรวจสอบว่า ข้อสรุปหรือความหมายที่ได้นั้น มีความถูกต้องตรงประเด็นและน่าเชื่อถือเพียงใด ข้อสรุปและสิ่งที่ตีความออกมานั้น อาจอยู่ในรูปแบบคำอธิบาย ตัวแบบการวิเคราะห์ และแนวคิดทฤษฎี (Phothisita, 2011)

4. ผลการวิจัย

4.1 บริบทพื้นฐานของชุมชน

ชุมชนปากน้ำประแส จังหวัดระยอง และชุมชนชากแง้ว จังหวัดชลบุรี ต่างตั้งอยู่ในบริเวณที่มีนัยสำคัญทางยุทธศาสตร์ต่อโครงการพัฒนาเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (EEC) ซึ่งเป็นพื้นที่นำร่องด้านการลงทุนอุตสาหกรรม เทคโนโลยี และโครงสร้างพื้นฐานระดับประเทศ ส่งผลให้พื้นที่โดยรอบเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในเชิงกายภาพ เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ในบริบทนี้ ชุมชนดั้งเดิมที่เคยอยู่ในพื้นที่กึ่งชนบทเริ่มเผชิญกับแรงปะทะของความเป็นเมือง ไม่ว่าจะเป็นการไหลเข้าของทุนอสังหาริมทรัพย์ การขยายตัวของโครงข่ายคมนาคม หรือการเปลี่ยนแปลงอาชีพของชาวบ้านเดิม นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงของชุมชนทั้งในด้านเศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรม (Eastern Economic Corridor Office of Thailand, 2018)

ชุมชนปากน้ำประแส เป็นชุมชนโบราณที่มีรากฐานมาตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยตั้งอยู่บริเวณปากแม่น้ำประแสในเขตอำเภอแกลง จังหวัดระยอง ลักษณะพื้นที่ติดทะเล มีลุ่มน้ำ ป่าชายเลน และทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ส่งผลให้ผู้คนในชุมชนมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับการทำประมงชายฝั่ง วิถีเศรษฐกิจเดิมของชุมชนเน้นการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในระดับครัวเรือน การค้าขายมีลักษณะแบบเศรษฐกิจชุมชน และการสืบทอดวัฒนธรรมไทยผสมจีนปรากฏให้เห็นในหลายมิติ เช่น งานประเพณีประจำปี โบราณสถาน ความเชื่อ และลักษณะสถาปัตยกรรมบ้านไม้ริมแม่น้ำ เป็นต้น (Pak Nam Prasae Sub-district Municipality, n.d.) เมื่อการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและอุตสาหกรรมขยายตัวเข้าสู่พื้นที่โดยรอบ เช่น การเชื่อมต่อกับทางหลวงหมายเลข 3 และการเติบโตของเมืองแกลง ทำให้ชุมชนต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรประมง และการเปลี่ยนแปลงอาชีพอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ส่งผลให้ชุมชนต้องปรับตัวอย่างเร่งด่วน และเริ่มใช้ทุนวัฒนธรรมและวิถีชีวิตชุมชนมาเป็นกลไกการพัฒนาทางเลือก (Dhian-am & Praditsil, 2013)

สำหรับชุมชนชากแง้ว ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลห้วยใหญ่ อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี ห่างจากเมืองพัทยาประมาณ 20 กิโลเมตร ถือเป็นพื้นที่ที่มีพลวัตสูงจากการขยายตัวของเมืองท่องเที่ยวหลักของประเทศ ชุมชนแห่งนี้ก่อตั้งโดยชาวจีนแต่จิวที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานกว่า 100 ปีที่ผ่านมา โดยมีการอนุรักษ์รูปแบบเรือนแถวไม้แบบโบราณ ศาสนสถานจีน เช่น ศาลเจ้าแม่ทับทิม และโรงเจ ซึ่งยังคงมีบทบาทสำคัญในชีวิตชุมชนจนถึงปัจจุบัน (Designated Areas for Sustainable Tourism Administration, 2021) ทั้งนี้ แม้ว่าชุมชนจะตั้งอยู่ในพื้นที่ที่เผชิญกับกระแสเมืองที่รุนแรง แต่ชุมชนชากแง้วกลับสามารถรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมจีนโบราณไว้ได้อย่างมั่นคง ด้วยการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมระหว่างคนในชุมชนภาครัฐ และองค์กรพัฒนา เช่น การจัดตั้งถนนวัฒนธรรมไทย-จีน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่บูรณาการวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการศึกษาเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ และกลายเป็นแบบอย่างของการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนบนฐานทุนวัฒนธรรม (Tourism Authority of Thailand, 2023; Pattaya and Linked Area Special Area Office, 2014)

จากลักษณะของทั้งสองชุมชนจะเห็นได้ว่า แม้จะตั้งอยู่ภายใต้บริบทของการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษและแรงกดดันของการกลายเป็นเมือง ต่างก็มีเส้นทางและกลยุทธ์การจัดการพื้นที่ที่สะท้อนออกมาอย่างหลากหลายและมีพลวัต โดยมีทุนวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และโครงสร้างอำนาจเชิงพื้นที่เป็นปัจจัยกำหนดทิศทางการเปลี่ยนแปลงและการดำรงอัตลักษณ์ในระดับท้องถิ่นให้ดำรงอยู่ได้

4.2 การขยายตัวของเมืองที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน

กระบวนการกลายเป็นเมือง (Urbanization) ที่เกิดขึ้นในพื้นที่เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (EEC) ไม่ได้เป็นเพียงผลลัพธ์จากนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐเท่านั้น หากแต่ยังเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่แทรกซึมลงไปในระดับพื้นที่ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมในระดับรากฐานของชุมชนดั้งเดิม โดยเฉพาะในพื้นที่ที่เคยมีฐานะเป็นชุมชนชนบทหรือกึ่งชนบท การขยายตัวของเมืองในกรณีนี้จึงไม่ใช่เพียงแค่การเพิ่มขึ้นของประชากรและกิจกรรมทางเศรษฐกิจ แต่ยังรวมถึงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ดิน ความสัมพันธ์ทางสังคม และระบบคุณค่าทางวัฒนธรรมในพื้นที่ (Phungam et al., 2024)

ในพื้นที่เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก รัฐได้กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ เช่น รถไฟความเร็วสูงเชื่อมสามสนามบิน ทางหลวงพิเศษ การพัฒนาเมืองใหม่ และการขยายเขตอุตสาหกรรม ซึ่งล้วนมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพื้นที่อย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในระดับชุมชนท้องถิ่นที่ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนผ่านจากชุมชนพื้นถิ่นดั้งเดิมสู่พื้นที่เชิงพาณิชย์หรือพื้นที่รองรับโครงการขนาดใหญ่ (Eastern Economic Corridor Office of Thailand, 2018)

ชุมชนปากน้ำประแส ได้มีการเปลี่ยนแปลงจากการที่ต้องเผชิญกับผลกระทบจากการเสื่อมโทรมของทรัพยากรชายฝั่ง โดยเฉพาะป่าชายเลนและสัตว์น้ำชายฝั่ง ซึ่งเป็นแหล่งรายได้หลักของชาวบ้านในอดีต จากการสัมภาษณ์พบว่า การขยายตัวของเมืองและกิจกรรมพัฒนาอุตสาหกรรมในบริเวณใกล้เคียง เช่น ท่าเรือแหลมฉบัง การขยายเขตอุตสาหกรรมในจังหวัดระยอง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของกระแสน้ำ การปนเปื้อนในแหล่งน้ำ และการเข้าไม่ถึงแหล่งทรัพยากรอย่างเป็นธรรม นอกจากนี้ นโยบายควบคุมการประมงและราคาน้ำมันที่สูงขึ้น ทำให้การประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านไม่สามารถดำรงอยู่ได้ในระบบเศรษฐกิจแบบเดิม (ก. (นามสมมติ), ชาวบ้านชุมชนปากน้ำประแส, สัมภาษณ์: 23 กุมภาพันธ์ 2567; Dhan-am & Praditsil, 2013) ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น คือ การย้ายฐานเศรษฐกิจของชุมชนจากการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ ไปสู่กิจกรรมที่เน้นการท่องเที่ยวเป็นหลัก เช่น โฮมสเตย์ ถนนคนเดิน ตลาดวัฒนธรรม และผลิตภัณฑ์ชุมชน ซึ่งต้องใช้ทุนวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ในฐานะทรัพยากรทางเลือก โดยปราศจากระบบสนับสนุนทางนโยบายอย่างเป็นทางการ ส่งผลให้ชุมชนต้องสร้างระบบจัดการพื้นที่แบบกึ่งทางการ (Quasi-formal) ที่พึ่งพาการมีส่วนร่วมภายในมากกว่าการสนับสนุนจากภายนอก (การเสวนากลุ่มชุมชนปากน้ำประแส, เสวนากลุ่มย่อย: 14 พฤษภาคม 2567)

สำหรับชุมชนชาวก้าว จังหวัดชลบุรี การขยายตัวของเมืองพัทยาและอิทธิพลของการท่องเที่ยวเชิงพาณิชย์ในพื้นที่ใกล้เคียง ทำให้ชุมชนต้องเผชิญแรงกดดันในการปรับพื้นที่ดั้งเดิมให้สอดคล้องกับกิจกรรมเศรษฐกิจเมือง เช่น การจัดพื้นที่รองรับตลาด การปรับปรุงสถาปัตยกรรมให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว และการจัดงานเทศกาลอย่างต่อเนื่องเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว อย่างไรก็ตาม ชุมชนชาวก้าวสามารถรับมือกับกระแสนี้ได้ดี เนื่องจากได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ เช่น องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) และเทศบาลตำบลห้วยใหญ่ ซึ่งร่วมกันวางแผนจัดทำถนนวัฒนธรรมไทย-จีนให้กลายเป็นพื้นที่กิจกรรมเชิงเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการศึกษาแบบบูรณาการ (Designated Areas for Sustainable Tourism Administration, 2021; Phirapattanakun, 2017) ทั้งนี้ แม้ว่าชุมชนจะต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในระดับพื้นที่อย่างรุนแรง แต่การตอบสนองของชุมชนชาวก้าวเป็นไปในลักษณะของการจัดการเชิงนโยบายร่วม (Co-policy making) ซึ่งแสดงถึงศักยภาพในการสร้างความเป็นเจ้าของพื้นที่ทางวัฒนธรรมร่วมกับภาครัฐและการป้องกันการครอบงำของทุนภายนอกได้อย่างมีประสิทธิภาพ (จ. (นามสมมติ), เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐของชุมชนชาวก้าว, สัมภาษณ์: 16 มีนาคม 2567; Pattaya and Linked Area Special Area Office, 2014)

4.3 กระบวนทัศน์การจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมท่ามกลางการขยายตัวของความเป็นเมือง ชุมชนปากน้ำประแส จังหวัดระยอง และชุมชนชาวก้าว จังหวัดชลบุรี

จากการศึกษาการจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมชุมชนปากน้ำประแส จังหวัดระยอง และชุมชนชาวก้าว จังหวัดชลบุรี ท่ามกลางการขยายตัวของเมือง สามารถสรุปได้ดังนี้

ชุมชนปากน้ำประแส จังหวัดระยอง เป็นตัวอย่างสำคัญของชุมชนที่สามารถสร้างกระบวนการจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมภายใต้แรงกดดันจากการขยายตัวของเมืองและการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการเสื่อมถอยของเศรษฐกิจประมงจากทั้งปัจจัยด้านนิเวศวิทยาและนโยบายรัฐ ซึ่งทำให้ชาวบ้านจำนวนมากต้องย้าย

ฐานเศรษฐกิจจากภาคประมงสู่ภาคบริการ เช่น การท่องเที่ยวและกิจกรรมสร้างสรรค์ในชุมชน เป็นต้น (Dhian-am & Praditsil, 2013)

การจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชุมชนปากน้ำประแสไม่ได้รับการสนับสนุนอย่างเป็นทางการจากนโยบายภาครัฐโดยตรง แต่สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยพลังของชุมชนเองผ่านกระบวนการที่เรียกว่า การมีส่วนร่วมเพื่อความอยู่รอด โดยเน้นการใช้ทุนวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน เช่น การจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว วิถีชีวิตประมง บ้านไม้โบราณ ถนนคนเดินริมน้ำ เทศกาลพื้นถิ่น และอาหารท้องถิ่น เป็นต้น มาเป็นกลไกในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนในบริบทใหม่ แนวทางการจัดการของชุมชนปากน้ำประแสมีลักษณะของการบริหารจัดการแบบไม่เป็นทางการ ซึ่งชุมชนเป็นผู้วางระเบียบกติกาภายในเอง เช่น การจัดสรรพื้นที่สาธารณะ การบริหารถนนคนเดิน การอนุญาตให้ตั้งร้านค้า หรือการบริหารพื้นที่โฮมสเตย์ การผลิตสินค้าท้องถิ่น โดยไม่มีองค์กรภายนอกหรือหน่วยงานรัฐเป็นผู้ควบคุม การมีส่วนร่วมขึ้นอยู่กับฐานของความไว้วางใจ การรวมกลุ่มของผู้นำชุมชน และการสร้างสำนึกร่วมของคนในพื้นที่ จุดเด่นของกระบวนการนี้ คือ การเชื่อมโยงระหว่างทุนทางวัฒนธรรมกับทุนทางสังคม เพื่อสร้างระบบเศรษฐกิจใหม่ที่ไม่ทำลายรากฐานของชุมชน เป็นกลยุทธ์ที่แปลงอัตลักษณ์เป็นรายได้โดยไม่ละทิ้งคุณค่าดั้งเดิม (Laochockchaikul, 2023; ก. (นามสมมติ), ชาวบ้านชุมชนปากน้ำประแส, สัมภาษณ์: 23 กุมภาพันธ์ 2567; ค. (นามสมมติ), ชาวบ้านชุมชนปากน้ำประแส, สัมภาษณ์: 8 กุมภาพันธ์ 2567; การเสวนากลุ่มชุมชนปากน้ำประแส, เสวนากลุ่มย่อย: 14 พฤษภาคม 2567)

“...ทุกคนต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ประมงอยู่ไม่ได้แล้ว ทั้งทรัพยากรลดลง น้ำมันแพง กฎหมายก็เข้มงวด ผู้คนเลยหันมาทำด้านท่องเที่ยวกันหมด ใครเคยทำประมงก็เปลี่ยนมาจับสามล้อ ทำโฮมสเตย์ ผู้หญิงก็ไปเป็นแม่บ้าน...” (ก. (นามสมมติ), ชาวบ้านชุมชนปากน้ำประแส, สัมภาษณ์: 23 กุมภาพันธ์ 2567)

“...กลุ่มวิสาหกิจของปากน้ำประแสมีขยายขอบเขตงานออกไปมากขึ้น โดยมีคนในชุมชนซึ่งเป็นประธานและกรรมการ รวมถึงสมาชิกที่ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ มาร่วมกันดำเนินกิจกรรม โดยมีเป้าหมายในการสร้างรายได้ และใช้ทรัพยากรภายในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด... หนึ่งในตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ ประธานกลุ่มเปิดร้านอาหารอยู่แล้ว ร้านอาหารนี้ตั้งอยู่ในบริเวณที่มีผู้คนพลุกพล่าน จึงมีพ่อค้าแม่ค้ามาขอใช้พื้นที่หน้าร้านเพื่อจำหน่ายสินค้าอยู่เป็นประจำ ส่งผลให้ร้านกลายเป็นจุดเชื่อมโยงของผู้คนในพื้นที่ และมีการชักชวนให้ผู้ค้ารายอื่น ๆ เข้ามาร่วมกลุ่มด้วย... สำหรับกิจกรรมในปัจจุบัน มีดำเนินการผลิตผลิตภัณฑ์แปรรูปจากวัตถุดิบในชุมชน เช่น เคย นำมาทำเป็นกะปิ น้ำพริกเคย จ๊อยเคย ข้าวเกรียบเคย รวมไปถึงการประดิษฐ์ตุ๊กตารูปสัตว์ เช่น ปลาทะเล ม้าน้ำ ลูกเต๋า ซึ่งเป็นงานฝีมือที่ผู้สูงอายุสามารถทำได้ในเวลาว่าง นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมงานด้านลายผ้าอีกด้วย... ในส่วนของงานข้อมูลและการสื่อสารนั้น จะมีผู้ดูแลในเรื่องของข้อมูลต่าง ๆ รวมถึงการประชาสัมพันธ์ผ่านเพจของชุมชน ซึ่งเป็นช่องทางสำคัญในการสื่อสารกับประชาชนทั่วไป...” (ข. (นามสมมติ), เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐของชุมชนปากน้ำประแส, สัมภาษณ์: 17 กุมภาพันธ์ 2567)

นอกจากนี้ กระบวนทัศน์ดังกล่าวยังช่วยสร้างสมดุลระหว่างการพัฒนาเพื่อเศรษฐกิจและการรักษาอัตลักษณ์วัฒนธรรม ซึ่งถือเป็นความท้าทายสำคัญของชุมชนในยุคเมืองขยายตัว การจัดการพื้นที่โดยชุมชนจึงมิใช่เพียงการจัดระเบียบทางกายภาพของพื้นที่ หากแต่ยังเป็นการฟื้นฟูความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรม สังคม และความรู้สึกเป็นเจ้าของพื้นที่ ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญในการรักษาความยั่งยืนของชุมชนในระยะยาว (การเสวนากลุ่มชุมชนปากน้ำประแส, เสวนากลุ่มย่อย: 14 พฤษภาคม 2567; ข. (นามสมมติ), เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐของชุมชนปากน้ำประแส, สัมภาษณ์: 17 กุมภาพันธ์ 2567)

สำหรับกระบวนทัศน์การจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชุมชนชากแง้วนั้น กลับพบว่า ในขณะที่หลายชุมชนในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (EEC) ต้องเผชิญกับแรงปะทะจากการกลายเป็นเมืองด้วยกลไกภายนอกอย่างไม่ทันตั้งตัว ชุมชนชากแง้ว จังหวัดชลบุรี กลับสามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาโดยใช้กระบวนทัศน์เชิงรุก ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็น กระบวนทัศน์การฟื้นฟู อัตลักษณ์ผ่านความร่วมมือเชิงนโยบาย กล่าวคือ ชุมชนไม่ได้ดำเนินการอนุรักษ์วัฒนธรรมโดยลำพัง แต่ใช้ความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐและองค์กรพัฒนา เช่น องค์กรบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.)

เทศบาลตำบลห้วยใหญ่ และกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนการพัฒนา (Designated Areas for Sustainable Tourism Administration, 2021; จ. (นามสมมติ), เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐของชุมชนชาวก้าว, สัมภาษณ์: 16 มีนาคม 2567; การเสวนากลุ่มชุมชนชาวก้าว, เสวนากลุ่มย่อย: 29 พฤษภาคม 2567; Phirapattanakun, 2017)

“...ช่วงปี 2543 อพท. มีนโยบายเลือกชุมชนที่มีอัตลักษณ์เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ชาวก้าวถูกเลือกเพราะมีต้นทุนทางวัฒนธรรม ทั้งตลาดเก่า วัดห้วยใหญ่ และความเป็นชุมชนเก่าแก่ เทศบาลตั้งทีมทำงาน โดยคัดเลือกคนในชุมชนที่มีจิตอาสาและเป็นทีมนับถือมาร่วมกันขับเคลื่อน จากนั้น อพท. ก็ส่งเราไปอบรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน จนกลับมาประชุมกับชาวบ้าน ทุกคนเกิน 90% เห็นด้วย เราเริ่มทดลองเปิดตลาดในวันไหว้พระจันทร์ ใช้เวลา 3 ปีให้ชาวบ้านปรับตัว จนสุดท้ายเปิดจริง ทุกวันเสาร์ เวลา 15.00 น.-21.00 น. ทำต่อเนื่องมาจนถึงวันนี้ แม้จะมีทั้งข้อดีและข้อเสีย แต่ชุมชนส่วนใหญ่ภูมิใจที่ได้ฟื้นชีวิตตลาดเก่าของตัวเอง...” (จ. (นามสมมติ), เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐชุมชนชาวก้าว, สัมภาษณ์: 16 มีนาคม 2567)

“...ชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านหนองชาวก้าว เริ่มต้นทำงานกันตามกรอบในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้มีคุณภาพและยั่งยืน... มีด้านที่ 1 การบริหารจัดการในคณะทำงาน ตรงนี้จะมีทีมงานที่รับผิดชอบบริหารจัดการกิจกรรมต่าง ๆ ให้เป็นระบบ เป็นหมวดหมู่ ชัดเจน ด้านที่ 2 ด้านเศรษฐกิจและสังคม เป็นการสร้างรายได้ให้กับชุมชน พร้อมกับส่งเสริมความสุข ความร่วมมือกันของคนในพื้นที่ ด้านที่ 3 สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ด้านนี้เราให้ความสำคัญมาก ต้องรักษาความสะอาด ความเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และไม่ทำลายธรรมชาติที่มีอยู่เดิม แล้วก็ด้านที่ 4 การฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม อย่างพวกการจัดกิจกรรมวันไหว้พระจันทร์ เทศกาลพื้นบ้านต่าง ๆ รวมถึงการสืบทอดภูมิปัญญาด้านอาหาร ที่ลูกหลานยังคงใช้สูตรดั้งเดิมจากรุ่นพ่อแม่ ปู่ย่า มาทำกันอยู่จนถึงปัจจุบัน ซึ่งตรงนี้เราทั้งอนุรักษ์สิ่งที่ดีอยู่แล้ว และฟื้นฟูสิ่งที่กำลังจะเลือนหายไปกลับมาอีกครั้ง...” (ฉ. (นามสมมติ), เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐชุมชนชาวก้าว, สัมภาษณ์: 17 มีนาคม 2567)

การพัฒนาทุนวัฒนธรรมไทย-จีนในชาวก้าว ถือเป็นตัวอย่างสำคัญของการใช้ทุนวัฒนธรรม (Cultural capital) ร่วมกับทุนสถาบัน (Institutional capital) เพื่อสร้างพื้นที่วัฒนธรรมในรูปแบบใหม่ โดยมีเป้าหมาย 3 ประการ คือ (1) การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมจีนแต่จิว เช่น สถาปัตยกรรม ศาลเจ้า และกิจกรรมประเพณี เช่น งานจิวไหว้เจ้าแม่ทับทิม (2) การสร้างรายได้และความยั่งยืนทางเศรษฐกิจผ่านการท่องเที่ยวโดยชุมชน และ (3) การปลูกฝังความภาคภูมิใจและความรู้ วัฒนธรรมให้แก่คนรุ่นใหม่ในชุมชน (Yajun & Nuim, 2017; จ. (นามสมมติ), ประชาชนชุมชนชาวก้าว, สัมภาษณ์: 7 มีนาคม 2567; จ. (นามสมมติ), เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐชุมชนชาวก้าว, สัมภาษณ์: 16 มีนาคม 2567; ฉ. (นามสมมติ), เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐชุมชนชาวก้าว, สัมภาษณ์: 17 มีนาคม 2567)

ลักษณะเด่นของแนวทางนี้ คือ การออกแบบพื้นที่โดยอิงกับการมีส่วนร่วมแบบมีโครงสร้าง โดยมีการตั้งคณะกรรมการจากคนในชุมชนที่ได้รับการอบรมจากหน่วยงานรัฐเพื่อเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเป็นการวางผังพื้นที่การจัดตลาด การออกแบบกิจกรรมทางวัฒนธรรม หรือการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยว ซึ่งสะท้อนรูปแบบการจัดการร่วมระหว่างรัฐกับชุมชนในระดับรากหญ้า (Pattaya and Linked Area Special Area Office, 2014)

กระบวนการฟื้นฟูอัตลักษณ์ในชาวก้าวจึงมิได้เป็นเพียงการเก็บรักษาอดีต แต่เป็นการสร้างความหมายใหม่ให้แก่มรดกวัฒนธรรมที่มีอยู่ โดยนำมาสร้างคุณค่าเชิงเศรษฐกิจและสังคมภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลง ตัวอย่างเช่น การจัดงานเทศกาลประจำปีที่เชื่อมโยงกับตลาดท้องถิ่น อาหารประจําถิ่น ความเชื่อของคนในชุมชน และการแสดงศิลปะพื้นบ้าน ทำให้พื้นที่ชุมชนกลายเป็นพื้นที่สร้างสรรค์ ที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวในขณะที่ยังรักษาอัตลักษณ์ไว้ได้อย่างมั่นคง ผ่านความร่วมมือจากทั้งชุมชน ภาครัฐ และทุนทางวัฒนธรรมที่ถูกต่อยอดอย่างสร้างสรรค์ เพื่อความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมในระยะยาว (Huay Yai Sub-district Municipality, 2016)

เมื่อเปรียบเทียบกันทั้งสองชุมชนจะพบว่าชุมชนปากน้ำประแสซึ่งใช้กลไกชุมชนเป็นตัวขับเคลื่อน ชุมชนชาวก้าว กลับเน้นการบูรณาการเชิงนโยบายที่ชัดเจน เป็นระบบ และต่อเนื่อง ซึ่งส่งผลให้การจัดการพื้นที่มีเสถียรภาพมากกว่า

ในระยะยาว โดยเฉพาะในมิติของความมั่นคงทางสถาบัน การสนับสนุนงบประมาณ และการเชื่อมโยงกับเครือข่ายการท่องเที่ยวระดับจังหวัดและประเทศ อย่างไรก็ตาม แม้จะมีข้อได้เปรียบจากการสนับสนุนภายนอก ชุมชนชาวกวางเจา ก็ยังต้องเผชิญกับความท้าทายด้านการพึ่งพิงนโยบายและความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองหรือทิศทางงบประมาณในอนาคต ซึ่งหากไม่มีการพัฒนาโครงสร้างภายในชุมชนให้มีความเข้มแข็งอย่างแท้จริง ก็อาจเกิดการแปรสภาพพื้นที่ทางวัฒนธรรมให้กลายเป็นวัฒนธรรมเชิงสินค้าแทนที่จะเป็นพื้นที่ของการสร้างความหมายร่วม

4.4 การเปรียบเทียบการจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมท่ามกลางการขยายตัวของความเป็นเมือง

เมื่อศึกษาเปรียบเทียบกันระหว่างชุมชนปากน้ำประแสและชุมชนชาวกวางเจาในประเด็นกระบวนการจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิด (กระบวนการทัศน์) และแนวทางการปรับตัวของชุมชนภายใต้บริบทของการขยายตัวของความเป็นเมือง ซึ่งมีผลต่อโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนในระดับฐานราก โดยการเปรียบเทียบนี้จะวิเคราะห์ใน 4 มิติหลัก ได้แก่ (1) โครงสร้างทางพื้นที่และบริบทเมือง (2) กระบวนการทัศน์ในการจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรม (3) กลไกการมีส่วนร่วม และ (4) ทิศทางการเชื่อมโยงวัฒนธรรมกับการพัฒนา (การเสวนากลุ่มชุมชนปากน้ำประแส, เสวนากลุ่มย่อย: 14 พฤษภาคม 2567; การเสวนากลุ่มชุมชนชาวกวางเจา, เสวนากลุ่มย่อย: 29 พฤษภาคม 2567; ช. (นามสมมติ), นักวิชาการ, สัมภาษณ์: 9 มิถุนายน 2567; ช. (นามสมมติ), นักวิชาการ, สัมภาษณ์: 9 มิถุนายน 2567) โดยสามารถสรุปเป็นประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1) โครงสร้างทางพื้นที่และบริบทเมือง การเปรียบเทียบโครงสร้างพื้นที่และพลวัตของการกลายเป็นเมืองในชุมชนปากน้ำประแสและชุมชนชาวกวางเจา โดยพิจารณาจากบริบทภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน ความเชื่อมโยงกับศูนย์กลางเมืองใกล้เคียง และนโยบายพัฒนาพื้นที่ระดับมหภาค เช่น การเกิดขึ้นของถนนสุขุมวิท โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (EEC) เป็นต้น ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งในเชิงกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยพบว่าชุมชนปากน้ำประแส ตั้งอยู่ในพื้นที่ปากแม่น้ำประแส ติดทะเลในเขตอำเภอแกลง จังหวัดระยอง มีลักษณะภูมิประเทศแบบชายฝั่งทะเลสมพื้นที่ชุ่มน้ำและป่าชายเลน โดยชุมชนมีประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานที่ยาวนานตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การทำประมงชายฝั่ง การเก็บหอย กุ้ง และการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน ที่แม้พื้นที่จะมีความอุดมสมบูรณ์ทางนิเวศและวัฒนธรรม แต่แรงกดดันจากนโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมและการขยายตัวของเมืองแกลง ซึ่งอยู่ห่างจากชุมชนไม่มาก กำลังทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญ เช่น การเปลี่ยนการใช้ที่ดินชายฝั่งเพื่อการท่องเที่ยวเชิงพาณิชย์ การรุกรานของโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ และการลดลงของพื้นที่สาธารณะทางวัฒนธรรม เช่น ศาลาริมน้ำหรือท่าเทียบเรือชุมชน เป็นต้น การกลายเป็นเมืองของปากน้ำประแสจึงเป็นกระบวนการแทรกซึมแบบค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งเกิดจากแรงกดดันภายนอกอย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลัน ชุมชนจึงยังสามารถรักษาโครงสร้างดั้งเดิมบางส่วนไว้ได้ เช่น รูปแบบบ้านไม้ วิถีประมงพื้นบ้าน และตลาดริมแม่น้ำ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงเชิงนิเวศและแรงจูงใจทางเศรษฐกิจจากภายนอกยังคงเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ขณะที่ชุมชนชาวกวางเจา ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลห้วยใหญ่ อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี อยู่ห่างจากเมืองพัทยาเพียงประมาณ 20 กิโลเมตร พื้นที่นี้เป็นรอยต่อระหว่างเมืองใหญ่กับชุมชนดั้งเดิมที่มีวัฒนธรรมจีนแต่จีนเข้มข้น การขยายตัวของเมืองพัทยาซึ่งมีลักษณะเป็น เมืองท่องเที่ยวเชิงพาณิชย์ ที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศ ได้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อพื้นที่ชุมชนในแง่ของแรงกดดันด้านที่ดิน ความต้องการพื้นที่รองรับนักท่องเที่ยว และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่มุ่งสู่เมืองใหญ่ การกลายเป็นเมืองในชาวกวางเจาจึงเป็นไปในลักษณะแรงปะทะจากเมืองหลัก ที่กระจายอิทธิพลสู่ชุมชนรอบนอกผ่านการขยายตัวของถนน สื่อสารมวลชน และการเคลื่อนย้ายของแรงงาน โดยพื้นที่ชาวกวางเจาเป็นจุดรองรับกิจกรรมเศรษฐกิจแบบท่องเที่ยวดั้งเดิมที่ต่างจากพัทยา เช่น ตลาดย้อนยุค ถนนคนเดินวัฒนธรรม และเทศกาลวัฒนธรรมจีน เป็นต้น ซึ่งได้ส่งผลทั้งด้านบวกและด้านลบต่อโครงสร้างพื้นที่ แต่อย่างไรก็ตาม การที่ชาวกวางเจาสามารถวางยุทธศาสตร์ร่วมกับหน่วยงานพัฒนาได้ตั้งแต่ระยะแรก เช่น การจัดตั้งถนนวัฒนธรรมไทย-จีน การมีแผนพัฒนาเชิงพื้นที่ร่วมกับเทศบาล และการได้รับการสนับสนุนจาก อพท. ทำให้กระบวนการกลายเป็นเมืองถูกทำให้เป็นเครื่องมือของการฟื้นฟู มากกว่าจะเป็นภัยคุกคามต่ออัตลักษณ์ของชุมชน

2) กระบวนทัศน์ในการจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรม การวิเคราะห์เปรียบเทียบกระบวนทัศน์ในการจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชุมชนปากน้ำประแสและชุมชนขากแก้วแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างเชิงโครงสร้าง เชิงอำนาจ และเชิงกลยุทธ์ของชุมชนในการรับมือกับแรงปะทะจากการขยายตัวของความเป็นเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเลือกใช้กระบวนทัศน์ ซึ่งเป็นกรอบคิดร่วมที่กำหนดทิศทาง กลยุทธ์ และความหมายของพื้นที่ในบริบทของชุมชน กล่าวคือ ชุมชนปากน้ำประแส ดำเนินการจัดการพื้นที่บนฐานของการรวมตัวของภาคประชาชนที่มุ่งเน้นการปกป้องวิถีชีวิตและทุนวัฒนธรรมที่เหลือนอยู่ ภายใต้บริบทที่ถูกคุกคามจากทั้งทรัพยากรที่เสื่อมโทรมและการขาดการสนับสนุนจากภาครัฐ กระบวนทัศน์ที่ใช้จึงเป็นแบบการมีส่วนร่วมเพื่อความอยู่รอด ซึ่งสะท้อนความพยายามของชุมชนในการสร้างระบบเศรษฐกิจและพื้นที่ใช้สอยที่พึ่งตนเองได้ โดยใช้เครื่องมือที่ไม่เป็นทางการ เช่น ข้อตกลงภายในชุมชน การลงขัน การจัดตั้งถนนคนเดิน การนั่งสามล้อชมเมือง และการอนุรักษ์บ้านไม้เก่า โดยสมัครใจ เป็นต้น ซึ่งสะท้อนถึงการจัดการทรัพยากรร่วม เป็นการยืนยันว่าชุมชนสามารถจัดการทรัพยากรและพื้นที่ของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพารัฐหรือกลไกตลาด หากมีความไว้วางใจ ความเป็นเจ้าของร่วม และกลไกการจัดการภายในที่เหมาะสม และการจัดการพื้นที่ของชุมชนปากน้ำประแสยังแสดงให้เห็นถึงการต่อต้านเชิงสร้างสรรค์ที่เป็นการเลือกใช้วิธีการเชิงวัฒนธรรมและเศรษฐกิจแบบชุมชนในการยืนยันการมีอยู่ของตน โดยการใช้ทุนวัฒนธรรม เช่น ประเพณีทอดผ้าป่ากลางน้ำ ให้อาหารพระพร อาหารพื้นถิ่น บ้านไม้ ตลาดริมแม่น้ำ เป็นต้น กลายเป็นกลไกในการต่อรองทางอ้อมกับโครงสร้างอำนาจและการพัฒนาที่มุ่งเชิงพาณิชย์ที่พยายามรุกล้ำเข้ามา

ในขณะที่ชุมชนขากแก้วเลือกใช้กระบวนทัศน์แบบการฟื้นฟูอัตลักษณ์ผ่านนโยบายร่วม ซึ่งหมายถึงการออกแบบแนวทางการพัฒนาโดยเชื่อมโยงทุนวัฒนธรรมกับกลไกนโยบายภาครัฐอย่างเป็นระบบ เช่น การทำแผนพัฒนาเทศบาลร่วมกับอปท. การออกแบบถนนวัฒนธรรมไทย-จีน และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบมีเป้าหมายชัดเจน โดยกระบวนทัศน์นี้ตั้งอยู่บนฐานของแนวคิดการจัดการร่วม ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงระหว่างความรู้พื้นถิ่นของชุมชนกับทรัพยากรของรัฐเพื่อเพิ่มความสามารถในการฟื้นฟูและจัดการทรัพยากรทางสังคมและวัฒนธรรม โดยมีโครงสร้างความร่วมมือที่ยืดหยุ่นแต่ชัดเจนในเชิงนโยบาย

กรณีของชุมชนขากแก้ว กระบวนการพัฒนาไม่ได้เริ่มจากการต้านทานเมือง แต่เป็นการแปลงแรงปะทะของเมืองให้เป็นโอกาสในการฟื้นฟูอัตลักษณ์และสร้างพื้นที่เชิงวัฒนธรรมใหม่ โดยใช้กระบวนการเรียนรู้เชิงสถาบัน (Institutional Learning) ที่มีทั้งการอบรมภาคประชาชน การออกแบบกิจกรรม และการมีส่วนร่วมในระบบราชการท้องถิ่น ซึ่งทำให้การจัดการพื้นที่มีเสถียรภาพทางนโยบายมากกว่ากรณีของชุมชนปากน้ำประแส

ทั้งสองกรณีสะท้อนให้เห็นว่ากระบวนทัศน์การจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชุมชนในยุคเมืองขยายตัวมิได้มีรูปแบบเดียว หากแต่มีพลวัตและแตกต่างกันตามทุนทางวัฒนธรรม ระดับการเมืองท้องถิ่น และความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐ

3) กลไกการมีส่วนร่วม ประเด็นที่สะท้อนความแตกต่างอย่างชัดเจนระหว่างชุมชนปากน้ำประแสและชุมชนขากแก้วคือ รูปแบบของกลไก การมีส่วนร่วม และระบบการจัดการความรู้ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนการจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมให้เกิดผลอย่างยั่งยืน ไม่เพียงในระดับกิจกรรม แต่รวมถึงการสร้างเครือข่าย สืบทอดความรู้ และออกแบบกระบวนการพัฒนาในระยะยาว

ในกรณีของชุมชนปากน้ำประแส กลไกการมีส่วนร่วมมีลักษณะแนวนอน ซึ่งพัฒนาและขับเคลื่อนโดยกลุ่มภาคประชาชนในพื้นที่ เช่น กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มสามล้อ กลุ่มเรือประมง เป็นต้น โดยไม่มีการจัดตั้งองค์กรทางการหรือคณะกรรมการถาวรที่ผูกโยงกับนโยบายรัฐอย่างเป็นทางการ ซึ่งกลุ่มต่าง ๆ ได้ประสานเข้ากับการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมของชุมชน เช่น ถนนคนเดิน ตลาดย้อนยุค บ้านพิพิธภัณฑสถาน การจัดงานเทศกาลเรือพาย หรือกิจกรรมอนุรักษ์บ้านไม้ ล้วนเกิดขึ้นจากการรวมตัวแบบไม่เป็นทางการและกึ่งทางการ โดยใช้หลักการความไว้วางใจและการสืบทอดโดยไม่เป็นทางการ เป็นกลไกในการถ่ายทอดความรู้และแนวปฏิบัติ ที่แม้ชุมชนจะไม่มีเอกสารยุทธศาสตร์หรือแผนงานเชิงนโยบายที่ชัดเจน แต่สามารถดำรงกิจกรรมทางวัฒนธรรมได้อย่างต่อเนื่อง ด้วยการใช้ทุนทางสังคม และทุนทางวัฒนธรรม ที่สั่งสมมานาน โดยเฉพาะในกลุ่มผู้นำชุมชน ซึ่งมีบทบาทในการสร้างพื้นที่ทางสังคม ที่ประชาชนสามารถแลกเปลี่ยน เรียนรู้ และร่วมกันกำหนดทิศทางของพื้นที่ตนเอง

ลักษณะการเรียนรู้ของชุมชนปากน้ำประแสจึงเป็นการเรียนรู้แบบไม่เป็นทางการโดยชุมชน ที่สามารถส่งต่อคุณค่าทางวัฒนธรรมและกลไกการจัดการแบบยืดหยุ่น เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป

สำหรับชุมชนชาวก้าว การมีส่วนร่วมถูกออกแบบผ่านกลไกการจัดการแบบกึ่งสถาบัน โดยมีการจัดตั้งชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านชาวก้าว ซึ่งมีโครงสร้างองค์กร มีคณะทำงาน มีการจัดประชุมสม่ำเสมอ และเป็นหน่วยงานหลักที่ทำงานร่วมกับภาครัฐในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ โดยกลไกนี้ทำให้การบริหารจัดการพื้นที่วัฒนธรรมของชาวก้าวสามารถออกแบบนโยบายระดับฐานรากได้จริง โดยอาศัยเครื่องมือ เช่น แผนพัฒนาชุมชน การประเมินผลตามเกณฑ์ของ CPT Thailand (Community-based tourism standards) และการอบรมด้านการจัดการท่องเที่ยวและวัฒนธรรมให้แก่แกนนำชุมชน

รูปแบบการเรียนรู้ในชุมชนจึงมีลักษณะเป็นการเรียนรู้เชิงสถาบันที่มีการเก็บข้อมูล ถ่ายทอดองค์ความรู้ และประเมินผลอย่างเป็นระบบ มีการสร้างความรู้ใหม่ ผ่านการสังเคราะห์ประสบการณ์และข้อมูลจากการดำเนินกิจกรรม ซึ่งช่วยให้ชุมชนสามารถขยายผลการจัดการพื้นที่สู่การวางแผนยุทธศาสตร์ระดับท้องถิ่นและระดับจังหวัด

4) ทิศทางการเชื่อมโยงวัฒนธรรมกับการพัฒนา การจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมในบริบทของการขยายตัวของเมืองไม่ได้เป็นเพียงการปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมหรืออัตลักษณ์ของชุมชนเท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการที่มีศักยภาพในการนำทุนวัฒนธรรมไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจ โดยไม่สูญเสียความหมายดั้งเดิมของพื้นที่ จากกรณีศึกษาชุมชนปากน้ำประแส และชุมชนชาวก้าว จะมีลักษณะการประยุกต์ใช้วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาที่แตกต่างกัน กล่าวคือ กรณีของชุมชนปากน้ำประแส การเชื่อมโยงวัฒนธรรมกับเศรษฐกิจมีลักษณะเป็นการปรับตัวเชิงรุกของชาวบ้านภายใต้ข้อจำกัดของทรัพยากร และความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่มาจากภายนอก โดยชุมชนได้นำทุนทางวัฒนธรรม เช่น วิถีชีวิตชาวประมง บ้านไม้เก่า อาหารพื้นถิ่น และความรู้ท้องถิ่น มาแปลงเป็นสินค้าและบริการ เช่น โฮมสเตย์ ชุดกิจกรรมท่องเที่ยว ตลาดริมแม่น้ำ และผลิตภัณฑ์ชุมชน

กระบวนการนี้กล่าวได้ว่าอยู่ในรูปแบบของการแปลงอัตลักษณ์เป็นสินค้า ซึ่งชุมชนเลือกสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจจากสิ่งที่มีอยู่ โดยไม่ผ่านการออกแบบเชิงยุทธศาสตร์หรือการจัดการเชิงนโยบายอย่างเป็นทางการ กล่าวอีกนัยหนึ่ง การพัฒนาในลักษณะนี้เน้นการยังชีพ มากกว่าการสร้างเศรษฐกิจชุมชนแบบครบวงจร ทำให้กิจกรรมทางวัฒนธรรมมีลักษณะเป็นพื้นที่ของการดำรงชีวิตมากกว่าพื้นที่ของการพัฒนา ซึ่งกล่าวได้ว่ากลยุทธ์ดังกล่าวช่วยให้ชุมชนสามารถรักษาอัตลักษณ์ไว้ได้บางส่วน แต่ยังคงขาดการสนับสนุนจากนโยบายและระบบโครงสร้างในการบริหารจัดการที่ชัดเจน ทำให้ยากต่อการขยายผล มีความขัดแย้งในเชิงความคิดและผลประโยชน์ มีความเสี่ยงสูงต่อการถูกกลืนจากการขยายตัวของความเป็นเมืองโดยระบบทุนนิยมเชิงพาณิชย์ หากชุมชนไม่มีการออกแบบกลไกการคุ้มครองเชิงพื้นที่ในระยะยาว

ในขณะที่ชุมชนชาวก้าว ได้ดำเนินการจัดการพื้นที่วัฒนธรรมด้วยการกำหนดทิศทางเชิงยุทธศาสตร์อย่างชัดเจน โดยใช้ทุนวัฒนธรรมเงินแต่จิวที่สั่งสมมาบร้อยปีเป็นแกนกลางของการออกแบบพื้นที่ เช่น สถาปัตยกรรมแบบเรือนแถวจินตนาสถานดั้งเดิมอย่างศาลเจ้าแม่ทับทิม พิธีกรรมไหว้เจ้าแบบจีน และเทศกาลจิวประจำปี เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ถูกนำมาเชื่อมโยงกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจผ่านการออกแบบพื้นที่ เช่น ถนนวัฒนธรรมไทย-จีน ตลาดย้อนยุค การแสดงทางวัฒนธรรม และเส้นทางการเรียนรู้วัฒนธรรมสำหรับนักท่องเที่ยว โดยมีเป้าหมายในการสร้างเศรษฐกิจบนฐานวัฒนธรรมที่ผสมผสานทั้งรายได้ความภาคภูมิใจ และการอนุรักษ์อัตลักษณ์ในระยะยาว

ลักษณะการจัดการพื้นที่ของชาวก้าวจึงไม่ใช่เพียงการแปลงอัตลักษณ์เป็นสินค้า แต่เป็นการผลิตพื้นที่ใหม่ ซึ่งชี้ว่าพื้นที่เป็นผลผลิตของความสัมพันธ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงได้ การผลิตพื้นที่ในชาวก้าวไม่ได้จำกัดอยู่ที่การอนุรักษ์ แต่เป็นการสร้างความหมายใหม่ให้กับอัตลักษณ์ท้องถิ่นในบริบทของเศรษฐกิจและนโยบายท้องถิ่นร่วมสมัย โดยกระบวนการเชื่อมโยงนี้ยังแสดงถึงการฟื้นฟูวัฒนธรรมให้มีชีวิต โดยไม่ลดทอนคุณค่าทางสังคมและจิตวิญญาณของวัฒนธรรมดั้งเดิม และยังสามารถเชื่อมต่อกับแนวทางการพัฒนาเชิงสร้างสรรค์

ดังนั้น ชุมชนทั้งสองต่างมีเป้าหมายร่วมกันในการต้องการอนุรักษ์และใช้วัฒนธรรมเพื่อสร้างความยั่งยืน แต่มีแนวทางที่แตกต่างกันตามบริบทพื้นที่ บทบาทของรัฐ และความเข้มแข็งของทุนทางสังคม ซึ่งชี้ให้เห็นถึงกระบวนการตัดสินใจในการจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันในเชิงยุทธศาสตร์และการดำเนินงาน ซึ่งสามารถสรุปได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบกระบวนการทัศน์ในการจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชุมชนปากน้ำประแส จังหวัดระยอง และชุมชนชากแง้ว จังหวัดชลบุรี

ประเด็นเปรียบเทียบ	ชุมชนปากน้ำประแส (จ.ระยอง)	ชุมชนชากแง้ว (จ.ชลบุรี)
โครงสร้างทางพื้นที่และบริบทเมือง	- ชุมชนชาวประมงเก่า มีอัตลักษณ์ไทย-จีน ผสมผสานวิถีชีวิตริมทะเล - กระบวนการกลายเป็นเมืองแบบค่อยเป็นค่อยไป ภายใต้แรงกดดันจากภายนอก โดยยังคงโครงสร้างดั้งเดิมบางส่วน	- ชุมชนจีนแต่จีวเก่าแก่กว่า 100 ปี - กระบวนการกลายเป็นเมืองแบบแรงปะทะจากเมืองหลัก มีการวางยุทธศาสตร์ร่วมกับรัฐตั้งแต่แรก เช่น ถนนวัฒนธรรม การพัฒนาเชิงพื้นที่ร่วมกับ อพท.
กระบวนการทัศน์ในการจัดการพื้นที่วัฒนธรรม	- กระบวนการทัศน์การมีส่วนร่วมเพื่อความอยู่รอด มุ่งปกป้องทุนวัฒนธรรมผ่านการรวมกลุ่มภาคประชาชน	- กระบวนการทัศน์การฟื้นฟูอัตลักษณ์ผ่านนโยบายร่วม ใช้ทุนวัฒนธรรมจีนเชื่อมกับนโยบายรัฐผ่านการจัดการร่วม มีแผนงานและเป้าหมายชัดเจน
กลไกการมีส่วนร่วม	- กลไกแนวนอน ไม่เป็นทางการ - ใช้ทุนทางสังคมและความไว้วางใจ - ไม่มีแผนเชิงนโยบายชัดเจน	- กลไกกึ่งสถาบัน เช่น ชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยชุมชน มีคณะทำงานและทำงานร่วมกับรัฐ
ทิศทางการเชื่อมโยงวัฒนธรรมกับการพัฒนา	- การแปลงอัตลักษณ์เป็นสินค้าเพื่อการยังชีพ - ขาดยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ชัดเจน	- ใช้ทุนวัฒนธรรมเงินออกแบพื้นที่ทางเศรษฐกิจ สร้างเศรษฐกิจฐานวัฒนธรรม และผลิตพื้นที่ใหม่ผ่านการฟื้นฟูวัฒนธรรมแบบมีชีวิต

5. อภิปรายผล

การศึกษากระบวนการทัศน์การจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมท่ามกลางการขยายตัวของความเป็นเมืองของชุมชนปากน้ำประแสและชุมชนชากแง้วนั้น ทำให้เห็นว่าความเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม มีส่วนเกี่ยวข้องกับปัจจัยทางวัฒนธรรมของชุมชนทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ที่สะท้อนออกมาในรูปแบบของวิถีชีวิต ประเพณี และความเชื่อของชุมชน เป็นพื้นที่ที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญในอดีต ปัจจุบัน และการพัฒนาในอนาคตของชุมชน ที่ร้อยเรียงให้เกิดความเชื่อมโยงในมิติความสัมพันธ์ทั้งในบริบทของประวัติศาสตร์ของชุมชน วิถีชีวิต วัฒนธรรม และส่วนอื่น ๆ ของชุมชน ดังนั้นกระบวนการทัศน์การจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่สะท้อนออกมาสู่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของทั้งสองชุมชน มิได้เป็นเพียงภาพสะท้อนของกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนแต่เพียงเท่านั้น แต่เป็นการบ่งบอกถึงสัญลักษณ์ของวิถีชีวิต อัตลักษณ์ และความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน ซึ่งการจัดการพื้นที่ของทั้งสองชุมชน จึงต้องอาศัยกลไกที่มีต่อการพัฒนาชุมชนที่แตกต่างกันออกไปตามบริบท แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ปัจจัยสำคัญที่มีร่วมกัน ก็คือ ชุมชนจำเป็นที่จะต้องมีการดำเนินการเป็นส่วนสำคัญต่อการจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรม ทั้งนี้ไม่ว่าเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่น ท้องถิ่น หน่วยงาน หรือองค์กรต่าง ๆ ที่กระทำการผลักดันเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อพื้นที่หรือกระบวนการผลิตเนื้อหาเชิงพื้นที่ และส่งออกไปเพื่อสร้างการรับรู้จากสังคมภายนอก โดยมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาชุมชนจากฐานรากของวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน

ในกระบวนการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม จากแนวคิดของ Earth Summit ที่กล่าวถึงการพัฒนายั่งยืนควบคู่กับการไม่ทำลายทรัพยากรในอนาคต พบว่า ชุมชนปากน้ำประแส ได้พยายามรักษาความเป็นชุมชนประมงดั้งเดิมไว้ ในขณะที่ต้องเผชิญกับข้อจำกัดจากการขยายตัวของเมืองและโครงการเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (EEC) ซึ่งส่งผลต่อการลดลงของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ทะเลและสัตว์น้ำ ความพยายามของชุมชนในการจัดทำถนนคนเดินริมทะเล หรือฟื้นฟูบ้านไม้เก่า จึงสอดคล้องกับแนวทางการรักษาให้คงสภาพและการบูรณปฏิสังขรณ์ เพื่อรองรับการใช้ประโยชน์ใหม่อย่างการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยไม่กระทบต่อเอกลักษณ์พื้นที่เดิม ขณะที่ชุมชนชากแง้วซึ่งมีรากเหง้าทางวัฒนธรรมจีนแต่จีว ได้กลายเป็นพื้นที่ที่พัฒนาและสร้างสรรค์ใหม่ อย่างเป็นระบบ โดยภาครัฐโดยเฉพาะ อพท. เข้ามาสนับสนุนการสร้างถนนสายวัฒนธรรมจีน-ไทย ด้วยการออกแบบพื้นที่เชิงวัฒนธรรมใหม่ เช่น การจัดเทศกาลไหว้พระจันทร์ หรือปรับพื้นที่บ้านไม้เก่าให้กลายเป็นจุดท่องเที่ยว ซึ่งเป็นตัวอย่างของการปรับประโยชน์ใช้สอยใหม่ บนฐานคุณค่าทางวัฒนธรรมเดิม นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงของการกลายเป็นเมือง นับว่าเป็นความท้าทายต่อการจัดการชุมชนในปัจจุบัน หากกล่าวถึง การเปลี่ยนผ่านของชุมชนทั้งสองตามแนวคิดของ Hirsch (1973) แสดงให้เห็นถึงพลวัตของการกลายเป็นเมืองในระดับชุมชนขนาดเล็ก ชุมชนปากน้ำประแส

ต้องเผชิญกับกระแสอุตสาหกรรมและการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมอย่างรวดเร็ว ซึ่งทำให้ประชากรบางส่วนต้องเปลี่ยนอาชีพจากประมงไปเป็นสามล้อหรือทำโฮมสเตย์ ซึ่งถือเป็นการย้ายฐานกิจกรรมสู่ระบบเศรษฐกิจใหม่ ขณะที่การรวมตัวเพื่อรักษาพื้นที่และคุณค่าทางวัฒนธรรมยังดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง โดยใช้ประชาคมเป็นกลไกหลัก ในอีกด้านหนึ่งชุมชนชาวกะเหรี่ยงเผชิญการกลายเป็นเมืองโดยอ้อมผ่านแรงกดดันจากเมืองพัทยา ชุมชนนี้สามารถจัดระบบรับมือและเปลี่ยนผ่านได้ดีผ่านกลไกคณะทำงานท่องเที่ยวโดยชุมชน และการวางแผนที่มีความเป็นมืออาชีพมากขึ้น จึงสามารถรักษาสสมดุลระหว่างการพัฒนาเมืองและการอนุรักษ์วัฒนธรรมได้ในระดับหนึ่ง

โดยภาพรวม ทั้งชุมชนปากน้ำประแส จังหวัดระยอง และชุมชนชาวกะเหรี่ยง จังหวัดชลบุรี เป็นชุมชนที่ปรับตัวเพื่อตอบรับกับความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ของตนเอง สะท้อนให้เห็นถึงประเด็นต่าง ๆ กล่าวคือ (1) การจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมในบริบทของความเป็นเมือง จำเป็นที่จะต้องพิจารณาความสัมพันธ์เชิงพลวัตระหว่างทุนทางวัฒนธรรม อัตลักษณ์ และกระบวนการพัฒนาเมืองของท้องถิ่นนั้น มีความแตกต่างกันออกไป จึงไม่สามารถที่จะกล่าวถึงได้อย่างตายตัวว่ามีหนทางหรือแนวทางเช่นไร (2) ความสำเร็จของชุมชน ไม่ได้เกิดจากการรักษาดีของตนเองเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่จำเป็นต้องอาศัยการประยุกต์ การมีส่วนร่วมของชุมชน และการสร้างความหมายร่วมกันของพื้นที่อย่างต่อเนื่อง เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนากระบวนการทัศน์ทางวัฒนธรรมในแต่ละชุมชน ซึ่งชุมชนปากน้ำประแสและชุมชนชาวกะเหรี่ยง ได้สะท้อนให้เห็นถึงช่วงระยะเวลาและการสร้างความหมายเชิงพื้นที่ที่สามารถสื่อสารออกไปสู่พื้นที่ภายนอกถึงอัตลักษณ์ของชุมชนตนเองได้ และ (3) ความยั่งยืนทางวัฒนธรรม จะเห็นได้ว่า ชุมชนทั้งสองที่เป็นกรณีศึกษามีหน่วยงานหรือองค์กรของชุมชน ที่เป็นหน่วยของการสร้างกลไกการเรียนรู้และสร้างความเชื่อมโยงกันกับภายนอกอย่างยั่งยืนและสื่อสารถึงความเป็นตัวตนของตนเองอย่างแท้จริง โดยมีใช่เป็นเพียงประเด็นที่ผิวเผิน แต่เป็นรากลึกที่ฝังลงไปยังชุมชนของตนเอง ดังนั้นแล้ว ทั้งสองชุมชนให้บทเรียนว่า การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมไม่ใช่แค่เรื่องการอนุรักษ์ แต่เป็นกระบวนการสร้างสรรค์ระหว่างการพัฒนาอยู่รอดกับการธำรงอัตลักษณ์ท่ามกลางโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

ผลการศึกษานี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงพลวัตของการจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมในบริบทของการขยายตัวของเมือง โดยกรณีของชุมชนปากน้ำประแสและชุมชนชาวกะเหรี่ยงต่างสะท้อนกลยุทธ์การดำรงอยู่และการต่อรองกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และนโยบายอย่างมีนัยสำคัญ ทั้งนี้เมื่อเปรียบเทียบกับงานวิจัยอื่น พบว่ามีความสอดคล้องกับแนวคิดของอิทธิพลเชิงอัตลักษณ์ต่อการจัดการพื้นที่ เช่นเดียวกับงานของ Rimthong (2013) ที่ชี้ว่าการจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ประสบความสำเร็จต้องอิงกับรากเหง้าทางวัฒนธรรมของชุมชน และการยอมรับจากผู้คนในพื้นที่ ทั้งนี้ ความเข้มแข็งของทุนทางวัฒนธรรมสามารถกลายเป็นทรัพยากรในการต่อรองกับการพัฒนาเชิงพื้นที่ได้ ในขณะเดียวกัน เมื่อเปรียบเทียบกับงานของ Phanthasen et al. (2017) ที่ศึกษาการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษของประเทศไทย กลับพบประเด็นที่ขัดแย้งในเชิงแนวทาง กล่าวคือ งานเขียนนี้ได้เสนอภาพของการพัฒนาที่ขับเคลื่อนจากบนลงล่าง (Top-down) เป็นหลัก โดยที่ภาคประชาชนมีบทบาทจำกัด ในขณะที่งานวิจัยนี้พบว่า ความสำเร็จในพื้นที่ศึกษาทั้งสองแห่งกลับตั้งอยู่บนพื้นฐานของกลไกชุมชนและการบริหารจัดการโดยคนในพื้นที่ (Bottom-up participation) ที่ได้รับการยอมรับและขยายผลสู่ภายนอก แม้ผลการวิจัยจะให้ภาพความสำเร็จที่เด่นชัด แต่ก็ยังมีข้อจำกัดสำคัญ เช่น การเลือกศึกษาเฉพาะสองชุมชนที่ประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง อาจทำให้ไม่สามารถสะท้อนเงื่อนไขหรืออุปสรรคที่พบในชุมชนที่ล้มเหลวในการจัดการพื้นที่วัฒนธรรมได้อย่างครอบคลุม นอกจากนี้ ข้อมูลส่วนหนึ่งมาจากการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพซึ่งมีความอ่อนไหวต่อบริบท อาจนำไปสู่ข้อสรุปที่ขึ้นกับมุมมองของผู้ให้ข้อมูล ซึ่งควรได้รับการตรวจสอบเพิ่มเติมในอนาคต

ข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้มีคุณค่าเชิงวิชาการที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในบริบทอื่น โดยเฉพาะการพัฒนาแนวทางการจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมโดยใช้ทุนวัฒนธรรมและการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นฐาน ซึ่งสามารถต่อยอดไปใช้กับชุมชนอื่นที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมคล้ายคลึงกัน เช่น ชุมชนเก่าในเขตเมือง ชุมชนชาวไทยเชื้อสายจีน หรือชุมชนประมงพื้นบ้าน ทั้งยังสามารถเชื่อมโยงกับนโยบายระดับชาติ เช่น แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจแบบองค์รวม (BCG Economy Model) และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ในประเด็นการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน

6. สรุปผลและข้อเสนอแนะ

6.1 สรุปผล

ผลการศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า การจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชุมชนในบริบทของการขยายตัวของความเป็นเมือง ไม่อาจประสบความสำเร็จได้โดยอาศัยเพียงนโยบายจากภาครัฐหรือการลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน หากแต่ต้องอาศัยพลังภายในของชุมชน โดยเฉพาะทุนวัฒนธรรม (Cultural capital) และทุนทางสังคม (Social capital) ที่ฝังรากอยู่ในวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และโครงสร้างความสัมพันธ์ของผู้คนในพื้นที่ ทั้งนี้ทุนดังกล่าวต้องได้รับการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ ผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วม การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง และการพัฒนาแนวทางการบริหารจัดการที่เหมาะสมกับบริบทของแต่ละชุมชน

กรณีของชุมชนปากน้ำประแส จังหวัดระยอง แสดงให้เห็นถึงการปรับตัวจากฐานเศรษฐกิจแบบประมงพื้นบ้านซึ่งได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมและนโยบายภายนอก ไปสู่ระบบเศรษฐกิจใหม่ที่ขับเคลื่อนด้วยการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ชุมชนใช้วิถีชีวิตดั้งเดิม ทรัพยากรธรรมชาติ และมรดกทางวัฒนธรรม มาเป็นเครื่องมือในการฟื้นฟูและสร้างรายได้ การดำเนินงานของชุมชนแม้ไม่มีการสนับสนุนเชิงนโยบายจากรัฐอย่างเป็นระบบ แต่สามารถจัดการพื้นที่ด้วยกลไกที่ไม่เป็นทางการ โดยอาศัยพลังของการรวมกลุ่มภายในชุมชนเอง สะท้อนให้เห็นรูปแบบการจัดการพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นการมีส่วนร่วมเพื่อความอยู่รอด ซึ่งผสมผสานทั้งการปกป้องอัตลักษณ์และการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างสมดุล

ในขณะที่ชุมชนชากแง้ว จังหวัดชลบุรี ใช้แนวทางการวางแผนเชิงยุทธศาสตร์ร่วมกับหน่วยงานรัฐ โดยใช้ทุนวัฒนธรรมจีนแต้จิ๋ว ซึ่งเป็นรากเหง้าทางอัตลักษณ์ของชุมชน เป็นฐานในการพัฒนาพื้นที่ให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรมที่มีระบบบริหารจัดการชัดเจน ตัวอย่างที่โดดเด่น คือ การพัฒนาถนนวัฒนธรรมไทย-จีน ซึ่งเป็นผลผลิตจากความร่วมมือเชิงนโยบายระหว่างชุมชน เทศบาล และองค์กรระดับประเทศ กลไกดังกล่าวสะท้อนลักษณะของการฟื้นฟูอัตลักษณ์ผ่านความร่วมมือเชิงนโยบายที่สามารถจัดการอัตลักษณ์ท้องถิ่นให้มีชีวิตอยู่ในระบบเศรษฐกิจปัจจุบันได้ โดยไม่กลืนความหมายดั้งเดิมของพื้นที่

ทั้งนี้ แม้ว่าการศึกษาทั้งสองชุมชนจะมีความแตกต่างกันทั้งในเชิงบริบท พื้นที่ วัฒนธรรม และระดับของการสนับสนุนจากภายนอก แต่กลับพบว่าทั้งสองกรณีต่างมีจุดร่วมที่สำคัญ นั่นคือ การสร้างความยืดหยุ่นเชิงชุมชนในการเผชิญหน้ากับแรงปะทะจากกระบวนการกลายเป็นเมือง รวมถึงการสร้างกลไกความร่วมมือแบบข้ามภาคส่วน เพื่อผสานความรู้ ความสามารถ และทรัพยากรจากทั้งภายในและภายนอกชุมชน นำมาสู่รูปแบบการพัฒนาแบบบูรณาการที่สามารถรักษาอัตลักษณ์ของพื้นที่ไว้ได้ ควบคู่กับการเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมในระยะยาว

จากการศึกษาเชิงเปรียบเทียบ จึงสามารถสรุปได้ว่า การจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมให้ยั่งยืนท่ามกลางแรงกดดันของความเป็นเมือง จำเป็นต้องมีทั้งวิสัยทัศน์เชิงอัตลักษณ์ และความสามารถในการจัดการร่วมที่จะทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรีและนำไปสู่ความยั่งยืนได้

6.2 ข้อเสนอแนะ

1) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

(1) ภาครัฐควรพัฒนากรอบการสนับสนุนเชิงนโยบายที่เอื้อต่อการจัดการพื้นที่วัฒนธรรมโดยชุมชน อาทิ การจัดตั้งกองทุนสนับสนุนโครงการวัฒนธรรม การส่งเสริมสิทธิการใช้พื้นที่สาธารณะเพื่อกิจกรรมวัฒนธรรม และการสนับสนุนการฝึกอบรมผู้นำชุมชนด้านการจัดการวัฒนธรรม

(2) ภาครัฐควรจัดทำแผนแม่บทการจัดการพื้นที่วัฒนธรรมในเขตเศรษฐกิจพิเศษร่วมกับชุมชน โดยเฉพาะในพื้นที่ที่เผชิญกับแรงปะทะจากการขยายตัวของเมือง เช่น โครงการเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (EEC) เพื่อกำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์พื้นที่โดยไม่ละเมิดทุนวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อให้การพัฒนาพื้นที่ไม่ขัดแย้งกับวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ของชุมชน

(3) สนับสนุนให้เกิดศูนย์เรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่นในชุมชนต้นแบบ เพื่อเป็นแหล่งสืบทอดองค์ความรู้ ส่งเสริมการเรียนรู้ข้ามรุ่น เป็นเวทีแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน และต้อนรับนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

(4) ส่งเสริมกลไกความร่วมมือพหุภาคี ระหว่างหน่วยงานรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน และชุมชน เพื่อจัดตั้งคณะกรรมการจัดการพื้นที่วัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมในทุกระดับ

(5) สนับสนุนการสร้างฐานข้อมูลวัฒนธรรมออนไลน์ ระบบแผนที่วัฒนธรรม เส้นทางท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติและช่องทางประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชน เพื่อเพิ่มโอกาสและทางเลือกในการเข้าถึงของนักท่องเที่ยว

2) ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

(1) ความสำเร็จของการจัดการพื้นที่วัฒนธรรมในยุคเมืองขยายตัวที่สามารถนำไปใช้ประเมินผลในระดับชุมชน และเชื่อมโยงกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs)

(2) ขยายการวิจัยเชิงเปรียบเทียบ โดยศึกษาพื้นที่ที่ไม่ประสบความสำเร็จในการจัดการวัฒนธรรมเปรียบเทียบกับพื้นที่ประสบความสำเร็จ เพื่อค้นหาปัจจัยเสี่ยงและบทเรียนเชิงลึก

(3) การพัฒนาตัวชี้วัดความสำเร็จของการจัดการพื้นที่วัฒนธรรม โดยการจัดทำดัชนีหรือเครื่องมือวัด (Cultural Area Management Index) ที่สะท้อนทั้งมิติความยั่งยืนทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคม สามารถใช้เป็นแนวทางประเมินและติดตามผลในระยะยาว

7. กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับงบประมาณสนับสนุนการวิจัย จากมหาวิทยาลัยบูรพา งบประมาณเงินอุดหนุนจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ประเภท Fundamental Fund ปีงบประมาณ พ.ศ. 2566

บรรณานุกรม

Department of Public Works and Town & Country Planning, Ministry of Interior. (2019).

Regulations/Measures for Enforcement of the Eastern Special Development Zone Development Plan: Land Use Plan, Infrastructure Development Plan and Public Utility System [ข้อกำหนด/มาตรการ การใช้บังคับแผนผังการพัฒนาเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก: แผนผังการใช้ประโยชน์ที่ดิน แผนผังการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและระบบสาธารณูปโภค]. Bangkok: Eastern Economic Corridor Office of Thailand. (in Thai)

Designated Areas for Sustainable Tourism Administration. (2021). *Chakaneaw Chinese Market, Chonburi Province, a route to delicious, authentic flavors* [ตลาดจีนชาวก้าว จ.ชลบุรี เส้นทางแห่งความอร่อยแบบรสต้นตำรับ]. <https://www.dasta.or.th/th/article/352>. (in Thai)

Dhian-am, N., & Praditsil, C. (2013). *Development and Tourism Management for Community Economic: A Case Study of Prasea Sub-district, Klaeng District, Rayong Province* [การพัฒนาและการจัดการท่องเที่ยวเพื่อเศรษฐกิจชุมชน: กรณีศึกษา ตำบลปากน้ำประแส อำเภอกาญจนบุรี จังหวัดระยอง.]. https://www.social.rbru.ac.th/document/research_teach/2557/7.pdf. (in Thai)

Eastern Economic Corridor Office of Thailand. (2018). *Master Plan for the Development of the Eastern Economic Corridor (EEC) 2017 – 2022* [แผนภาพรวมเพื่อการพัฒนาเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก พ.ศ. 2560 - 2565]. Bangkok: Eastern Economic Corridor Office of Thailand. (in Thai)

Hirsch, W.Z. (1973). *Urban Economic Analysis*. McGraw Hill.

Huai Yai Sub-district Municipality (2016). *Three-year development plan 2016-2018* [แผนพัฒนาสามปี พ.ศ. 2559-2561]. Chonburi: Huai Yai Sub-district Municipality. (in Thai)

Inthanuchit, K., Onkeaw, M., & Isamo, O. (2007). *Cultural Landscape Management: A Case study of Songkhla Old Town, Laem Son Cape* [การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม กรณีศึกษา เมืองเก่าสงขลาฝั่งแหลมสน]. <https://conference.skru.ac.th/file/article.docx>. (in Thai)

- Katiyachan, A., Jarphan, P.K., & Poonorn, P.S. (2020). *Development of Cultural Capital by Using A Community Foundation in Thailand's Border Areas Nong Khai Province* [การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมโดยชุมชนเป็นฐานรากในพื้นที่ชายแดนไทย จังหวัดหนองคาย]. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (in Thai)
- Laochockchaikul, K. (2023). The Process of Studying History and Socio - Culture to Support Pak Nam Prasae Community, Rayong Province Development [กระบวนการในการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม เพื่อสนับสนุนการพัฒนาชุมชนปากน้ำประแส อำเภอกะลา จังหวัดระยอง]. *Social Sciences Research and Academic Journal*, 18(2). 47-60. (in Thai)
- Lincharearn, A. (2012). Qualitative Data Analysis Techniques [เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ]. *Journal of Educational Measurement Mahasarakham University*, 17(1), 17-29. (in Thai)
- Nitipaparnan, T. (2015). *The Production of Cultural Space for Tourism: A Case Study of Plernwan, Hua-Hin District, Prachuabkirikhan Province* [กระบวนการสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว: ศึกษากรณีเพลินวาน อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์]. Bangkok: Thammasat University. (in Thai)
- Pak Nam Prasae Sub-district Municipality. (n.d.). *Community history and local development plans of Pak Nam Prasae Sub-district Municipal* [ข้อมูลพื้นฐานตำบล การจัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นของเทศบาลตำบลปากน้ำประแส]. Rayong: Pak Nam Prasae Sub-district Municipal. (in Thai)
- Pattaya and Linked Area Special Area Office. (2014). *Community tourism study and planning project in Huai Yai Sub-district Municipality* [โครงการศึกษาและวางแผนการท่องเที่ยวโดยชุมชนในเขตเทศบาลตำบลห้วยใหญ่]. Bangkok: Samartkopy. (in Thai)
- Phanthasen, A., Prayukwong, W., Phakdiwanich, T., Suksom, T., & Suwannakarn, E. (2017). *The development project of special economic zones of Thailand and the synthesis of knowledge from the project sets of the Eastern-Western Economic Corridor and the Southern Economic Corridor in political, legal, social and economic dimensions, Phase 2: Human movement* [โครงการการพัฒนาเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษของประเทศไทย และการสังเคราะห์ความรู้จากชุดโครงการพื้นที่โครงการระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก และระเบียงเศรษฐกิจตอนใต้ ในมิติการเมือง กฎหมาย สังคม เศรษฐกิจ ระยะที่ 2: การเคลื่อนย้ายมนุษย์]. Bangkok: The Thailand Research Fund. (in Thai)
- Phirapattanakun, P. (2017). *Cultural landscape of the ancient Chinese community of Ban Chak-Ngaew Community* [ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนจีนโบราณชากแง้ว]. Bangkok: Chulalongkorn University Press. (in Thai)
- Phothisita, C. (2011). *The Science and Art of Qualitative Research* (5 Edited) [ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ]. Bangkok: Amarin Corporations Public Company Limited. (in Thai)
- Phungam, J., Khuenpanya, T., & Yawinang, T. (2024). *URBANIZATION Urban expansion in the region* [URBANIZATION การขยายตัวของเมืองในภูมิภาค]. <https://www.bot.or.th/th/research-and-publications/articles-and-publications/articles/regional-articles/reg-article-2023-10-09.html>. (In Thai)
- Pongsawat, A. (2018). *Cultural and historical area management: a case study of Bangkok's Pom Mahakan Community* [การจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์: กรณีศึกษาชุมชนป้อมมหากาฬ กรุงเทพมหานคร]. Bangkok: Thammasat University. (in Thai)
- Qin, H. (2018). *Photharam Market, a Cultural Pluralism-Community on Maeklong River Basin: Cultural Area Management* [ตลาดโพธารามชุมชนพหุวัฒนธรรมลุ่มน้ำแม่กลอง: การจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรม]. Chon Buri: Burapha University. (in Thai)

- Rimthong, P. (2013). *Cultural identity study for managing the cultural tourism and learning route in Lap Lae District, Uttaradit Province Ngaew* [การศึกษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเพื่อการจัดการเส้นทางเรียนรู้และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์]. Chiang Mai: Chiang Mai University. (in Thai)
- Tourism Authority of Thailand. (2023). *Take a walk Chinese community of Ban Chak Ngaew* [เดินเล่นย้อนอดีต...ชุมชนจีนโบราณบ้านชากแง้ว]. <https://thai.tourismthailand.org/Articles/เดินเล่นย้อนอดีต-ชุมชนจีนโบราณบ้านชากแง้ว>. (in Thai)
- Yajun, Y., & Nuim, B. (2017). Ban Chak-Ngaew Community: Reconstruction and Existence (A.D. 2009-2015) [ชุมชนบ้านชากแง้ว: การฟื้นฟูและการดำรงอยู่ (พ.ศ. 2552-2558)]. *Academic Journal of Humanities and Social Sciences Burapha University*, 25(48). 103-126. (in Thai)

วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์
ปีที่ 48 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2568): 279355

Journal of Social Research and Review
Volume 48 No.2 (July-December 2025): 279355
ISSN 3056-9508 (Online)

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร

บุณทริย์ มีเพิ่มพูนศรี*, ไททัศน์ มาลา และ กัมลาศ เยาวะนิจ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี 13180

*ผู้ประพันธ์บรรณกิจ, อีเมล: buntrari.mee@vru.ac.th

บทคัดย่อ

เขตพญาไทเป็นศูนย์กลางความเจริญในด้านเศรษฐกิจและสังคมที่สำคัญของกรุงเทพมหานคร มีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น จึงทำให้เกิดปัญหาปริมาณขยะมูลฝอยตกค้างในแต่ละวันเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับพฤติกรรมกาทิ้งขยะที่ไม่ถูกต้องในชีวิตประจำวันจนกลายเป็นวัฒนธรรมและพฤติกรรมที่คุ้นชินของประชาชน ส่งผลให้เกิดปัญหาขยะล้นเมือง การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย และศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ ประชาชนที่มีอายุ 18 ปีขึ้นไป ในเขตพญาไท กรุงเทพมหานคร จำนวน 400 คน และสุ่มแบบบังเอิญ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลคือ แบบสอบถาม สถิติที่ใช้การวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์การถดถอยแบบพหุคูณ

ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนในเขตพญาไท กรุงเทพมหานคร มีระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x} = 4.21$) โดยการมีส่วนร่วมในการประเมินผล มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด ($\bar{x} = 4.58$) รองลงมา คือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ และการมีส่วนร่วมในการร่วมรับผลประโยชน์ ตามลำดับ และความตระหนักเกี่ยวกับการจัดการขยะ และทัศนคติต่อการจัดการขยะ ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย ส่วนความรู้เกี่ยวกับขยะไม่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้คือ ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร ได้แก่ ความตระหนักเกี่ยวกับการจัดการขยะ และทัศนคติต่อการจัดการขยะ ซึ่งทัศนคติที่ดีสามารถสร้างได้ผ่านต้นแบบทางสังคม เช่น ครอบครัว เพื่อนบ้าน หรือบุคคลที่มีอิทธิพล สามารถนำไปใช้เพื่อพัฒนาแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยในเขตอื่น ๆ โดยการสร้างความตระหนัก การร่วมมือกับชุมชน การพัฒนานโยบายที่เข้มแข็ง และการนำเทคโนโลยีมาใช้ให้เกิดประโยชน์

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วมของประชาชน; แนวทางการจัดการขยะมูลฝอย; ความรู้; ความตระหนัก; ทัศนคติ

วันรับบทความ: 24 เมษายน 2568, **วันแก้ไขบทความ:** 8 พฤษภาคม 2568, **วันตอบรับบทความ:** 22 กรกฎาคม 2568

Factors Affecting the Participation of Citizens in Solid Waste Management in Phaya Thai, Bangkok

Buntrari Meepermpoonsri*, Titus Mal and Kamalas Yaowanit

Valaya Alongkorn Rajabhat University under the Royal Patronage Khlong Luang District, Pathum Thani Province 13180, Thailand

*Corresponding author, Email: buntrari.mee@vru.ac.th

Abstract

Phaya Thai District serves as a central hub of economic and social development in Bangkok, resulting in a high population density and an increasing volume of residual solid waste each day. Additionally, improper waste disposal behaviors have become normalized and embedded in the daily routines of residents, contributing to the growing issue of urban waste overflow. Therefore, this research aimed to study the level of public participation in solid waste management in Phaya Thai District, Bangkok, and to study the factors affecting public participation in solid waste management in Phaya Thai District, Bangkok. The sample group consisted of 400 residents aged 18 and above, selected using accidental sampling. Data was collected through questionnaires and analyzed using frequency, percentage, mean, standard deviation, multiple regression analysis, and content analysis.

The research results found that people in Phaya Thai District, Bangkok, had the highest level of participation in solid waste management overall ($\bar{x} = 4.21$), with participation in evaluation having the highest mean ($\bar{x} = 4.58$), followed by participation in decision-making, participation in practice, and participation in receiving benefits, respectively. Awareness of waste management and attitudes toward waste management affected people's participation in solid waste management, while knowledge about waste did not affect people's participation in solid waste management.

The knowledge gained from this research is the factors affecting public participation in solid waste management in Phaya Thai District, Bangkok, including awareness of waste management and attitudes towards waste management. A positive attitude can be created through social role models such as family, neighbors, or influential people. It can be used to develop guidelines to promote public participation in solid waste management in other districts by raising awareness, collaborating with communities, developing strong policies, and using technology for benefits.

Keywords: Public participation; Solid waste management strategies; Knowledge; Awareness; Attitude

Received: April 24, 2025, **Revised:** May 8, 2025, **Accepted:** July 22, 2025

1. บทนำ

เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร ครอบคลุมพื้นที่ 9.60 ตารางกิโลเมตร ในปี 2567 มีจำนวนประชากร 64,553 คน และยังเป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมและการค้าที่สำคัญของกรุงเทพมหานคร (Phayathai District Office, 2024) ในปี 2565 เขตพญาไทมีปริมาณขยะมูลฝอย 50,824.83 ตัน ปี 2566 ปริมาณขยะมูลฝอย 50,167.91 ตัน ปี 2567 ปริมาณขยะมูลฝอย 52,950.55 ตัน นอกจากนี้ เขตพญาไทเป็นพื้นที่ที่ปรากฏจำนวนรถเก็บขนมูลฝอยมากที่สุดจำนวน 83 คัน จึงมีส่วนทำให้งบประมาณรายจ่ายในการเก็บขนมูลฝอยสูงเป็นอันดับที่ 5 ของเขตกรุงเทพมหานคร ซึ่งรถเก็บขนมูลฝอยมีค่าใช้จ่ายสูง เมื่อต้องนำค่าเสื่อมราคาารถดังกล่าวมาคำนวณเป็นค่าใช้จ่าย ทำให้มีมูลค่าสูง รวมทั้งค่าใช้จ่ายวัสดุน้ำมันเชื้อเพลิง ซึ่งทำให้มีงบประมาณรายจ่ายในแต่ละปีสูง (Department of Environmental Quality Promotion, 2024)

ในระยะเวลาที่ผ่านมา Muhaamadalee et al. (2023) พบว่า ปัญหาและอุปสรรคของการจัดการขยะมูลฝอยพื้นที่กลุ่มกรุงธนใต้ กรุงเทพมหานคร พบว่า จำนวนประชากรเพิ่มขึ้น การขาดจิตสำนึก งบประมาณ เจ้าหน้าที่ และวัสดุอุปกรณ์ ไม่เพียงพอ หน่วยงานไม่เข้าใจนโยบาย การไม่ให้ความร่วมมือ บังคับใช้กฎหมายไม่จริงจังขาดการบริหารจัดการที่ดี ประชาชนขาดความรู้ ขาดมาตรการจูงใจ และผลการศึกษาของ Ansori et al. (2024) พบว่า ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการขยะมูลฝอยในเขตพญาไท ได้แก่ ประชาชนจำนวนมากยังคัดแยกขยะไม่ถูกต้องและสม่ำเสมอ ขาดระบบข้อมูลกลางที่สามารถติดตามและประเมินผลการจัดการขยะจากต้นทางถึงปลายทาง ทำให้ยากต่อการวางแผนและปรับปรุงการดำเนินงาน ขาดความร่วมมือที่เข้มแข็งระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนในการจัดการขยะจากอาคารสำนักงานและคอนโดมิเนียม อีกทั้งยังประสบปัญหาทรัพยากรที่จำกัด ทั้งในด้านงบประมาณและบุคลากร ปัญหาในการรณรงค์ที่ไม่ต่อเนื่อง และการขาดจิตสำนึกของสถานประกอบการในการทิ้งขยะอย่างถูกต้อง

นอกจากนี้ ยังมีการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย พบว่า Somsri (2019) ได้ศึกษาพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะในชุมชนเขตบางซื่อ โดยมุ่งเน้นด้านจิตสำนึก ต่อสิ่งแวดล้อม ผลประโยชน์ส่วนตน และการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร รวมถึง Boonma (2021) ได้ศึกษาบทบาทของชุมชนในการบริหารจัดการขยะต้นทาง เขตคลองเตย โดยเน้นบทบาทผู้นำชุมชน ระบบสื่อสาร และความต่อเนื่องของโครงการ ซึ่งงานวิจัยที่ผ่านมาชี้ขาดการวิเคราะห์ปัจจัยในเชิงระบบ ส่วนใหญ่เน้นแค่พฤติกรรมรายบุคคลหรือชุมชน ยังไม่มีการวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย ทั้งนี้ หากไม่มีการจัดการขยะมูลฝอยอย่างมีประสิทธิภาพอาจส่งผลกระทบต่อทางเศรษฐกิจก็คือ งบประมาณในการจัดเก็บและกำจัดขยะจะเพิ่มสูงขึ้นทุกปี สะท้อนภาพลักษณ์ความไม่เป็นระเบียบของเมืองและการท่องเที่ยวในเขตพญาไทซึ่งเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจ รวมถึงผลกระทบต่อทางสังคมคือ สร้างความขัดแย้งในชุมชน จากกลิ่น เสียง และทัศนียภาพที่ไม่พึงประสงค์ นำไปสู่ปัญหาสาธารณสุข เช่น การระบาดของโรคจากแมลง พาหะ และน้ำเสีย เป็นต้น และผลกระทบต่อทางสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ปัญหามลพิษทางดิน น้ำ อากาศ จากการทิ้งขยะผิดประเภทหรือเผาขยะ การเพิ่มขึ้นของก๊าซเรือนกระจกจากขยะอินทรีย์ที่ไม่ถูกจัดการอย่างเหมาะสม ขยะพลาสติกกลืนสู่แม่น้ำซึ่งอาจย้อนกลับมาสู่ห่วงโซ่อาหารมนุษย์

จากเหตุผลข้างต้นทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร ซึ่งผลการศึกษารั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อกรุงเทพมหานครในการกำหนดนโยบายส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนให้สอดคล้องกับบริบทแต่ละชุมชน สำนักงานเขตพญาไทนำไปวางแผนการรณรงค์ พัฒนาช่องทางสื่อสารที่เข้าถึงประชาชนมากขึ้น ชุมชนและประชาชนทั่วไปนำไปปรับพฤติกรรมคัดแยกและกำจัดขยะอย่างถูกต้อง รวมถึงภาคธุรกิจเอกชน เช่น ร้านอาหาร โรงแรม อาคารสำนักงาน สามารถใช้ข้อมูลเพื่อพัฒนาระบบแยกขยะในองค์กรให้เหมาะสมกับพื้นที่มากขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย และศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร

2. ทบทวนวรรณกรรม

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ แก้ปัญหาของตนเอง (William, 1976) การที่สมาชิกได้มีโอกาสร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติตามโครงการ ร่วมติดตามประเมินผล เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่พึงประสงค์ ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมจะต้องมาจากความสมัครใจ พึงพอใจ และได้รับ

ผลประโยชน์ที่เกิดจากชุมชนโดยส่วนรวมร่วมกัน (Kanapum, 2018) การเปิดโอกาสให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม ไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม ในลักษณะของการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ ร่วมติดตามผล (Mettakarunchit, 2020) ดังนั้นการมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ทุกคนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม โดยการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจเพื่อกำหนดเป้าหมายของสังคมและการจัดสรรทรัพยากรเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย และปฏิบัติตามแผนการหรือโครงการต่าง ๆ ด้วยความเต็มใจ

Cohen and Uphoff (1981) ได้กล่าวถึง การมีส่วนร่วมออกเป็น 4 มิติ ได้แก่ (1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ โดยการกำหนดความต้องการและจัดลำดับความสำคัญ จากนั้นเลือกนโยบายและประชากรที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย การตัดสินใจช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจช่วงดำเนินการวางแผน และการตัดสินใจช่วงการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ (2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ องค์ประกอบของการดำเนินงานตามโครงการได้จากคำถามที่ว่าใครทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้างและทำประโยชน์โดยวิธีใด เช่น การสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหารงาน การประสานงาน และการขอความช่วยเหลือ เป็นต้น (3) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ในส่วนที่เกี่ยวกับผลประโยชน์นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์ในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้ว ได้พิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่ม ทั้งผลประโยชน์ในทางบวกและทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการ ซึ่งจะเป็ประโยชน์และเป็นโทษต่อบุคคลและสังคมด้วย และ (4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล สิ่งสำคัญที่จะต้องสังเกตคือ ความเห็นชอบ ความชอบ และความคาดหวัง ซึ่งจะมีอิทธิพลแปรเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลได้

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอย

ขยะมูลฝอยความหมายครอบคลุมถึงเศษของเหลือใช้จากกิจกรรมต่าง ๆ ที่ถูกทิ้งจากชุมชน ซึ่งได้แก่ มูลฝอยที่เกิดจากบ้านพักอาศัย ร้านค้า เขตพาณิชย์กรรม อาคารสำนักงาน และจากเขตเกษตรกรรมด้วย (Krimkeaw, 2018) เศษของเหลือทิ้งจากกระบวนการผลิต และการใช้สอยของมนุษย์ ขยะมูลฝอยอาจมีลักษณะแตกต่างกันออกไปตามแหล่งที่ก่อให้เกิดขยะมูลฝอยนั้น ๆ (Rattanalednusorn, 2018) การดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคมต่าง ๆ ย่อมจะต้องมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องมีการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อการอุปโภคบริโภค ผลจากการใช้ทรัพยากรดังกล่าวได้ก่อให้เกิดขยะมูลฝอยในชุมชนที่ไม่ใช่แล้ว หรือที่ทิ้งแล้วหรือสิ่งอื่นใดที่ต้องเก็บกวาดจากที่ใด ๆ (Pollution Control Department, 2019)

สรุปได้ว่า การจัดการขยะมูลฝอยเป็นการคัดแยกหรือจำแนกขยะมูลฝอยออกเป็นจำพวกหรือชนิดที่คล้ายคลึงกัน เช่น ขยะมูลฝอยเปียก ขยะมูลฝอยแห้ง และขยะมูลฝอยอันตรายก่อนที่จะนำออกทิ้งสู่ภาชนะรองรับให้สะดวกในการเก็บขน และสามารถนำไปใช้เป็นประโยชน์จากขยะที่คัดแยกได้ ประกอบด้วย การลดปริมาณการเกิดขยะมูลฝอย การคัดแยกขยะมูลฝอย และการให้ความรู้

2.3 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความรู้ ความตระหนัก และทัศนคติ

ทัศนคติเป็นส่วนที่ยึดติดแน่นกับบุคลิกภาพของบุคคลเรา ซึ่งบุคคลเราจะมีทัศนคติที่เป็นโครงสร้างอยู่แล้ว ทางด้านความรู้สึก ความเชื่อ อันใดอันหนึ่ง โดยที่องค์ประกอบนี้จะมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งหมายความว่า การเปลี่ยนแปลงในองค์ประกอบหนึ่ง ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในอีกองค์ประกอบหนึ่ง ซึ่งทัศนคติ 3 องค์ประกอบ มีดังนี้ (1) ความรู้สึก (Affective) องค์ประกอบด้านอารมณ์หรือความรู้สึกของทัศนคติ คือ การได้รับการถ่ายทอด การเรียนรู้มาจากพ่อ แม่ ครู หรือกลุ่มของเพื่อนๆ (2) ความรู้ความเข้าใจ (Cognitive) องค์ประกอบด้านความรู้ ความเข้าใจของทัศนคติจะประกอบด้วย การรับรู้ของบุคคล ความคิดเห็น และความเชื่อของบุคคล หมายถึง กระบวนการคิด ซึ่งเน้นไปที่การใช้เหตุผลและตรรกะ องค์ประกอบที่สำคัญของความรู้ ความเข้าใจ คือ ความเชื่อในการประเมินผลหรือความเชื่อที่ถูกประเมินผลไว้แล้วโดยตัวเองประเมิน ซึ่งความเชื่อเหล่านี้จะแสดงออกมาจากความประทับใจในการชอบหรือไม่ชอบ ซึ่งบุคคลเหล่านั้นรู้สึกต่อสิ่งของ หรือบุคคลใดบุคคลหนึ่ง และ (3) พฤติกรรม (Behavioral) องค์ประกอบด้านความรู้ ความเข้าใจของทัศนคติจะหมายถึง แนวโน้มหรือความตั้งใจ (Intention) ของคนที่ว่าจะแสดงบางสิ่งบางอย่างหรือที่จะกระทำ (ประพฤติ) บางสิ่งบางอย่างต่อคนใดคนหนึ่ง สิ่งใดสิ่งหนึ่ง ในทางใดทางหนึ่ง เช่น เป็นมิตร ให้ความอบอุ่น ก้าวร้าว เป็นศัตรู เป็นต้น โดยที่ความตั้งใจนี้อาจจะถูกวัด หรือประเมินออกมาได้ จากการพิจารณาองค์ประกอบทางด้านพฤติกรรมของทัศนคติ (Gibson, 2019)

2.4 ข้อมูลพื้นฐานของเขตพญาไท

จำนวนประชากรในเขตพญาไทในปี 2566 จำนวน 67,388 คน มีชุมชนทั้งหมด 29 ชุมชน ได้แก่ อินทามระ 29 แยก 1 อินทามระ 1 (ลับแล) วัดไผ่ตัน วัดมะกอกกลางสวน สุขสวัสดิ์ อุทัยรัตน์ ถวัลย์ศักดิ์ เป็นสุข วัดมะกอกส่วนหน้า อินทามระ 29 แยก 4 บุญชูศรี อาเซียน สายลมโฮมออฟฟิศ สนามเป้า ราชวัลลภ 3 อินทามระ 23 ซอยประดิพัทธ์ 11 ราชวัลลภ 2 สวนมิสกวัน แพลตลือชา อินทามระ 11 ราชวัลลภ 1 ดุริยางค์ทหารบก แพลตตำรวจส่วนกลางเฉลิมลาภ แพลต สน.บางซื่อ แพลต ทบ.สามเสน หมู่บ้านอาคารพิบูลพัฒนา หมู่บ้านประดิพัทธ์วิลล่า และประดิพัทธ์ 10 นอกจากนี้ เขตพญาไทเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายของสถานประกอบการ ประกอบด้วย สถานที่ราชการ 35 แห่ง ธนาคารพาณิชย์ 36 แห่ง โรงแรม 8 แห่ง ศูนย์การค้า 3 แห่ง สถานีรถไฟฟ้า 3 แห่ง มินิมาร์ท 60 แห่ง สถานีตำรวจนครบาล 1 แห่ง โรงพยาบาล 8 แห่ง สถานศึกษา 13 แห่ง อาคารสูง 153 แห่ง ร้านอาหารและภัตตาคาร 250 แห่ง โรงภาพยนตร์ 1 แห่ง ตลาดแอกชน 2 แห่ง สถานีบริการน้ำมัน 10 แห่ง วัด 1 แห่ง ลานกีฬา 15 แห่ง สถานบริการ/สถานบันเทิง 18 แห่ง สวนสาธารณะ 1 แห่ง ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดขยะที่สำคัญในพื้นที่

ข้อมูลปริมาณขยะมูลฝอย เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร ในปี 2565 ปริมาณขยะมูลฝอย 50,824.83 ตัน ปี 2566 ปริมาณขยะมูลฝอย 50,167.91 ตัน และปี 2567 ปริมาณขยะมูลฝอย 52,950.55 ตัน ซึ่งเขตพญาไทมีการจัดการขยะโดยสำนักงานเขตพญาไทมีการกำหนดเวลาทิ้งและเก็บขยะมูลฝอย รวมถึงการจัดกิจกรรม นัดทิ้ง นัดเก็บ เพื่ออำนวยความสะดวกในการจัดการขยะขึ้นใหญ่และขยะอันตราย มีการดำเนินโครงการ บ้านนี้ไม่แถม แยกขยะ ลดค่าธรรมเนียมเพื่อส่งเสริมการคัดแยกขยะที่ต้นทางและลดปริมาณขยะที่ต้องกำจัด

ผลกระทบของปัญหาขยะ พบว่า การจัดการขยะที่ไม่เหมาะสมอาจส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชน เช่น การสะสมของขยะอันตราย การแพร่กระจายของโรค และปัญหาทางสายตาและกลิ่นในชุมชน

2.5 นโยบายและกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการจัดการขยะมูลฝอยในพื้นที่กรุงเทพมหานคร

Pollution Control Department (2024) ระบุไว้ว่า กรุงเทพมหานครได้ออกกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการจัดการขยะมูลฝอย ดังนี้

- 1) ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่อง ค่าธรรมเนียมการให้บริการในการจัดการสิ่งปฏิกูลหรือมูลฝอย กำหนดอัตราค่าธรรมเนียมการเก็บและขนขยะมูลฝอยในพื้นที่กรุงเทพมหานคร โดยมีการปรับปรุงอัตราค่าธรรมเนียมเป็นระยะ เพื่อให้สอดคล้องกับต้นทุนการดำเนินงานและส่งเสริมการแยกขยะที่ต้นทาง
- 2) ประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง การจัดการมูลฝอย พ.ศ. 2567 เป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการขยะมูลฝอยอย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงการส่งเสริมการลดและคัดแยกขยะที่ต้นทาง
- 3) กฎกระทรวงกำหนดอัตราค่าธรรมเนียมและยกเว้นค่าธรรมเนียมเกี่ยวกับการจัดการสิ่งปฏิกูลและมูลฝอย พ.ศ. 2567 กำหนดอัตราค่าธรรมเนียมและการยกเว้นค่าธรรมเนียมสำหรับการจัดการขยะมูลฝอย เพื่อเป็นแรงจูงใจให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแยกขยะและลดปริมาณขยะที่ต้นทาง

นโยบายและแผนการจัดการขยะของกรุงเทพมหานคร มีดังนี้

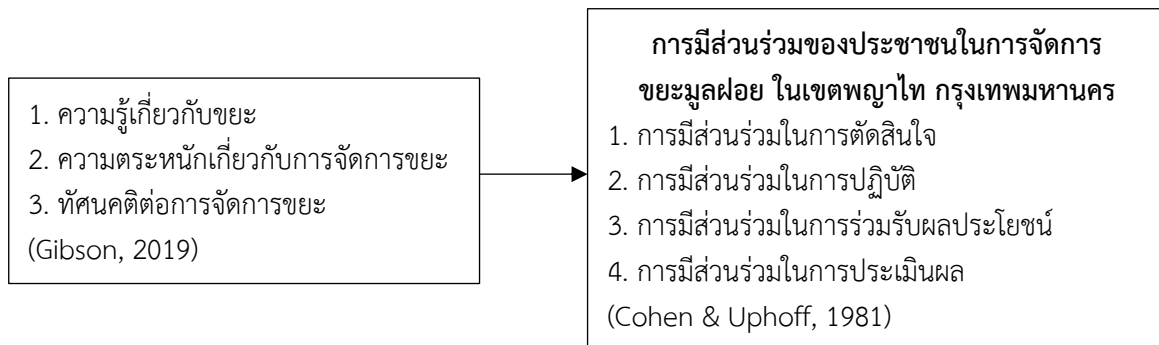
- 1) นโยบาย Zero waste กรุงเทพมหานครมีนโยบายส่งเสริมการลดและคัดแยกขยะที่ต้นทาง โดยมุ่งเน้นการส่งเสริมชุมชน องค์กร และสถานประกอบการให้ลดและคัดแยกขยะตามหลักการของเสียเหลือศูนย์
- 2) โครงการส่งเสริมการลดและคัดแยกขยะที่ต้นทาง ในปี 2565 เมืองค์กร/ชุมชน/สถานประกอบการเข้าร่วมโครงการ 6 ประเภท ได้แก่ ชุมชน สถานศึกษา อาคาร ตลาด วัด และศาสนสถาน และงานกิจกรรมหรือเทศกาลในพื้นที่เขต จำนวน 998 แห่ง
- 3) นโยบายการจัดการขยะของผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร กำหนดนโยบายการแก้ไขปัญหาขยะ ซึ่งรวมถึงการส่งเสริมการแยกขยะที่ต้นทางและการมีส่วนร่วมของภาคเอกชนในการจัดการขยะ

3. วิธีการศึกษา

3.1 กรอบแนวคิด

การศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยได้กำหนดตัวแปรอิสระคือ ความรู้เกี่ยวกับขยะ ความตระหนักเกี่ยวกับการจัดการขยะ และทัศนคติต่อการจัดการขยะ

ตามแนวคิดของ Gibson (2019) และตัวแปรตามคือ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร ตามแนวคิดของ Cohen and Uphoff (1981) กรอบแนวคิดการวิจัย แสดงดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย
ที่มา: คณะนักวิจัย (2568)

3.2 วิธีการศึกษา

การวิจัยเรื่องปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative research) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่าง ๆ และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย

1) ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ ประชาชนที่มีอายุ 18 ปีขึ้นไป ซึ่งมีชื่ออยู่ในฐานข้อมูลทะเบียนราษฎรในเขต พญาไท กรุงเทพมหานคร ณ เดือนกันยายน 2566 จำนวน 67,388 คน (Department of Provincial Administration, 2023)

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยคือ ประชาชนที่มีอายุ 18 ปีขึ้นไป ซึ่งมีชื่ออยู่ในฐานข้อมูลทะเบียนราษฎร เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร ณ เดือนกันยายน 2566 จำนวน 400 คน ซึ่งกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยด้วยการใช้สูตรของ Yamane (1973) และสุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญซึ่งเป็นวิธีการเลือกหน่วยตัวอย่างจากประชากรที่มีโอกาส ถูกเลือกเท่าเทียมกันทุกหน่วย

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเฉพาะในพื้นที่เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร โดยมีช่วงเวลาในการศึกษาตั้งแต่เดือนกันยายน 2567 ถึงเดือนกุมภาพันธ์ 2568 เป็นระยะเวลา 6 เดือน

2) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้คือ แบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยในเขตพญาไท กรุงเทพมหานคร โดยแบ่งเป็น 3 ตอน ดังนี้ ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม เป็นแบบสอบถามที่ให้ผู้ตอบแบบสอบถามสามารถเลือกตอบได้ตามรายการ (Check-list) ประกอบด้วย เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ต่อเดือน และระยะเวลาอาศัยอยู่ในพื้นที่ จำนวน 6 ข้อ ตอนที่ 2 ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับขยะ ความตระหนักเกี่ยวกับการจัดการขยะ และทัศนคติต่อการจัดการขยะ ซึ่งมีลักษณะแบบสอบถามเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) จำนวน 15 ข้อ และตอนที่ 3 ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอย จำนวน 20 ข้อ ซึ่งมีลักษณะแบบสอบถามเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) โดยใช้เกณฑ์การกำหนดค่าน้ำหนักของการประเมินให้เล็กลงตามระดับความสำคัญเพียง 1 ระดับ จากทั้งหมด 5 ระดับ

3) การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือ

(1) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในเรื่องการจัดการขยะมูลฝอย จากนั้นนำมากำหนดแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย นิยามศัพท์เฉพาะ และเป็นแนวทางในการสร้างแบบสอบถาม

(2) นำแบบสอบถามฉบับร่าง เสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระเพื่อพิจารณาตรวจสอบความถูกต้องเหมาะสมตามจุดมุ่งหมายของการศึกษา และการใช้ภาษา

(3) นำแบบสอบถามเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 ท่าน มาจากสาขารัฐประศาสนศาสตร์ 1 ท่าน สาขาการวิจัย 1 ท่าน และสาขาสิ่งแวดล้อม 1 ท่าน เพื่อหาค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ (IOC) ซึ่งค่าดัชนีความสอดคล้องมีค่าระหว่าง 0.6 ถึง 1.0 เพื่อให้แบบสอบถามมีความครอบคลุมเนื้อหาหรือวัตถุประสงค์ พร้อมจะนำไปใช้ในการเก็บข้อมูล ส่วนข้อคำถามที่ค่าน้อยกว่า 0.6 จะทำการแก้ไขหรือตัดออกจากแบบสอบถาม

(4) นำเสนอแบบสอบถามไปทดลองใช้ (Try out) กับประชาชนในเขตราชเทวี ที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 คน

(5) วิเคราะห์หาค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามทั้งฉบับ โดยใช้วิธีการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha coefficient) ตามวิธีของครอนบาค (Cronbach) โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติในการคำนวณและมีเกณฑ์ในการวัดความเชื่อมั่น ครอนบาคของแบบสอบถามที่ 0.7 ถึง 1.0 จึงสามารถนำแบบสอบถามเก็บข้อมูลได้ ซึ่งค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามทั้งฉบับเท่ากับ 0.97

(6) จัดพิมพ์แบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ เพื่อนำไปเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาต่อไป

4) การเก็บรวบรวมข้อมูล

(1) ผู้วิจัยขอหนังสือจากมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อขอความอนุเคราะห์เก็บรวบรวมข้อมูลในเขตพญาไท กรุงเทพมหานคร

(2) ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากประชาชนในชุมชนสนามเป้าซึ่งเป็นชุมชนในพื้นที่เขตพญาไท โดยผู้วิจัยนำแบบสอบถามไปเก็บรวบรวมด้วยตนเอง จำนวน 300 ชุด และเก็บรวบรวมจากแบบสอบถามออนไลน์ในรูปแบบ Google form จำนวน 100 ชุด ในช่วงเดือนธันวาคม 2567 พร้อมทั้งชี้แจงรายละเอียดและวัตถุประสงค์ของแบบสอบถาม โดยให้ออกแบบสอบถามได้ทำแบบสอบถามอย่างอิสระ

(3) นำแบบสอบถามที่รับกลับคืนมาตรวจสอบความสมบูรณ์ในการตอบแบบสอบถามแล้วนำมาลงรหัสข้อมูล

4) การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

(1) ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ต่อเดือน และระยะเวลาอาศัยอยู่ในพื้นที่ วิเคราะห์ด้วยความถี่ และค่าร้อยละ

(2) ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับขยะ วิเคราะห์ด้วยความถี่ และค่าร้อยละ ข้อมูลความตระหนักเกี่ยวกับการจัดการขยะ และทัศนคติต่อการจัดการขยะ วิเคราะห์ด้วย ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

(3) ข้อมูลการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอย ในเขตพญาไท กรุงเทพมหานคร วิเคราะห์ด้วย ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

(4) การทดสอบสมมติฐานโดยใช้การวิเคราะห์การถดถอยเชิงพหุคูณ (Multiple regression analysis) เพื่อทดสอบความสัมพันธ์ของตัวแปร

4. ผลการศึกษา

4.1 ข้อมูลผู้ตอบแบบสอบถาม

ประชาชนเขตพญาไท กรุงเทพมหานคร จำนวน 400 คน ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 216 คน (ร้อยละ 54.0) และเพศชาย จำนวน 184 คน (ร้อยละ 46.0) สำหรับอายุ ส่วนใหญ่อยู่ระหว่าง 21-30 ปี จำนวน 188 คน (ร้อยละ 47.0) รองลงมาคือ อายุ 21-40 ปี จำนวน 112 คน (ร้อยละ 28.0) อายุ 41-50 ปี จำนวน 45 คน (ร้อยละ 11.3) อายุต่ำกว่า 20 ปี จำนวน 37 คน (ร้อยละ 9.3) และอายุ 51 ปีขึ้นไป จำนวน 18 คน (ร้อยละ 4.5) ตามลำดับ ส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาปริญญาตรี จำนวน 190 คน (ร้อยละ 47.5) รองลงมาคือ สูงกว่าปริญญาตรีขึ้นไป จำนวน 118 คน (ร้อยละ 29.5) และต่ำกว่าปริญญาตรี จำนวน 65 คน (ร้อยละ 24.2) ตามลำดับ ส่วนใหญ่มีอาชีพรับราชการ/รัฐวิสาหกิจ จำนวน 85 คน (ร้อยละ 21.3) รองลงมาคือ พนักงานบริษัท จำนวน 82 คน (ร้อยละ 20.5) ไม่ได้ประกอบอาชีพ จำนวน 75 คน (ร้อยละ 18.8) เกษตรกร จำนวน 73 คน (ร้อยละ 18.3) ธุรกิจส่วนตัว/อาชีพอิสระ จำนวน 65 คน (ร้อยละ 16.3) และอื่น ๆ จำนวน 20 คน (ร้อยละ 5.0) ตามลำดับ ส่วนใหญ่มีรายได้ 30,001-35,000 บาท จำนวน 123 คน (ร้อยละ 30.8) รองลงมาคือ ต่ำกว่า 15,000 บาท จำนวน 88 คน (ร้อยละ 22.0) รายได้ 25,001-30,000 บาท จำนวน 80 คน (ร้อยละ 20.0) รายได้ 15,001-20,000 บาท จำนวน 53 คน (ร้อยละ 13.3) รายได้ 20,001-25,000 บาท จำนวน 51 คน (ร้อยละ 12.8) และรายได้ 35,001 บาทขึ้นไป จำนวน 5 คน

(ร้อยละ 1.3) ตามลำดับ และระยะเวลาอาศัยอยู่ในพื้นที่ 3-5 ปี จำนวน 178 คน (ร้อยละ 44.5) รองลงมาคือ 6-10 ปี จำนวน 116 คน (ร้อยละ 29.0) น้อยกว่า 3 ปี จำนวน 88 คน (ร้อยละ 22.0) และ 10 ปีขึ้นไป จำนวน 18 คน (ร้อยละ 4.5) ตามลำดับ

4.2 ผลการศึกษาความรู้เกี่ยวกับขยะ ความตระหนักเกี่ยวกับการจัดการขยะ และทัศนคติต่อการจัดการขยะ

1) ประชาชนเขตพญาไท กรุงเทพมหานคร มีความรู้เกี่ยวกับขยะมูลฝอยในภาพรวมและรายละเอียดอยู่ในระดับต่ำ โดยปัญหา ขยะมูลฝอยเป็นปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ร้อยละ 56.0 หากเราไม่แยกขยะแล้วนำขยะไปฝังกลบหรือเผาก็จะเกิด ก๊าซเรือนกระจกที่ทำให้เกิดภาวะโลกร้อนรวมทั้งมลพิษอื่นๆ ร้อยละ 56.0 ถ่านไฟฉายที่ใช้แล้วควรแยกใส่ถุงก่อนนำไปทิ้ง ในถังขยะ ร้อยละ 55.3 การคัดแยกขยะทำให้ปริมาณขยะลดน้อยลง ร้อยละ 53.5 กระดาษ พลาสติก ถู ขนมนำไปทิ้ง ในถังขยะรีไซเคิล ร้อยละ 53.5 ถู พลาสติกและกล่องโฟมสามารถย่อยสลายตามธรรมชาติได้ในเวลารวดเร็ว ร้อยละ 53.5 การแยก ขยะก่อนทิ้ง จะช่วยลดขั้นตอนการกำจัดขยะ ร้อยละ 53.5 การทิ้งขยะลงแม่น้ำคลองทำให้น้ำเน่าเสียได้ ร้อยละ 51.0 การเผาขยะทำให้เกิดควันที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ ร้อยละ 50.8 และความรู้ในประเด็นเกี่ยวกับขยะมูลฝอย หมายถึง สิ่งของ เหลือจากการใช้ประโยชน์จากกิจกรรมการบริโภคของมนุษย์และจากกระบวนการผลิตสินค้าต่าง ๆ ร้อยละ 46.0 ตามลำดับ

2) ประชาชนเขตพญาไท กรุงเทพมหานคร มีระดับความตระหนักเกี่ยวกับการจัดการขยะ ในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.46$, S.D. = 0.372) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า พยายามทำการคัดแยกประเภทของขยะก่อนนำไปทิ้ง ทุกครั้ง มีค่าเฉลี่ยสูงสุดที่สุด ($\bar{X} = 4.73$, S.D. = 0.490) รองลงมา คือ คิดว่าตัวเองเป็นส่วนหนึ่งที่ต้องแสดงความรับผิดชอบ ต่อความสะอาดในชุมชน ($\bar{X} = 4.73$, S.D. = 0.482) จะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในการให้ความร่วมมือเพื่อหาแนวทางจัดการ ขยะ ($\bar{X} = 4.67$, S.D. = 0.540) พยายามลดปริมาณขยะในครัวเรือน โดยการนำของที่ใช้ใหม่ได้กลับไปใช้ซ้ำ ($\bar{X} = 4.55$, S.D. = 0.555) และพยายามสร้างระเบียบวินัยในการทิ้งขยะให้ตนเองอยู่เสมอ มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด ($\bar{X} = 4.06$, S.D. = 0.773) ตามลำดับ

3) ประชาชนเขตพญาไท กรุงเทพมหานคร มีระดับทัศนคติต่อการจัดการขยะ ในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.38$, S.D. = 0.380) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า เมื่อไปจ่ายตลาดควรใช้ถุงผ้าหรือตะกร้าแทนการใช้ถุงพลาสติก มีค่าเฉลี่ยสูงสุดที่สุด ($\bar{X} = 4.73$, S.D. = 0.465) รองลงมา คือ การปฏิเสธไม่รับถุงพลาสติกจากร้านสะดวกซื้อ จะช่วยลดการเกิด ขยะมูลฝอยในครัวเรือนได้ ($\bar{X} = 4.72$, S.D. = 0.480) ขวดน้ำพลาสติกใช้ได้เพียงครั้งเดียวไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้เลย ($\bar{X} = 4.72$, S.D. = 0.475) เครื่องใช้ไฟฟ้าในครัวเรือนที่ชำรุดไม่ควรนำมาซ่อมแต่ควรนำไปทิ้งทันที ($\bar{X} = 4.55$, S.D. = 0.555) และควรลดการใช้ภาชนะบรรจุอาหารที่ทำจากโฟมเนื่องจากย่อยสลายได้ยาก มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด ($\bar{X} = 3.97$, S.D. = 0.828) ตามลำดับ

4.3 ผลการศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร

ตารางที่ 1 ผลการวิเคราะห์ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร ในภาพรวม

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย	$\bar{X}$	S.D.	การแปลผล
1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ	4.36	0.480	มากที่สุด
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ	3.97	0.828	มาก
3. การมีส่วนร่วมในการร่วมรับผลประโยชน์	3.95	0.837	มาก
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล	4.58	0.446	มากที่สุด
รวม	4.21	0.367	มากที่สุด

จากตารางที่ 1 พบว่า ประชาชนในเขตพญาไท กรุงเทพมหานคร มีระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร ในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.21$, S.D. = 0.367) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า การมีส่วนร่วมในการประเมินผล มีค่าเฉลี่ยสูงสุดที่สุด ($\bar{X} = 4.58$, S.D. = 0.446) รองลงมา คือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ($\bar{X} = 4.36$, S.D. = 0.480) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ ($\bar{X} = 3.97$, S.D. = 0.828) และการมีส่วนร่วมในการร่วมรับ ผลประโยชน์ ($\bar{X} = 3.95$, S.D. = 0.837) ตามลำดับ

ตารางที่ 2 ผลการเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอย ในเขตพญาไท กรุงเทพมหานคร จำแนกตามข้อมูลทั่วไป

	การมีส่วนร่วม ในการตัดสินใจ		การมีส่วนร่วม ในการปฏิบัติ		การมีส่วนร่วมในการ ร่วมรับผลประโยชน์		การมีส่วนร่วม ในการประเมินผล	
	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.	$\bar{X}$	S.D.
เพศ								
ชาย	4.35	0.467	4.28	0.449	4.29	0.464	4.56	0.442
หญิง	4.36	0.492	4.32	0.453	4.34	0.426	4.59	0.451
อายุ								
ต่ำกว่า 20 ปี	4.42	0.541	4.34	0.454	4.31	0.460	4.54	0.412
21 – 30 ปี	4.30	0.479	4.24	0.441	4.27	0.429	4.58	0.458
31 – 40 ปี	4.41	0.474	4.36	0.469	4.36	0.481	4.61	0.457
41 – 50 ปี	4.39	0.479	4.36	0.467	4.42	0.387	4.51	0.418
51 ปีขึ้นไป	4.43	0.351	4.36	0.344	4.28	0.429	4.66	0.400
ระดับการศึกษาสูงสุด								
ต่ำกว่าปริญญาตรี	4.37	0.539	4.28	0.483	4.29	0.464	4.57	0.406
ปริญญาตรี	4.36	0.465	4.31	0.440	4.32	0.449	4.61	0.465
ปริญญาโทและสูงกว่า	4.34	0.459	4.30	0.446	4.34	0.421	4.54	0.447
อาชีพ								
รับราชการ/รัฐวิสาหกิจ	4.36	0.548	4.27	0.490	4.30	0.461	4.56	0.413
พนักงานบริษัท	4.29	0.460	4.29	0.428	4.32	0.476	4.55	0.475
ธุรกิจส่วนตัว/อาชีพอิสระ	4.39	0.432	4.33	0.434	4.35	0.431	4.60	0.419
เกษตรกร	4.37	0.493	4.28	0.450	4.37	0.413	4.69	0.437
ไม่ได้ประกอบอาชีพ	4.39	0.438	4.36	0.450	4.30	0.429	4.50	0.461
อื่น ๆ	4.33	0.536	4.24	0.456	4.19	0.456	4.61	0.496
รายได้ต่อเดือน								
ต่ำกว่า 15,000 บาท	4.33	0.549	4.25	0.500	4.30	0.463	4.55	0.408
15,001 - 20,000 บาท	4.29	0.512	4.23	0.443	4.29	0.434	4.47	0.531
20,001 - 25,000 บาท	4.28	0.423	4.24	0.431	4.18	0.437	4.53	0.457
25,001 - 30,000 บาท	4.24	0.473	4.22	0.488	4.26	0.467	4.66	0.469
30,001 - 35,000 บาท	4.49	0.406	4.43	0.378	4.33	0.402	4.62	0.403
35,001 บาทขึ้นไป	4.60	0.547	4.48	0.268	4.42	0.502	4.40	0.547
ระยะเวลาอาศัยอยู่ในพื้นที่								
น้อยกว่า 3 ปี	4.34	0.534	4.27	0.491	4.32	0.447	4.61	0.379
3 – 5 ปี	4.35	0.461	4.30	0.433	4.31	0.447	4.61	0.464
6 – 10 ปี	4.32	0.454	4.28	0.440	4.34	0.423	4.55	0.445
10 ปีขึ้นไป	4.66	0.485	4.51	0.476	4.28	0.549	4.37	0.544

จากตารางที่ 2 พบว่า ประชาชนที่มีเพศแตกต่างกัน มีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร ทุกด้านอยู่ในระดับมาก โดยเพศหญิงมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยทุกด้านมากกว่าเพศชาย ด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผลมีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด ($\bar{x}$ = 4.59) รองลงมาคือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการร่วมรับผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ ตามลำดับ

ประชาชนที่มีอายุแตกต่างกัน มีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร ทุกด้านอยู่ในระดับมาก โดยช่วงอายุ 51 ปีขึ้นไป มีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยด้านการตัดสินใจ ด้านการปฏิบัติ และด้านการประเมินผล มากกว่า

ช่วงอายุอื่น ๆ ($\bar{x} = 4.43, 4.36$ และ 4.66 ตามลำดับ) และช่วงอายุ 41-50 ปี มีส่วนร่วมด้านการร่วมรับผลประโยชน์มากกว่าช่วงอายุอื่น ๆ ($\bar{x} = 4.42$)

ประชาชนที่มีระดับการศึกษาแตกต่างกัน มีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร ทุกด้านอยู่ในระดับมาก โดยระดับการศึกษาระดับปริญญาตรีมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยด้านการปฏิบัติ และด้านการประเมินผล มากกว่าระดับการศึกษาอื่น ๆ ($\bar{x} = 4.31$ และ 4.61 ตามลำดับ) ระดับการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรีมีส่วนร่วมด้านการตัดสินใจมากกว่าระดับการศึกษาอื่น ๆ ($\bar{x} = 4.37$) และระดับการศึกษาปริญญาโทและสูงกว่ามีส่วนร่วมด้านการร่วมรับผลประโยชน์มากกว่าระดับการศึกษาอื่น ๆ ($\bar{x} = 4.34$)

ประชาชนที่มีอาชีพแตกต่างกัน มีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร ทุกด้านอยู่ในระดับมาก โดยอาชีพธุรกิจส่วนตัว/อาชีพอิสระ และไม่ได้ประกอบอาชีพ มีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยด้านการตัดสินใจมากกว่าอาชีพอื่น ๆ ($\bar{x} = 4.39$) กลุ่มที่ไม่ได้ประกอบอาชีพมีส่วนร่วมด้านการปฏิบัติมากกว่าอาชีพอื่น ๆ ($\bar{x} = 4.36$) และอาชีพเกษตรกรมีส่วนร่วมด้านการร่วมรับผลประโยชน์และการประเมินผลมากกว่าอาชีพอื่น ๆ ($\bar{x} = 4.37$ และ 4.69)

ประชาชนที่มีรายได้แตกต่างกัน มีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร ทุกด้านอยู่ในระดับมาก โดยกลุ่มที่มีรายได้ 35,001 บาทขึ้นไป มีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยด้านการตัดสินใจ และด้านการปฏิบัติมากกว่ากลุ่มรายได้อื่น ๆ ($\bar{x} = 4.60$ และ 4.48) กลุ่มรายได้ 30,001-35,000 บาท มีส่วนร่วมด้านการร่วมรับผลประโยชน์มากกว่ากลุ่มรายได้อื่น ๆ ($\bar{x} = 4.42$) และกลุ่มรายได้ 25,001-30,000 บาท มีส่วนร่วมด้านการประเมินผลมากกว่ากลุ่มรายได้อื่น ๆ ($\bar{x} = 4.66$)

ประชาชนที่มีระยะเวลาอาศัยอยู่ในพื้นที่แตกต่างกัน มีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร ทุกด้านอยู่ในระดับมาก โดยกลุ่มที่มีระยะเวลาอาศัยอยู่ในพื้นที่ 10 ปีขึ้นไป มีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยด้านการตัดสินใจ และด้านการปฏิบัติ มากกว่ากลุ่มที่มีระยะเวลาอาศัยอยู่ในพื้นที่อื่น ๆ ($\bar{x} = 4.66$ และ 4.51) กลุ่มที่มีระยะเวลาอาศัยอยู่ในพื้นที่ 6-10 ปี มีส่วนร่วมด้านการร่วมรับผลประโยชน์มากกว่ากลุ่มที่มีระยะเวลาอาศัยอยู่ในพื้นที่อื่น ๆ ($\bar{x} = 4.34$) และกลุ่มที่มีระยะเวลาอาศัยอยู่ในพื้นที่น้อยกว่า 3 ปี และกลุ่ม 3-5 ปี มีส่วนร่วมด้านการประเมินผลมากกว่า กลุ่มที่มีระยะเวลาอาศัยอยู่ในพื้นที่อื่น ๆ ($\bar{x} = 4.61$)

4.4) ผลการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท

กรุงเทพมหานคร

สมมติฐานการวิจัย: ความรู้เกี่ยวกับขยะ ความตระหนักเกี่ยวกับการจัดการขยะ และทัศนคติต่อการจัดการขยะ ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร การทดสอบสมมติฐาน ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 ผลการวิเคราะห์สัมประสิทธิ์การถดถอยเชิงพหุคูณระหว่างตัวแปรต่าง ๆ กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Collinearity Statistics	
	B	Std. Error	Beta			Tolerance	VIF
(Constant)	0.116	0.086		1.358	0.175		
ความรู้เกี่ยวกับขยะ (X_1)	0.023	0.015	0.028	1.542	0.124	0.999	1.001
ความตระหนักเกี่ยวกับการจัดการขยะ (X_2)	0.425	0.028	0.438	15.441	0.000*	0.408	2.454
ทัศนคติต่อการจัดการขยะ (X_3)	0.535	0.028	0.552	19.469	0.000*	0.408	2.454

Multiple R = 0.993 R Square = 0.871 Adjusted R Square = 0.870 Std. Error = 0.13276

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

จากตารางที่ 3 การวิเคราะห์ความเป็นพหุสัมพันธ์ร่วม เพื่อวิเคราะห์และตรวจสอบค่า Tolerance และ ค่า VIF ของตัวแปรพยากรณ์ พบว่า ค่า Tolerance ของตัวแปรพยากรณ์ทุกตัวแปร มีค่าอยู่ระหว่าง 0.408-0.999 และค่า VIF มีค่าอยู่ระหว่าง 1.001-2.454 ที่กำหนดให้ค่า Tolerance มีค่ามากกว่า .01 และ ค่า VIF ที่ไม่เกิน 10 แสดงว่าตัวแปรพยากรณ์ทุกตัวแปรไม่เกิดปัญหาความเป็นพหุสัมพันธ์ร่วมหรือภาวะร่วมเส้นตรงพหุ จะเห็นได้ว่า ตัวแปรพยากรณ์ทุกตัวแปรเป็นตามข้อตกลงเบื้องต้นในการวิเคราะห์ถดถอย

ผลการวิเคราะห์มีค่าประสิทธิสหสัมพันธ์พหุคูณ (Multiple R) เท่ากับ 0.993 ค่าสัมประสิทธิ์การตัดสินใจ (R Square) เท่ากับ 0.871 ค่าสัมประสิทธิ์การตัดสินใจที่ปรับแล้ว (Adjusted R Square) เท่ากับ 0.870 และค่าความคลาดเคลื่อนมาตรฐานในการตัดสินใจ (Standard Error) เท่ากับ = 0.13276 แสดงว่า ความตระหนักเกี่ยวกับการจัดการขยะ (X_2) และทัศนคติต่อการจัดการขยะ (X_3) สามารถทำนายการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร ได้ ร้อยละ 99.3

ความตระหนักเกี่ยวกับการจัดการขยะ และทัศนคติต่อการจัดการขยะ ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร ส่วนปัจจัยความรู้เกี่ยวกับขยะไม่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร

เมื่อพิจารณาปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร ทั้ง 3 ด้าน พบว่า ปัจจัยทัศนคติต่อการจัดการขยะมีความสำคัญมากที่สุด ร้อยละ 55.2 ($Beta = 0.552$) รองลงมาคือ ความตระหนักเกี่ยวกับการจัดการขยะ ร้อยละ 43.8 ($Beta = 0.438$) ส่วนปัจจัยความรู้เกี่ยวกับขยะไม่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร

จากค่า $b_2 = .425$ ซึ่งมีค่าเป็นบวก อธิบายได้ว่า ปัจจัยความตระหนักเกี่ยวกับการจัดการขยะ มีอิทธิพลทางบวกต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยในเขตพญาไท กรุงเทพมหานคร ซึ่งหมายความว่า หากประชาชนมีความตระหนักเกี่ยวกับการจัดการขยะเพิ่มขึ้นจะส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร เพิ่มขึ้นตามไปด้วย

จากค่า $b_3 = .535$ ซึ่งมีค่าเป็นบวก อธิบายได้ว่า ปัจจัยทัศนคติต่อการจัดการขยะมีอิทธิพลทางบวกต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร ซึ่งหมายความว่า หากประชาชนมีทัศนคติต่อการจัดการขยะเพิ่มขึ้นจะส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร เพิ่มขึ้นตามไปด้วย

สรุปได้ว่า ทัศนคติต่อการจัดการขยะมีอิทธิพลทางบวกต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร มากที่สุด รองลงมาคือ ความตระหนักเกี่ยวกับการจัดการขยะ ส่วนปัจจัยความรู้เกี่ยวกับขยะไม่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยในเขตพญาไท กรุงเทพมหานคร

5. อภิปรายผล

ผลการศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร พบว่า ในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด โดยการมีส่วนร่วมในการประเมินผล มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Cohen and Uphoff (1981) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของชุมชน สมาชิกของชุมชนต้องเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องใน 4 มิติ ได้แก่ (1) การมีส่วนร่วมการตัดสินใจว่าควรทำอะไรและทำอย่างไร มีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนา (2) รวมทั้งลงมือปฏิบัติตามที่ได้ตัดสินใจ (3) การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน และ (4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ สอดคล้องงานวิจัยของ Suchato and Wanpichit (2020) พบว่า การมีส่วนร่วมในการจัดการขยะของชุมชนในด้านการวางแผน และการปฏิบัติ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.44, 3.66$ ตามลำดับ) ส่วนการมีส่วนร่วมด้านการประเมินผล มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = 3.20$) ทั้งนี้ การเพิ่มประสิทธิภาพการมีส่วนร่วมควรมีการศึกษาเชิงปฏิบัติการเพื่อให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาขยะในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การวางแผน การปฏิบัติ และการประเมินผล ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Arpornpong (2017) พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการขยะในเขตเทศบาลเมืองนางรอง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลางถึงระดับมาก ด้วยค่าเฉลี่ยอยู่ในช่วง 3.39-3.57 และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ Yookeat et al. (2021) พบว่า

การมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยของประชาชนในชุมชนตลาดสดแอปเปิ้ลแลนด์ใหม่ เขตบึงกุ่ม กรุงเทพมหานคร ในภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = 2.60$) ระดับการมีส่วนร่วมมากที่สุด คือ การมีส่วนร่วมในการวางแผน ($\bar{x} = 2.82$) การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม ($\bar{x} = 2.73$) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล ($\bar{x} = 2.62$) ส่วนข้อที่มีระดับการมีส่วนร่วมน้อยที่สุดคือ การมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากขยะมูลฝอย ($\bar{x} = 2.39$) สอดคล้องกับงานวิจัยของ Sombhorn (2019) พบว่า ระดับความตระหนักและการรับรู้ของประชาชนเกี่ยวกับผลกระทบของขยะมูลฝอยต่อสิ่งแวดล้อม ส่งผลให้ประชาชนมีความรับผิดชอบและเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการคัดแยกขยะและการจัดการขยะในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Komba (2022) พบว่า การจัดการขยะมูลฝอยในเมืองพริทาว์น ขาดประสิทธิภาพด้านสิ่งแวดล้อม เนื่องจากการมีส่วนร่วมของชุมชนที่จำกัด โดยเฉพาะการแยกขยะที่ต้นทางและการลดปริมาณขยะก่อนการกำจัดขั้นสุดท้าย ซึ่งส่งผลให้ระบบการจัดการขยะไม่ยั่งยืนและมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชน และงานวิจัยของ Rousta et al. (2020) พบว่า การมีส่วนร่วมในการคัดแยกขยะของครัวเรือนในประเทศกำลังพัฒนาขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น ความตระหนักด้านสิ่งแวดล้อม การเข้าถึงบริการจัดการขยะ และแรงจูงใจทางเศรษฐกิจ การศึกษาแนะนำว่าการส่งเสริมความรู้และการสร้างแรงจูงใจสามารถเพิ่มการมีส่วนร่วมของชุมชนได้

ผลการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยในเขตพญาไท กรุงเทพมหานคร พบว่า ความตระหนักเกี่ยวกับการจัดการขยะ และทัศนคติต่อการจัดการขยะ ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยในเขตพญาไท กรุงเทพมหานคร ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ McKenzie-Mohr (2000) เรื่องการตลาดเพื่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม มุ่งเน้นการใช้กลยุทธ์ทางการตลาดเพื่อส่งเสริมพฤติกรรมที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม โดยการสร้างความตระหนักและทัศนคติที่ดีที่สามารถเป็นเครื่องมือในการกระตุ้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย การส่งเสริมความตระหนักและทัศนคติที่ดีเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร ซึ่งมุ่งเน้นถึงความสำคัญของปัจจัยทางจิตวิทยาและสังคมในการกระตุ้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Tarapitakwong (2019) พบว่า การมีส่วนร่วมในการจัดการขยะของชุมชน มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการมีจิตสำนึกในการจัดการขยะมูลฝอย ซึ่งการมีจิตสำนึกในการจัดการขยะมูลฝอยมีค่าความสัมพันธ์มากที่สุด พฤติกรรมการมีจิตสำนึกในการจัดการขยะมูลฝอยมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการนำเทคโนโลยีและองค์ความรู้มาใช้ในการจัดการขยะในชุมชน ($r = 0.293$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Afangideh et al. (2012) พบว่า ปัญหาการผลิตและการจัดการขยะได้กลายเป็นปัญหาร้ายแรงของความกังวลของนักวิชาการหลายคนในการศึกษาสิ่งแวดล้อม บทความนี้จะตรวจสอบเชิงวิพากษ์ ทัศนคติของชาวเมืองต่อการกำจัดและการจัดการของเสีย และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ Suryani and Wijayanti (2019) พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแยกขยะ ได้แก่ ระดับการศึกษา รายได้ และความเข้าใจเกี่ยวกับข้อบังคับการแยกขยะ โดยผู้ที่มีการศึกษาสูงและรายได้มากมีแนวโน้มที่จะมีส่วนร่วมมากขึ้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ Labib et al. (2021) พบว่า ปัจจัยภายใน เช่น ทัศนคติและการรับรู้ความสามารถในการควบคุมพฤติกรรม รวมถึงปัจจัยภายนอก เช่น อิทธิพลทางสังคม สิ่งจูงใจทางการตลาด และการสนับสนุนจากรัฐบาล มีผลอย่างมีนัยสำคัญต่อความตั้งใจของครัวเรือนในการแยกขยะ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Ouma and Okot (2024) พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อความเต็มใจของครัวเรือนในการจ่ายค่าบริการจัดการขยะ ได้แก่ ระดับการศึกษา อาชีพ ความตระหนักด้านสิ่งแวดล้อม และระยะทางจากบ้านถึงจุดทิ้งขยะ โดยผู้ที่มีการศึกษาสูงและอาชีพที่มั่นคงมีแนวโน้มที่จะยินดีจ่ายค่าบริการมากขึ้น อีกทั้งยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ Buayai and Wasiwirasi (2023) พบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยอยู่ในระดับปานกลาง ร้อยละ 46.21 ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ได้แก่ เพศ แรงจูงใจในการจัดการขยะมูลฝอย และทัศนคติต่อการจัดการขยะมูลฝอย และงานวิจัยของ Noicharoen (2022) พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะของประชาชนอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะด้านการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ ระดับการจัดการขยะของประชาชนอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะด้านการจัดการขยะมูลฝอยในระดับครัวเรือน และการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยการมีส่วนร่วมกับการจัดการขยะพบว่ามีค่าความสัมพันธ์ในระดับต่ำ ($R^2 = 0.258$)

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้คือ ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร ได้แก่ ความตระหนักเกี่ยวกับการจัดการขยะ และทัศนคติต่อการจัดการขยะ ซึ่งทัศนคติที่ดีสามารถสร้างได้ผ่านต้นแบบทางสังคม เช่น ครอบครัว เพื่อนบ้าน หรือบุคคลที่มีอิทธิพล สามารถนำไปใช้เพื่อพัฒนาแนวทาง

ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยในเขตอื่น ๆ โดยการสร้างความตระหนัก ร่วมมือกับชุมชน พัฒนา นโยบายที่เข้มแข็ง และนำเทคโนโลยีมาใช้ให้เกิดประโยชน์

6. สรุปผลและข้อเสนอแนะ

6.1 สรุปผล

ผลการวิจัยครั้งนี้พบว่า ประชาชนในเขตพญาไท กรุงเทพมหานคร มีระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอย โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด โดยลำดับของการมีส่วนร่วมจากมากไปน้อย ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล การมีส่วนร่วม ในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ และการมีส่วนร่วมในการร่วมรับผลประโยชน์ นอกจากนี้ พบว่าความตระหนัก เกี่ยวกับการจัดการขยะ และทัศนคติต่อการจัดการขยะ เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ขณะที่ความรู้ เกี่ยวกับการขยะไม่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วม ผลการวิจัยนี้ยังชี้ให้เห็นว่าการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะ ควรมุ่งเน้นไปที่การสร้าง ความตระหนักและพัฒนาทัศนคติที่ดีต่อการจัดการขยะ โดยการใช้ต้นแบบทางสังคม เช่น ครอบครัว เพื่อนบ้าน หรือบุคคลที่มีอิทธิพลในชุมชน เพื่อเป็นแรงกระตุ้นในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม นอกจากนี้ ผลการวิจัยสามารถ นำไปใช้ประโยชน์ในการกำหนดนโยบายหรือแนวทางปฏิบัติสำหรับเขตอื่น ๆ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน การพัฒนา นโยบายที่เข้มแข็ง และการใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสม เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการขยะมูลฝอยอย่างยั่งยืน

6.2 ข้อเสนอแนะ

1) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

(1) เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร ควรจัดทำและสนับสนุน นโยบายที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ในทุกระบวนการ ทั้งการวางแผน การตัดสินใจ การปฏิบัติ และการประเมินผล เพื่อเสริมสร้างความรู้สึกรับผิดชอบและความร่วมมืออย่างยั่งยืน

(2) เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร ควรมีการกำหนดนโยบายที่มุ่งเน้นการ สร้างทัศนคติในเชิงบวกต่อการจัดการ ขยะ ผ่านการสื่อสารสาธารณะ การรณรงค์ และการสร้างแรงจูงใจจากบุคคลต้นแบบในสังคม เช่น ผู้นำชุมชน ครู หรือผู้มีอิทธิพลในพื้นที่

(3) เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร ควรให้ความสำคัญกับการ กระตุ้นความตระหนัก เกี่ยวกับผลกระทบของขยะ ต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ มากกว่าการให้ข้อมูลเชิงวิชาการเพียงอย่างเดียว

2) ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

(1) เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร ควรส่งเสริมให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการ ประเมินผลโครงการหรือกิจกรรม ที่เกี่ยวกับการจัดการขยะ เช่น การให้คะแนนความพึงพอใจ หรือข้อเสนอแนะในเวทีประชาคม

(2) เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร ควรสร้างและสนับสนุน เครือข่ายอาสาสมัครด้านสิ่งแวดล้อมในชุมชน เพื่อเป็น กลไกสำคัญในการกระจายความรู้และปลูกจิตสำนึกในการคัดแยกขยะจากต้นทาง

(3) เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร ควรนำเทคโนโลยีสารสนเทศ เช่น แอปพลิเคชัน หรือแพลตฟอร์มออนไลน์มาใช้ ในการรับฟังความคิดเห็น ประเมินผล และแจ้งเตือนเรื่องขยะ เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมได้สะดวกและต่อเนื่องมากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

- Afangideh, A. I., Joseph, K. U. & Atu, J. E. (2012). Attitude of urban dwellers to waste disposal and management in Calabar, Nigeria. *Eur J Sustain Dev*, 1(1), 22–34.
<https://www.researchgate.net/publication/358087688>.
- Ansori, R., Priyakorn, P., & Piyasakunkit, A. (2024). Public participation in municipal solid waste management using the 3R principle in Phaya Thai District, Bangkok [การมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการการจัดการ มูลฝอยโดยชุมชนด้วยหลัก 3R สำนักงานเขตพญาไท กรุงเทพมหานคร]. *Mahachula Kachasarn Journal*, 15(2), 51–66. (in Thai)

- Arpornpong, T. (2017). *Factors influencing public waste management in Nang Rong Municipality, Buriram Province* [ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการขยะของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองนางรอง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์]. Master's thesis, Suranaree University of Technology. (in Thai)
- Boonma, T. (2021). *The role of communities in source-level waste management in Khlong Toei District* [บทบาทของชุมชนในการบริหารจัดการขยะต้นทาง เขตคลองเตย]. Master's thesis, Chulalongkorn University. (in Thai)
- Buayai, D. & Wasiwirasi, W. (2023). Public participation in solid waste management, Samed Subdistrict Administrative Organization, Mueang Buriram District, Buriram Province. *Journal of Health Science and Community Health*, 6(2), 1–12.
- Cohen, J. M., & Uphoff, N. (1981). Participation's Place in Rural Development: Seeking Clarity Through Specificity. *World Developments*, 8(3), 213–235. <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=3807480>
- Department of Environmental Quality Promotion. (2024). *Environmental management plan 2024* [แผนการจัดการสิ่งแวดล้อม ปี 2567]. Retrieved from <https://www.pcd.go.th/>. (in Thai)
- Department of Provincial Administration. (2023). *Annual Report 2023* [รายงานประจำปี 2566]. Retrieved from: <https://multi.dopa.go.th/>. (in Thai)
- Gibson, J. H. (1990). *Organizations: Behavior structure and Processes*. (pp. 45–67). Business Publications.
- Kanapum, S. (2018). *Success of community enterprises in the four provinces of the Mekong River basin* [ความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนใน 4 จังหวัดชายแดนลุ่มน้ำโขง]. Doctoral dissertation, Valaya Alongkorn Rajabhat University under the Royal Patronage. (in Thai)
- Komba, T. (2022). Environmental Effectiveness and Community Participation in Sustainable Solid Waste Management Practices in Freetown City, Sierra Leone. *American Journal of Environmental Protection*, 11(4), 82–96.
- Krimkeaw, S. (2018). *Definition of solid waste* [ความหมายของมูลฝอย]. Retrieved from <https://kb.pus.ac.th/>. (in Thai)
- Labib, O. A., Manaf, L., Sharaai, A. H., & Zaid, S. S. M. (2021). Understanding the effect of internal and external factors on households' willingness to sort waste in Dammam City, Saudi Arabia. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(18), 9685.
- McKenzie-Mohr, D. (2000). Promoting sustainable behavior: An introduction to community-based social marketing. *Journal of Social Issues*, 56(3), 543–554. <https://psycnet.apa.org/record/2001-14019-011>
- Mettakarunchit, M. (2020). *Participatory educational management: People, local administrative organizations, and the government* [การบริหารจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม: ประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และราชการ]. (2nd ed.). Bangkok: Bookpoint. (in Thai)
- Muhaamadalee, Y., Niyomyat, S., Kalyanamitra, K., & Siripornwut, N. (2023). Effectiveness of municipal solid waste management based on the 3R principle in the South Krungthon area, Bangkok [ประสิทธิผลการจัดการขยะมูลฝอยตามหลัก 3R พื้นที่กลุ่มกรุงธนใต้ กรุงเทพมหานคร]. *MCU Hariphunchai Review Journal*, 7(1), 44–57. (in Thai)
- Noicharoen, P. (2022). Factors of participation in waste management affecting the waste management of people in the Khai Bok Wan Subdistrict Administrative Organization, Mueang District, Nong Khai Province. *Mahachulalongkornrajavidyalaya Journal*, 9(11), 268–277.

- Ouma, S., & Okot, C. (2024). *Factors influencing willingness to pay for improved solid waste collection services among households in urban cities in Uganda: Empirical evidence from Lira City*. *BMC Public Health*, 24, Article 19568. <https://doi.org/10.1186/s12889-024-19568-6>.
- Phayathai District Office. (2024). *Annual operational plan B.E. 2567* [แผนปฏิบัติการประจำปี พ.ศ. 2567]. Retrieved from <https://webportal.bangkok.go.th/>. (in Thai)
- Pollution Control Department. (2019). *Annual report 2022* [รายงานประจำปี 2565]. Retrieved from <https://www.pcd.go.th/>. (in Thai)
- Pollution Control Department. (2024). *Waste volume statistics* [สถิติปริมาณมูลฝอย]. Retrieved from <https://webportal.bangkok.go.th/>. (in Thai)
- Rattanaednusun, S. (2018). *Principles of sustainable environmental management* [หลักการจัดการสิ่งแวดล้อมแบบยั่งยืน]. Bangkok: Technology Promotion Association Thailand-Japan. (in Thai)
- Rousta, K., Zisen, L., & Hellwig, C. (2020). Household Waste Sorting Participation in Developing Countries - A Meta-Analysis. *Recycling*, 5(1), 6.
- Sombhorn, T. (2019). *Public participation in solid waste management: a case study of Prachuap Khiri Khan Municipality, Mueang District, Prachuap Khiri Khan Province* [การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย: กรณีศึกษาเทศบาลเมืองประจวบคีรีขันธ์ อำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์]. Unpublished master's thesis. Thammasat University. (in Thai)
- Somsri, P. (2019). *Participation behavior in community waste management in Bang Sue District* [พฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะในชุมชนเขตบางซื่อ]. Master's thesis, Ramkhamhaeng University. (in Thai)
- Suchato, S. S., & Wanpichit, S. (2020). *Community participation in waste management of Ban Bahoy, Bahoy Subdistrict, Saba Yoi District, Songkhla Province* [การมีส่วนร่วมในการจัดการขยะของชุมชนบ้านบาโฮย ตำบลบาโฮย อำเภอสบไย้อย จังหวัดสงขลา]. Retrieved from <http://journal.nmc.ac.th/>. (in Thai)
- Suryani, S., & Wijayanti, D. R. (2019). Factors determining the public receptivity regarding waste sorting: A case study in Surabaya city, Indonesia. *Sustainable Environment Research*, 29(1), 1–8.
- Tarapitakwong, S. (2019). *Development of comprehensive waste management efficiency through environmentally friendly community-based processes in Pa Pae Subdistrict, Mae Taeng District, Chiang Mai* [การพัฒนาประสิทธิภาพการจัดการขยะครบวงจรด้วยกระบวนการที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมโดยชุมชนตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่]. Research report, Chiang Mai Rajabhat University. (in Thai)
- William, E. (1976). *Electoral Participation in a Low Stimulus Election*. (pp. 68-72). Rural Development.
- Yamane, T. (1973). *Statistics: an introductory analysis*. (pp. 46-60). Harper & Row.
- Yookeat, C., Srison, W. & Phaksuwan, S. (2021). Community participation in sustainable management: A case study of waste management model of Happyland New Fresh Market Community, Bueng Kum District, Bangkok [การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการแบบยั่งยืน: กรณีศึกษารูปแบบการจัดการขยะชุมชนตลาดสดแฮปปี้แลนด์ใหม่ เขตบึงกุ่ม กรุงเทพมหานคร]. *Interdisciplinary Journal of Humanities and Social Sciences*, 4(2), 713-726. (in Thai)

วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์
ปีที่ 48 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2568): 280517

Journal of Social Research and Review
Volume 48 No.2 (July - December 2025): 280517
ISSN 3056-9508 (Online)

แนวทางการส่งเสริมการตลาดของตลาดน้ำโบราณในยุคดิจิทัล : กรณีศึกษาตลาดน้ำบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ

อมฤต จงเสถียร^{1*} และ อุ่นเรือน เล็กน้อย²

¹สาขาพัฒนามนุษย์และสังคม (สหสาขาวิชา) บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร 10330

²สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร 10330

*ผู้ประพันธ์บรรณกิจ, อีเมล: rocazax009@gmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยการส่งเสริมการตลาดเพื่อการท่องเที่ยวในยุคดิจิทัลของตลาดน้ำโบราณบางพลีทั้ง 6 ด้าน และเสนอแนวทางการพัฒนาการส่งเสริมการตลาดเพื่อการท่องเที่ยวชุมชนตลาดน้ำโบราณบางพลีให้เกิดความยั่งยืนในยุคดิจิทัล โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตผู้ค้าขาย ผู้ดูแลชุมชน และนักท่องเที่ยว รวม 12 คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า ผู้ค้าขายในชุมชนส่วนใหญ่ยังใช้วิธีการขายแบบดั้งเดิม แต่ก็มีบางส่วนเริ่มปรับตัวให้มากขึ้นกับวิธีการทางดิจิทัล โดยในภาพรวมของการส่งเสริมการตลาดในปัจจุบัน คือ (1) ด้านโฆษณา มีการทำคลิปวิดีโอลงเฟซบุ๊ก (Facebook) แต่ยังมีน้อย (2) ด้านการส่งเสริมการขาย ส่วนใหญ่เป็นในรูปแบบบริการและลดราคา แต่การใช้ผ่านช่องทางดิจิทัลยังน้อยอยู่ (3) การขายโดยบุคคล เป็นวิธีหลักที่ใช้ก็คือการพูดและโน้มน้าวในการขายของ (4) การประชาสัมพันธ์ มาจากป้ายและการบอกต่อ (5) การตลาดทางตรง ไม่มีการทำเนื่องจากเป็นวิธีที่เข้าใจยาก และ (6) การตลาดออนไลน์ มีบ้างเฉพาะบางร้านเท่านั้น สำหรับการเสนอแนวทางการพัฒนา จึงเสนอให้มีการจัดตั้งองค์กรส่งเสริมความรู้ดิจิทัลในชุมชนเพื่อสร้างพื้นฐานการใช้งาน และขยายการใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ที่หลากหลายเพื่อเพิ่มโอกาสในการดึงดูดนักท่องเที่ยวกลุ่มใหม่

คำสำคัญ: การส่งเสริมการตลาดเพื่อการท่องเที่ยว; การตลาดดิจิทัล; สื่อดิจิทัล

วันรับบทความ: 20 พฤษภาคม 2568, วันแก้ไขบทความ: 3 มิถุนายน 2568, วันตอบรับบทความ: 8 กรกฎาคม 2568

Guidelines for Promoting Traditional Floating Markets in the Digital Age: A Case Study of Bang Phli Floating Market, Samut Prakarn

Amarit Chongsathien^{1*} and Unruan Leknoi²

¹*Program in Human and Social Development, Chulalongkorn University, Pathumwan District, Bangkok 10330 Thailand*

²*Chulalongkorn University Social Research Institute, Pathumwan District, Bangkok 10330 Thailand*

* Corresponding author, Email: rocazax009@gmail.com

Abstract

This study aims to analyze six key aspects of marketing promotion for tourism in the digital era, focusing on the Bang Phli Floating Market. It also proposes ways to improve marketing strategies to support sustainable community tourism in the digital age. The research uses a qualitative approach, collecting data through in-depth interviews with semi-structured questions and on-site observations. Participants include 12 individual's local vendors, community leaders, and tourists. The data were analyzed using content analysis to interpret and summarize key findings. The research results found that most vendors in the community still primarily use traditional sales methods, though some have begun adapting to digital approaches. In terms of current marketing efforts are (1) Advertising: There are a few video clips posted on Facebook, but the usage is limited. (2) Sales promotion: Most promotions are service-based or involve price reductions, But the use through digital is still low. (3) Personal selling: This remains the primary method, relying on direct verbal communication and persuasion. (4) Public relations: This is mainly conducted through signs and word-of-mouth. (5) Direct marketing: This method is not utilized due to a lack of understanding and (6) Online marketing: Only some vendors use it in a few shops. Consequently, the research proposes establishing a digital literacy promotion organization within the community to build foundational digital skills and expand the use of diverse online platforms to enhance opportunities for attracting new tourist segments.

Keywords: Tourism marketing promotion; Digital marketing; Digital media

Received: May 20, 2025, **Revised:** June 3, 2025, **Accepted:** July 8, 2025

1. บทนำ

สิ่งหนึ่งที่เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการท่องเที่ยวก็คือชุมชน หรือการท่องเที่ยวชุมชน เพราะชุมชนนั้นสามารถนำเสนอภาพลักษณ์ของการท่องเที่ยวได้อย่างชัดเจน โดยการนำสิ่งที่ป็นทรัพยากรและวัฒนธรรมของคนในพื้นที่มาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ โดยสร้างการมีส่วนร่วมกันของคนในชุมชน เป็นความร่วมมือกันของพื้นที่ในทุกภาคส่วน ทั้งเทศบาล เจ้าหน้าที่ของรัฐ และกลุ่มชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ดังที่แผนปฏิบัติการขับเคลื่อนการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืนและสร้างสรรค์ พ.ศ. 2561-2565 (Office of the Permanent Secretary, Ministry of Tourism and Sports, 2018) ได้กล่าวในเรื่องของการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยได้เน้นเกี่ยวกับการพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวและได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว

การส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยใช้สื่อดิจิทัล ถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างมากในปัจจุบัน หากต้องการให้สถานที่ท่องเที่ยวหรือธุรกิจที่เกี่ยวข้องได้เป็นที่รู้จักและเติบโตขึ้นในสถานการณ์ที่ทุกอย่างดำเนินไปด้วยระบบดิจิทัล เป็นการสร้างการเปลี่ยนแปลงไปข้างหน้าที่สำคัญ ที่จะเป็นในรากฐานในการพัฒนาอย่างมั่นคงและปรับตัวให้เข้ากับสิ่งที่เป็นอย่างได้ โดยประเด็นนี้เป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 3 พ.ศ. 2566–2570 (Ministry of Tourism and Sports, 2023) ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาการท่องเที่ยวให้มีความทันสมัย ผ่านการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและนวัตกรรม กล่าวได้ว่าการพัฒนาการท่องเที่ยวในยุคใหม่นี้คือการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยใช้สื่อดิจิทัลนั่นเอง

สำหรับจังหวัดสมุทรปราการถือได้ว่ามีความสำคัญกับการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก ดังปรากฏในรายงานของเป้าหมายการพัฒนาจังหวัดสมุทรปราการ 20 ปี พ.ศ. 2566–2585 (Samut Prakan Provincial Office, 2023) กล่าวถึงการพัฒนาจังหวัดในเรื่องของการท่องเที่ยวที่ส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ศาสนา และประเพณีที่สำคัญของจังหวัด เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับชุมชนและเกิดการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจของจังหวัด โดยมีตลาดน้ำโบราณบางพลีหรือแต่เดิมมีชื่อว่า ตลาดศิริโสภณ ซึ่งมีอายุกว่า 160 ปี เป็นตลาดเก่าแก่ดั้งเดิมที่มีสภาพค่อนข้างสมบูรณ์และยังคงบรรยากาศวิถีชีวิตริมคลองที่เรียบง่าย ขณะที่ปัจจุบันในยุคที่สื่อดิจิทัลมีบทบาทสำคัญต่อการท่องเที่ยวมากขึ้น ผู้คนสามารถเห็นสถานที่ต่าง ๆ ก่อนไปเที่ยวได้ตามสื่อดิจิทัลที่มีอยู่มากมายไม่ว่าจะเป็นจากรีวิวที่ไปเที่ยว หรือพวกคลิปวิดีโอโปรโมทในสื่อหลาย ๆ แบบ ทั้งนี้เพื่อให้คนตัดสินใจมาท่องเที่ยวมากขึ้น สถานที่ท่องเที่ยวหลาย ๆ แห่งจึงมีการปรับตัวเพื่อเข้ากับบริบทในปัจจุบันมากขึ้น เช่น ตลาดน้ำอัมพวา ตลาดน้ำกรุงเก่าวัดท่ากร่อง ที่เป็นตลาดน้ำดั้งเดิมและมีการปรับตัวนำสื่อดิจิทัลมาใช้ประโยชน์ ทำให้ปัจจุบันผู้คนรู้จักมากมายและไปท่องเที่ยวมากขึ้น (Srisuwan et al., 2023; Thailandplus, 2023) ทั้งนี้แล้ว ตลาดน้ำโบราณบางพลี เป็นตลาดน้ำดั้งเดิมเหมือนกัน แต่ก็ได้เป็นที่รู้จักเท่าที่ควร ทั้งที่สื่อดิจิทัลควรที่จะทำให้นักท่องเที่ยวเข้ามามากขึ้น กลับกันคนไปท่องเที่ยวก็ดูน้อยลงมากถ้าเทียบกับตลาดน้ำอื่น ๆ รวมถึงไม่เห็นสื่อทางดิจิทัลที่ดูน่าสนใจของตลาดแห่งนี้ ทำให้คิดว่าอาจมีปัญหาจากการใช้สื่อดิจิทัลนั่นเอง

งานวิจัยการท่องเที่ยวในปัจจุบัน ส่วนใหญ่จะเน้นไปที่เรื่องของการพัฒนาชุมชนและทรัพยากรในพื้นที่อย่างยั่งยืน เห็นงานวิจัยในด้านของการพัฒนาเชิงนิเวศและเชิงวัฒนธรรมที่อยู่ในชุมชนเป็นหลัก (Thawornwisit & Wongmonta, 2021; Kwamkhunkoei & Na Thalang, 2022; Polnyotee et al., 2022) ทั้งนี้ในส่วนของการวิจัยในเรื่องดิจิทัลที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเองก็เริ่มมีให้เห็น ซึ่งมุ่งเน้นไปที่การศึกษาและวิเคราะห์ผลกระทบของเทคโนโลยีดิจิทัลที่มีต่อพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว (Phutong, 2018; Wongsarot, 2021) หรือการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวโดยใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยจากการทำงานของบุคคลภายนอก (Suchimon et al., 2021; Saejueng et al., 2023) ในทางกลับกันงานวิจัยที่เกี่ยวกับดิจิทัลและการท่องเที่ยว ก็ยังขาดการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้าใจในการใช้งานสื่อดิจิทัล มารวมกับการท่องเที่ยวที่เป็นองค์การจัดการการท่องเที่ยวจากคนภายในชุมชนเอง เพื่อการปรับตัวเข้ากับโลกดิจิทัลในปัจจุบัน

จากที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยต้องการการศึกษาแนวทางการส่งเสริมการตลาดเพื่อการท่องเที่ยวในยุคดิจิทัลของตลาดน้ำเก่าในเมือง: กรณีศึกษาตลาดน้ำโบราณบางพลี โดยมีจุดประสงค์เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยการส่งเสริมการตลาดเพื่อการท่องเที่ยวในยุคดิจิทัลของตลาดน้ำโบราณบางพลี ทั้ง 6 ด้าน คือ ด้านการโฆษณา ด้านการส่งเสริมการขาย ด้านการขายโดยบุคคล ด้านการประชาสัมพันธ์ ด้านการตลาดทางตรง และด้านการตลาดออนไลน์ รวมไปถึงเพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาในการส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนตลาดน้ำโบราณบางพลีให้เกิดความยั่งยืนในยุคดิจิทัล อันจะนำผลที่ได้นำไปสู่การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนในพื้นที่ต่อไป

2. ทบทวนวรรณกรรม

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยว

การส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยว เป็นเครื่องมือทางการตลาดที่ใช้ในการส่งเสริมการจำหน่ายหรือเพื่อติดต่อสื่อสารทางการตลาดระหว่างผู้ประกอบการและกลุ่มลูกค้าที่เป็นเป้าหมาย โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อแจ้งข่าวสาร ข้อมูล หรือเหตุจูงใจให้เกิดทัศนคติที่ต้องการมาท่องเที่ยวและซื้อสินค้าและบริการในพื้นที่ นอกจากนี้ ยังเป็นเครื่องมือพื้นฐานที่ใช้เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในการสื่อสารทางการตลาดขององค์กรหรือธุรกิจในการโน้มน้าวใจและชักจูงลูกค้า โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความสัมพันธ์กับลูกค้าและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่น ๆ โดยเป็นแนวคิดที่มีรากฐานมาจากทฤษฎีการสื่อสารการตลาด ซึ่งถูกปรับมาใช้ในการส่งเสริมการตลาดเพื่อการท่องเที่ยวในปัจจุบัน แนวคิดที่จะสามารถวิเคราะห์วิธีทางการตลาดและช่วยพัฒนาการสื่อสารทางการตลาดในพื้นที่ได้ ประกอบด้วย 6 ส่วน ได้แก่ (1) การโฆษณา (Advertising) คือ วิธีการหรือรูปแบบการนำเสนอที่มีค่าใช้จ่าย เพื่อใช้ในการเสนอแนวคิด สินค้า หรือบริการที่มีอยู่ (2) การส่งเสริมการขาย (Sales promotion) คือ กิจกรรมหรือเครื่องมือที่สำคัญในการกระตุ้น ให้นักท่องเที่ยวเกิดการซื้อสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยวมากขึ้นและอาจจะเกิดการซื้อซ้ำ (3) การขายโดยบุคคล (Personal selling) คือ ความสำคัญในระดับปัจเจกบุคคล ที่ลูกค้าหรือผู้ที่จะมาใช้บริการจะสามารถเห็นได้เด่นชัดที่สุด เพราะการขายโดยบุคคลเป็นการที่ผู้ค้าขายหรือพนักงาน ต้องใช้ความสามารถของแต่ละบุคคลที่มีอยู่ (4) การประชาสัมพันธ์ (Public relations) คือ การเผยแพร่ข่าวสารการท่องเที่ยวไปยังนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายเพื่อสร้างภาพพจน์ที่ดีให้กับสินค้าและผลิตภัณฑ์ โดยการใช้กิจกรรมและสื่อต่าง ๆ ที่ไม่ใช่ทางการค้า (5) การตลาดทางตรง (Direct marketing) คือ เป็นการสื่อสารมีผลกระทบต่อกลุ่มเป้าหมายทันที ซึ่งมีการตอบสนองที่สามารถวัดได้โดยพิจารณาจากการตอบสนองกลับของผู้บริโภคต่อสินค้าหรือการบริการนั้น ๆ และ (6) การตลาดออนไลน์ (Online marketing) คือ ส่วนประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งในยุคปัจจุบันที่อินเทอร์เน็ตมีแพร่หลาย ทำให้การผลิตสื่อเพื่อโปรโมทหรือแนะนำสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการใช้สื่อออนไลน์เป็นสิ่งสำคัญอย่างมากในการตัดสินใจของผู้คนอย่างมาก (Senathat, 2010; Patawanich, 2007; Chuchuen, 2011: 42-44; Philip & Gary, 2012 อ้างถึงใน Thamsittirak, 2019; Kotler & Keller, 2016.)

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชน คือการท่องเที่ยวที่มีการจัดการโดยชุมชนในท้องถิ่น โดยไม่ว่าจะเป็นการดูแล การจัดการ การพัฒนา หรือการดำเนินงาน ในทุกกระบวนการนั้นจะเป็นการตัดสินใจโดยใช้ความเห็นจากผู้คนที่อยู่ในชุมชนแห่งนั้นทั้งสิ้น โดยการที่กลายมาเป็นการท่องเที่ยวชุมชนนั้น เปรียบเสมือนเป็นการนำจุดเด่นแต่ละแห่งของชุมชนที่มีอยู่ ออกมานำเสนอให้คนภายนอกได้รับรู้ โดย Chuchan (2009) ได้กล่าวถึงองค์การการท่องเที่ยวโลก (World Tourism Organization) ซึ่งอธิบายเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ว่าหากมีการจัดวางแผนพัฒนาการจัดการที่ดีแล้ว จะสามารถทำให้เกิดการท่องเที่ยวที่จะทำให้เกิดอาชีพในชุมชน โดยสามารถพัฒนาให้เป็นสิ่งที่สร้างรายได้และเป็นโอกาสให้เกิดการประกอบธุรกิจ ซึ่งจะทำให้คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้น โดยเมื่อมีคำว่าการท่องเที่ยวชุมชน ย่อมเป็นสิ่งสำคัญสำหรับชุมชนในบางแห่งที่อยู่ห่างไกลหรือต้องการนำเสนอตนเองให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น ผ่านการใช้เครื่องมือการท่องเที่ยว ทำให้ต้องมีการพัฒนาชุมชนให้ได้ตามมาตรฐานอย่างยั่งยืนได้ ส่วน Thepraksa (2019) ได้กล่าวว่าการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน เป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวภายในประเทศ มีความสำคัญต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมาก เป็นโอกาสในการกระจายรายได้สู่ชุมชนในชนบท และเกิดการจ้างงานในท้องถิ่นขึ้น

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในยุคดิจิทัล

การท่องเที่ยวในยุคดิจิทัล เป็นการท่องเที่ยวที่นำสื่อดิจิทัลเข้ามามีบทบาทร่วมด้วยในทุกกระบวนการ ทั้งต่อผู้บริโภคที่เป็นนักท่องเที่ยวรวมถึงผู้ประกอบการต่าง ๆ ซึ่งพฤติกรรมทางการท่องเที่ยวมีการเปลี่ยนแปลงไปมาก จากแต่เดิมที่ไปท่องเที่ยวแล้วค่อยเห็นสิ่งต่าง ๆ ภายหลัง แต่ต่อมานำสื่อดิจิทัลมามีส่วนประกอบการตัดสินใจต่อการทำสิ่งต่าง ๆ โดยจากข้อมูลของ Electronic Government Agency (2016) ทำให้ทราบว่าพฤติกรรมนักท่องเที่ยวกำลังเปลี่ยนไป โดยมีการนำเทคโนโลยีมาใช้ตลอดช่วงประสบการณ์การท่องเที่ยว เปลี่ยนจากการค้นหาข้อมูลในรูปแบบเอกสาร และการแบ่งปันข้อมูลโดยตรงจากการพูดคุยกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง สู่การนักท่องเที่ยวได้ใช้สื่อทางดิจิทัลเพื่อหาข้อมูลก่อนการเดินทางไปสถานที่จริงมากขึ้น ค้นหาข้อมูลและแบ่งปันประสบการณ์ผ่านสื่อทางดิจิทัลที่มีอยู่ โดยเป็นการคิดว่าสถานที่นั้นเป็นอย่างไรและได้พิจารณาว่าควรไปเที่ยวหรือไม่ ทำให้การท่องเที่ยวในปัจจุบันมีความเกี่ยวข้องกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้กับการใช้งานระบบดิจิทัล ไม่ว่า

จะเป็นการใช้สื่อสังคมออนไลน์หรือสื่อทางดิจิทัลที่อยู่นั้นเอง สำหรับประเทศไทยเองก็เห็นความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว และมีแผนสำหรับการรับมือที่จะกล่าวถึงการท่องเที่ยวในยุคดิจิทัลเช่นเดียวกัน โดยกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาได้มีการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาประยุกต์ใช้เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานด้านตลาดการท่องเที่ยวและการบริหารจัดการองค์กร พร้อมทั้งกำหนดจัดทำแผนปฏิบัติการดิจิทัลของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 5 ปี พ.ศ. 2566-2570 ที่มีความสำคัญกับการพัฒนาการท่องเที่ยวให้มีความทันสมัย ผ่านการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและนวัตกรรม กล่าวได้ว่าการพัฒนาการท่องเที่ยวในยุคใหม่คือการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยการใช้สื่อดิจิทัลนั่นเอง (Ministry of Tourism and Sports, 2023)

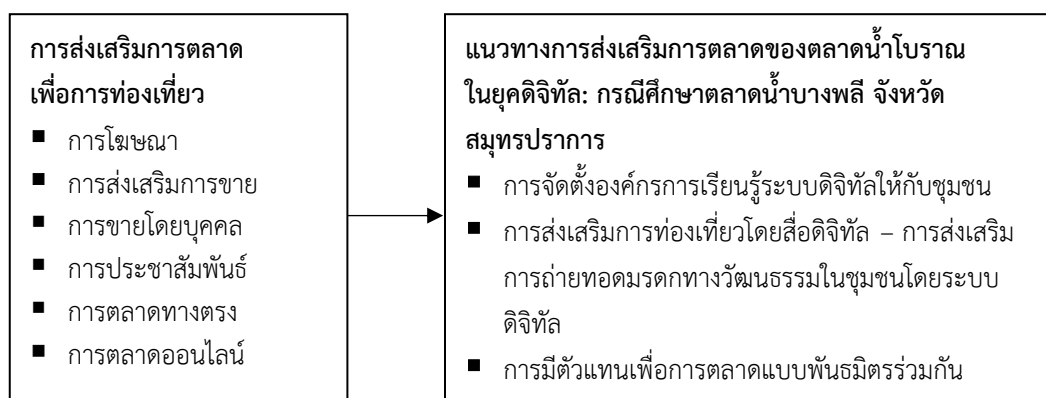
2.4 ข้อมูลตลาดน้ำโบราณบางพลี

ตลาดน้ำเป็นตลาดโบราณที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาตั้งแต่อดีต กระทั่งปัจจุบันตลาดน้ำกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่ยังสามารถทำให้เราได้พบเห็นในสิ่งเต็มไปด้วยความกลิ่นอายของความเป็นไทยดั้งเดิมแบบท้องถิ่น ทั้งวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนและสินค้าทางวัฒนธรรม สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีความเป็นเอกลักษณ์ที่มีความน่าสนใจให้สามารถเรียนรู้ได้หลากหลาย ยกตัวอย่างเช่น ตลาดน้ำโบราณบางพลี ที่เป็นตลาดน้ำเก่าแก่ที่อยู่คู่กับจังหวัดสมุทรปราการมาตั้งแต่อดีต โดยสถานที่นี้เต็มไปด้วยกลิ่นอายของวิถีชีวิตของคนดั้งเดิม ที่มีเรื่องราวน่าสนใจให้ได้ศึกษามากมาย โดยที่นี่ตั้งอยู่ตำบลบางพลีใหญ่ เป็นตลาดเก่าแก่มากมาย โดยบริเวณพื้นตลาดเป็นพื้นไม้ทำให้สามารถเดินติดต่อกันได้ แต่เดิมตลาดแห่งนี้มีชื่อเรียกว่าศิริโสภณ โดยมีการสันนิษฐานว่า ชาวจีนเข้ามาเปิดร้านในตลาดนี้ราว พ.ศ. 2400 โดยตลาดริมน้ำโบราณบางพลีเป็นชุมชนใหญ่ ชุมชนหนึ่งและมีความรุ่งเรืองมากในอดีต นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาจังหวัดสมุทรปราการฝั่งบางพลี สามารถแวะเที่ยวสามจุดสำคัญนี้ คือ ปิตุโศภนที่วัดบางพลีใหญ่กลาง กราบขอพรหลวงพ่อโตที่วัดบางพลีใหญ่ใน จากนั้นใช้เวลา 1 ชั่วโมงเดินมาท้ายวัดเลือกซื้ออาหารอร่อย ขนมหวาน หรือของฝากที่ตลาดน้ำโบราณบางพลี ชมวิถีชีวิตริมน้ำ (Tourism Authority of Thailand, 2025)

3. วิธีการศึกษา

3.1 กรอบการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาการส่งเสริมการตลาดเพื่อการท่องเที่ยว 6 ด้าน ซึ่งศึกษาในตลาดน้ำโบราณบางพลี ที่มีวิธีการค้าขายดั้งเดิม ซึ่งสมควรแก่การปรับตัวในเรื่องการท่องเที่ยวในยุคดิจิทัล พร้อมทั้งเสนอถึงแนวทางการส่งเสริมการตลาดที่เหมาะสมที่มาจากความคิดของผู้ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้ค้า ผู้ดูแล รวมถึงนักท่องเที่ยวในพื้นที่ จากที่กล่าวมาข้างต้นสามารถอธิบายกรอบแนวคิดการวิจัยได้ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ที่มา: ผู้วิจัย (2568)

3.2 วิธีการศึกษา

การศึกษานี้ใช้วิธีการวิจัยในรูปแบบของการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยการใช้การเก็บข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) กับกลุ่มของชาวบ้านและกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าในพื้นที่ รวมไปถึงนักท่องเที่ยวที่เข้ามาการนำแนวคิดของการส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยว มาประยุกต์ใช้กับการวิเคราะห์และการลงพื้นที่ มีกระบวนการศึกษา คือ

1) ช่วงเวลาการเก็บรวบรวมข้อมูล ในช่วงเดือนมกราคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ 2568 และการวิเคราะห์ข้อมูลและจัดทำรายงานดำเนินการในช่วงเดือนมีนาคมถึงเดือนพฤษภาคม 2568

2) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant) ในการเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญจะเลือกจากผู้คนที่อาศัยและใช้ชีวิตอยู่ในบริเวณตลาดน้ำโบราณบางพลีเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มผู้ดูแลตลาดและผู้ค้าในพื้นที่ ที่จะรู้ข้อมูลภายในอย่างดี ทั้งนี้ จะสอบถามความเห็นของนักท่องเที่ยวเพื่อเป็นตัวแทนคนภายนอกด้วย รวมทั้งหมด 12 คน ประกอบด้วย

(1) ผู้นำชุมชนตลาดน้ำโบราณบางพลี 1 คน

(2) กลุ่มผู้ค้าขายในชุมชน 6 คน แบ่งตามเกณฑ์ตามช่วงวัย

- กลุ่มผู้สูงอายุอายุ 60 ปีขึ้นไป จำนวน 2 คน

- กลุ่มวัยทำงานอายุ 30 – 59 ปี จำนวน 2 คน

- กลุ่มวัยรุ่น 18 – 29 ปี จำนวน 2 คน

(3) คณะกรรมการการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน จำนวน 2 คน

(4) นักท่องเที่ยวชาวไทยที่เข้ามาในพื้นที่คนเดียว จำนวน 3 คน

ทั้งนี้ กลุ่มผู้ค้าหรือผู้ที่เกี่ยวข้องในชุมชนก็จะตอบคำถาม 2 ส่วน โดยส่วนที่เป็นนักท่องเที่ยวก็จะมีแนวทางคำถามที่ตอบอยู่ 1 ส่วนเฉพาะเรื่องการส่งเสริมการตลาดเพื่อการท่องเที่ยว จากแนวทางคำถามทั้งหมด

3) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะใช้เครื่องมือเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ (Interview) เป็นหลัก ซึ่งจะทำให้การบันทึกเสียงและจดบันทึกข้อมูลร่วมกับผู้วิจัย โดยผู้วิจัยจะใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) โดยใช้คำถามแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interview) ซึ่งแนวทางเนื้อหาของการสัมภาษณ์จะเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการตลาดทั้ง 6 ด้านและแนวทางการส่งเสริมการตลาดในยุคดิจิทัลของตลาดน้ำโบราณบางพลี

4) การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์จากข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้ทำการสัมภาษณ์เชิงลึกนั้น จะทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และประมวลผลโดยเชื่อมโยงความสัมพันธ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกัน โดยนำข้อมูลที่ได้จากการสังเกต การพูดคุย แลกเปลี่ยน และการสัมภาษณ์ทั้งหมด มาตรวจสอบ แยกแยะ เชื่อมโยงข้อมูล จากนั้นผู้วิจัยจึงนำข้อมูลที่ได้จากการตรวจสอบแล้วมาวิเคราะห์ โดยใช้ทฤษฎีการตลาดเพื่อการท่องเที่ยว ประกอบกับแนวคิดต่าง ๆ พร้อมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกันในเชิงเหตุผลและผล ซึ่งการเขียนวิเคราะห์จะออกมาในลักษณะของการคิดแบบเชื่อมโยง เพื่อนำไปสู่ผลลัพธ์ในการศึกษาและสรุปตามหลักวิชาการประกอบการเขียนรายงานในวิจัย และหาข้อสรุป พร้อมทั้งการทำข้อเสนอแนะในรายการต่อ ๆ ไปได้

5) การตรวจสอบจากกการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยใช้การตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) โดยการยืนยันข้อมูลที่ได้กับผู้ให้ข้อมูลหลาย ๆ ฝ่ายมาเทียบกัน เพื่อตรวจสอบถึงความถูกต้อง ความชัดเจนของข้อมูล และสร้างความน่าเชื่อถือของในงานวิจัย

4. ผลการศึกษา

4.1 การส่งเสริมการตลาดเพื่อการท่องเที่ยวของชุมชนตลาดน้ำโบราณบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ

1) การโฆษณา ผู้ค้าที่อยู่ในพื้นที่ที่มีความเห็นไปในทิศทางเดียวกัน คือการโฆษณาในพื้นที่ที่มีอยู่น้อยและอยากจะทำให้มีการทำโฆษณาที่มาจากตลาดนี้มากขึ้น ที่เห็นการโฆษณาส่วนใหญ่ก็มาจากการกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ลงสื่อสังคมออนไลน์ (Social media) ผ่านติ๊กต็อก (TikTok) และเฟซบุ๊ก (Facebook) เป็นส่วนใหญ่ แต่ว่าทางผู้ดูแลชุมชนก็ได้บอกว่าตลาดนี้ก็มีมีการทำโฆษณาขึ้นมาอยู่เหมือนกัน ซึ่งปัจจุบันถึงจะยังมีน้อยแต่ก็ได้มีการพัฒนามาสร้างขึ้นมาเรื่อยๆ โดยจะเป็นการลงบนเพจเฟซบุ๊ก นอกจากนี้ ยังมีสื่อวีดิทัศน์และสื่อสิ่งพิมพ์ แต่การโฆษณาส่วนใหญ่ที่เห็นก็จะมาจากช่องทางภายนอกที่เข้ามาทำให้ โดยอาจเห็นผ่านช่องทางโทรทัศน์ตามรายการต่าง ๆ จากคำกล่าวของที่ว่า

“...อย่างโฆษณาของร้านผมอย่างนี้ผมไม่ได้ทำเอง ลูกค้าที่ร้านเป็นคนทำให้ ลูกค้าน่ารักมาก เขาไปลง ดึงตอก ไปลงอะไรแล้วคนก็มา...” (คุณ T (นามสมมติ) ผู้ค้าในตลาดกลุ่มผู้สูงอายุอายุ 63 ปี, สัมภาษณ์: 21 มกราคม 2568)

“...ตลาดนี้ปัจจุบันที่ใช้ก็เป็นเฟซบุ๊กนะค่ะ ตอนนี้อะไรที่กำลังทำตัวคลิปปวีดีโอของตลาดและสื่อต่าง ๆ ออกไป เพื่อที่จะเผยแพร่ออกไปให้คนเห็นคะ...” (คุณ R (นามสมมติ) ผู้ดูแลตลาด, สัมภาษณ์: 15 มกราคม 2568)

ทั้งนี้ จากความเห็นของนักท่องเที่ยว พวกเขาอยากให้มีการโฆษณาผ่านสื่อดิจิทัลมากขึ้น โดยที่มีการกล่าวถึงมากที่สุดก็จะเป็นสื่อดิจิทัล ที่ปัจจุบันสามารถเข้าถึงและได้รับความนิยมมากมายในทุกกลุ่มวัย โดยอาจเป็นการโฆษณา ผ่านการนำเสนอจุดเด่นในตลาดที่มีอยู่ให้มีความแตกต่าง นอกจากนั้น ก็ยังมียูทูบ (YouTube) อินสตราแกรม (Instagram) บ้าง จากคำกล่าวที่ว่า

“...การโฆษณาสำหรับตลาดนี้ก็ผ่านพวกเว็บไซต์ พวกแฟนเพจก็ได้ครับ ผ่านยูทูบ อะไรพวกนี้ เพราะ สมัยนี้คนเค้าอยู่ในโซเชียลมีเดีย เยอะกว่า โดยถ้าลงโซเชียลมีเดียในความคิดของผมก็คิดว่าอาจจะ เป็นทางเฟซบุ๊ก อินสตราแกรม และก็ดิจิทัล ทั้ง 3 ตัวนี้จะกำหนดกลุ่มเป้าหมายได้ดีกว่าครับ...” (คุณ O (นามสมมติ) นักท่องเที่ยว, สัมภาษณ์: 4 กุมภาพันธ์ 2568)

2) การส่งเสริมการขาย ผู้ค้าที่อยู่ในพื้นที่ที่มีความเห็นไปในทิศทางเดียวกัน คือการส่งเสริมการขายในตลาดน้ำโบราณ บางพลีในปัจจุบันถือว่ามีให้เห็นบ้าง แต่ยังอยู่ในระดับที่เห็นได้น้อย โดยจะเป็นเกี่ยวกับเรื่องการเน้นการบริการที่มีอยู่หรือ ใช้การสื่อสารเพื่อดึงดูดลูกค้า เช่น มีการลดราคาพิเศษ หรือ มีสถานที่สำหรับบริการนักท่องเที่ยว เป็นการส่งเสริมการขาย ที่ดั้งเดิมใช้กันมาของตลาดนี้ โดยผู้ดูแลชุมชนก็พยายามที่จะส่งเสริมตลาดนี้ ผ่านการท่องเที่ยวหรือการจัดโปรโมชั่นสำหรับ ร้านค้าขึ้นมา แต่ไม่ได้รับการตอบรับที่มากนัก ถึงกระนั้นก็ยังมีการหาวิธีที่จะมาส่งเสริมให้คนเข้ามาในตลาดนี้มากขึ้นในปัจจุบัน จากคำกล่าวที่ว่า

“...การค้าในทุกพื้นที่ที่มีการแข่งขันนะค่ะ ส่วนเราก็จะเน้นด้านบริการซะมากกว่า อย่างเช่น ร้านเราก็คงลงทุนในการออกแบบตกแต่ง ให้ดูดีสะอาดสะอ้านในทุกมุมคะ...” (คุณ P (นามสมมติ) ผู้ค้าในตลาดกลุ่มผู้สูงอายุอายุ 65 ปี, สัมภาษณ์: 14 มกราคม 2568)

“...ตอนนี้ในแต่ละร้านค้าเขาก็จะมีจุดเด่นจุดด้อยไม่เหมือนกันนะ แต่ก็พยายามดึงจุดเด่นออกมา และ ก็จัดในส่วนโปรโมชั่น จุดเด่นในแต่ละร้านค้า แล้วก็จัดเป็นในส่วนของการท่องเที่ยว เวลา นักท่องเที่ยวมาไปจุดไหนได้อะไรบ้าง ตรงไหนมีส่วนที่น่าสนใจบ้างคะ...” (คุณ N (นามสมมติ) ผู้ดูแลตลาด, สัมภาษณ์: 28 มกราคม 2568)

จากความเห็นของนักท่องเที่ยวซึ่งมีความเห็นเหมือนกัน ว่าการที่จะให้ตัวของทางตลาดนั้นสามารถส่งเสริมการขายได้ ในยุคปัจจุบัน จำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์ของสถานที่ เพราะส่วนใหญ่ก็จะเป็นของกินหรือของใช้ทั่ว ๆ ไป จำเป็นจะต้อง นำเสนอสิ่งที่โดดเด่นและนำเสนอออกมาผ่านระบบดิจิทัล ไม่ว่าจะเป็นสื่อในดิจิทัล หรือเฟซบุ๊ก เพื่อให้คนรับรู้ และสามารถจดจำตลาดแห่งนี้ในแง่หนึ่งได้ จากคำกล่าวที่ว่า

“...ก็ผ่านในแอปโทรศัพท์นี่แหละ ส่วนมากนะก็มีแต่วัยรุ่น บางทีวัยรุ่นเขาเข้ามาถ่ายรูปทำอะไรพวกนี้ อะไรอย่างนี้เป็นพวกแอปดิจิทัลนี่แหละ ป้าดูเฉย ๆ นะแต่ไม่ได้เล่น คิดว่าดิจิทัลก็อาจช่วยส่งเสริมการขายได้...” (คุณ M (นามสมมติ) นักท่องเที่ยว, สัมภาษณ์: 4 กุมภาพันธ์ 2568)

3) การขายโดยบุคคล ผู้ค้าที่อยู่ในพื้นที่ที่มีความเห็นไปในทิศทางเดียวกันทั้งหมด ว่าการขายโดยบุคคลในตลาดน้ำแห่งนี้ในปัจจุบันเรียกได้ว่าเป็นวิธีการหลักของผู้ค้าขายเลยก็ว่าได้ เนื่องจากตัวตลาดน้ำเองนั้นถูกขับเคลื่อนโดยระบบผู้คน ที่เป็นผู้ค้าขายอยู่แล้ว ทำให้การสื่อสารเป็นสิ่งสำคัญในการดึงดูดและสร้างความเข้าใจระหว่างผู้ค้าขายกับนักท่องเที่ยวที่มานั่นคือ การพูดคุย การทักทาย ทำให้เกิดความรู้สึกสนิทสนมและคุ้นเคยกันมากขึ้น โดยผู้ค้าแต่ละคนจะมีวิธีการแต่ละร้านที่ใช้แตกต่างกันออกไป เช่น การแนะนำลูกค้าถึงการบริการในพื้นที่ การแนะนำสินค้าต่าง ๆ แต่ว่าการทำวิธีนี้ในรูปแบบดิจิทัลค่อนข้างยาก เนื่องจากผู้ที่ดูแลตลาดหรือเป็นผู้ค้าขายในชุมชนบางคนที่เป็นในวัยผู้สูงอายุหรือวัยทำงาน มีการกล่าวว่าพื้นเพ

ส่วนใหญ่เป็นคนดั้งเดิมและเป็นผู้สูงอายุเป็นส่วนใหญ่ ทำให้การค้าขายที่จะย้ายไปใช้ออนไลน์นั้น อาจจะเป็นไปได้ลำบากและ เป็นไปได้ยากในบางคน จากคำกล่าวที่ว่า

“...มีการถามแล้วก็คุยอะไรอย่างนี้แหละครับ ก็เมื่อคุยกันมันก็ทำให้ไม่เชิงว่ามีลูกค้าเข้ามาขึ้นหรือครับ แต่ก็รู้ว่าลูกค้าสนใจที่จะยังมาตลาดนี้อยู่ อย่างผมเนี่ย เวลาผมพูดกับลูกค้าใหม่ ผมก็ใช้ถ้อยคำที่สุภาพ ลูกค้าเขาก็รู้สึกว่าการค้าเขาเอนจอยกับเรา...” (คุณ G (นามสมมติ) ผู้ค้าในตลาดกลุ่มวัยรุ่นอายุ 25 ปี, สัมภาษณ์: 21 มกราคม 2568)

“...ส่วนมากนะคะร้านค้าที่นี้จะเป็นคนดั้งเดิม เวลาใครมาก็เหมือนแขกมาเยี่ยมบ้านเรา ทุกคนที่มา จะรู้สึกประทับใจร้านค้า ประทับใจพ่อค้าแม่ค้าที่ให้การต้อนรับเป็นอย่างดี ส่วนในเรื่องทักษะทางดิจิทัล ถ้าคนเก่าแก่ผู้สูงอายุบางท่านไม่มีนะคะ ก็อาจจะต้องพึ่งร้านค้าใหม่ ๆ ที่เข้ามา หรือลูกหลานที่มีความรู้ ในเรื่องดิจิทัล พวกนี้จะต้องช่วยกันทำ...” (คุณ R (นามสมมติ) ผู้ดูแลตลาด, สัมภาษณ์: 15 มกราคม 2568)

ทั้งนี้จากความเห็นของนักท่องเที่ยวเองพวกเขานั้นมีความเห็นเหมือนกัน ว่าสิ่งสำคัญที่สุดในการขายด้วยบุคคลสำหรับ ตลาดนี้คือการพูด การพูดเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการที่จะดึงดูดให้ลูกค้าเข้ามาที่ตลาดแห่งนี้ การใช้ดิจิทัลจะมีส่วนในการมาเสริม เพื่อนำเสนอจุดเด่นของตลาดนี้ได้ แต่ที่สำคัญที่สุดก็จะเป็นเรื่องการพูดซึ่งจะสามารถทำให้เขาประทับใจ และสร้างการตอบรับ ที่ดีเพื่อให้เขากลับมาใหม่ได้หรือไม่ จากคำกล่าวที่ว่า

“...ก็ถ้าเป็นในตลาดนี้เท่าที่สังเกตเห็นนะครับ ก็คงจะเป็นทักษะการพูด ทักษะโน้มน้าว ใช้อินเทอร์เน็ต เป็นนิดหน่อย เล่นสื่อออนไลน์โพสต์เฟซบุ๊ก อะไรแบบนี้ก็ดึงดูดได้แล้ว ไม่ต้องมีอะไรเยอะมากสำหรับ พ่อค้าแม่ค้านะครับ...” (คุณ O (นามสมมติ) นักท่องเที่ยว, สัมภาษณ์: 4 กุมภาพันธ์ 2568)

4) การประชาสัมพันธ์ ผู้ค้าที่อยู่ในพื้นที่ที่มีความเห็นไปในทิศทางเดียวกันทั้งหมด ว่าการประชาสัมพันธ์ส่วนใหญ่ที่เป็น ที่รู้จักกันมาจากคนภายนอก เช่น การรีวิวสถานที่ การรีวิวของกิน โดยจะเห็นอยู่ตามพวกสื่อที่มีความนิยมในดึกด็อก หรือ เฟซบุ๊ก ทั้งนี้การประชาสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นมาจากภายในตลาดเอง จะเป็นในรูปแบบของการมีป้ายประชาสัมพันธ์สินค้า ป้ายแผนที่เส้นทางท่องเที่ยวในชุมชนที่ทางเทศบาลทำ หรือถ้าจากผู้คนในพื้นที่ส่วนใหญ่ก็จะเป็นการประชาสัมพันธ์ แบบปากต่อปากเป็นส่วนมาก โดยการประชาสัมพันธ์ผ่านดิจิทัลก็มีให้เห็นบ้างแต่น้อยอยู่ เนื่องจากผู้ดูแลตลาดทำฝ่ายเดียว ผู้ค้าส่วนใหญ่ไม่ได้ทำกันอีกทั้งเป็นผู้สูงอายุซึ่งใช้ดิจิทัลไม่เป็น จากคำกล่าวที่ว่า

“...ส่วนมากนะครับก็ต้องบอกว่ามันเป็นปากต่อปากซะเป็นส่วนใหญ่ และอย่างที่สองก็คือการท่องเที่ยว ก็พอมีบ้าง แต่ว่ามันไม่ได้มีการบอกแบบประจำ ก็คือแบบว่าป็นิ่งก็จะมีสักครั้งมันก็เลยไม่ถึง มันก็เลย กลายเป็นว่ามันไม่จริงจังมาก แต่ว่าบอกแบบปากต่อปากเนี่ยยังทำให้คนรู้บ้าง...” (คุณ TA (นามสมมติ) ผู้ค้าในตลาดกลุ่มวัยทำงานอายุ 43 ปี, สัมภาษณ์: 23 มกราคม 2568)

“...ก็มีการประชาสัมพันธ์บางส่วน ส่วนถ้าเป็นการประชาสัมพันธ์ของตลาด หน่วยงานของทางเทศบาล เขาก็ทำอยู่...” (คุณ L (นามสมมติ) ผู้ดูแลตลาด, สัมภาษณ์: 15 มกราคม 2568)

ทั้งนี้ จากความเห็นของนักท่องเที่ยวพวกเขานั้นมีความเห็นต่างกันไปอยู่ มีทั้งการเห็นด้วยกับการประชาสัมพันธ์ ด้วยสื่อดิจิทัลโดยเป็นการนำเสนอเนื้อหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมาจากตลาดน้ำหรือการประชาสัมพันธ์ที่สามารถเห็นได้อย่างง่ายและ ทุกคนเข้าถึง เช่น พวกการประชาสัมพันธ์ผ่านทางโทรทัศน์ หรือการประชาสัมพันธ์ผ่านการใช้ป้ายประกาศที่มันเด่นชัด แต่ว่า ทั้งเป้าหมายของการประชาสัมพันธ์นั้นเห็นไปทางเดียวกัน คือการนำเสนอการประชาสัมพันธ์สิ่งที่เป็นจุดเด่นในตลาดออกมา จากคำกล่าวที่ว่า

“...ถ้ามันไปในรายการอะไรแบบนี้มันจะเวอร์ไปหรือเปล่า ที่เป็นรายการเขาไปเที่ยวตามวัด เที่ยวตาม อะไรแบบนี้ มีรายการแทรกเข้าไปที่เวลาเขาไปชมวัดชมอะไรแบบนี้ เขาจะมีการแนะนำร้านอาหาร ในละแวกนั้น มีท่องเที่ยวละแวกนั้นอะไรแบบนี้ มันต้องเป็นในแนวนั้นนะ...” (คุณ U (นามสมมติ) นักท่องเที่ยว, สัมภาษณ์: 4 กุมภาพันธ์ 2568)

5) การตลาดทางตรง ผู้ค้าที่อยู่ในพื้นที่ที่มีความเห็นไปในทิศทางเดียวกันทั้งหมด คือผู้ค้าขายทุกช่วงวัยหรือผู้ที่ดูแลพื้นที่นี้ ไม่ได้มีการใช้วิธีการที่เป็นการตลาดทางตรงภายในตลาดน้ำแห่งนี้เลย ไม่ว่าจะเป็นวิธีทำการสื่อสารหรือขายสินค้า ผ่านการใช้อีเมล วิธีการตลาดทางตรงแบบนี้เป็นที่รู้จักได้น้อยในตลาดจะมีอยู่ไม่กี่คนเท่านั้นที่รู้จัก แต่ก็มีบางคนในกลุ่มผู้ค้า ในช่วงวัยทำงานกับวัยผู้สูงอายุที่รู้จักการใช้วิธีนี้ แต่ว่าพวกเขาก็ไม่ได้มีการนำมาใช้และคิดว่าเป็นเรื่องที่ทำยากในตลาด เช่น วิธีการแบบนี้ต้องใช้เวลาในการทำ ซึ่งไม่เหมาะกับบริบทของคนในตลาดที่ต้องมีการค้าขายอยู่ตลอดเวลาและไม่มีทรัพยากรบุคคลเพียงพอที่จะสามารถทำผ่านอีเมลได้ หรือคิดว่าวิธีการแบบนี้มันยุ่งยากถ้าเปรียบเทียบกับการใช้ไลน์ (Line) หรือสื่ออื่น ๆ จากคำกล่าวที่ว่า

“...อีเมล ก็เดี๋ยวนี้ไม่ค่อยมีนิยมกันเท่าไรนะ ส่วนใหญ่ก็ค่อนข้างน้อยหรือไม่มีเลย การติดต่อบ้างก็จะทำ เป็นกลุ่มไลน์ มันสะดวกกว่า...” (คุณ P (นามสมมติ) ผู้ค้าในตลาดกลุ่มผู้สูงอายุอายุ 65 ปี, สัมภาษณ์: 14 มกราคม 2568)

“...อันนี้น่าจะยังไม่ได้มี เหมือนกับเป็นการเสนอขายให้ไหมคะ น่าจะเป็นเฉพาะบางร้านที่ทำแบบว่า เขาขายสินค้าได้จำนวนเยอะ ๆ นะคะ ถ้าอย่างนั้นน่าจะจะมีแค่เฉพาะบางร้าน เพราะส่วนใหญ่มันจะเป็น แบบอาหาร น่าจะเป็นแบบการเดินมาดูและสั่งเอา...” (คุณ N (นามสมมติ) ผู้ดูแลตลาด, สัมภาษณ์: 28 มกราคม 2568)

ความเห็นของนักท่องเที่ยวเองมีความเห็นที่เป็นเสียงเดียวกัน เพราะพวกเขายังไม่เคยเห็นวิธีการแบบนี้ในตลาดและ คิดว่าถ้ามีการทำแบบนี้ก็จะช่วยพัฒนาตลาดนี้ได้มากขึ้น เช่น การมีการรับรู้ข่าวสารที่เกิดขึ้น การรับฟังความคิดเห็นจากคนที่ มาเที่ยว จากคำกล่าวที่ว่า

“...ยังไม่เห็นอย่างนี้เลยอะ การตลาดแบบนี้ยังไม่เห็น ถ้ามีก็คิดวาก็พัฒนาได้ประมาณ 50% นั้นแหละ มันก็จะเป็นทางร้านค้า ทางร้านค้าดึงดูดลูกค้าเข้ามา...” (คุณ M (นามสมมติ) นักท่องเที่ยว, สัมภาษณ์: 4 กุมภาพันธ์ 2568)

6) การตลาดออนไลน์ ผู้ค้าที่อยู่ในพื้นที่ที่มีความเห็นไปในทิศทางเดียวกันเป็นส่วนใหญ่ คือผู้ค้าขายทุกช่วงวัยหรือผู้ที่ดูแล พื้นที่นี้ ได้กล่าวว่ามีการใช้การตลาดออนไลน์เพียงบางร้านเท่านั้น ไม่ว่าจะเป็นการเลือกค้าขายผ่านสื่อสังคมออนไลน์ เช่น เฟซบุ๊ก หรือแอปพลิเคชันส่งอาหาร เช่น ไลน์แมน (LINE MAN) โรบินฮู้ด (Robinhood) แต่ส่วนใหญ่ก็ยังเป็นการค้าขาย แบบเดิมอยู่ โดยผู้ค้าส่วนใหญ่ก็อยากให้มีการค้าขายออนไลน์มากขึ้น แต่ติดปัญหาในเรื่องของการที่คนในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็น ผู้สูงอายุที่ใช้ระบบดิจิทัลแบบนี้ไม่เป็น แต่ทั้งนี้ก็ยังมีความคิดที่ที่น่าสนใจจากกลุ่มผู้ค้าวัยทำงานและกลุ่มของผู้ค้าสูงอายุถึงสาเหตุ ที่ทำเป็นแต่ไม่เลือกใช้ นั่นคือการค้าขายออนไลน์มีการเก็บหักเปอร์เซ็นต์ หรือต้องมีการเสียค่าใช้จ่ายในกระบวนการขั้นตอน หลาย ๆ ในการขายออนไลน์ เมื่อคิดแล้วจึงทำให้ไม่คุ้มกับการลงทุนนั้น จึงทำให้พวกเขาไม่ยอมเสี่ยงที่จะขายออนไลน์ แต่ทุกคนกลับพูดเป็นเสียงเดียวกันว่าเรื่องการตลาดออนไลน์มีความสำคัญ เพราะปัจจุบันทุกคนก็อยู่บนโลกดิจิทัลการขายบนดิจิทัล จะส่งผลดีต่อหลาย ๆ อย่างรวมทั้งตัวตลาดด้วย จากคำกล่าวที่ว่า

“...มีค่ะ ที่นี้มีการทำการตลาดออนไลน์อยู่บ้าง ส่วนใหญ่ก็จะเป็นการใช้ไลน์แมน ในการขายสินค้า ของตลาดเราออกไป หรือเป็นแอปโรบินฮู้ด อะไรแบบนี้ แต่พวกการตลาดที่ทำลงบนสื่อพวกเฟซบุ๊ก อินสตาแกรม อะไรแบบนี้ไม่ค่อยมี...” (คุณ J (นามสมมติ) ผู้ค้าในตลาดกลุ่มวัยทำงานอายุ 59 ปี, สัมภาษณ์: 14 มกราคม 2568)

“...ก็มีบ้างนะ พวกร้านค้าทำอะ ขายของทางออนไลน์ จะมีเป็นบางร้าน บางร้านที่เขาไม่ขายออนไลน์ กันเพราะมันต้องเก็บเงินลูกค้าเพิ่ม ส่วนหนึ่งก็คิดว่ามันยุ่งยากขายต่อหน้าดีที่สุด แต่ส่วนมากร้านค้า ในนี้ไม่ได้เก่งการใช้โซเชียล ก็เลยไม่ได้ทำกันโดยถ้าคิดว่าขายช่องทางไหนดีที่สุดก็กระแสดอนนี้ มันก็ต้องเป็นดีดัก...” (คุณ L (นามสมมติ) ผู้ดูแลตลาด, การสัมภาษณ์: 15 มกราคม 2568)

ทั้งนี้ จากความเห็นของนักท่องเที่ยวเองมีความเห็นที่เป็นเสียงเดียวกัน คือ การมีการตลาดออนไลน์เป็นสิ่งสำคัญ อย่างมากในปัจจุบัน เพราะจะได้รู้ถึงสิ่งที่ในตลาดนั้นมียูบรวมไปถึงสามารถที่จะสั่งซื้อสินค้าจากออนไลน์ได้ง่ายขึ้น โดยอาจจะ เป็นการทำในระบบเฟซบุ๊ก หรือดีดัก โดยผู้ค้าคิดว่าอาจจะทำให้ตลาดนี้คิดว่ามีรายได้มากขึ้น จากคำกล่าวที่ว่า

“...ที่จริงเรื่องของการตลาดในยุคนี้ การตลาดออนไลน์มันก็สำคัญ เรียกว่าสำคัญที่สุดเลยดีกว่า เพราะว่าถ้าเป็นการตลาดที่ไม่ใช่ทางออนไลน์ มันก็จะได้แค่กลุ่มลูกค้าแค่นั้นในพื้นที่นั้น ๆ จะอยู่แค่บริเวณนั้นทำยอดขายได้น้อย ถ้าเป็นการตลาดออนไลน์มันก็จะเผยแพร่ไปเรื่อย คนก็มีความสนใจกันเยอะ โดยถ้าเป็นวัยของผมนะวัยของผมนี่จะเป็นตึกตอก การใช้แพลตฟอร์มนี้น่าจะดึงดูดกลุ่มวัยรุ่นได้มากกว่าแล้ว คอนเทนต์พวกวิดีโอพวกถ่ายคลิปอาหารอะไรแบบนี้อาจจะแมตช์กับตึกตอกมากกว่า...” (คุณ O (นามสมมติ) นักท่องเที่ยว, สัมภาษณ์: 4 กุมภาพันธ์ 2568)

4.2 แนวทางการส่งเสริมการตลาดเพื่อการท่องเที่ยวในยุคดิจิทัลของตลาดน้ำโบราณบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ

1) การจัดตั้งองค์กรการเรียนรู้ระบบดิจิทัลให้กับชุมชน ผู้ค้าที่อยู่ในพื้นที่ที่มีความเห็นไปในทิศทางเดียวกันเป็นส่วนใหญ่ ทุกคนมีความเห็นว่าควรมีหรือมีก็ดี หากจะมีการจัดตั้งองค์กรการเรียนรู้ระบบดิจิทัลให้กับชุมชน เพราะว่าส่วนใหญ่ในตลาดนี้เป็นคนในชุมชนที่มีอายุเยอะ เป็นคนโบราณที่อยู่ในตลาดนี้มาเป็นสิบ ๆ ปี ทำให้พวกเขาไม่ได้มีความรู้ในเรื่องการใช้ระบบดิจิทัลสักเท่าไร คิดว่าถ้ามีหน่วยงานแบบนี้เกิดขึ้นหรือมีการจัดตั้งองค์กรแบบนี้ขึ้นจะส่งผลดีต่อคนในชุมชน โดยอาจทำเป็นกลุ่มหรือเป็นเป็นองค์กรที่จัดตั้งมาจากสมาชิกของคนภายในชุมชนในการบริหารเอง แต่ก็ยินดีที่จะได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรภายนอกที่ต้องการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนในจุดนี้ ผู้ค้าส่วนใหญ่ทุกช่วงวัยคิดว่าควรมีสมาชิกในการจัดตั้งอยู่ประมาณ 10-20 คนก็เพียงพอ จากคำกล่าวที่ว่า

“...ก็ควรมีค่ะ คิดว่าถ้ามีการจัดตั้งองค์กรแบบนี้ขึ้นมา โดยควรมีสมาชิกในการจัดตั้งองค์กรแห่งนี้ภายในประมาณ 10 คน อาจเป็นการร่วมมือกันในการบริหารงานระหว่างผู้ค้าในชุมชนและหน่วยงานภายนอกในการจัดตั้งองค์กรนี้ขึ้นมาก็ได้ค่ะ...” (คุณ F (นามสมมติ) ผู้ค้าในตลาดกลุ่มวัยรุ่นอายุ 19 ปี, สัมภาษณ์: 14 มกราคม 2568)

กลุ่มผู้ค้าบางส่วนที่คิดว่าสมาชิกควรมีถึง 50-100 คน แต่ส่วนใหญ่จะมีการกล่าวประมาณ 10-20 คน เพราะคิดว่าให้เพียงคนบางส่วนได้เข้าไปมีการจัดตั้งและเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องพวกนี้โดยเฉพาะ และให้พวกเขาเป็นคนมาสอนในคนชุมชนในแต่ละเรื่องที่เป็นและน่าสนใจต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง

2) การส่งเสริมการตลาดท่องเที่ยวโดยสื่อดิจิทัล ผู้ค้าที่อยู่ในพื้นที่ที่มีความเห็นไปในทิศทางเดียวกันเป็นส่วนใหญ่ คือทุกคนคิดว่าเป็นเรื่องที่ดีหากจะมีการส่งเสริมการตลาดท่องเที่ยวโดยใช้สื่อดิจิทัลในตลาดน้ำแห่งนี้ ไม่ว่าจะเป็นเฟซบุ๊ก ยูทูบ หรือแม้แต่กูเกิล (Google) โดยสื่อมีการกล่าวถึงมากที่สุดคือตึกตอก เพราะว่าคนส่วนใหญ่ในปัจจุบันนั้นใช้กันเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งผู้ค้าก็อยากจะนำเสนอเอกลักษณ์ของตลาดออกไปให้ได้มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นของเด่นในตลาดหรือเป็นสภาพแวดล้อมของตลาดนี้ | แต่ก็มียุคผู้ค้าบางส่วนในกลุ่มผู้สูงอายุหรือวัยทำงานกล่าวถึงศักยภาพของตัวตลาดนี้ว่าเป็นเรื่องที่ทำได้อยาก อีกทั้งบางคนยังมองว่าหากทำไปแล้วมันได้ผลตอบแทนที่ไม่คุ้มกับที่ลงทุนไปหรือลงแรงไป อย่างไรก็ตาม พวกเขาไม่ได้ปฏิเสธการจะมีเรื่องพวกนี้เกิดขึ้น และยอมรับว่าถ้าเกิดขึ้นได้จริงนั้นเป็นสิ่งที่ดีมาก โดยอยากส่งเสริมให้เรื่องพวกนี้เกิดขึ้นได้จริง ๆ จากคำกล่าวที่ว่า

“...ผมว่าก็ดีครับ ก็ช่วยให้คนสนใจที่จะมาตลาดนี้เยอะขึ้น ถ้ามีการส่งเสริมแบบนี้ชุมชนจะได้รับประโยชน์ส่วนนี้ครับ ผมว่าช่วงนี้คนที่ดูถ้าเป็นคอนเทนต์ทางตึกตอกก็ดีครับ คนดูเยอะ โดยอาจจะเป็นคอนเทนต์ที่เป็นการนำเสนอของโบราณ เช่นของเล่นโบราณ ของกินโบราณ อะไรแบบนี้ครับ...” (คุณ G (นามสมมติ) ผู้ค้าในตลาดกลุ่มวัยรุ่นอายุ 25 ปี, สัมภาษณ์: 21 มกราคม 2568)

3) การส่งเสริมการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมในชุมชนโดยระบบดิจิทัล ผู้ค้าที่อยู่ในพื้นที่ที่มีความเห็นไปในทิศทางเดียวกันเป็นส่วนใหญ่ คือ ทุกคนคิดว่ามรดกทางวัฒนธรรมที่อยู่ในพื้นที่นั้นก็จะเป็นวัด ประเพณีโยนบัว ประเพณีต่าง ๆ หรือตัวตลาดเอง ทุกคนส่วนใหญ่ก็อยากจะให้เก็บเรื่องพวกนี้เอาไว้ในดิจิทัล เพราะว่าสิ่งพวกนี้เปรียบเสมือนเป็นเอกลักษณ์ที่บ่งชี้ถึงตลาด หรือเป็นสิ่งที่อยู่เคียงคู่กับตลาดมาช้านานกว่าได้ ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลประวัติความเป็นมา ความสำคัญ ซึ่งผู้ค้าทุกช่วงวัยหรือผู้ที่ดูแลก็จะมีการกล่าวในทำนองนี้ นอกจากได้มีการพูดไปในแต่ละเรื่องนั้น ก็มีความเห็นน่าสนใจว่าอยากให้มีการจัดเก็บข้อมูลในรูปแบบการจัดองค์ความรู้ ที่เป็นการรวบรวมข้อมูลของภาพรวมสถานที่แห่งนี้เอาไว้ด้วยเหมือนกัน ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรม ประเพณี รวมไปถึงชีวิตผู้คนต่าง ๆ ในตลาดน้ำบางพลี ก็จะถูกจัดรวมไว้และเราสามารถเข้าไปหาเพื่อเรียนรู้ได้ทุกเมื่อผ่านแพลตฟอร์มต่าง ๆ ได้ จากคำกล่าวที่ว่า

“...เราน่าจะเก็บเป็นในส่วนขององค์ความรู้มากกว่า ฝากไว้ตามแพลตฟอร์มต่าง ๆ โดยจะเป็นองค์ความรู้ในเรื่องของประวัติของวัฒนธรรมประเพณี ประวัติตลาด อะไรที่มีความสัมพันธ์กับบางพลีแบบนี้...”
(คุณ N (นามสมมติ) ผู้ดูแลตลาด, สัมภาษณ์: 28 มกราคม 2568)

4) การมีตัวแทนเพื่อการตลาดแบบพันธมิตรร่วมกัน ผู้ค้าที่อยู่ในพื้นที่ที่มีความเห็นไปในทิศทางเดียวกันทั้งหมด คือสำหรับผู้ค้าในชุมชนทุกคนหรือกระทั่งผู้ดูแลชุมชนนั้นก็มีความเห็นว่าจะเป็นดารา หรือผู้ที่มีอิทธิพลในสื่อสังคมออนไลน์ (Influencer) คนไหนก็ได้ที่สามารถช่วยตลาดนี้ได้ โดยพวกเขาก็ยินดีที่จะร่วมมือ เพราะต้องการให้ตลาดนี้กลับมาคึกคักอีกครั้งเนื่องจากปัจจุบันตลาดค่อนข้างเงียบ คนมาเดินน้อยถ้าเทียบกับเมื่อก่อน ถ้ามีดาราต่าง ๆ เข้ามาช่วยตลาดนี้ผ่านการโปรโมทในรูปแบบดิจิทัลก็คิดว่าจะทำให้ผู้คนนั้นมาเที่ยวตาม และทำให้คนเข้ามาในตลาดนี้มากยิ่งขึ้น จากคำกล่าวที่ว่า

“...ก็คนต่าง ๆ ใครก็ได้อะค่ะ แต่อย่างคนที่ป่าซอบก็ ยาย่า เพราะว่าป้าคิดว่าน่ารักดี เขาเป็นนางเอกหนังดัง คิดว่าถ้ามีการโปรโมทผ่านเค้า ตัวเขาเป็นเด็กรุ่นใหม่ เขาก็จะมีความรู้อะไรอะอะจะจะสามารถมาช่วยโปรโมทตลาดแห่งนี้ได้ จากความคิดของคนรุ่นใหม่สมัยใหม่ได้...” (คุณ J (นามสมมติ) ผู้ค้าในตลาดกลุ่มวัยทำงานอายุ 59 ปี, สัมภาษณ์: 14 มกราคม 2568)

5. อภิปรายผล

สถานการณ์ในปัจจุบันที่การท่องเที่ยวในแต่ละที่จำเป็นที่จะต้องมีการปรับตัว สำหรับการท่องเที่ยวที่ผสมผสานกับการใช้สื่อดิจิทัลมากขึ้นในหลาย ๆ ส่วน สอดคล้องกับ Buhalis & O'Connor (2020) ที่กล่าวว่าพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวเปลี่ยนแปลง มีการพึ่งพาเรื่องสื่อดิจิทัลในทุกขั้นตอนของการไปท่องเที่ยว ซึ่งผลักดันให้สถานที่เที่ยวต่าง ๆ จำเป็นต้องปรับตัวให้มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการค้าขาย การส่งเสริม รวมไปถึงการโปรโมทสิ่งที่มีอยู่ ทั้งนี้ตลาดน้ำบางพลีโบราณแห่งนี้มีผู้ค้าเป็นชาวบ้านในพื้นที่ ซึ่งผู้คนที่อยู่ที่นี่ส่วนใหญ่จะใช้วิธีการค้าขายที่มีมาตั้งแต่สมัยอดีตหรือก็คือการค้าขายแบบเดิมที่เป็นหน้าร้านเท่านั้น ไม่ได้มีการนำระบบดิจิทัลมาใช้ ทำให้ตลาดนี้ไม่สามารถสื่อสารสิ่งที่มีอยู่ไปยังคนภายนอกเท่าที่ควร ซึ่งเหมือนกับที่ Hansapan & Khangkhasri (2021) กล่าวว่าปัญหาการสื่อสารการตลาดที่คนในชุมชนส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ความเข้าใจในการทำสื่อดิจิทัล โดยตลาดนี้จำเป็นจะต้องยกระดับตัวเองเพื่อรองรับการท่องเที่ยวที่ใช้สื่อดิจิทัลในด้านต่าง ๆ ในการสื่อสารตนเองออกไปให้มากขึ้น สอดคล้องกับเป้าหมายใน The 3rd National Tourism Development Plan 2023–2027 ที่กล่าวว่าพัฒนาการท่องเที่ยวให้มีความทันสมัยผ่านการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและนวัตกรรม การยกระดับบุคลากรและผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ให้มีคุณภาพเข้าใจและสามารถปรับตัวให้เข้ากับบริบทของการท่องเที่ยวได้ในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งสามารถเห็นได้จากงานวิจัยของ Laeheem et al. (2024) ที่มีการทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมาสร้างเป็นแผนที่ท่องเที่ยวผ่านภาพอินโฟกราฟิก (Infographic) อย่างสร้างสรรค์ นำเสนอจุดเด่นจากสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนให้สามารถนำเข้าสู่ดิจิทัลแพลตฟอร์ม (Digital platform) เพื่อต่อยอดไปทำกิจกรรมต่าง ๆ ในอนาคต อย่างไรก็ตาม บางคนที่เป็นผู้ค้าของแต่ละช่วงวัย รวมไปถึงคนที่เป็นผู้ดูแลตลาดนี้ก็ได้รู้ถึงความสำคัญและมีการพยายามเรียนรู้ พร้อมทั้งปรับตัวให้มากขึ้นกับวิธีการทางดิจิทัลอยู่

ทั้งนี้ เมื่อมองภาพรวมของการส่งเสริมการตลาดเพื่อการท่องเที่ยวของตลาดน้ำบางพลีแห่งนี้ทั้ง 6 ด้าน ในสถานการณ์ปัจจุบัน สามารถเห็นได้ว่า (1) ด้านโฆษณา พบว่า มีการดำเนินงานผ่านการทำในรูปแบบคลิปวิดีโอลงบนเฟซบุ๊กให้เห็นอยู่ แต่ทั้งนี้การโฆษณาในพื้นที่ยังมีน้อย และต้องการให้มีการทำโฆษณามากขึ้น (2) การส่งเสริมการขาย พบว่ามีการส่งเสริมการขายผ่านการบริการหรือมีการลดราคาพิเศษสำหรับลูกค้าที่มาใช้บริการของร้านค้าต่าง ๆ พร้อมทั้งตัวตลาดก็พยายามนำเสนอตัวเองผ่านของเด่นในตลาดที่มีอยู่ แต่ทั้งนี้เพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่ชัดเจนนั้น ต้องมีการนำเสนอข้อเสนอต่าง ๆ ผ่านออนไลน์ในแต่ละร้านมากขึ้น พร้อมทั้งหาเอกลักษณ์ที่แท้จริงของตัวตลาดเพื่อการส่งเสริมในภาพรวม (3) การขายโดยบุคคล พบว่าเป็นวิธีการหลักที่ตลาดนี้เลือกใช้อยู่ เพราะเนื่องด้วยบริบทอาชีพของคนในพื้นที่นี้ ทำให้ผู้ค้าทุกคนมีทักษะในการพูดและโน้มน้าวในการขายของอยู่แล้ว (4) การประชาสัมพันธ์ พบว่ามาจากการประชาสัมพันธ์แบบปากต่อปากเป็นส่วนใหญ่ และมีป้ายประชาสัมพันธ์ในพื้นที่ ซึ่งในการทำผ่านดิจิทัลก็มีให้เห็นอยู่ในเพจเฟซบุ๊กของผู้ดูแลเท่านั้น แต่ว่าคนในตลาดยังทำน้อยอยู่ โดยมีเพียงแค่บางร้านเท่านั้นเนื่องจากส่วนใหญ่ทำไม่รู้จักการทำ (5) การตลาดทางตรง พบว่าไม่มีการทำเลย เนื่องจากเป็นวิธีการที่เข้าใจยาก แต่ก็มีบางคนเข้าใจถึงการทำอยู่ และ (6) การตลาดออนไลน์ พบว่า มีการทำแค่เพียงบางร้านเท่านั้น โดยผ่านพวกแอปอาหารไลน์แมนหรือผ่านเพจช่องทางออนไลน์ต่าง ๆ ของร้านเอง ซึ่งแต่ละอันถ้ามีการจัดการให้คนในชุมชน

สามารถใช้วิธีการต่าง ๆ มากขึ้นในชุมชนได้ ก็จะสามารถส่งผลต่อภาพลักษณ์ที่ดีของตลาดน้ำแห่งนี้ในเรื่องการใช้สื่อดิจิทัลมาประยุกต์ใช้และนำมาซึ่งการท่องเที่ยวมากขึ้นได้ ซึ่งสอดคล้องกันกับ Worapongpat (2023) ที่กล่าวในเรื่องการสร้างภาพลักษณ์การท่องเที่ยวของชุมชนที่ดีได้นั้น จำเป็นจะต้องพัฒนากลยุทธ์ทางการตลาดเพื่อมีการสื่อสารองค์แบบองค์รวม การให้ข้อมูลข่าวสาร รวมไปถึงการเพิ่มช่องทางการตลาดดิจิทัลรูปแบบต่าง ๆ เพื่อสร้างอุปสงค์ในการเพิ่มช่องทางการเข้าถึงผู้คนที่เป็กลุ่มเป้าหมายอื่น ๆ ได้ นอกจากนี้ยังสร้างการรับรู้และกระตุ้นการมีส่วนร่วม ซึ่งผลลัพธ์ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชน เช่น เสริมสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและการดึงดูดนักท่องเที่ยวกลุ่มใหม่ให้ตัดสินใจเดินทางมายังพื้นที่ชุมชนมากขึ้นได้นั่นเอง (Puangsang et al., 2024)

กล่าวได้ว่าแนวคิดการส่งเสริมการตลาดเพื่อการท่องเที่ยวจะเป็นตัวชี้วัดคุณภาพที่สำคัญ สำหรับการวิเคราะห์และประเมินถึงคุณภาพของบุคลากรและตัวพื้นที่ว่าเป็นอย่างไร สำหรับการนำการท่องเที่ยวผสมผสานกับการใช้งานดิจิทัลได้เป็นอย่างดี สอดคล้องกับ Sangboon et al. (2022) ที่กล่าวว่าคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยวเกิดจากการได้รับอิทธิพลจากการส่งเสริมการตลาดที่ให้เห็นและสร้างความคาดหวังต่อแหล่งท่องเที่ยว เมื่อมาถึงและได้รับประสบการณ์ที่ตรงตามนั้น จะเป็นการยืนยันคุณภาพของบุคลากรและพื้นที่ในตัว ทั้งนี้รวมถึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างภาพลักษณ์และพัฒนาของแหล่งท่องเที่ยวทางชุมชนนั้น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Sermchayut (2020) ซึ่งกล่าวว่าการส่งเสริมการตลาดมีส่วนสำคัญในการช่วยพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน เป้าหมายสำคัญของการส่งเสริมการตลาด คือกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวรับรู้เชิงบวกและตัดสินใจเดินทางท่องเที่ยว ทั้งนี้การส่งเสริมการตลาดที่มีประสิทธิภาพไม่เพียงแต่จะกระตุ้นความสนใจของนักท่องเที่ยวเท่านั้น หากแต่ยังเป็นการกำหนดกิจกรรมทางการท่องเที่ยวให้เหมาะสมกับประเภทของนักท่องเที่ยวอีกด้วย เช่นเดียวกับ Worapongpuch et al. (2021) ที่ได้ศึกษาพฤติกรรมการเปิดรับการสื่อสารการตลาดดิจิทัลของนักท่องเที่ยวพบว่านักท่องเที่ยวมีพฤติกรรมการรับสารเฉพาะตัว ซึ่งส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกข้อมูลและกิจกรรมทางการท่องเที่ยว และได้รับประสบการณ์ตามที่ตนคาดหวังไว้ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกันกับงานวิจัยของ Thammaruji (2021) ซึ่งกล่าวว่าการสื่อสารการตลาดเพื่อการท่องเที่ยวชุมชน เป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนให้กับชุมชนผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ชุมชนกำหนดไว้โดยมีการสื่อสารการตลาดผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ไปสู่นักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายทำให้นักท่องเที่ยวให้ความสนใจ ดังนั้น ควรใช้การสื่อสารการตลาดเพื่อการท่องเที่ยวชุมชน เป็นเครื่องมือในการสื่อสารข่าวสารและข้อมูลการท่องเที่ยวของชุมชน ไปสู่ประชาชนและนักท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายมากขึ้น

6. สรุปผลและข้อเสนอแนะ

6.1 สรุปผล

การศึกษาการส่งเสริมการตลาดเพื่อการท่องเที่ยวในตลาดน้ำโบราณบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ เป็นตัวอย่างสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงข้อจำกัดในการเข้าสู่ระบบดิจิทัลของการท่องเที่ยวในชุมชน เนื่องจากตลาดน้ำนี้เป็นเก่าแก่ที่มีอายุยาวนานมากกว่า 100 ปี ทำให้เป็นที่น่าสนใจต่อการเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนก็จริง แต่คนในชุมชนส่วนใหญ่แล้วเป็นคนดั้งเดิมที่เป็นผู้สูงอายุเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งในปัจจุบันที่การท่องเที่ยวนี้ผู้คนมีการใช้สื่อทางดิจิทัลมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นสื่อสังคมออนไลน์หรือการใช้วิธีการทางดิจิทัลในรูปแบบต่าง ๆ ส่งผลให้คนส่วนมากในตลาดนี้ไม่สามารถที่จะปรับตัวเข้าหาในการใช้งานแบบนี้ได้เป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้เมื่อมองดูถึงภาพรวมของผู้คนในตลาดนี้ที่มีต่อวิธีการในการส่งเสริมการตลาดดิจิทัลแล้ว แสดงให้เห็นว่าผู้ค้าในตลาดนี้ส่วนใหญ่เต็มไปด้วยผู้ค้ากลุ่มผู้สูงอายุ โดยเกือบทั้งหมดก็จะใช้ระบบดิจิทัลไม่เป็น รองลงมาก็จะเป็นกลุ่มผู้ค้าวัยกลางคน และที่น้อยที่สุดในตลาดก็จะเป็นกลุ่มผู้ค้าวัยรุ่น ซึ่งชี้ให้เห็นว่าตลาดแห่งนี้ยังขาดถึงแนวทางการคิดรวมไปถึงวิธีการต่าง ๆ ที่จะพัฒนาตนเองโดยการผ่านระบบดิจิทัล

นอกจากการเห็นข้อจำกัดของผู้คนในพื้นที่ต่อระบบดิจิทัลแล้ว ก็ยังชี้ให้เห็นถึงการบริหารจัดการของหน่วยงานต่าง ๆ ในเรื่องของดิจิทัลที่มีต่อพื้นที่ด้วย เนื่องจากปัจจัยทางการส่งเสริมการตลาดเพื่อการท่องเที่ยวในบางอันที่มีความเห็นที่แตกต่างกันออกไป ไม่ว่าจะเป็นการส่งเสริมหรือโปรโมท ที่มีการกล่าวว่าในพื้นที่ที่มีการทำอยู่หรือมีการทำโดยหน่วยงานที่ดูแลของพื้นที่ แต่ก็มีบางส่วนที่ไม่เคยเห็นและไม่ได้รับรู้เหมือนกัน ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นได้ว่าการบริหารจัดการที่เกี่ยวกับดิจิทัลไม่ได้กระจายอย่างทั่วถึง ทำให้ชาวบ้านในชุมชนพื้นที่บางส่วนขาดความเข้าใจและไม่ได้รับรู้ถึงสิ่งที่เกิดขึ้น

6.2 ข้อเสนอแนะเพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาในการส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนตลาดน้ำโบราณบางพลี ให้เกิดความยั่งยืนในยุคดิจิทัล

ข้อเสนอแนะที่เกิดจากข้อสรุปที่ได้จากข้อมูลผลการทำวิจัย ข้อมูลสภาพแวดล้อมโดยรวมของตัวตลาดน้ำ รวมไปถึงข้อมูลที่เป็นความต้องการของชาวบ้านส่วนใหญ่ในพื้นที่

1) ควรเน้นการสร้างรากฐานอย่างมั่นคงเพื่อการใช้สื่อดิจิทัลหลายรูปแบบให้กับผู้ค้าในพื้นที่ โดยจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการก่อตั้งองค์กรเกี่ยวกับการเรียนรู้สื่อดิจิทัลโดยเฉพาะให้กับคนในชุมชนขึ้นมาอย่างจริงจัง ซึ่งจากข้อมูลการวิจัยแล้วชาวบ้านหรือผู้ค้าหลายคนพร้อมที่จะให้ความร่วมมือและสนับสนุนกับสิ่งที่จะทำให้ชุมชนนั้นเกิดประโยชน์อยู่แล้ว แต่แค่ไม่มีคนริเริ่มที่จะทำเรื่องพวกนี้เท่านั้นเอง โดยผู้นำชุมชนหรือผู้ดูแลชุมชนต้องมีการพูดคุยหรือประสานงานเกี่ยวกับการก่อตั้งองค์กรเกี่ยวกับการเรียนรู้สื่อดิจิทัล กับหน่วยงานของเทศบาลตำบลบางพลีที่คอยดูแลพื้นที่นี้ก่อน หากไปถึงความเป็นไปได้ที่จะทำและความจำเป็นในการปรับตัวสำหรับผู้ค้าในปัจจุบัน โดยหน้าที่ขององค์กรนี้ก็จะป็นองค์กรที่ถ่ายทอดความรู้และทักษะด้านดิจิทัลให้แก่ผู้ค้าในชุมชน เช่น การบอกถึงวิธีการ เทคนิค หรือเคล็ดลับต่าง ๆ ในการใช้งานระบบดิจิทัล เพื่อให้ร้านค้าในชุมชนสามารถประยุกต์และปรับตัวในการใช้เรื่องสื่อดิจิทัลของตนได้

2) ชุมชนตลาดน้ำโบราณบางพลีควรมีการสื่อสารตนเองออกไปมากกว่านี้ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ของตนมากขึ้น เนื่องจากทางตลาดน้ำโบราณบางพลีนั้นมีศักยภาพทางการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจ แต่ขาดการกระจายชื่อเสียงเพื่อให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น โดยในจุดนี้ควรให้ตัวตลาดมีการร่วมมือกันกับวัดบางพลีที่อยู่ในพื้นที่ ช่วยกันประชาสัมพันธ์ถึงประเพณีหรือความเป็นเอกลักษณ์ของสถานที่ให้เป็นที่รับรู้มากขึ้น

3) ผู้ดูแลหรือผู้เกี่ยวข้องของกับชุมชนที่เป็นคนทำสื่อของตลาด ควรมีการพัฒนารูปแบบการทำสื่อผ่านสื่อสังคมออนไลน์ในปัจจุบันให้มากขึ้น ยกตัวอย่างเช่น แพลตฟอร์มทางดิกต็อก เนื่องจากข้อมูลของการวิจัยในเรื่องการใช้สื่อปัจจุบันของนักท่องเที่ยวทุกกลุ่มชี้ให้เห็นว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีการเล่นดิกต็อก พวกเขามีการเห็นคอนเทนต์ต่าง ๆ มาจากช่องทางนี้มากกว่าแพลตฟอร์มอื่น รวมไปถึงความเห็นของผู้ค้าส่วนใหญ่ก็กล่าวว่าปัจจุบันกระแสดิกต็อกมาแรง ซึ่งการทำคอนเทนต์ปัจจุบันของตลาดที่มีแต่เฟซบุ๊กไม่เพียงพอ จึงจำเป็นต้องมีการทำในสื่อดิกต็อกที่เกิดจากตลาดมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความน่าสนใจและเกิดเป็นกระแสต่อเนื่องได้ต่อเนื่อง ผู้ดูแลหรือผู้เกี่ยวข้องของกับชุมชนตลาดน้ำต้องมีการคิดถึงการทำคอนเทนต์แบบร่วมมือกัน โดยร่วมมือกันกับผู้ที่มีอิทธิพลในสื่อสังคมออนไลน์ด้านการท่องเที่ยวอยู่เป็นระยะ ๆ ให้เข้ามาช่วยเพื่อประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของตลาดนี้ลงบนแพลตฟอร์มต่าง ๆ เพื่อสร้างกระแสใหม่ ๆ เกิดความสนใจต่อตลาดมากขึ้น

6.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรศึกษาการเปรียบเทียบแนวทางการใช้งานตลาดดิจิทัลของตลาดน้ำโบราณบางพลีกับตลาดน้ำอื่น ๆ เพื่อให้เห็นถึงจุดแข็งและจุดอ่อนของการเลือกใช้งาน เพื่อที่จะสามารถนำมาปรับใช้ในการพัฒนาตลาดน้ำโบราณบางพลีได้

2) ศึกษาพฤติกรรมเชิงลึกของนักท่องเที่ยวในยุคดิจิทัลให้มากขึ้น โดยเจาะลึกถึงความคิดของนักท่องเที่ยวที่มีพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างไรในยุคดิจิทัล เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปพัฒนาแนวทางสำหรับการทำการตลาดดิจิทัลที่ตอบโจทย์นักท่องเที่ยวได้อย่างตรงจุด

3) ศึกษาแนวทางการตลาดดิจิทัลสำหรับนักท่องเที่ยวเฉพาะกลุ่มให้มากขึ้น เพราะจากการศึกษาที่เกิดขึ้นเป็นภาพรวม หากมีการศึกษาถึงกลุ่มนักท่องเที่ยวเฉพาะ จะสามารถเห็นถึงแนวทางการพัฒนาที่ต่างไปได้ เช่น นักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม นักท่องเที่ยวสายอาหาร นักท่องเที่ยวที่สนใจกิจกรรมในตลาดน้ำ

4) ศึกษากลุ่มตัวอย่างอื่น ๆ เพื่อสอบถามความเห็นแนวทางการพัฒนาตลาดน้ำในยุคดิจิทัลให้มากขึ้น เช่น ผู้บริหารระดับสูงของเทศบาลบางพลี ผู้บริหารของหน่วยงานการท่องเที่ยวจังหวัดสมุทรปราการ โดยอาจได้มุมมองหรือแนวทางที่น่าสนใจมากขึ้น

บรรณานุกรม

- Buhalis, D., & O'Connor, P. (2020). Digital transformation and COVID-19: Implications for tourism futures. *Tourism Economics*, 26(5), 903-911. <https://doi.org/10.1177/1354816620937192>
- Chuchan, K. (2009). *Cultural resource knowledge management by community leaders for community-based tourism at Baan Phamon, Doi Inthanon, Chiang Mai Province* [การจัดการความรู้ทางทรัพยากรวัฒนธรรมโดยผู้นำชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวชุมชนบ้านผาหมอนดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่]. Master's thesis, Thammasat University. (in Thai)
- Chuchuen, S. (2011). *Guidelines for tourist destination development to enhance tourism potential in Hua Hin Municipality, Prachuap Khiri Khan Province* [แนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเพื่อเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยว เทศบาลเมืองหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์]. Master's thesis, Naresuan University. (in Thai)
- Electronic Government Agency. (2016). *Thailand Digital Government Development Plan 3-Year Period 2016-2018*. [แผนพัฒนารัฐบาลดิจิทัลของประเทศไทยระยะ 3 ปี พ.ศ. 2559-2561]. *Electronic Government Agency*. https://cio.mhesi.go.th/sites/default/files/document_download_file/1465877682.pdf
- Hansapan, N., & Khangkhasri, C. (2021). Marketing Communication Strategies for Community Tourism at Chanthaboon Waterfront, Chanthaburi [กลยุทธ์การสื่อสารการตลาดเพื่อการท่องเที่ยวชุมชนริมน้ำจันทบูร จังหวัดจันทบุรี]. *Suan Dusit Graduate School Academic Journal*, 17(2), 217-233. (in Thai)
- Kotler, P., & Keller, K. L. (2016). *Marketing management* (15th ed.). Pearson Education.
- Kwamkhunkoei, J., & Na Thalang, C. (2022). Guidelines for cultural tourism management based on the identity of the central provinces group [แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามอัตลักษณ์ของกลุ่มจังหวัดภาคกลางปริมณฑล]. *Graduate Journal of Valaya Alongkorn Rajabhat University*, 16(3), 48-61. (in Thai)
- Laeheem, K., Boonwanno, S., Tepsing, P., Chitwiboon, P., & Yeetin, P. (2024). Betong: Creation of a Community-based Cultural Resource Tourism Map [เบตง: การสรรสร้างแผนที่ท่องเที่ยวจากทรัพยากรทางวัฒนธรรมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน]. *Journal of Social Research and Review*, 47(2), 1-18. (in Thai)
- Ministry of Tourism and Sports. (2023). *The 3rd national tourism development plan (2023-2027)* [แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 3 พ.ศ. 2566-2570]. Ministry of Tourism and Sports. (in Thai)
- Office of the Permanent Secretary, Ministry of Tourism and Sports. (2018). *Action plan for sustainable and creative community-based tourism development (2018-2022)* [แผนปฏิบัติการขับเคลื่อนการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืนและสร้างสรรค์ พ.ศ. 2561-2565]. Office of the Permanent Secretary, Ministry of Tourism and Sports. (in Thai)
- Patawanich, O. (2007). *Advertising and sales promotion strategy* [การโฆษณาและกลยุทธ์การส่งเสริมการขาย]. Bangkok: Sangdao. (in Thai)
- Phutong, T. (2018). Effects of digital destination image through social media platforms on emotional hedonic value and behavioral intention to travel [ผลกระทบของภาพลักษณ์ดิจิทัลของจุดหมายปลายทางด้านการท่องเที่ยวผ่านแพลตฟอร์มสื่อสังคมต่อคุณค่าเชิงความเพลิดเพลินทางอารมณ์และความตั้งใจเชิงพฤติกรรมที่จะเดินทางไปท่องเที่ยว]. *Journal of Humanities, Social Sciences and Arts*, 11(3), 2193-2218. (in Thai)
- Polnyotee, M., Nuneam, S., & Sakulwanichcharoen, S. (2022). *Sustainable community-based tourism development: A case study of Tai Dam community, Na Pa Nat Village, Chiang Khan District, Loei Province* [แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา ชุมชนไทดำ บ้านนาป่าหนาด อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย]. *Thai International Journal of Tourism*, 18(1), 1-25. (in Thai)

- Puangsang, M., Tawharanurak, C., Surarak, O. & Apithanaphong, W. (2024). Marketing Communication Strategies to Promote Tourism in the Talay Noi Community, Phatthalung Province [กลยุทธ์การสื่อสารการตลาดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง]. *Rajapark Journal*, 19(62), 122–141. (in Thai)
- Saejueng, E., Chanruang, J., Phoppimai, S., & Tosirivattana, S. (2023). Development of digital platform to support community-based tourism: A case study of Sikhoraphum District, Surin Province [การพัฒนาแพลตฟอร์มดิจิทัลสนับสนุนการท่องเที่ยวชุมชน กรณีศึกษาอำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์]. *EAU Heritage Journal*, 17(3), 193–206. (in Thai)
- Sangboon, O., Supap, W., & Wiangkaew, W. (2022). Factors influencing the satisfaction of Thai tourists toward attractions in the old town area, Phuket Province. [ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวชาวไทยต่อแหล่งท่องเที่ยวในเขตเมืองเก่า จังหวัดภูเก็ต]. *Rajamangala University of Technology Suvarnabhumi Journal*, 7(1), 194–206. (in Thai)
- Samut Prakan Provincial Office. (2023). *Samut Prakan provincial development goal: 20-year strategy (2023–2043)* [เป้าหมายการพัฒนาจังหวัดสมุทรปราการ 20 ปี พ.ศ. 2566–2585]. (in Thai)
- Senathat, M. (2010). *Strategic development of direct marketing via telemarketing affecting consumer purchasing decisions for Kasikorn Bank Public Company Limited* [แนวทางการพัฒนากลยุทธ์การตลาดทางตรงผ่านเครื่องมือ Telemarketing ที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์ของผู้บริโภค ธนาคารกสิกรไทย จำกัด มหาชน]. Master's thesis, University of the Thai Chamber of Commerce. (in Thai)
- Sermchayut, R. (2020). Marketing promotion strategies for community-based tourism [กลยุทธ์การส่งเสริมการตลาดสำหรับการท่องเที่ยวชุมชน]. *Journal of Social Research and Development*, 2(4), 51–61. (in Thai)
- Srisuwan, N., Sringam, P., & B.P. Sungnoen, J. (2023). Creative tourism promotion from small to large communities via digital media in Samut Songkhram Province [การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เมืองรองจากชุมชนเล็กเชื่อมโยงสู่ชุมชนใหญ่ด้วยสื่อดิจิทัล จังหวัดสมุทรสงคราม]. *Journal of Liberal Arts, Mahidol University*, 6(1), 190–222. (in Thai)
- Suchimon, M., Raktham, A., Chirinang, P., & Fuangchantra, S. (2021). Strengthening community tourism through digital platforms [การสร้างความแข็งแกร่งท่องเที่ยวชุมชนด้วยดิจิทัลแพลตฟอร์ม]. *Journal of Innovation in Management and Administration*, 9(1), 45–55. (in Thai)
- Thailandplus. (2023). “Talad Nam Krung Kao Wat Tha Karong”: Reviving Ayutthaya riverside lifestyle as part of top 10 cultural markets [“ตลาดน้ำกรุงเก่าวัดท่าการ้อง” ย้อนยุควิถีริมน้ำของชาวอยุธยา 1 ใน การยกระดับ 10 ตลาดบก 6 ตลาดน้ำ สืบสานวัฒนธรรมไทย]. (in Thai)
- Thammaruji, K. (2021). *Marketing communication for community-based tourism at Ban Nacheaw, Trat Province* [การสื่อสารการตลาดเพื่อการท่องเที่ยวชุมชนบ้านนาเชียวจังหวัดตราด]. Master's thesis, Rambhai Barni Rajabhat University. (in Thai)
- Thamsittirak, N. (2019). *Tourism marketing strategies influencing travel decisions: A case study of working-age population* [กลยุทธ์ส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยวที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจไปท่องเที่ยวในประเทศ กรณีศึกษากลุ่มประชากรวัยทำงาน]. Master's thesis, University of the Thai Chamber of Commerce. (in Thai)
- Thawornwisit, S., & Wongmonta, S. (2021). *Promotion guidelines for cultural tourism in Nan Province* [แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดน่าน]. Master's thesis, University of Phayao. (in Thai)

- Thepraksa, W. (2019). *Community tourism development in Kapang Subdistrict, Thung Song District, Nakhon Si Thammarat Province* [การพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนตำบลกะปาง อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช]. Master's thesis, Rajamangala University of Technology Srivijaya. (in Thai)
- Tourism Authority of Thailand. (2025, April 4). *Bang Phli ancient floating market* [ตลาดน้ำโบราณบางพลี]. *Tourism Authority of Thailand*. (in Thai)
- Wongsarot, R. (2021). Trends, impacts, and challenges of applying digital technologies in the tourism sector [การศึกษาแนวโน้มผลกระทบและความท้าทายต่อการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาประยุกต์ใช้ในภาคการท่องเที่ยว]. *Journal of Liberal Arts Rajamangala University of Technology Suvarnabhumi*, 4(3), 607–616. (in Thai)
- Worapongpat, N. (2023). Integrated Marketing for Tourism Image CreationEco by Pa Ko Yo community Chiang Mai Province [การตลาดแบบบูรณาการเพื่อการสร้างภาพลักษณ์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยชุมชนป่าเกะฮู จังหวัดเชียงใหม่]. *The Journal of Thai Lanna Wisdom*, 17(1), 1–27. (in Thai)
- Worapongpuch, N., Chutong, R., Piamsupapong, T., Salatong, P., & Issalam, C. (2021). Behavior of exposure to digital marketing communications of tourists in the category of self-planning travel: A case study of ASEAN tourists. [พฤติกรรม การเปิดรับการสื่อสารการตลาดดิจิทัลของนักท่องเที่ยวประเภทวางแผนการเดินทางเอง กรณีศึกษากลุ่มนักท่องเที่ยวชาวอาเซียน]. *Academic and Research Journal of North-Eastern University*, 11(1), 304-315. (in Thai)

วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์
ปีที่ 48 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2568): 280704

Journal of Social Research and Review
Volume 48 No.2 (July-December 2025): 280704
ISSN 3056-9508 (Online)

ฉัน(น่า)จะมีชีวิตถึงอายุเท่าไร?: การศึกษาอายุคาดเฉลี่ยเชิงอัตวิสัยของนิสิตนักศึกษา ในกรุงเทพมหานคร

ฐิตินันท์ ฝวนิล

ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10241
ผู้ประพันธ์บรรณกิจ, อีเมล: titinan@rumail.ru.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการกำหนดอายุคาดเฉลี่ยเชิงอัตวิสัยโดยเปรียบเทียบความแตกต่างตามเพศสภาพของนิสิตนักศึกษาในกรุงเทพมหานคร และศึกษาเหตุผลที่ใช้ในการกำหนดอายุคาดเฉลี่ยเชิงอัตวิสัย เก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถามปลายเปิดจากนิสิตนักศึกษาอายุ 18-23 ปี จำนวน 346 คน ในมหาวิทยาลัยของรัฐ 3 แห่ง พื้นที่กรุงเทพมหานคร ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา การทดสอบ Kruskal-Wallis และการวิเคราะห์เชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาสำคัญ จัดกลุ่มความหมาย และหาแก่นเรื่อง ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีค่าเฉลี่ยอายุคาดเฉลี่ยที่คาดหวัง 76.4 ปี โดยพบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติระหว่างกลุ่มเพศสภาพ ($p < .001$) โดยเพศชายมีค่าเฉลี่ยอายุคาดเฉลี่ยที่คาดหวังสูงสุด (79.4 ปี) รองลงมาคือ เพศหญิง (75.8 ปี) และกลุ่ม LGBTQI+ (70.2 ปี) สำหรับเหตุผลการกำหนดอายุคาดเฉลี่ย จำแนกได้ 6 กลุ่มหลัก ได้แก่ (1) การอ้างอิงบรรทัดฐานอายุ (2) ภาวะสุขภาพและความเสื่อมของร่างกาย (3) ครอบครัวและความสัมพันธ์ทางสังคม (4) เป้าหมายและความสมบูรณ์ของชีวิต (5) ความมุ่งหวังต่อโลกในอนาคต และ (6) ไม่สามารถคาดการณ์ได้ด้วยตนเอง โดยเหตุผลที่พบมากที่สุดคือ กลุ่มเป้าหมายและความสมบูรณ์ของชีวิต ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าคนรุ่นใหม่ให้ความสำคัญกับคุณภาพชีวิตมากกว่าความยืนยาวของชีวิต และมีความแตกต่างในการคาดการณ์อายุคาดเฉลี่ยตามอัตลักษณ์ทางเพศ การศึกษานี้สนับสนุนให้มีการพัฒนานโยบายรองรับสังคมสูงวัย ที่เน้นการส่งเสริมคุณภาพชีวิตและการพึ่งพาตนเองของผู้สูงอายุ โดยคำนึงถึงความต้องการที่แตกต่างกันตามอัตลักษณ์ทางเพศ

คำสำคัญ: อายุคาดเฉลี่ยเชิงอัตวิสัย; อายุคาดเฉลี่ยที่พึงปรารถนา; ทักษะคิดต่อการสูงอายุ

วันรับบทความ: 4 มิถุนายน 2568, **วันแก้ไขบทความ:** 27 มิถุนายน 2568, **วันตอบรับบทความ:** 22 กรกฎาคม 2568

How Long Should I Live?: A Study of Subjective Life Expectancy among University Students in Bangkok Metropolis

Titinan Pewnil

*Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Humanities, Ramkhamhaeng University,
Bang Kapi District, Bangkok 10241, Thailand*

Corresponding author, Email: titinan@ru.ac.th

Abstract

This descriptive research examined subjective life expectancy and compared differences across gender identities among university students in Bangkok to investigate the reasoning behind subjective life expectancy estimation. Data was gathered by open-ended questionnaire from 346 students aged 18 to 23 enrolled at three Bangkok public universities. The data was analyzed by descriptive statistics, the Kruskal-Wallis test, and qualitatively by content, category, and theme. Results were that average expected lifespan was 76.4, with significant difference across gender identities ($p < .001$). Males reported the highest expected lifespan (79.4), followed by females (75.8) and lesbian, gay, bisexual, transgender, queer or questioning, and intersex (LGBTQI+) individuals (70.2). Six main reasoning categories were identified for subjective life expectancy: (1) age norm references (2) health condition and physical deterioration (3) family and social relationships (4) life goal fulfillment (5) future aspirations and (6) inability to predict. Life goal fulfillment was the most frequently cited reason. These findings suggest that samples prioritized life quality over longevity per se, with life expectancy predictions varying according to gender identity. Therefore, aging society policies should promote life quality and self-reliance among older adults while considering diverse needs across gender identities.

Keywords: Subjective life expectancy; Preferred life expectancy; Attitudes toward aging

Received: June 4, 2025, **Revised:** June 27, 2025, **Accepted:** July 22, 2025

1. บทนำ

สังคมไทยกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรครั้งสำคัญ โดยได้ก้าวสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ (Aged society) ซึ่งคาดการณ์ว่าภายใน พ.ศ. 2578 ประเทศไทยจะกลายเป็นสังคมสูงวัยระดับสุดยอด (Super-aged society) (Pensaengon, 2023) การเปลี่ยนแปลงนี้ไม่เพียงส่งผลต่อมิติทางประชากรศาสตร์เท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง ในขณะที่สังคมให้ความสำคัญกับการเตรียมความพร้อมด้านนโยบายและโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับสังคมสูงวัย (World Health Organization, 2023) แต่การทำความเข้าใจมิติทางสังคมวัฒนธรรม โดยเฉพาะมุมมองและทัศนคติของคนรุ่นใหม่ต่อความยืนยาวของชีวิต ยังไม่ได้รับการศึกษาอย่างลึกซึ้งเท่าที่ควร

เมื่อพิจารณาวิธีการศึกษาเกี่ยวกับการคาดการณ์ความยืนยาวของชีวิตผู้คน ในทางประชากรศาสตร์ การแพทย์ และสาธารณสุข นิยมใช้การวัดความยืนยาวของชีวิตของประชากรทั้งในด้านสุขภาพ ความเจ็บป่วย ภาวะทุพพลภาพ และการตาย ด้วยดัชนีที่สำคัญคืออายุคาดเฉลี่ย (Life expectancy) และอายุคาดเฉลี่ยที่มีสุขภาพ (Health-adjusted life expectancy: HALE) (Prasansri, 2023) นอกจากนี้ ยังมีการศึกษาด้วยการวัดอายุคาดเฉลี่ยเชิงอัตวิสัย (Subjective life expectancy) ซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งที่ได้รับนิยมนำมาใช้ในการทำความเข้าใจการให้ความหมายต่อชีวิตและความตายของผู้คน เนื่องจากการคาดการณ์โดยอัตวิสัยของปัจเจกในลักษณะดังกล่าว ไม่เพียงสะท้อนการประเมินความเสี่ยงด้านสุขภาพส่วนบุคคลเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นถึงการให้คุณค่าต่อช่วงชีวิต การวางแผนอนาคต และความคาดหวังต่อคุณภาพชีวิตในวัยสูงอายุได้อย่างดี (Bae et al., 2017; De Lannoy, 2008; Mirowsky, 1997; Van Solinge & Henkens, 2018)

ในมิติทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา การจินตนาการถึงความตายของตนเองเป็นกระบวนการที่สะท้อนให้เห็นการประกอบสร้างความหมายของชีวิตและความสัมพันธ์ทางสังคม (Chantaravech & Sriratanaban, 2024) นอกจากนี้ เหตุผลในการเลือกอายุที่คาดว่าจะเสียชีวิต ยังสะท้อนให้เห็นการให้ความหมายต่อชีวิตที่ดีและการตายที่ดีในทัศนะของคนรุ่นใหม่ (Chaiyo, 2020; Sukittiko et al., 2023; Wongwanna et al., 2024)

การวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาการคาดการณ์อายุคาดเฉลี่ยเชิงอัตวิสัย ผ่านการวิเคราะห์เหตุผลในการกำหนดอายุที่คาดว่าจะมีชีวิตอยู่ของนิสิตนักศึกษา ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีการศึกษาระดับสูง เป็นกลุ่มคนที่จะเติบโตเป็นประชากรสูงวัยในอนาคต ผลการวิจัยครั้งนี้จะช่วยให้เข้าใจปัจจัยทางจิตสังคมที่มีอิทธิพลต่อการประเมินอายุขัย นอกเหนือจากข้อมูลสถิติทางประชากร การเข้าใจมุมมองของคนรุ่นใหม่ต่อการสูงวัยในอนาคต ยังเป็นประโยชน์ต่อการนำไปประยุกต์ใช้ในการออกแบบนโยบายรองรับสังคมสูงวัย การพัฒนาระบบสวัสดิการสังคม และระบบส่งเสริมสุขภาพที่เหมาะสม รวมถึงการพัฒนาองค์ความรู้ด้านสังคมวิทยา มานุษยวิทยา และประชากรศาสตร์ เกี่ยวกับการให้ความหมายต่อความตายและการวางแผนชีวิตในสังคมไทย โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัยนี้เพื่อศึกษาการกำหนดอายุคาดเฉลี่ยเชิงอัตวิสัยและเปรียบเทียบความแตกต่างตามเพศสภาพ และเพื่อศึกษาเหตุผลที่ใช้ในการกำหนดอายุคาดเฉลี่ยเชิงอัตวิสัยของนิสิตนักศึกษาในกรุงเทพมหานคร

2. ทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยครั้งนี้ได้ทำการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสามารถสังเคราะห์กรอบแนวคิดสำหรับใช้ในการศึกษา 3 ประเด็น ดังนี้

2.1 อายุคาดเฉลี่ยเชิงอัตวิสัย

อายุคาดเฉลี่ย (Life expectancy) หมายถึง จำนวนปีโดยเฉลี่ยที่คาดว่าจะมีชีวิตอยู่ต่อไปอีกหลังจากอายุหนึ่ง ซึ่งเป็นดัชนีวัดความยืนยาวของชีวิต (Longevity) โดยนักประชากรศาสตร์จะทำการคำนวณอายุคาดเฉลี่ยด้วยการนำข้อมูลอัตราการตายมาเป็นฐานการวิเคราะห์และแสดงผลออกมาเป็นตารางชีพ (Life table) ซึ่งทำให้เห็นข้อมูลตัวเลขจำนวนปีที่จะมีชีวิตอยู่แตกต่างกันไปตามอายุและเพศ เช่น อายุคาดเฉลี่ยแรกเกิด (Life expectancy at birth) อายุคาดเฉลี่ย ณ อายุใดอายุหนึ่ง (Remaining life expectancy) ซึ่งเป็นจำนวนปีที่คาดว่าจะมีชีวิตเหลืออยู่ต่อไปจากอายุหนึ่ง โดยอิงจากข้อมูลอัตราตายจากข้อมูลในตารางชีพ (Cohen, 2011; Royal Institute, 2014; Siegel et al., 2022)

สำหรับการศึกษานี้เลือกแนวคิดอายุคาดเฉลี่ยเชิงอัตวิสัย (Subjective life expectancy: SLE) ซึ่งแตกต่างจากการคำนวณอายุคาดเฉลี่ยโดยทั่วไป เนื่องจากการประมาณการอายุคาดเฉลี่ยด้วยวิธีการประเมินตนเอง (อัตวิสัย) ที่บุคคลคาดว่าจะมีชีวิตอยู่ได้ตามความเชื่อและการรับรู้ส่วนบุคคล ซึ่งแตกต่างจากแนวคิดในการวัดความยืนยาวชีวิต

อายุขัย (Life span) ที่หมายถึงระยะเวลาสูงสุดที่มนุษย์สามารถมีชีวิตอยู่ได้ภายใต้สภาวะที่เหมาะสมที่สุด (Institute for Population and Social Research, Mahidol University, 2024)

ผลการศึกษาในหลายประเทศพบความสอดคล้องกันว่า SLE มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับอัตราการตายจริง การศึกษาในประเทศเกาหลีพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อ SLE ประกอบด้วยปัจจัยด้านประชากรศาสตร์ โดยเฉพาะเพศหญิงมี SLE สูงกว่าเพศชาย 1.59 ปี ปัจจัยด้านเศรษฐกิจสังคม เช่น รายได้ครัวเรือนและที่อยู่อาศัย พฤติกรรมสุขภาพ ไม่ว่าจะเป็นการสูบบุหรี่ การดื่มแอลกอฮอล์ และการออกกำลังกาย รวมถึงปัจจัยด้านจิตสังคม เช่น ความเครียด การรับรู้สุขภาพตนเอง และการเชื่อมโยงทางสังคม (Bae et al., 2017) สอดคล้องกับการศึกษาระยะยาวในประเทศเนเธอร์แลนด์ที่ติดตามกลุ่มตัวอย่างอายุ 50-64 ปี เป็นเวลา 10 ปี พบว่า SLE เป็นตัวทำนายอัตราการตายที่เป็นอิสระ แม้จะควบคุมปัจจัยด้านประชากรศาสตร์ ชีวการแพทย์ และจิตวิทยาแล้วก็ตาม อย่างไรก็ตาม มีข้อค้นพบที่น่าสนใจว่า SLE ไม่สามารถสะท้อนความแตกต่างของอัตราการตายตามระดับการศึกษาได้ทั้งหมด โดยเฉพาะในกลุ่มผู้มีการศึกษาสูงมักประเมิน SLE ต่ำกว่าความเป็นจริง (Van Solinge & Henkens, 2018) นอกจากนี้ การศึกษาในประเทศสหรัฐอเมริกาพบว่า SLE มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความรู้สึกรับรู้ควบคุมชีวิตตนเอง (sense of control) และสามารถอธิบายความสัมพันธ์เชิงลบระหว่างอายุกับความรู้สึกรับรู้ควบคุมชีวิตได้ถึงร้อยละ 93.1 (Mirowsky, 1997) แสดงให้เห็นว่า SLE เป็นตัวแปรที่ซับซ้อนและเชื่อมโยงกับมิติทางจิตวิทยาและสังคมหลายด้าน

ทั้งนี้ SLE มีอิทธิพลสำคัญต่อการวางแผนชีวิตและการตัดสินใจในระยะยาว โดยเฉพาะการวางแผนเกษียณและการเงิน การศึกษาในประเทศเนเธอร์แลนด์พบว่า ผู้ที่มี SLE สูงมีแนวโน้มที่จะวางแผนเกษียณช้ากว่าและมีการเตรียมตัวด้านการเงินที่ต่ำกว่า แต่เมื่อพิจารณาพฤติกรรมจริงกลับพบว่า SLE ไม่มีผลต่อการตัดสินใจเกษียณจริง สะท้อนให้เห็นช่องว่างระหว่างความตั้งใจกับการปฏิบัติ (Van Solinge & Henkens, 2009) ส่วนงานศึกษาในประเทศออสเตรเลียพบว่า SLE สามารถทำนายอายุที่ตั้งใจจะเกษียณและระดับการเตรียมตัวเกษียณได้ โดยผู้ที่มี SLE ต่ำมีแนวโน้มที่จะเกษียณเร็วขึ้น ในขณะที่ผู้ที่มี SLE สูงมีโอกาสมากกว่าที่จะกลับมาทำงานหลังเกษียณ (Griffin et al., 2012) ที่น่าสนใจคือการศึกษานี้พบว่าการมี SLE มีผลต่อการตัดสินใจในช่วงต้นของชีวิตการทำงานด้วย โดยคนหนุ่มสาวอายุ 18-26 ปีที่มี SLE สูงจะมีความมั่งคั่งด้านบำนาญสูงกว่าร้อยละ 6.5-12.3 เมื่อเวลาผ่านไป 15 ปี เนื่องจากระบบบำนาญที่อิงกับบัญชีสะสมรายบุคคลทำให้การออมตั้งแต่ช่วงต้นของการทำงานมีความสำคัญ (Finamor, 2025)

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า งานวิจัยส่วนใหญ่เกี่ยวกับ SLE ในกลุ่มคนหนุ่มสาว (18-24 ปี) ยังมีจำกัด โดยเฉพาะในบริบทของประเทศไทยที่ส่วนใหญ่มุ่งเน้นไปในกลุ่มคนทำงาน เช่นงานศึกษาของ Witvorapong (2021) ที่ศึกษาความคาดหวังต่อความยืนยาวของชีวิตและความกังวลต่อความตายของคนกรุงเทพฯ อายุ 25-59 ปี ส่วนงานศึกษาอื่นที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มนิสิตนักศึกษาส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเรื่องทัศนคติต่อความตาย และการวางแผนเตรียมพร้อมต่อวาระท้ายและการตายในมิติต่าง ๆ (Boonnop et al, 2023; Chaiyo, 2020; Pewnii, 2021; Ritthirong et al, 2022)

2.2 ทัศนคติต่อความตายในกลุ่มคนรุ่นใหม่

ประเด็นการศึกษาทัศนคติต่อความตายในกลุ่มคนรุ่นใหม่ นั้น พบว่าได้รับความสนใจอย่างต่อเนื่องในหลายประเทศ โดยการศึกษาในประเทศแอฟริกาใต้ ซึ่งพบว่าแม้เยาวชนจะต้องเผชิญกับความตายในชุมชนที่มีอัตราการตายสูงจากโรคเอดส์ ความยากจน และอาชญากรรม แต่พวกเขาไม่ได้มองว่าเป็นเรื่องปกติของชีวิต โดยมักเชื่อมโยงกับความไม่แน่นอนทางสังคมและศีลธรรมในชุมชน อย่างไรก็ตาม เยาวชนมักมีการคาดการณ์อายุคาดเฉลี่ยของตนเองสูง และเชื่อว่าสามารถควบคุมปัจจัยเสี่ยงได้ (De Lannoy, 2008) ส่วนงานศึกษาในประเทศเนปาลพบความแตกต่างระหว่างเพศในด้านความวิตกกังวลต่อความตาย โดยเพศหญิงมีระดับความวิตกกังวลสูงกว่าเพศชายอย่างมีนัยสำคัญ (Karki & D'Mello, 2024) นอกจากนี้ มีงานศึกษาในสหราชอาณาจักรพบว่าเยาวชนสามารถสร้างความหมายเกี่ยวกับความตายผ่านวัตถุในชีวิตประจำวัน เช่น มีดทำครัวสื่อถึงการสูญเสียชีวิตจากอาชญากรรม กุญแจบ้านสื่อถึงการสูญเสีย หรือนาฬิกาจับเวลาสื่อถึงความจำกัดของชีวิต แสดงให้เห็นว่าเยาวชนสามารถคิดและพูดคุยเกี่ยวกับความตายได้อย่างลึกซึ้งผ่านมุมมองและประสบการณ์ของตนเอง (Coombs, 2017a, 2017b)

ในประเทศไทย การศึกษากลุ่มนักเรียนมัธยมปลายพบว่าวัยรุ่นมีทัศนคติต่อความตายในระดับปานกลาง แต่ก็มีการเตรียมตัวเผชิญความตายและการสนับสนุนทางสังคมในระดับสูง โดยปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติต่อความตาย ประกอบด้วย การปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา การสนับสนุนทางสังคม และการเตรียมตัวเผชิญความตาย (Sukittiko et al., 2023) โดยวัยรุ่นมองความหมายของชีวิตและความตายใน 3 มิติ คือ (1) ความตายเป็นจุดจบที่นำไปสู่การแสวงหาความสุข

ในปัจจุบัน (2) ความตายทำให้เห็นคุณค่าและความหมายของชีวิต นำไปสู่การใช้อิสรภาพในการเลือกคุณค่าและความหมายของชีวิต และ (3) ความตายเป็นการเตรียมตัวสู่ภพภูมิที่ดีขึ้น ส่งผลให้มนุษย์ทำความดีตามหลักศาสนา (Chaiyo, 2020) การศึกษามุมมองต่อความตายในกลุ่มคนรุ่นใหม่แสดงให้เห็นว่า แม้จะอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ต้องเผชิญกับความตายบ่อยครั้ง แต่เยาวชนสามารถสร้างความหมายและพุดคุยเกี่ยวกับความตายได้อย่างลึกซึ้ง โดยมีการเชื่อมโยงกับความสัมพันธ์ทางสังคมและการสนับสนุนทางสังคมในระดับสูง ประเด็นนี้สามารถนำไปใช้เป็นกรอบการศึกษาความคาดหวังต่อความสัมพันธ์ทางสังคมในวัยสูงอายุ โดยเฉพาะในวาระสุดท้ายของชีวิตภายใต้มุมมองของคนรุ่นใหม่ในปัจจุบัน นอกจากนี้ การที่วัยรุ่นมองความหมายของชีวิตและความตายใน 3 มิติ ทั้งในแง่ของการแสวงหาความสุขในปัจจุบัน การเห็นคุณค่าและความหมายของชีวิต และการเตรียมตัวสู่อนาคต (Chaiyo, 2020) รวมถึงความสามารถในการสร้างความหมายผ่านวัตถุและประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน (Coombs, 2017b) แสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการทำความเข้าใจคุณค่าชีวิตผ่านการจินตนาการถึงความตาย ทั้งนี้ ในสภาวะสมัยใหม่ที่เต็มไปด้วยความไม่แน่นอน การศึกษาการคาดการณ์อายุคาดเฉลี่ย ความคาดหวังต่อความสัมพันธ์ทางสังคม และมุมมองต่อคุณค่าชีวิตของคนรุ่นใหม่จึงมีความสำคัญ เนื่องจากจะช่วยให้เข้าใจกระบวนการสร้างความหมายและการวางแผนชีวิตของพวกเขา

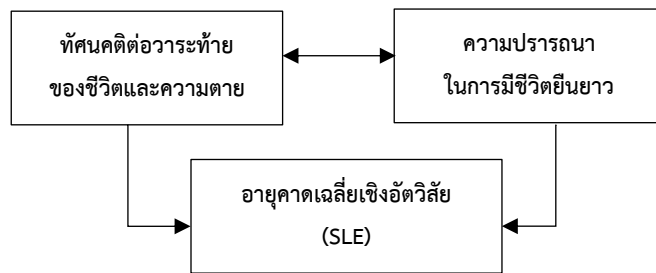
2.3 ความปรารถนาในการมีชีวิตยืนยาว

ในการอธิบายความต้องการของมนุษย์ต่อการมีชีวิตยืนยาวนั้น การวิจัยนี้เลือกการอธิบายด้วยทฤษฎีความปรารถนาในการมีชีวิตยืนยาว (Longevity Desire Theories) ซึ่งเป็นแนวคิดทางวิชาการที่ศึกษาความต้องการและการคาดการณ์ของมนุษย์เกี่ยวกับระยะเวลาที่ตนเองจะมีชีวิตอยู่ในอนาคต โดยมุ่งวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความปรารถนาดังกล่าว ทั้งนี้ Siegel (2012) ได้อธิบายว่าความคาดหวังในการมีชีวิตยืนยาวเป็นปรากฏการณ์ที่ซับซ้อนภายใต้อิทธิพลจากปัจจัยด้านชีววิทยา จิตวิทยา และสังคมวัฒนธรรม แนวคิดนี้เชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องความยืนยาวของชีวิตมนุษย์ (Life span) ซึ่งเป็นระยะเวลาสูงสุดที่มนุษย์ในฐานะสิ่งมีชีวิตหนึ่งจะสามารถมีชีวิตอยู่ได้ภายใต้สภาวะที่เหมาะสมที่สุด โดยค่าสถิติที่ผ่านมาพบว่าคนอายุยืนที่สุดอย่างเป็นทางการคือ 122 ปี (Blagosklonny, 2021)

ในการศึกษาเกี่ยวกับการคาดการณ์อายุขัย ได้มีการแบ่งแยกความแตกต่างระหว่างอายุขัยที่บุคคลต้องการจะมีชีวิตอยู่ (Preferred life expectancy: PLE) กับอายุขัยที่บุคคลคาดว่าจะมีชีวิตอยู่ได้จริง (Subjective life expectancy: SLE) ซึ่งความแตกต่างนี้สะท้อนให้เห็นช่องว่างระหว่างความปรารถนากับความคาดหวังเกี่ยวกับอายุขัย โดยในงานศึกษาของ Bowen et al. (2020) พบว่าในกลุ่มคนวัยหนุ่มสาวในออสเตรเลีย นอร์เวย์ โปแลนด์ และรัสเซีย ระบุว่า PLE ของตนเองโดยเฉลี่ยอยู่ที่ 87.43 ปี ซึ่งมากกว่าค่า SLE ของตนเองประมาณ 8.12 ปี นอกจากนี้ ผู้ชายยังมีค่า PLE สูงกว่าผู้หญิง แม้ว่าในความเป็นจริงผู้หญิงจะมีอายุคาดเฉลี่ยสูงกว่าผู้ชาย ทั้งนี้ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อค่า PLE ได้แก่ ทักษะการตัดสินใจ การประเมินสุขภาพตามอัตวิสัย และพฤติกรรมสุขภาพ โดยความคาดหวังต่อความยืนยาวของชีวิตในลักษณะที่มองชีวิตวัยชราแบบแง่ร้ายจะบั่นทอนความปรารถนาที่จะมีชีวิตยืนยาวของบุคคลนั้น ๆ ลงไป โดยจะมักประเมิน PLE ที่ต่ำคือปรารถนาที่จะมีอายุยืนยาวไม่เกิน 80 ปี (Bowen & Skirbekk, 2017) คนหนุ่มสาวที่มีค่า PLE ต่ำ (ต้องการเสียชีวิตก่อนอายุ 80 ปี) มีแนวโน้มที่จะใช้ยาสูบเป็นประจำทุกวันและไม่ค่อยมีกิจกรรมทางกายมากกว่าผู้ที่มีค่า PLE สูงกว่า (Bowen et al., 2020) ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับการศึกษาของ Benenson & Markovits (2024) ที่พบว่าการมีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดีเป็นหนึ่งในเป้าหมายสำคัญสูงสุดของคนหนุ่มสาวทั่วโลก ซึ่งอาจสะท้อนความเชื่อมโยงระหว่างการให้ความสำคัญกับสุขภาพและความปรารถนาที่จะมีชีวิตยืนยาว

ในบริบทของประเทศไทยมักพบเป็นการศึกษากลุ่มผู้สูงอายุ โดยในงานศึกษาของ Teungfung & Samakakarn (2016) พบว่า ผู้สูงอายุ 60-74 ปี ส่วนใหญ่คาดหวังว่าตนเองจะชีวิตยืนยาวต่อไปอีก 10-15 ปี ส่วนงานของ Phosuwat et al. (2024) ระบุว่า ผู้สูงอายุที่ปรารถนามีชีวิตยืนยาวโดยเฉพาะผู้ที่สามารถมีชีวิตอยู่ยืนยาวเกิน 100 ปี โดยส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีเป้าหมายในชีวิต โดยมีครอบครัวเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ สร้างความหวังให้ตนเองต้องการมีชีวิตยืนยาว รวมถึงการดูแลสุขภาพกายและจิตใจให้สมบูรณ์แข็งแรงอยู่เสมอ

จากข้อมูลการทบทวนวรรณกรรมข้างต้น ผู้วิจัยได้นำมากำหนดเป็นกรอบการศึกษาคาดการณ์อายุคาดเฉลี่ยเชิงอัตวิสัย (Subjective life expectancy: SLE) เป็นแนวคิดที่สะท้อนการรับรู้ ทักษะการตัดสินใจและความตาย รวมถึงความปรารถนาต่อช่วงชีวิตของแต่ละบุคคล ซึ่งสามารถนำไปใช้สำหรับการวิเคราะห์เหตุผลและปัจจัยที่มีผลต่อ SLE ของนิสิตนักศึกษาในกรุงเทพมหานคร ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบคิดการวิจัย
ที่มา: ผู้วิจัย (2568)

3. วิธีการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ออกแบบการวิจัยแบบผสมวิธีเชิงบรรจบแบบคู่ขนาน (Convergent parallel mixed methods design) โดยเก็บข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพพร้อมกันในเครื่องมือเดียวกัน แล้วนำมาวิเคราะห์เป็นข้อมูลเชิงปริมาณและข้อมูลเชิงคุณภาพ จากนั้นจึงบูรณาการผลลัพธ์ในขั้นตอนการตีความ โดยวิธีการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงพรรณนาด้วยการสำรวจ ใช้การสุ่มตัวอย่างแบบไม่ใช้ความน่าจะเป็น เลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงโดยคัดเลือกข้อมูลเฉพาะที่มีคำตอบครบถ้วนสมบูรณ์ (Complete case analysis) ประชากรคือนิสิตนักศึกษาอายุ 18-23 ปี ที่กำลังศึกษาระดับปริญญาตรี ในมหาวิทยาลัยของรัฐ 3 แห่ง ในกรุงเทพมหานคร ช่วงภาคการศึกษาที่ 2 ปีการศึกษา 2565 ที่เข้าชั้นเรียน ณ วันที่เก็บข้อมูล รวม 382 คน กลุ่มตัวอย่างคือนิสิตนักศึกษาที่ตอบข้อมูลแบบสอบถามครบถ้วนทุกข้อ จำนวน 346 คน คิดเป็นร้อยละ 90.6 ของผู้ตอบทั้งหมด

การวัดอายุคาดเฉลี่ยเชิงอัตวิสัยในการศึกษานี้ใช้วิธีการวัดทางตรงด้วยการประเมินแบบจุดเดียว (Direct point estimate) โดยใช้คำถาม คุณคิดว่าจะมีชีวิตถึงอายุเท่าไร อ้างอิงงานศึกษาของ Mirowsky (1997) ที่เลือกใช้การถามคำถามโดยตรงคือ To what age do you expect to live? ซึ่งวิธีการประเมินดังกล่าวมีข้อได้เปรียบคือเป็นการวัดที่เข้าใจง่ายสำหรับผู้ตอบ สามารถเปรียบเทียบผลระหว่างกลุ่มและระหว่างการศึกษาต่าง ๆ ได้ และให้ข้อมูลที่สะท้อนการรับรู้ของบุคคลต่ออายุขัยของตนเองอย่างตรงไปตรงมา

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นแบบสอบถามปลายเปิด พัฒนาขึ้นจากการทบทวนวรรณกรรม และผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content validity) จากผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่าน ด้านสังคมวิทยา ประชากรศาสตร์ และจิตวิทยา ได้ค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) อยู่ระหว่าง 0.7-0.9 จากนั้นนำไปทดลองใช้ (Try out) กับนักศึกษาที่มีลักษณะคล้ายกลุ่มตัวอย่าง 30 คน เพื่อตรวจสอบความชัดเจนของภาษาและความเหมาะสมของเวลาที่ใช้ในการตอบแบบสอบถาม สำหรับแบบสอบถามประกอบด้วยข้อคำถาม 4 ข้อ ได้แก่ เพศสภาพ อายุปัจจุบัน อายุที่คาดว่าจะมีชีวิตอยู่ถึง และเหตุผลในการกำหนดอายุที่คาดว่าจะมีชีวิตอยู่ถึง โดยคำถามเกี่ยวกับเพศสภาพได้เปิดโอกาสให้ผู้ตอบสามารถระบุอัตลักษณ์ทางเพศได้นอกเหนือจากเพศชายและเพศหญิง

การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการในช่วงเดือนธันวาคม 2565 ถึงเดือนกุมภาพันธ์ 2566 โดยขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลผ่านกิจกรรมการเรียนการสอนในชั้นเรียนในรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับประชากรศาสตร์ และสังคมวิทยาสุขภาพ และการแพทย์ โดยเก็บข้อมูลในช่วงต้นภาคการศึกษาที่นิสิตนักศึกษาจะได้รับการเรียนรู้เนื้อหาในรายวิชา

การวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งเป็นสองส่วน ส่วนแรกเป็นการวิเคราะห์เชิงปริมาณ โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ จำนวน ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่ามัธยฐาน ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าต่ำสุดและค่าสูงสุด สำหรับสถิติอนุมาน ใช้การทดสอบ Kruskal-Wallis เนื่องจากข้อมูลมีการแจกแจงไม่ปกติ และทำการทดสอบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธี Bonferroni correction เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยอายุคาดเฉลี่ยเชิงอัตวิสัยตามเพศสภาพ ส่วนที่สองเป็นการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ เพื่อวิเคราะห์เหตุผลที่กลุ่มตัวอย่างใช้ในการกำหนดอายุคาดเฉลี่ยเชิงอัตวิสัยของตนเอง โดยใช้การจัดระเบียบข้อมูล การถอดความ และจัดหมวดหมู่คำตอบ นับความถี่ของข้อมูล จากนั้นทำการวิเคราะห์เนื้อหาผ่านการกำหนดรหัส (Coding) การจัดกลุ่มความหมาย (Categorizing) การหาแก่นเรื่อง (Thematic analysis) และการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) สำหรับ

การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลใช้วิธีการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) ทั้งด้านทฤษฎี การตรวจสอบการตีความ โดยผู้เชี่ยวชาญ และการเปรียบเทียบผลการวิเคราะห์กับงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังมีการทบทวนโดยผู้เชี่ยวชาญ เพื่อปรับปรุงการตีความให้มีความแม่นยำมากขึ้น

การวิจัยครั้งนี้ได้คำนึงถึงจริยธรรมการวิจัยและการพิทักษ์สิทธิของกลุ่มตัวอย่างโดยเคร่งครัด การตอบแบบสอบถาม เป็นไปด้วยความสมัครใจ และนำเสนอผลการวิจัยในภาพรวมเท่านั้น เพื่อป้องกันการเชื่อมโยงข้อมูลถึงตัวบุคคล ทั้งนี้ เนื่องจากคำถามเกี่ยวกับความตายอาจก่อให้เกิดความรู้สึกไม่สบายใจ ผู้วิจัยได้จัดเตรียมข้อมูลการติดต่อนักจิตวิทยาประจำมหาวิทยาลัย ไว้ให้คำปรึกษาแก่ผู้เข้าร่วมวิจัยที่ต้องการความช่วยเหลือ

4. ผลการศึกษา

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณคุณลักษณะกลุ่มตัวอย่าง 346 คน เมื่อจำแนกตามเพศสภาพ เป็นชาย ร้อยละ 37.8 (130 คน) เป็นหญิง ร้อยละ 49.4 (171 คน) และเป็นผู้หลากหลายทางเพศ (LGBTQI+) ร้อยละ 13.0 (45 คน) ข้อมูลเกี่ยวกับอายุของกลุ่มตัวอย่าง พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอายุ 20 ปี คิดเป็นร้อยละ 32.7 (113 คน) รองลงมาคือ กลุ่มตัวอย่างที่มีอายุ 19 ปี ร้อยละ 30.3 (105 คน) และอายุ 21 ปี ร้อยละ 18.2 (63 คน) ตามลำดับ ส่วนกลุ่มตัวอย่างที่มีอายุ 18 ปี มีสัดส่วนร้อยละ 12.4 (43 คน) ในขณะที่กลุ่มตัวอย่างที่มีอายุมากกว่า 21 ปีมีจำนวนน้อยที่สุด โดยมีกลุ่มตัวอย่างอายุ 22 ปี คิดเป็นร้อยละ 4.3 (15 คน) และอายุ 23 ปี คิดเป็นร้อยละ 2.0 (7 คน) ค่าเฉลี่ยอายุกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดเท่ากับ 19.8 ปี (ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 1.14)

4.1 อายุคาดเฉลี่ยเชิงอัตวิสัย (SLE)

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลอายุคาดเฉลี่ยเชิงอัตวิสัย (SLE) ดังตารางที่ 1 ในภาพรวมพบว่ากลุ่มตัวอย่างมีค่าเฉลี่ย SLE 76.4 ปี (ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 12.3 ปี) ค่ามัธยฐาน 78 ปี ค่าต่ำสุด 30 ปี และค่าสูงสุด 120 ปี เมื่อพิจารณาการกระจายตัวของข้อมูล พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ระบุ SLE ในช่วง 80-89 ปี (ร้อยละ 36.1) รองลงมาคือช่วง 70-79 ปี (ร้อยละ 33.5) ในขณะที่กลุ่มตัวอย่างที่ระบุ SLE ต่ำกว่า 60 ปี มีสัดส่วนน้อยที่สุด (ร้อยละ 4.3)

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบตามเพศสภาพ พบว่ากลุ่มเพศชายมีค่าเฉลี่ย SLE ที่ 79.4 ปี (ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 13.1 ปี) ค่ามัธยฐาน 80 ปี โดยส่วนใหญ่ระบุ SLE ในช่วง 80-89 ปี (ร้อยละ 42.3) สำหรับกลุ่มเพศหญิงมีค่าเฉลี่ย SLE 75.8 ปี (ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 11.5 ปี) ค่ามัธยฐาน 75 ปี ส่วนใหญ่ระบุ SLE ไว้ในช่วง 70-79 ปี (ร้อยละ 36.8) ส่วนกลุ่ม LGBTQI+ มีค่าเฉลี่ย SLE ที่ 70.2 ปี (ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 10.2 ปี) ค่ามัธยฐาน 70 ปี ซึ่งส่วนใหญ่ระบุ SLE ไว้ในช่วง 70-79 ปี (ร้อยละ 35.6)

การวิเคราะห์ความแตกต่างของ SLE ระหว่างกลุ่มเพศสภาพด้วยการทดสอบ Kruskal-Wallis พบว่ามีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($\chi^2 = 20.205$, $df = 2$, $p < .001$) เมื่อทำการเปรียบเทียบแต่ละเพศสภาพรายคู่ด้วยวิธี Bonferroni correction พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติระหว่างทุกกลุ่มเพศสภาพ โดยพบความแตกต่างระหว่างกลุ่ม LGBTQI+ กับกลุ่มเพศหญิง (ค่าสถิติทดสอบ = 46.263, ค่าความคลาดเคลื่อนมาตรฐาน = 16.547, $p = .016$) กลุ่ม LGBTQI+ กับกลุ่มเพศชาย (ค่าสถิติทดสอบ = 75.211, ค่าความคลาดเคลื่อนมาตรฐาน = 17.082, $p < .001$) และกลุ่มเพศหญิงกับกลุ่มเพศชาย (ค่าสถิติทดสอบ = 28.948, ค่าความคลาดเคลื่อนมาตรฐาน = 11.492, $p = .035$) ผลการศึกษาในส่วนแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของการประเมินอายุคาดเฉลี่ยเชิงอัตวิสัยที่ต่างกันตามกลุ่มเพศสภาพ โดยเพศชายจะประเมินค่า SLE สูงที่สุด รองลงมาคือเพศหญิง และกลุ่ม LGBTQI+ จะประเมิน SLE ต่ำที่สุดกว่าเพศอื่น

ตารางที่ 1 อายุคาดเฉลี่ยเชิงอัตวิสัยจำแนกตามเพศสภาพของกลุ่มตัวอย่าง

อายุคาดเฉลี่ยเชิงอัตวิสัย (ปี)	ชาย (n=130)	หญิง (n=171)	LGBTQI+ (n=45)	รวม (n=346)
<60	3.1%	3.5%	11.1%	4.3%
60-69	8.5%	15.2%	24.4%	13.9%
70-79	28.5%	36.8%	35.6%	33.5%
80-89	42.3%	33.3%	28.9%	36.1%
90+	17.7%	11.1%	0.0%	12.1%
ค่าเฉลี่ย (ปี)	79.4	75.8	70.2	76.4
ค่ามัธยฐาน (ปี)	80.0	75.0	70.0	78.0
ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	13.1	11.5	10.2	12.3
ค่าต่ำสุด – ค่าสูงสุด (ปี)	30 – 120	30 – 120	40 – 85	30 – 120

ที่มา: การคำนวณของผู้วิจัย

4.2 เหตุผลในการกำหนดอายุคาดเฉลี่ยตนเอง

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจากคำตอบของกลุ่มตัวอย่าง 346 คน ดังตารางที่ 2 สามารถจำแนกกรอบความคิดและเหตุผลเกี่ยวกับการคาดการณ์อายุคาดเฉลี่ยของตนเองได้ออกเป็น 6 กลุ่มหลัก ได้แก่ (1) การอ้างอิงบรรทัดฐานอายุ (2) ภาวะสุขภาพและความเสื่อมของร่างกาย (3) ครอบครัวและความสัมพันธ์ทางสังคม (4) เป้าหมายและความสมบูรณ์ของชีวิต (5) ความมุ่งหวังต่อโลกในอนาคต และ (6) ไม่สามารถคาดการณ์ได้ด้วยตนเอง รายละเอียดดังต่อไปนี้

1) การอ้างอิงบรรทัดฐานอายุ สำหรับเหตุผลในด้านการอ้างอิงบรรทัดฐานอายุนั้น พบในคำตอบของผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 23 ราย โดยกลุ่มตัวอย่างมักอ้างอิงค่าเฉลี่ยอายุขัยโดยทั่วไปของประชากร ประสบการณ์จากครอบครัวหรือบุคคลใกล้ชิด และความแตกต่างของอายุขัยระหว่างเพศ ผู้ตอบหลายรายแสดงความคิดเห็นโดยอ้างอิงถึงสิ่งที่พวกเขามองว่าเป็นอายุปกติที่คนทั่วไปจะเสียชีวิต โดยไม่ได้แสดงความต้องการพิเศษใด ๆ ที่จะมีชีวิตยืนยาวกว่าหรือสั้นกว่านั้น ดังที่ผู้ตอบรายหนึ่งให้เหตุผลว่า “ก็อายุ 80 เป็นอายุขัยของมนุษย์โดยทั่วไป” (ID094, หญิง, อายุ 18 ปี, SLE 80) หรือกรณีนักศึกษาชายที่ระบุว่า “คิดว่าตัวเองน่าจะอยู่ตามค่าเฉลี่ยปกติคือ 75 ปี” (ID120, ชาย, 21 ปี, SLE 75) รวมถึงบางคนคาดว่าตนเองจะมีชีวิตถึง 120 ปี สูงสุดของความเป็นไปได้ในการมีชีวิตของมนุษย์เป็นตัวเลขอายุในอุดมคติ

บางรายได้อ้างอิงถึงข้อมูลสถิติทางประชากรศาสตร์เกี่ยวกับความแตกต่างของอายุขัยระหว่างเพศชายและเพศหญิง ดังความเห็นที่ระบุว่า “จากที่เคยเห็นข้อมูลทางประชากร ตามค่าเฉลี่ยที่บอกว่าผู้ชายจะตายก่อนผู้หญิงประมาณ 7-8 ปี แต่ผู้หญิงจะอายุยืนกว่า น่าจะตายตอนอายุประมาณ 80 ปี เลยคิดว่าตัวเองก็คงจะอยู่ได้ถึงเท่านั้น” (ID307, หญิง, 20 ปี, SLE 80) หรือความเห็นที่ว่า “คิดว่าเป็นอายุที่ไม่นานมาก และเป็นช่วงอายุที่ประชากรส่วนมากก็เสียชีวิตในช่วงนั้น” (ID149, LGBTQ+, อายุ 20 ปี, SLE 85) สิ่งนี้สะท้อนถึงการรับรู้ของเยาวชนเกี่ยวกับอายุขัยเฉลี่ยที่ได้รับอิทธิพลจากข้อมูลทั่วไปในสังคม

อีกข้อค้นพบที่สำคัญคือประสบการณ์จากบุคคลในครอบครัว ซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากต่อการคาดการณ์อายุขัยของกลุ่มตัวอย่าง โดยหลายคนใช้อายุขัยของสมาชิกในครอบครัวเป็นเกณฑ์อ้างอิง ดังที่ผู้ตอบรายหนึ่งให้เหตุผลว่า “คนที่บ้านอายุยืน ส่วนใหญ่เสียชีวิตตอนเกือบ 90 กันหมด เลยทำให้คิดเองว่าตัวเองก็คงอยู่ถึงเท่านั้นเหมือนกัน” (ID343, หญิง, อายุ 19 ปี, SLE 90) บางรายยังพิจารณาจากการสังเกตสภาพร่างกายของผู้สูงอายุในครอบครัว ดังคำตอบที่ระบุว่า “รู้สึกว่าเป็นอายุเสียชีวิตโดยประมาณของคนในครอบครัวจะอยู่ที่ 80 ปี และรู้สึกว่าเป็นช่วงเวลาที่ยาวพอสำหรับการใช้ชีวิตหลังเกษียณ” (ID201, ชาย, 19 ปี, SLE 80)

2) ภาวะสุขภาพและความเสื่อมของร่างกาย เหตุผลในกลุ่มที่เกี่ยวกับสุขภาพร่างกาย ความเสื่อมถอยตามวัย และความกังวลเกี่ยวกับสภาพร่างกายในวัยชราเป็นเหตุผลที่พบมากถึง 118 คำตอบ สะท้อนให้เห็นว่าเยาวชนให้ความสำคัญกับคุณภาพชีวิตมากกว่าการมีชีวิตที่ยืนยาวแต่ต้องประสบกับความเจ็บป่วยหรือความทุกข์ทรมาน โดยผู้ที่ตอบว่าจะมีชีวิต

อยู่ถึงแค่อายุ 30 ปี ซึ่งต่ำที่สุดของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ให้เหตุผลว่า “ตัวเองอาจจะเสียชีวิตเร็ว เพราะเป็นโรคร้ายอะไรสักอย่าง” (ID002, หญิง, อายุ 19 ปี, SLE 30) ส่วนเหตุผลด้านความกังวลเกี่ยวกับสภาพร่างกายและโรคภัยในวัยชรานั้น พบว่าปรากฏอย่างชัดเจนในคำตอบของกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งแสดงถึงการตระหนักรู้ของเยาวชนเกี่ยวกับความเสื่อมถอยของร่างกายตามวัย ดังที่ผู้ตอบรายหนึ่งระบุว่า “หนูคิดว่าสัก 70 น่าจะดี เพราะยังแก่ง่ายหน่อย สุขภาพก็ถดถอยลงไปเรื่อย ๆ” (ID035, หญิง, อายุ 19 ปี, SLE 70) หรือความเห็นที่ระบุว่า “เพราะจะได้ไม่นานอนตืดเตี้ยนาน” (ID041, LGBTQ+ , อายุ 20 ปี, SLE 82) จะเห็นได้ว่า แม้จะเป็นเยาวชนที่ยังอยู่ในวัยหนุ่มสาว แต่หลายคนได้แสดงความกังวลเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตในวัยชรา และไม่ต้องการมีชีวิตอยู่จนกระทั่งร่างกายเสื่อมสภาพอย่างมาก

ดังนั้น เหตุผลในลักษณะของความต้องการหลีกเลี่ยงความทุกข์ทรมานทางกายจึงเป็นอีกประเด็นที่พบในคำตอบของกลุ่มตัวอย่าง โดยหลายคนไม่ต้องการมีชีวิตอยู่จนต้องประสบกับความทุกข์ทรมานจากโรคภัยไข้เจ็บในวัยชรา ดังคำตอบที่ระบุว่า “ประมาณอายุ 80 เพราะไม่อยากทรมานจนเกินไป ถ้าอายุเยอะกว่านี้อาจจะมีโรคเยอะ” (ID070, ชาย, อายุ 19 ปี, SLE 80) หรือคำตอบที่ว่า “80 ก็พอแล้วครับ อยู่ยาวนานกว่านี้ก็คงอยู่แต่กับสายน้ำเกลือ” (ID175, ชาย, อายุ 19 ปี, SLE 80) คำตอบเหล่านี้สะท้อนทัศนคติของคนรุ่นใหม่ ที่ไม่ต้องการพึ่งพาเทคโนโลยีการแพทย์เพื่อยืดชีวิตออกไปโดยไม่มีคุณภาพชีวิตที่ดี

นอกจากนี้ เหตุผลเรื่องความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ถือว่าเป็นประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งที่ปรากฏในคำตอบของกลุ่มตัวอย่าง หลายคนให้ความสำคัญกับการมีชีวิตอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีและสามารถดูแลตนเองได้ ไม่ต้องการเป็นภาระแก่ผู้อื่น ดังที่ผู้ตอบรายหนึ่งให้เหตุผลว่า “สำหรับหนูคิดว่าตายตอน 70 ก็ได้นะเพราะว่าอยากอยู่เท่าที่ตัวเองสามารถใช้ชีวิตปกติได้ไม่ต้องพึ่งคนอื่น” (ID026, หญิง, อายุ 20 ปี, SLE 70) หรือกลุ่มตัวอย่างเพศชายที่ระบุว่า “เลือกได้คือสักช่วงอายุประมาณ 75 เพราะคิดว่าเป็นวัยที่ยังสามารถดูแลตนเองได้ สุขภาพยังไม่แยจนเกินไป” (ID162, ชาย, 19 ปี, SLE 75)

3) ครอบครัวและความสัมพันธ์ทางสังคม สำหรับความสัมพันธ์กับครอบครัวและบุคคลใกล้ชิด นับว่าเป็นอีกเหตุผลสำคัญที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อทัศนคติเกี่ยวกับอายุขัยของกลุ่มตัวอย่าง โดยพบว่ามีถึง 104 คำตอบที่เกี่ยวข้องกับประเด็นนี้ แสดงให้เห็นว่าความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดคุณค่าของชีวิตในมุมมองของคนรุ่นใหม่

ความสัมพันธ์กับครอบครัวและคนที่รักถือเป็นแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้หลายคนปรารถนามีชีวิตที่ยืนยาว โดยเฉพาะความต้องการที่จะได้เห็นการเติบโตของลูกหลาน ดังที่ผู้ตอบรายหนึ่งระบุว่า “อยากตายตอนอายุ 90 เพราะอยากเห็นการเติบโตของลูกหลาน และได้ใช้ชีวิตอยู่กับพวกเขาให้นานที่สุด” (ID028, หญิง, อายุ 20 ปี, SLE 90) สะท้อนให้เห็นว่าความผูกพันกับครอบครัวเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชีวิตมีคุณค่าและความหมาย

ในขณะเดียวกัน ความกังวลเรื่องการเป็นภาระแก่ผู้อื่นก็เป็นประเด็นที่ปรากฏอย่างชัดเจนในคำตอบของกลุ่มตัวอย่าง โดยหลายคนไม่ต้องการมีชีวิตอยู่จนกลายเป็นภาระแก่ลูกหลานหรือผู้อื่น ดังคำตอบที่ว่า “เลือกที่ 70 เพราะถ้าแก่ไปกว่านี้อาจจะทำให้การทำงานของร่างกายถดถอยลงไป แล้วอาจจะเป็นภาระต่อคนรุ่นหลังที่ต้องมาดูแล” (ID043, ชาย, อายุ 18 ปี, SLE 70) สะท้อนให้เห็นความรับผิดชอบต่อตนเองและความห่วงใยที่มีต่อผู้อื่น

นอกจากนี้ ความห่วงใยต่อคนรอบข้างยังเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อทัศนคติเกี่ยวกับอายุขัย โดยผู้ตอบแบบสอบถามบางรายได้แสดงความปรารถนาที่จะไม่สร้างความเสียใจให้แก่ผู้ใกล้ชิด ดังที่ผู้ตอบรายหนึ่งให้เหตุผลว่า “อยากเสียชีวิตหลังพอกับแม่ เพราะไม่อยากให้ท่านต้องมาเสียใจกับการเสียชีวิตของเรา” (ID332, หญิง, อายุ 21 ปี, SLE 61) แสดงให้เห็นถึงความผูกพันทางอารมณ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวและผลกระทบทางจิตใจที่อาจเกิดขึ้นจากการสูญเสียบุคคลที่รัก

4) เป้าหมายและความสมบูรณ์ของชีวิต ประเด็นเกี่ยวกับเป้าหมายและความสมบูรณ์ของชีวิตเป็นเหตุผลที่พบมากที่สุดในการศึกษาครั้งนี้ โดยมีถึง 152 คำตอบที่เกี่ยวข้องกับประเด็นนี้ สะท้อนให้เห็นว่าคนรุ่นใหม่ให้ความสำคัญกับคุณค่าและความหมายของชีวิตมากกว่าระยะเวลาในการมีชีวิตอยู่ ซึ่งการบรรลุเป้าหมายและประสบการณ์ในชีวิตเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดอายุคาดเฉลี่ยที่พึงปรารถนาของกลุ่มตัวอย่าง โดยหลายคนคาดหวังว่าตนเองจะได้ทำสิ่งที่ต้องการและมีประสบการณ์ชีวิตที่ครบถ้วนก่อนจากโลกนี้ไป การได้ทำสิ่งที่ต้องการครบถ้วนเป็นเงื่อนไขสำคัญในการกำหนดความสมบูรณ์ของชีวิต ดังที่

ผู้ตอบรายหนึ่งระบุว่า “รู้สึกว่าเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมแก่การจากไป เพราะ ณ เวลานั้นคงไม่มีอะไรต้องห่วงหรืออยากที่จะทำอีกแล้ว” (ID034, ชาย, อายุ 20 ปี, SLE 84)

ในอีกด้านหนึ่ง เหตุผลเกี่ยวกับ “ความอึดในตัวในชีวิต” เป็นอีกประเด็นที่ปรากฏในคำตอบของกลุ่มตัวอย่าง หลายคนแสดงความรู้สึกว่าชีวิตจะถึงจุดอึดตัวเมื่อถึงอายุที่พวกเขาจะระบุ ซึ่งพวกเขาจะไม่มีความต้องการที่จะมีชีวิตอยู่ต่อไป ดังคำตอบที่ระบุไว้ว่า “ที่เลือกที่จะตายตอน 80 เพราะรู้สึกว่าชีวิตเดินมาถึงจุดอึดตัวแล้ว” (ID064, หญิง, อายุ 20 ปี, SLE 80) หรือ “ตายเร็วไปก็ใช้ชีวิตไม่คุ้ม ตายช้าไปก็เบื่อชีวิต” (ID039, ชาย, อายุ 18 ปี, SLE 80) รวมไปถึงการให้เหตุผลสั้น ๆ อย่าง “เหนื่อยกับการใช้ชีวิต” (ID011, หญิง, 20 ปี, SLE 45) หรือ “ขี้เกียจใช้ชีวิตแล้ว” (ID018, หญิง, 20 ปี, SLE 75) เหตุผลเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าแม้จะเป็นเยาวชนที่ยังอยู่ในวัยหนุ่มสาว แต่หลายคนสามารถจินตนาการถึงความรู้สึกอึดตัวในชีวิตที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตในช่วงบั้นปลายชีวิตได้เช่นเดียวกัน

ในขณะเดียวกัน ความปรารถนาในการมีประสบการณ์ชีวิตเพิ่มเติมก็เป็นแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้หลายคนต้องการมีชีวิตที่ยืนยาวพอสมควร ดังเช่นเหตุผลที่ระบุว่า “อยากใช้ชีวิตให้คุ้ม อยากเห็นโลกให้มากกว่านี้” (ID016, ชาย, อายุ 20 ปี, SLE 80) หรือ “อยากหาความสุขให้ตัวเองให้มากกว่านี้ อยากเที่ยวรอบโลกก่อนตาย” (ID102, หญิง, อายุ 18 ปี, SLE 80) รวมถึงเหตุผลที่สะท้อนให้เห็นความต้องการในการมีประสบการณ์ชีวิตที่หลากหลายและเติมเต็มความปรารถนาในชีวิตที่ระบุว่า “จริง ๆ อยากอยู่ไปจนกว่าถึงจุดที่รู้สึกว่าเรายังเอนจอย (enjoy) ชีวิตอยู่ระยะ ค่ะ คือถ้าเรารู้สึกว่าถ้าถึงอายุนั้นแล้วยังช่วยเหลือตัวเองได้ สุขภาพยังโอเค ก็อยู่ต่อไปค่ะ” (ID319, หญิง, 19 ปี, SLE 85)

5) ความคิดต่อโลกในอนาคต ความมุ่งหวังต่อโลกในอนาคตเป็นเหตุผลที่พบในคำตอบของกลุ่มตัวอย่าง 35 รายแสดงให้เห็นความสนใจและความหวังของคนรุ่นใหม่ต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกและสังคมในอนาคต โดยมีความมุ่งหวังต่อความก้าวหน้าทางการแพทย์ปรากฏในคำตอบของผู้ตอบบางราย ซึ่งคาดหวังว่าความก้าวหน้าทางการแพทย์จะช่วยให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีแม้ในวัยชรา ดังที่ระบุว่า “ในอนาคต การแพทย์น่าจะพัฒนาทำให้ช่วงอายุ 60-70 อาจจะยังแข็งแรงอยู่” (ID068, ชาย, อายุ 20 ปี, SLE 82) สิ่งนี้ช่วยแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมั่นในความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่จะช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ในอนาคต

ส่วนประเด็นด้านความมุ่งหวังเห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคมเป็นอีกเหตุผลที่น่าสนใจ หลายคนแสดงความต้องการที่จะมีชีวิตอยู่เพื่อเห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคมและโลกในอนาคต ทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี ดังตัวอย่างเหตุผลที่ระบุว่า “อยากมีอายุยืน ๆ ได้เห็นการเปลี่ยนแปลงของโลกค่ะว่าอนาคตสิ่งต่าง ๆ เทคโนโลยี การเมือง เศรษฐกิจ เปลี่ยนไปมากขนาดไหน” (ID301, หญิง, อายุ 20 ปี, SLE 85) หรือคำตอบที่ว่า “อยากเห็นประเทศไทยมีนายกฯ ใหม่ ทุก ๆ 4 หรือ 8 ปี” (ID071, ชาย, อายุ 20 ปี, SLE 75) เหตุผลเหล่านี้แสดงถึงความสนใจในประเด็นทางสังคมและการเมืองของเยาวชน รวมถึงความหวังที่จะเห็นการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นของสังคม นอกจากนี้ บางรายให้เหตุผลถึงความมุ่งหวังต่อโลกหลังความตาย โดยระบุว่า “ขอเลือกตายตอนอายุ 50 เพราะรู้สึกว่าไม่อยากเป็นผีที่แก่เกินไป” (ID029, LGBTQ+, อายุ 22 ปี, SLE 50)

6) ไม่สามารถคาดการณ์อายุได้ด้วยตนเอง ในกลุ่มเหตุผลสุดท้ายซึ่งมีจำนวน 13 รายที่ให้เหตุผลในลักษณะของการที่ไม่สามารถคาดการณ์อายุได้ด้วยตนเอง หรือต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกในการกำหนดความยืนยาวของอายุ เหตุผลในกลุ่มนี้สะท้อนให้เห็นการตระหนักถึงความไม่แน่นอนของชีวิตและความเชื่อในปัจจัยที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของมนุษย์ โดยความไม่แน่นอนของชีวิตเป็นประเด็นที่ปรากฏในคำตอบของผู้ตอบบางราย โดยมีมองว่าอายุขัยและความตายเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอน ไม่สามารถคาดการณ์ได้อย่างชัดเจน สะท้อนให้เห็นการตระหนักถึงความไม่แน่นอนและความเปราะบางของชีวิตมนุษย์ ดังคำตอบที่ระบุว่า “ผมคิดเอาเองว่าผมจะอยู่ถึง 50 แต่เอาจริง ๆ ก็กำหนดอายุไม่ได้เลย คนเราจะเสียชีวิตตอนไหนไม่รู้ได้ อาจจะประสบอุบัติเหตุได้ทุกเมื่อ” (ID191, ชาย, อายุ 20 ปี, SLE 50)

นอกจากนี้ กลุ่มตัวอย่างบางคนระบุเหตุผลเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องดวงชะตา โหราศาสตร์ หรือการทำนายความยืนยาวของอายุ ดังคำตอบที่ระบุว่า “หมอดูบอกอยู่ไม่ถึง 80 จึงคิดว่าเลข 79 ก็ไม่แย่ น่าจะเตรียมตัวพร้อมแล้วประมาณนี้” (ID160, หญิง, อายุ 20 ปี, SLE 79) หรือบางคนกำหนดตัวเลขอายุที่จะเสียชีวิตจากเลขที่ตนเองเชื่อว่าเป็นเลขมงคล “คิดว่า 77 ค่ะ เพราะเลขสวย เป็นเลขประจำตัว” (ID172, LGBTQ+ , อายุ 20 ปี, SLE 77) สะท้อนถึงอิทธิพลของความเชื่อทางวัฒนธรรมและศาสนาที่ยังคงมีต่อการรับรู้และทัศนคติของเยาวชนไทยในยุคปัจจุบัน

ตารางที่ 2 ผลการจัดกลุ่มเรื่องและแก่นสาระเหตุผลในการกำหนดอายุคาดเฉลี่ยเชิงอัตวิสัยของกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มเรื่อง	แก่นสาระ	ความถี่
1. การอ้างอิงบรรทัดฐานอายุ	1.1 การอ้างอิงถึงอายุขัยเฉลี่ยโดยทั่วไป	19
	1.2 การอ้างอิงประสบการณ์ครอบครัว/บุคคลใกล้ชิด	4
2. ภาวะสุขภาพและความเสื่อมของร่างกาย	2.1 ความกังวลเกี่ยวกับสภาพร่างกายและโรคภัย	61
	2.2 ความต้องการหลีกเลี่ยงความทุกข์ทรมาน	36
	2.3 ความสามารถในการพึ่งพาตนเอง	21
3. ครอบครัวและความสัมพันธ์ทางสังคม	3.1 ความสัมพันธ์กับครอบครัวและคนที่รัก	46
	3.2 ความกังวลเรื่องการเป็นภาระแก่ผู้อื่น	40
	3.3 ความห่วงใยและผลกระทบต่อผู้อื่น	18
4. เป้าหมายและความสมบูรณ์ของชีวิต	4.1 การบรรลุเป้าหมายและประสบการณ์ในชีวิต	82
	4.2 ความรู้สึกถึงความอึดในตัวในชีวิต	26
	4.3 ความปรารถนาในการมีประสบการณ์ชีวิตเพิ่ม	44
5. ความมุ่งหวังต่อโลกในอนาคต	5.1 ความมุ่งหวังต่อความก้าวหน้าทางการแพทย์	6
	5.2 ความมุ่งหวังเห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคม	9
	5.3 ความมุ่งหวังต่อโลกหลังความตาย	1
6. ไม่สามารถคาดการณ์อายุได้ด้วยตนเอง	6.1 ความไม่แน่นอนของชีวิต	4
	6.2 ความเชื่อเรื่องดวงชะตา	4

หมายเหตุ: บางคำตอบจัดเข้ากลุ่มเหตุผลได้มากกว่าหนึ่งประเภท ทำให้ผลรวมมากกว่าจำนวนกลุ่มตัวอย่าง 346 คน

5. อภิปรายผล

การศึกษาอายุคาดเฉลี่ยเชิงอัตวิสัยของนิสิตนักศึกษาในกรุงเทพมหานครครั้งนี้ แสดงให้เห็นมุมมองที่น่าสนใจของคนรุ่นใหม่ต่อการคาดการณ์ช่วงชีวิตของตนเอง โดยพบว่ากลุ่มตัวอย่างมีค่าเฉลี่ย SLE อยู่ที่ 76.4 ปี และมีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติระหว่างกลุ่มเพศสภาพ โดยเพศชายมีค่าเฉลี่ย SLE สูงสุด (79.4 ปี) รองลงมาคือเพศหญิง (75.8 ปี) และกลุ่ม LGBTQI+ (70.2 ปี) ตามลำดับ ข้อค้นพบนี้แตกต่างจากการศึกษาในต่างประเทศของ Bae et al. (2017) ที่พบว่าเพศหญิงมักมี SLE สูงกว่าเพศชาย สะท้อนให้เห็นอิทธิพลของบริบททางสังคมวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการรับรู้และความคาดหวังต่อความยืนยาวชีวิตของแต่ละกลุ่มเพศสภาพในสังคมไทย

ประเด็นสำคัญที่พบจากการวิเคราะห์เหตุผลในการกำหนดอายุคาดเฉลี่ยเชิงอัตวิสัย คือการที่คนรุ่นใหม่ให้ความสำคัญกับคุณภาพชีวิตมากกว่าความยืนยาวของชีวิต สะท้อนผ่านเหตุผลที่เกี่ยวข้องกับภาวะสุขภาพ ความสามารถในการพึ่งพาตนเอง และความไม่ต้องการเป็นภาระแก่ผู้อื่น สอดคล้องกับงานศึกษาของ Bowen & Skirbekk (2017) ที่พบว่าทัศนคติต่อวัยชราในแง่ลบมีผลต่อการลดทอนความปรารถนาที่จะมีชีวิตยืนยาว ข้อค้นพบนี้สะท้อนข้อท้าทายสำคัญของการจัดการสังคมสูงวัยในประเทศไทย ที่ต้องให้ความสำคัญกับการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุมากกว่าการมุ่งเน้นเพียงการยืดอายุขัยเชิงปริมาณ

ครอบครัวและความสัมพันธ์ทางสังคมปรากฏเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดอายุคาดเฉลี่ยเชิงอัตวิสัย โดยเฉพาะความต้องการมีชีวิตอยู่เพื่อเห็นการเติบโตของลูกหลานและการไม่ต้องการสร้างความเสียใจให้แก่ครอบครัว สอดคล้องกับการศึกษาของ Phosuwat et al. (2024) ที่พบว่าผู้สูงอายุที่มีครอบครัวเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจมักปรารถนามีชีวิตยืนยาว สะท้อนให้เห็นความสำคัญของสถาบันครอบครัวในการสร้างความหมายและคุณค่าให้กับชีวิต

นอกจากนี้ เป้าหมายและความสมบูรณ์ของชีวิตยังเป็นเหตุผลที่พบมากที่สุดในการกำหนดอายุคาดเฉลี่ยเชิงอัตวิสัย สะท้อนให้เห็นว่าคนรุ่นใหม่ให้ความสำคัญกับการบรรลุเป้าหมายและการมีประสบการณ์ชีวิตที่ครบถ้วนมากกว่าระยะเวลาในการมีชีวิตอยู่ สอดคล้องกับการศึกษาของ Chaiyo (2020) ที่พบว่าวัยรุ่นมองความหมายของชีวิตและความตายในมิติของการแสวงหาความสุขในปัจจุบันและการเห็นคุณค่าของชีวิต ขณะที่คนรุ่นใหม่ยังแสดงความสนใจและความคาดหวัง

ต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมในอนาคต ทั้งในด้านความก้าวหน้าทางการแพทย์ การเมือง และเทคโนโลยี สะท้อนการตระหนักถึงบริบททางสังคมที่กว้างขึ้นและความต้องการมีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงสังคม

เมื่อวิเคราะห์ผ่านกรอบคิดทฤษฎีเส้นทางชีวิต (Life Course Theory) พบว่าคนรุ่นใหม่มีการวางแผนและคาดการณ์การเปลี่ยนผ่านในช่วงชีวิต (Life transitions) อย่างชัดเจน มีการเชื่อมโยงระหว่างช่วงวัยต่างๆ กับเป้าหมายและบทบาททางสังคม ตั้งแต่การได้เห็นลูกหลานเติบโต การประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน ไปจนถึงการรักษาศักดิ์ศรีและการไม่เป็นภาระในวัยสูงอายุ สอดคล้องกับข้อเสนอของ Jampaklay & Gray (2023) ที่ระบุว่า การทำความเข้าใจมุมมองต่อเส้นทางชีวิตของคนรุ่นใหม่มีความสำคัญต่อการวางแผนนโยบายต่าง ๆ ของสังคม

ในด้านทฤษฎีความปรารถนาในความยืนยาวชีวิต (Longevity Desire Theories) ผลการวิจัยครั้งนี้ได้แสดงให้เห็นความซับซ้อนของความปรารถนาในการมีชีวิตยืนยาวตามที่ Siegel (2012) ได้เสนอไว้ โดยเฉพาะการให้ความสำคัญกับคุณภาพชีวิตมากกว่าความยืนยาว สะท้อนผ่านการที่กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ระบุอายุคาดเฉลี่ยเชิงอัตวิสัยไม่เกิน 80 ปี และสูงสุดที่ 120 ปี แม้ว่าในทางการแพทย์มนุษย์อาจมีชีวิตยืนยาวได้เกิน 120 ปี (Blagosklonny, 2021) อย่างไรก็ตาม การศึกษานี้ไม่พบความแตกต่างที่ชัดเจนระหว่างอายุคาดเฉลี่ยที่ปรารถนา (PLE) กับอายุคาดเฉลี่ยเชิงอัตวิสัยที่คาดว่าจะเป็นไปได้ (SLE) ตามที่ Bowen et al. (2020) ศึกษาไว้ สะท้อนการผสมผสานระหว่างความปรารถนาส่วนตัวกับการประเมินความเป็นไปได้ในการมีชีวิตยืนยาวของคนรุ่นใหม่ไทย ดังจะเห็นได้จากการให้เหตุผลในกลุ่มเป้าหมายและความสมบูรณ์ของชีวิต และความพยายามคาดการณ์ความยืนยาวชีวิตผ่านการอ้างอิงอายุที่จะเสียชีวิตกับบรรทัดฐานทางอายุที่ตนยึดถือ

อาจกล่าวได้ว่า ข้อค้นพบจากการศึกษานี้มีนัยสำคัญต่อการวางแผนนโยบายรองรับสังคมสูงวัยในหลายมิติ ทั้งในด้านการให้ความสำคัญกับการส่งเสริมคุณภาพชีวิตและการพึ่งพาตนเองของผู้สูงอายุ การเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบการสนับสนุนทางสังคมโดยเฉพาะสถาบันครอบครัว การส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีกิจกรรมและบทบาททางสังคมที่มีความหมาย และการเปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและออกแบบบริการสำหรับผู้สูงอายุ นอกจากนี้ ความแตกต่างของอายุคาดเฉลี่ยเชิงอัตวิสัยระหว่างกลุ่มเพศสภาพยังชี้ให้เห็นความจำเป็นในการพัฒนานโยบายที่ตอบสนองต่อความต้องการเฉพาะของแต่ละกลุ่ม โดยคำนึงถึงความเปราะบางและความเสี่ยงที่แตกต่างกัน

การวิจัยครั้งนี้มีข้อจำกัดที่สำคัญคือการเลือกกลุ่มตัวอย่างเป็นนิสิตนักศึกษาในกรุงเทพมหานครเท่านั้น และเป็นการเก็บข้อมูลที่ใช้การสุ่มตัวอย่างแบบไม่อาศัยความน่าจะเป็น จึงไม่สามารถเป็นตัวแทนของประชากรทั้งหมดได้ นอกจากนี้ การเก็บรวบรวมข้อมูลผ่านกิจกรรมการเรียนการสอน อาจทำให้คำตอบของผู้เข้าร่วมวิจัยได้รับอิทธิพลจากบริบทการเรียน ส่วนการศึกษาทัศนคติของคนรุ่นใหม่เพื่อนำไปใช้วางแผนนโยบายระยะยาว อาจมีข้อจำกัดด้านความไม่แน่นอนของการเปลี่ยนแปลงทัศนคติตามประสบการณ์ชีวิตและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในอนาคต ประกอบกับการศึกษานี้เป็นการวิจัยภาคตัดขวาง จึงไม่สามารถติดตามการเปลี่ยนแปลงของอายุคาดเฉลี่ยเชิงอัตวิสัยและทัศนคติ ที่อาจเปลี่ยนแปลงไปตามช่วงชีวิตของกลุ่มตัวอย่างได้

6. สรุปผลและข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยที่พบว่าคนรุ่นใหม่ให้ความสำคัญกับคุณภาพชีวิตมากกว่าความยืนยาว และมีความแตกต่างของอายุคาดเฉลี่ยเชิงอัตวิสัยตามเพศสภาพ ประกอบกับเหตุผลหลักในการกำหนดอายุขัยที่เกี่ยวข้องกับเป้าหมายชีวิต ความสามารถพึ่งพาตนเอง และความสัมพันธ์ทางสังคม นอกจากนี้ มีข้อค้นพบที่แสดงให้เห็นว่าคนรุ่นใหม่สามารถจินตนาการและให้เหตุผลเกี่ยวกับความตายได้อย่างลึกซึ้งและหลากหลายมิติ

6.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการประยุกต์ใช้

1) ควรพัฒนานโยบายรองรับสังคมสูงวัยที่มุ่งเน้นการส่งเสริมคุณภาพชีวิตและศักดิ์ศรีของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะระบบการดูแลระยะยาวที่รักษาความเป็นอิสระ การสนับสนุนสถาบันครอบครัวในการดูแลผู้สูงอายุ และการพัฒนาบริการเฉพาะสำหรับกลุ่ม LGBTQI+ ผู้สูงอายุที่มีอายุคาดเฉลี่ยเชิงอัตวิสัยต่ำกว่ากลุ่มอื่น

2) ควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่ในการออกแบบนโยบายและบริการสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อให้สอดคล้องกับมุมมองและความคาดหวังที่แท้จริงของกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่จะสูงวัยในอนาคต

3) ควรมีการพัฒนาเนื้อหาการเตรียมความพร้อมผู้สูงอายุในหลักสูตรการเรียนการสอน โดยเน้นการวางแผนชีวิตที่สอดคล้องกับเป้าหมายส่วนบุคคลและการสร้างเครือข่ายทางสังคม

4) ภาครัฐกิจและการเงินควรพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่รองรับความหลากหลายของอายุคาดเฉลี่ยเชิงอัตวิสัยและความต้องการเฉพาะของแต่ละกลุ่มเพศสภาพ

5) สื่อมวลชนและภาคประชาสังคมควรผลิตเนื้อหาที่ส่งเสริมทัศนคติเชิงบวกต่อการสูงวัย โดยให้ความสำคัญกับคุณภาพชีวิตและความมีส่วนร่วมทางสังคมของผู้สูงอายุ รวมถึงสร้างเวทีสาธารณะสำหรับการสนทนาเรื่องความตายและการวางแผนชีวิตอย่างเปิดเผยและสร้างสรรค์

6.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในระยะต่อไป

1) ควรขยายขอบเขตการศึกษาให้ครอบคลุมคนรุ่นใหม่ในพื้นที่ต่าง ๆ รวมถึงกลุ่มที่อยู่นอกระบบการศึกษา เพื่อให้เข้าใจความหลากหลายของมุมมองต่ออายุคาดเฉลี่ยและการวางแผนเป็นผู้สูงอายุในบริบทที่แตกต่างกัน

2) ควรพัฒนาการศึกษาระยะยาวเพื่อติดตามการเปลี่ยนแปลงของอายุคาดเฉลี่ยเชิงอัตวิสัยและปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดช่วงชีวิต

3) ควรศึกษาเชิงลึกในประเด็นเฉพาะ เช่น ความแตกต่างระหว่างเพศสภาพ การรับรู้และเตรียมการเรื่องการสูงวัยและการตาย เพื่อนำไปสู่การพัฒนานโยบายที่ตอบสนองความต้องการของประชากรแต่ละกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บรรณานุกรม

Bae, J., Kim, Y. Y., & Lee, J. S. (2017). Factors associated with subjective life expectancy: Comparison with actuarial life expectancy. *Journal of Preventive Medicine and Public Health*, 50(4), 240-250. <https://doi.org/10.3961/jpmph.17.036>

Benenson, J. F., & Markovits, H. (2024). Young adults' desired life tradeoffs: Love first, sex last. *Scientific Reports*, 14(1), 19680. <https://doi.org/10.1038/s41598-024-70742-7>

Blagosklonny, M. V. (2021). No limit to maximal lifespan in humans: How to beat a 122-year-old record. *Oncoscience*, 8, 110-119. <https://doi.org/10.18632/oncoscience.547>

Boonnop, N., Suwankanti, P., Phoomchan, P., Tanomwong, U.-a., Sakolkijrungraj, S., & Boonthip, M. (2023). Relationship between social support, death attitude, and death preparation behavior among Kasetsart University students [ความสัมพันธ์ของการสนับสนุนทางสังคม เจตคติต่อความตายและพฤติกรรมการเตรียมตัวตายของนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์]. *Journal of Humanities and Social Science Valaya Alongkorn*, 18(2), 99-114. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/vrurdihsjournal/article/view/265250/180973> (in Thai)

Bowen, C. E., Christiansen, S. G., Emelyanova, A., Golubeva, E., Stonawski, M., & Skirbekk, V. (2020). Living too long or dying too soon? Exploring how long young adult university students in four countries want to live. *Journal of Adult Development*, 27(3), 157-169. <https://doi.org/10.1007/s10804-019-09335-y>

Bowen, C. E., & Skirbekk, V. (2017). Old age expectations are related to how long people want to live. *Ageing and Society*, 37(9), 1898-1923. <https://doi.org/10.1017/S0144686X16000726>

Chaiyo, W. (2020). *The attitude towards the meaning of life and death of adolescents* [ทัศนคติที่มีต่อความหมายของชีวิตกับความตายของวัยรุ่น]. The 12th NPRU National Academic Conference, Nakhon Pathom, Thailand. (in Thai)

Chantaravech, T., & Sriratanaban, P. (2024). Modern insecurity and the quest for life's meaning through dying [ความไม่มั่นคงในสภาวะสมัยใหม่สู่การเรียนรู้ความหมายในชีวิตผ่านการตาย]. *Journal of Social Work and Social Administration*, 32(2), 176-216. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/swjournal/article/view/268789> (in Thai)

- Cohen, J. E. (2011). Life expectancy: Lower and upper bounds from surviving fractions and remaining life expectancy. *Demographic Research*, 24, 251–256. <http://www.jstor.org/stable/26349633>
- Coombs, S. (2017a). It would be better to talk about death. In *Young people's perspectives on end-of-life: Death, culture and the everyday* (pp. 1-16). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-53631-6_1
- Coombs, S. (2017b). 'We're OK with death'. In *Young people's perspectives on end-of-life: Death, culture and the everyday* (pp. 187-199). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-53631-6_6
- De Lannoy, A. (2008). *Exploring concepts of death and subjective life expectancy: Understanding young adults' perceptions of (in)-vulnerability*. <http://hdl.handle.net/11427/19325>
- Finamor, L. (2025). *Youth subjective life expectancy and early labor market choices*. https://lucasfinamor.github.io/files/finamor_youthSLE.pdf
- Griffin, B., Hesketh, B., & Loh, V. (2012). The influence of subjective life expectancy on retirement transition and planning: A longitudinal study. *Journal of Vocational Behavior*, 81(2), 129-137. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2012.05.005>
- Institute for Population and Social Research, Mahidol University. (2024). *Glossary of Terms in Population and Social Research* [ศัพท์พจนานุกรมการวิจัยทางประชากรและสังคม]. <http://popterms.mahidol.ac.th/> (in Thai)
- Jampaklay, A., & Gray, R. (2023). Lives in motion: The life-course approach in the context of population and social research. In K. Tangchonlatip, J. Rittirong, M. Kanchanachitra, & S. Chuanwan (Eds.), *Dimensions of one's life course* [ประชากรและสังคม 2566: หลากมิติในหนึ่งชั่วชีวิต] (pp. 2-17). Institute for Population and Social Research, Mahidol University. <https://ipsr.mahidol.ac.th/wp-content/uploads/2023/04/598-IPSR-Conference2023-update.pdf> (in Thai)
- Karki, T. B., & D'Mello, L. (2024). Fear of death among the youth: Gender perspective in Nepalese context. *International Journal of Atharva*, 2(2), 1-9. <https://doi.org/10.3126/ija.v2i2.69822>
- Mirowsky, J. (1997). Age, subjective life expectancy, and the sense of control: The horizon hypothesis. *The Journals of Gerontology: Series B*, 52B(3), S125-S134. <https://doi.org/10.1093/geronb/52B.3.S125>
- Pensaengon, K. (2023). The development and challenges of the old age allowance program in Thailand after the policy reformation in 2009. In *The Asian Conference on the Social Sciences 2023: Official Conference Proceedings* (pp. 139-147).
- Pewnilt, T. (2021). Preparation for Personal Digital Data Management after Death in Online Social Networks among Thai Digital Natives [การวางแผนจัดการข้อมูลดิจิทัลส่วนบุคคลในเครือข่ายสังคมออนไลน์หลังจากเสียชีวิตของชาวดิจิทัลไทย]. *the National Population Studies Conference 2021* Nakhon Pathom. <https://www.thaipopulation.org/Download/2021-Documents/TPA2021-Proceeding-FINAL.pdf> (in Thai)
- Phosuwan, A., Voraroon, S., Jaiyungyuen, U., Phothong, C., Jaemtim, N., Satyarom, C., Poltana, P., & Meebunmak, Y. (2024). A qualitative study on the perspectives of the elderly living beyond 100 years: Insights into longevity and self-care [มุมมองความสำเร็จในการมีชีวิตอยู่ต่อและสามารถดูแลสุขภาพตนเองของผู้มีอายุยืนยาวมากกว่าร้อยปี: การวิจัยเชิงคุณภาพ]. *Journal of Research for Health Improvement and Quality of Life*, 4(2), 97-108. <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/RHJQ/article/view/269156> (in Thai)
- Prasansri, A. (2023). Principle of measuring longevity using the calculative method of life expectancy and health-adjusted life expectancy [หลักการวัดความยืนยาวของชีวิตด้วยวิธีการคำนวณอายุคาดเฉลี่ยและอายุคาดเฉลี่ยที่มีสุขภาพะ]. *Journal of Medicine and Public Health, Ubon Ratchathani University*, 6(1), 60–69. <https://he01.tci-thaijo.org/index.php/jmpubu/article/view/257632> (in Thai)

- Ritthirong, J., Chamchan, C., Nitnara, P., & Loifha, N. (2022). *Research Report on the Expectations, Planning, and Preparation of Working-Age Populations of Different Age Groups and Living Arrangements for Old Age* [รายงานวิจัย ฉบับสมบูรณ์ โครงการความคาดหวัง การวางแผน และการเตรียมตัวของประชากรวัยทำงาน ต่างรุ่นอายุและรูปแบบการอยู่อาศัยต่อชีวิตในวัยสูงอายุ]. Institute for Population and Social Research at Mahidol University. <https://ipsr.mahidol.ac.th> (in Thai)
- Royal Institute. (2014). *Dictionary of demographic terms, Royal Institute edition* [พจนานุกรมศัพท์ ประชากรศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน]. Royal Institute. (in Thai)
- Siegel, A., Schug, J. F., & Rieger, M. A. (2022). Social Determinants of Remaining Life Expectancy at Age 60: A District-Level Analysis in Germany. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(3), 1530. <https://doi.org/10.3390/ijerph19031530>
- Siegel, J. S. (2012). Concepts and theories of longevity. In J. S. Siegel (Ed.), *The demography and epidemiology of human health and aging* (pp. 685-729). Springer Netherlands. https://doi.org/10.1007/978-94-007-1315-4_13
- Sukittiko, P. K., Abhichando, P., & Kaewsri, K. (2023). A study of attitudes towards death among adolescents in the new life changing era case study of high school students Suratpittaya School Surat Thani Province [การศึกษาทัศนคติต่อความตายของวัยรุ่นในยุคปรับเปลี่ยนชีวิตวิถีใหม่ กรณีศึกษานักเรียนชั้นมัธยมศึกษา ตอนปลาย โรงเรียนสุราษฎร์พิทยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี]. *Journal of MCU Social Development*, 8(3), 238–246. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/JMSD/article/view/262328> (in Thai)
- Teungfung, R., & Samakakarn, S. (2016). Health expectations and satisfaction in life among the Thai aging population [สุขภาพ ความหวังและความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุไทย]. *Journal of Social Development and Management Strategy*, 18(1), 35–60. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jsd/article/view/63553> (in Thai)
- Van Solinge, H., & Henkens, K. (2009). Living longer, working longer? The impact of subjective life expectancy on retirement intentions and behaviour. *European Journal of Public Health*, 20(1), 47–51. <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckp118>
- Van Solinge, H., & Henkens, K. (2018). Subjective life expectancy and actual mortality: Results of a 10-year panel study among older workers. *European Journal of Ageing*, 15(2), 155–164. <https://doi.org/10.1007/s10433-017-0442-3>
- Witvorapong, N. (2021). *Longevity Expectations, Death Anxiety and Consumer Behaviors: A Case Study of Bangkok* [ความคาดหวังต่อความยืนยาวของชีวิต ความกังวลต่อความตาย และพฤติกรรมของผู้บริโภค: กรณีศึกษา พื้นที่กรุงเทพมหานคร]. https://www.khonthai4-0.net/system/resource/file/kpfgo_content_attach_file_312_1.pdf?date=2022-02-22%2016:22:54.1 (in Thai)
- Wongwanna, A., Siraprapapong, K., Piyachon, P., Sothipanchai, N., Arjaraphong, O., Mahagita, C., & Chokemaitree, N. (2024). Advance care planning among medical students: Perceptions, practices, and associated factors [การวางแผนการดูแลรักษาล่วงหน้าในระยะท้ายของชีวิตในนักศึกษาแพทย์: ทัศนคติ พฤติกรรม และปัจจัยที่เกี่ยวข้อง]. *Royal Thai Army Medical Journal*, 77(3), 243. <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/rtamedj/article/view/269182> (in Thai)
- World Health Organization. (2023). *Thailand's leadership and innovations towards healthy ageing*. <https://www.who.int/southeastasia/news/feature-stories/detail/thailands-leadership-and-innovation-towards-healthy-ageing>

วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์
ปีที่ 48 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2568): 282324

Journal of Social Research and Review
Volume 48 No.2 (July - December 2025): 282324
ISSN 3056-9508 (Online)

ความท้าทายของสถานศึกษาต่อความหลากหลายทางเพศของผู้เรียน

คมจิรวรวิทย์ เรืองฤทธิ์* และ สุนทรี วรรณไพเราะ

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา 90000

*ผู้ประพันธ์บรรณกิจ, อีเมล: yutthapoppruangrith@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจและวิเคราะห์ความท้าทายของสถานศึกษาไทย ในการสร้างพื้นที่เรียนรู้ที่ปลอดภัยและเสมอภาค สำหรับผู้เรียนที่มีความหลากหลายทางเพศในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ท่ามกลางพลวัตทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป แม้ประเทศไทยจะมีความก้าวหน้าทางกฎหมาย แต่ในทางปฏิบัติสถาบันการศึกษายังเผชิญปัญหาเชิงโครงสร้างอย่างมีนัยสำคัญ จากการสังเคราะห์กรอบแนวคิดเรื่องพลวัตความหลากหลายทางเพศ และทฤษฎีการจัดการความหลากหลาย ประกอบกับการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง พบว่า ความท้าทายหลักแบ่งออกเป็น 3 มิติ ได้แก่ (1) มิติเชิงนโยบาย กฎหมาย และโครงสร้างสถาบัน กฎระเบียบของสถานศึกษายังคงยึดติดกับกรอบเพศวิถีลักษณะ และขาดกลไกคุ้มครองเชิงรุก (2) มิติหลักสูตรและสื่อการสอน เนื้อหาแบบเรียนยังคงมีการตีตรา สร้างภาพลักษณ์เชิงลบ และขาดการสอนเพศวิถีศึกษาที่ครอบคลุม และ (3) มิติปฏิสัมพันธ์และสุขภาวะ ปัญหาการกลั่นแกล้งรังแก ยังคงเกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย ส่งผลกระทบสุขภาวะทางจิตใจและร่างกายของผู้เรียน บทความจึงเสนอแนวทางและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย เพื่อผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นรูปธรรม อาทิ การปฏิรูปกฎระเบียบและหลักสูตรให้สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชน การพัฒนาบุคลากรทางการศึกษาให้มีความเข้าใจที่ถูกต้อง การสร้างระบบการให้คำปรึกษาเชิงรุก และส่งเสริมสภาพแวดล้อมที่เคารพในความแตกต่าง เพื่อให้สถานศึกษาเป็นพื้นที่ที่โอบรับความหลากหลายและเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของทุกคน

คำสำคัญ: ความท้าทาย; สถานศึกษาไทย; พลวัตทางเพศ; ความหลากหลายทางเพศของผู้เรียน

วันรับบทความ: 5 กันยายน 2568, **วันแก้ไขบทความ:** 29 กันยายน 2568, **วันตอบรับบทความ:** 21 ตุลาคม 2568

Challenges of Educational Institutions Concerning Student Gender Diversity

Komjirawarit Ruangrith* and Suntaree Wannapairo

Faculty of Education, Thaksin University, Mueang District, Songkhla Province 90000, Thailand

*Corresponding author, E-mail: yutthapopruangrith@gmail.com

Abstract

This academic article aims to explore and analyze the challenges faced by Thai educational institutions in creating safe and equitable learning spaces for gender-diverse students at the basic education level amidst changing social dynamics. Despite legal progress in Thailand, educational institutions in practice still encounter significant structural problems. Synthesizing the conceptual framework of gender diversity dynamics and diversity management theory, combined with a review of relevant literature, this article identifies three primary dimensions of challenges (1) Policy, Legal, and Institutional Structures: School regulations remain attached to a binary gender framework and lack proactive protection mechanisms. (2) Curriculum and Instructional Media: Textbook content continues to stigmatize, create negative stereotypes, and lacks comprehensive sexuality education, and (3) Interaction and Well-being: Bullying and harassment remain widespread, adversely affecting the mental and physical well-being of students. Therefore, this article proposes guidelines and policy recommendations to drive concrete change. These include reforming regulations and curricula to align with human rights principles, developing educational personnel to have a correct understanding, establishing a proactive counseling system, and fostering an environment that respects differences. The goal is to transform educational institutions into spaces that embrace diversity and respect the human dignity of all individuals.

Keywords: Challenges; Thai educational institutions; Gender dynamics; Student gender diversity

Received: September 5, 2025, **Revised:** September 29, 2025, **Accepted:** October 21, 2025

1. บทนำ

“Lesbian, Gay, Bisexual and transgender people are entitled to the same rights as everyone else. They, too, are born free and equal.” (UN News, 2012) คำพูดของ บัน คี-มูน (Ban Ki-moon) อดีตเลขาธิการองค์การสหประชาชาติ (UN) หนึ่งในผู้ที่ผลักดันสิทธิ LGBTQ+ สังคมโลกในศตวรรษที่ 21 กำลังเคลื่อนตัวสู่การยอมรับและเคารพในความหลากหลายของผู้คนอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติของเพศ ซึ่งไม่ได้ถูกจำกัดอยู่เพียงกรอบคิดแบบทวิลักษณ์ (Binary) ที่มีเพียงเพศชายและหญิงอีกต่อไป แนวคิดเรื่องความหลากหลายทางเพศ (Gender diversity) ซึ่งครอบคลุมถึงอัตลักษณ์ทางเพศ (Gender identity) การแสดงออกทางเพศ (Gender expression) และเพศวิถี (Sexual orientation) ที่แตกต่างหลากหลาย ได้รับการยอมรับในระดับสากลมากขึ้น สะท้อนผ่านหลักการสิทธิมนุษยชนสากล เช่น หลักการยอกยาการ์ตา (Yogyakarta Principles) ที่ยืนยันว่าสิทธิมนุษยชนเป็นของทุกคน โดยไม่คำนึงถึงเพศวิถีหรืออัตลักษณ์ทางเพศ (OHCHR, 2017)

สำหรับบริบทของสังคมไทย ได้มีการบังคับใช้กฎหมายสมรสเท่าเทียมเมื่อวันที่ 23 มกราคม พ.ศ. 2568 (BBC News, 2025) สาระสำคัญของกฎหมายฉบับนี้ เพื่อให้บุคคล 2 คน ไม่ว่าจะเพศใดสามารถทำการหมั้นและสมรสได้ นับได้ว่าประเทศไทยเป็นประเทศที่ 37 ของโลก เป็นประเทศแรกในอาเซียน และเป็นประเทศที่ 3 ในเอเชีย ที่มีกฎหมายสมรสเท่าเทียม แม้ภาพลักษณ์ภายนอกถูกมองว่ามีความผ่อนปรนและเปิดกว้างต่อกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศ (LGBTQ+) แต่ในทางปฏิบัติ โดยเฉพาะในเชิงโครงสร้างและสถาบัน ยังคงพบความท้าทายอยู่มาก สถานศึกษาในฐานะสถาบันทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอมทัศนคติ ค่านิยม และเตรียมความพร้อมให้ผู้เรียนเติบโตเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ อย่างไรก็ตาม สถานศึกษาส่วนใหญ่ในประเทศไทยยังคงดำเนินภายใต้กรอบระเบียบและวัฒนธรรมที่ยึดโยงกับกรอบเพศทวิลักษณ์ สิ่งนี้ได้สร้างความท้าทายหลายประการ ตั้งแต่ระดับนโยบายที่ไม่เอื้ออำนวย หลักสูตรการเรียนการสอนที่ขาดเนื้อหาเกี่ยวกับความหลากหลายทางเพศ ไปจนถึงสภาพแวดล้อมที่ไม่ปลอดภัย อันเนื่องมาจากการกลั่นแกล้ง (Bullying) และการไม่ยอมรับจากสังคมภายนอก บุคลากรทางการศึกษา และเพื่อนผู้เรียน

ผลการสำรวจสถานการณ์นักเรียนข้ามเพศในประเทศไทยโดยองค์การยูเนสโก (UNESCO) พบว่านักเรียนข้ามเพศจำนวนมากต้องเผชิญกับการถูกเลือกปฏิบัติ การถูกบังคับให้ปฏิบัติตามบรรทัดฐานทางเพศที่ไม่ตรงกับอัตลักษณ์ของตนเอง เช่น การแต่งกาย การไว้ทรงผม และการใช้ห้องน้ำ ซึ่งส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อสุขภาวะทางจิตใจ ประสบการณ์การเรียนรู้ และอาจนำไปสู่การออกจากระบบการศึกษากลางคัน (UNESCO, 2023) สถานการณ์เหล่านี้ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นเร่งด่วนที่สถานศึกษาจะต้องปรับตัวและทบทวนบทบาทของตนเอง เพื่อสร้างพื้นที่การเรียนรู้ที่ปลอดภัยและโอบรับความแตกต่างหลากหลายของผู้เรียนทุกคนได้อย่างแท้จริง

บทความวิชาการฉบับนี้จึงมุ่งสำรวจและวิเคราะห์ความท้าทายที่สถานศึกษาไทยกำลังเผชิญหน้ากับพลวัตทางเพศที่หลากหลายของผู้เรียนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยใช้กระบวนการทบทวนเอกสาร (Literature review) จาก Thai Journal Online (ThaiJO) และเอกสารบทความวิชาการที่น่าเชื่อถือ ในช่วงครึ่งทศวรรษหลังนี้ (2564-2568) โดยศึกษาผ่านกรอบแนวคิดเรื่องพลวัตความหลากหลายทางเพศ (Gender diversity) ทฤษฎีการจัดการความหลากหลายในองค์กร และวิเคราะห์ความท้าทายใน 3 มิติ ได้แก่ (1) มิติเชิงนโยบาย กฎหมาย และโครงสร้างสถาบัน (2) มิติหลักสูตร สื่อการสอน และกระบวนการเรียนรู้ และ (3) มิติปฏิสัมพันธ์และสุขภาวะของผู้เรียน เพื่อนำไปสู่การเสนอแนวทางในการพัฒนานโยบายและแนวปฏิบัติที่เหมาะสม อันจะส่งเสริมให้สถานศึกษาเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่เสมอภาคและเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของทุกคนอย่างเท่าเทียม

2. กรอบแนวคิดพลวัตความหลากหลายทางเพศ

ในสังคมปัจจุบันความเข้าใจเรื่องเพศได้พัฒนาไปไกลกว่ามิติทางชีววิทยาที่กำหนดโดยลักษณะทางกายภาพเมื่อแรกเกิด (Sex) แต่ครอบคลุมถึงมิติทางสังคมและจิตวิทยาที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น พลวัตทางเพศที่หลากหลายสามารถทำความเข้าใจผ่านองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ อัตลักษณ์ทางเพศ (Gender identity) ซึ่งหมายถึงความรู้สึกและการรับรู้ภายในของบุคคลว่าตนเองเป็นเพศใด อาจตรงหรือไม่ตรงกับเพศโดยกำเนิดก็ได้ และรสนิยมทางเพศ (Sexual orientation) คือ ความรู้สึกดึงดูดทางอารมณ์หรือทางเพศต่อผู้อื่น การแสดงออกทางเพศในปัจจุบันจึงมีความหลากหลายมีบริบทของสังคมและความปัจเจกของตัวบุคคลเป็นกรอบการแสดงออกสู่ภายนอกผ่านเสื้อผ้า หน้าผม ท่าทาง หรือการใช้สรรพนาม

เพื่อสื่อสารอัตลักษณ์ของตน ด้วยความหลากหลายดังกล่าวข้างต้นจึงควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายที่เกี่ยวข้องกับคำว่า เพศในแง่มุมต่าง ๆ ดังนี้

เพศกำเนิด (Sex or biological Sex) คือ เรื่องของชีวภาพ อวัยวะเพศ สรีระร่างกาย ที่ระบุตั้งแต่เกิดจากลักษณะ อวัยวะเพศภายนอก กำหนดเป็นเพศชายหรือเพศหญิง (Male, Female) และอวัยวะเพศกำกวม (Intersex) (Kamudhamas, 2022) สังคมมนุษย์ส่วนใหญ่จึงถือว่าเพศเป็นทวิภาค (Binary) มีเพศชายกับเพศหญิง ตามลักษณะของอวัยวะสืบพันธุ์เมื่อแรกเกิด แต่บางคนอาจเกิดมาโดยมีอวัยวะสืบพันธุ์ทั้งสองเพศที่เรียกว่าเพศกำกวม คนเหล่านี้จะถูกพ่อแม่กำหนดให้เป็นเพศใดเพศหนึ่ง ด้วยการเลี้ยงดู ซึ่งทารกอาจถูกผ่าตัดเอาอวัยวะเพศที่ไม่ต้องการออกตอนคลอด (Thongthai, 2020) สรุปได้ว่า เพศ หมายถึง เพศที่ถูกระบุเมื่อแรกเกิด โดยอาศัยลักษณะทางชีววิทยาและกายภาพ ซึ่งแพทย์หรือผู้เชี่ยวชาญจะพิจารณาองค์ประกอบหลัก ได้แก่ อวัยวะสืบพันธุ์ โครโมโซม และฮอร์โมน

อัตลักษณ์ทางเพศ (Gender identity) คือ ความรู้สึกและการรับรู้จากภายในส่วนลึกของบุคคล ว่าตนเองเป็นเพศอะไร ซึ่งอาจจะตรงหรือไม่ตรงกับเพศสรีระที่ถูกระบุเมื่อแรกเกิดก็ได้ เป็นเรื่องของสมองและความรู้สึก (Brain/Mind) ไม่ใช่ เรื่องของอวัยวะเพศ เช่น ทรานส์เจนเดอร์ (Transgender) บุคคลที่มีอัตลักษณ์ทางเพศไม่ตรงกับเพศสรีระที่ถูกระบุเมื่อแรกเกิด เช่น เกิดมาเป็นเพศชาย แต่รู้สึกว่าตัวเองเป็นผู้หญิง และนอนไบนารี (Non-binary) บุคคลที่มีอัตลักษณ์ทางเพศที่ไม่ได้จำกัด อยู่แค่รอบของชายหรือหญิง แต่อาจจะรู้สึกว่าตนเองเป็นทั้งสองเพศ ไม่มีเพศ หรือเป็นเพศอื่น ๆ ที่อยู่นอกเหนือกรอบดังกล่าว ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Thongthai (2020) ที่กล่าวว่าอัตลักษณ์ทางเพศ หมายถึง ความรู้สึกภายในว่าตนเองเป็นเพศไหน โดยจะแสดงออกทางการแต่งตัว ลักษณะท่าทาง และความประพฤติ ความรู้สึกภายในนี้จะเกิดขึ้นตั้งแต่อายุยังน้อย Sukasem (2024) ได้สะท้อนเพิ่มเติมว่าอัตลักษณ์ทางเพศรวมทั้งความรู้สึกของบุคคลในร่างกาย อาจเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลง รูปลักษณ์ หรือระบบการทำงานของร่างกายด้วยวิธีการทางการแพทย์ การศัลยกรรม สรุปได้ว่าอัตลักษณ์ทางเพศ คือ ความเป็น แก่นแท้ของตัวตนที่อาจแตกต่างจากลักษณะทางกายภาพที่มีมาแต่กำเนิดโดยสิ้นเชิง เป็นเรื่องของสมองและความรู้สึก ที่จะแสดงออกผ่านพฤติกรรมภายนอก

รสนิยมทางเพศ (Sexual orientation) คือ รูปแบบของความดึงดูดทางอารมณ์ ความรัก หรือทางเพศ ที่บุคคลหนึ่ง มีต่อบุคคลอื่นเป็นเรื่องของหัวใจและความสัมพันธ์ (Heart/Attraction) ว่าบุคคลนั้นรู้สึกดึงดูดต่อคนเพศใด รสนิยมทางเพศ เป็นสิ่งที่เบี่ยงเบนจากเพศสรีระและอัตลักษณ์ทางเพศโดยสิ้นเชิง สอดคล้องกับ Yodlorchai (2019) ที่ให้คำนิยามคำว่ารสนิยมทางเพศไว้ว่า ความสนใจหรือความชอบทางเพศที่บุคคลมีต่อบุคคลอื่น ประกอบไปด้วย ความสนใจหรือความชอบทางอารมณ์ ความสนใจหรือความชอบทางเพศ และพฤติกรรมทางเพศที่บุคคลแสดงออก Becker et al. (2022) กล่าวว่า รสนิยมทางเพศ (Sexual orientation) เป็นโครงสร้างที่ซับซ้อนและมีหลายมิติ ซึ่งครอบคลุมถึงความดึงดูดทางอารมณ์ ความรัก และทางเพศ รวมถึงอัตลักษณ์และพฤติกรรม สรุปได้ว่า รสนิยมทางเพศ (Sexual orientation) คือ รูปแบบของความดึงดูดทางอารมณ์ ความรัก และทางเพศที่บุคคลหนึ่งมีต่อบุคคลอื่น เป็นสิ่งที่แยกขาดและเป็นอิสระจากเพศสรีระ (Sex) และอัตลักษณ์ทางเพศ (Gender identity) ของบุคคลนั้นโดยสิ้นเชิง

นิยามของความหมายทางเพศที่หลากหลายนี้ เกิดจากพลวัตการยอมรับทางเพศที่มีความหลากหลายตามลำดับ คำว่า LGBTQ+ ในสังคมโลก เป็นตัวย่อที่สร้างขึ้นมาเพื่อเป็นคำที่ครอบคลุมกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ โดยรวมเอา ทั้งอัตลักษณ์ทางเพศ (Gender identity) และรสนิยมทางเพศ (Sexual orientation) เข้าไว้ด้วยกันอย่างชัดเจน คำว่า LGBTQ+ ที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน ไม่ได้เป็นเพียงกลุ่มตัวอักษรที่ปราศจากความหมาย หากแต่เป็นดั่งอนุสรณ์ที่มีชีวิต ซึ่งบันทึกประวัติศาสตร์การต่อสู้ การสร้างพันธมิตร และวิวัฒนาการทางความคิดของชุมชนผู้มีความหลากหลายทางเพศมานาน กว่าครึ่งศตวรรษ การเปลี่ยนแปลงของตัวย่อในแต่ละยุคสมัยสะท้อนให้เห็นถึงความเข้าใจเกี่ยวกับอัตลักษณ์และเพศวิถีที่ลึกซึ้ง และครอบคลุมมากยิ่งขึ้น โดยแต่ละตัวอักษรที่เพิ่มเข้ามามีความหมายแห่งชัยชนะในการมีตัวตนและการได้รับการยอมรับในสังคมตามลำดับ (Tinnanam et al., 2021; Nitiwana & Leerasiri, 2018; Sukasem, 2024) ดังนี้

2.1 ทศวรรษ 1960 จุดเปลี่ยนแห่งการลุกฮือ

ก่อนทศวรรษ 1960 สังคมตะวันตกมักนิยามการรักร่วมเพศผ่านมุมมองทางการแพทย์และศาสนาที่มองว่าเป็น ความเปี่ยงเบนหรืออาการป่วยทางจิต การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิยังคงจำกัดในวงแคบและดำเนินไปอย่างเงียบ ๆ ทว่าจุดเปลี่ยน ครั้งประวัติศาสตร์ได้ปะทุขึ้นในคืนวันที่ 28 มิถุนายน ค.ศ. 1969 เกิดการจลาจลสโตนวอลล์ (Stonewall riots) ที่เป็นการปะทะ

ระหว่างกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศกับเจ้าหน้าที่ตำรวจที่บุกเข้าจับกุมบาร์เกย์สโตนวอลล์ อินน์ ในนครนิวยอร์ก เหตุการณ์นี้ไม่ได้เป็นเพียงการต่อสู้ขัดขืน แต่เป็นประกายไฟที่จุดให้เกิดขบวนการปลดปล่อยเกย์ (Gay liberation movement) อย่างเป็นทางการ การลุกฮือครั้งนี้ส่งผลให้ผู้คนเริ่มปฏิเสธคำว่า Homosexual ที่มีนัยยะเชิงลบ และหันมาใช้คำว่า Gay และ Lesbian เพื่อนิยามตัวตนด้วยความภาคภูมิใจ

2.2 ทศวรรษ 1970 การสร้างตัวตนและขบวนการ

ภายหลังเหตุการณ์สโตนวอลล์ ขบวนการเคลื่อนไหวเติบโตอย่างรวดเร็ว การมีตัวตนและมีเสียงของกลุ่มคนเหล่านี้เริ่มปรากฏผ่านหนังสือสาธารณะ และมีกิจกรรมไพรด์พาเหรดเมื่อเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1970 ที่แมนฮัตตัน Pride, Choice, Coming out, and Liberation เป็นหัวใจสำคัญของนักเคลื่อนไหวเพื่อเสรีภาพเกย์ ชัยชนะครั้งสำคัญเกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1973 เมื่อสมาคมจิตแพทย์อเมริกัน (American Psychiatric Association) ได้ตัดสินใจถอดถอนภาวะรักร่วมเพศออกจาก การเป็นความผิดปกติทางจิตในคู่มือการวินิจฉัยและสถิติสำหรับความผิดปกติทางจิต (DSM) ซึ่งถือเป็นการทลายกำแพงทางการแพทย์ที่เคยตีตราพวกเขาอย่างยาวนาน

2.3 ทศวรรษ 1980 วิกฤตและความสามัคคี

ทศวรรษ 1980 เป็นช่วงเวลาแห่งความสูญเสียครั้งใหญ่จากการระบาดของโรคเอดส์ (AIDS) ซึ่งในช่วงแรกถูกเรียกอย่างผิด ๆ ว่าเป็นโรคมุมนิคมกับภพพร่องที่เกี่ยวข้องกับเกย์ ทำให้เกิดความกลัวและตราบาปอย่างรุนแรงต่อกลุ่มคนหลากหลายทางเพศ ท่ามกลางการเพิกเฉยของรัฐบาลวิกฤตการณ์นี้ได้หลอมรวมชุมชนให้เป็นหนึ่งอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน กลุ่มเลสเบี้ยนได้ก้าวเข้ามามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการจัดตั้งกลุ่มดูแลผู้ป่วยชายเกย์ และร่วมประท้วงเรียกร้องการวิจัยอย่างเข้มข้น เพื่อเป็นเกียรติแก่ความสามัคคีและตระหนักถึงบทบาทของทุกกลุ่ม ชุมชนจึงเริ่มใช้ตัวย่อ LGB เพื่อโอบรับกลุ่มไบเซ็กชวล (Bisexual) เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของพันธมิตร

2.4 ทศวรรษ 1990 การขยายร่มแห่งความหลากหลาย

ความเข้าใจเกี่ยวกับความหลากหลายทางเพศได้ขยายขอบเขตกว้างขึ้นในทศวรรษนี้ กลุ่มคนข้ามเพศ (Transgender) ซึ่งมีส่วนร่วมในการต่อสู้มาโดยตลอด เริ่มส่งเสียงเรียกร้องการยอมรับในประเด็นของตนเอง ซึ่งแตกต่างจากเรื่องรสนิยมทางเพศ แต่เป็นเรื่องของอัตลักษณ์ทางเพศโดยตรง การตระหนักรู้นี้นำไปสู่การนำตัวอักษร T เข้ามารวมไว้ในตัวย่อ กลายเป็น LGBT ในช่วงปลายทศวรรษ ขณะเดียวกัน คำว่า Queer (Q) ที่เคยเป็นคำดูถูก ก็ถูกนักวิชาการและนักเคลื่อนไหวนำกลับมาใช้ใหม่ในความหมายเชิงบวก เพื่อเป็นคำกว้าง ๆ ที่ท้าทายกรอบเรื่องเพศแบบเดิม ๆ และโอบรับทุกคนที่ไม่ได้นิยามตนเองตามบรรทัดฐานของสังคม

2.5 ทศวรรษ 2000-ปัจจุบัน สู่การโอบรับที่ไร้ขีดจำกัด

เข้าสู่ศตวรรษที่ 21 ตัวอ้อยได้วิวัฒนาการอีกครั้งเพื่อสะท้อนความเข้าใจที่ซับซ้อนและเปิดกว้างยิ่งขึ้น การเพิ่มเครื่องหมาย บวก (+) ต่อท้าย LGBTQ ได้กลายเป็นสัญลักษณ์สากลที่แสดงถึงการเปิดรับอัตลักษณ์อื่น ๆ ที่ไม่ได้ถูกระบุไว้ในตัวอักษรหลัก เช่น Intersex (I), Asexual (A), Pansexual (P) และอัตลักษณ์อื่น ๆ อีกมากมาย บวกนี้คือคำมั่นสัญญาว่าจะไม่มีใครถูกทิ้งไว้ข้างหลัง และเป็นการยอมรับว่าความเข้าใจเกี่ยวกับเพศสภาพและเพศวิถีของมนุษย์นั้นสามารถพัฒนาต่อไปได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด

การเดินทางของตัวย่อจาก Gay สู่ LGBTQ+ จึงเป็นมากกว่าการเปลี่ยนแปลงทางภาษาศาสตร์ แต่คือภาพสะท้อนประวัติศาสตร์การต่อสู้ทางสังคม การเมือง และวัฒนธรรม เป็นเรื่องราวของการทวงคืนความภาคภูมิใจ การสร้างความสามัคคีจากวิกฤต และการขยายขอบเขตความเข้าใจต่อเพื่อนมนุษย์อย่างไม่หยุดนิ่ง ตัวอ้อยนี้จึงเปรียบเสมือนธงสีรุ้งที่กำลังถูกถักทอต่อไปอย่างไม่มีวันสิ้นสุด เพื่อสร้างพื้นที่ที่ปลอดภัย ให้เกียรติแก่ทุกตัวตน และกลายเป็นโจทย์สำคัญที่ทุกสถาบันในสังคม โดยเฉพาะสถานศึกษา ต้องปรับตัวและตอบสนองอย่างเหมาะสมต่อไป

3. แนวคิดและทฤษฎีการจัดการความหลากหลายทางเพศในองค์กร

แนวคิดการบริหารจัดการความหลากหลาย (Diversity management) ได้รับการพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง ในช่วงแรก Thomas (1990) ได้เสนอว่าการบริหารจัดการความหลากหลายคือปรัชญาและกลยุทธ์ทางธุรกิจที่มองว่าความแตกต่างหลากหลายของพนักงานไม่ใช่ปัญหาที่ต้องแก้ไข แต่เป็นทรัพยากรและจุดแข็งที่จะนำองค์กรไปสู่ความสำเร็จและความได้เปรียบ

ในการแข่งขัน แนวคิดนี้เสนอให้องค์กร สร้างวัฒนธรรมใหม่ที่เป็นเนื้อเดียวกันแบบหลากหลาย (Heterogeneous culture) ซึ่งเคารพในความแตกต่างและความเป็นปัจเจกของแต่ละบุคคล ความหลากหลายในที่นี้ไม่ได้จำกัดอยู่แค่เรื่องเชื้อชาติหรือเพศ แต่ยังรวมถึงความแตกต่างในด้านอายุ เพศ การศึกษา บุคลิกภาพ และหน้าที่การงานอีกด้วย ในต่อมา Thomas & Ely (1996) ได้เขียนบทความ Making Differences Matter นำเสนอานิยามของการบริหารจัดการความหลากหลายที่ลึกซึ้งกว่าเดิม ไม่ได้มองแค่การเพิ่มจำนวนคนจากกลุ่มอัตลักษณ์ต่าง ๆ ในองค์กรเหมือนในอดีต แต่มองว่าการบริหารจัดการความหลากหลายที่แท้จริงคือ การทำความเข้าใจและใช้ประโยชน์จากมุมมองและแนวทางการทำงานที่หลากหลายซึ่งได้จากพื้นฐานปัจเจกบุคคลของบุคลากรในองค์กรที่แตกต่างกัน โดยได้นำเสนอกระบวนการที่ 3 ของการบริหารจัดการความหลากหลายในองค์กรไว้ อย่างน่าสนใจ 3 กระบวนการ ได้แก่ (1) กระบวนการที่ 1 ด้วยการไม่เลือกปฏิบัติและความเป็นธรรม เป็นแนวทางที่โดดเด่นที่สุดในการทำความเข้าใจความหลากหลาย มุ่งเน้นไปที่โอกาสที่เท่าเทียม การปฏิบัติที่เป็นธรรม การรับคนเข้าทำงาน และการปฏิบัติตามข้อกำหนดของระเบียบกฎหมาย (2) กระบวนการที่ 2 ด้วยการเข้าถึงและความชอบธรรม เมื่อสังคมมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมมากขึ้น และอำนาจการซื้อของกลุ่มคนเหล่านี้เพิ่มขึ้น องค์กรจึงใช้บุคลากรที่มีความหลากหลาย เพื่อช่วยให้เข้าถึงตลาดเฉพาะกลุ่ม (Niche markets) ความหลากหลายไม่ใช่แค่เรื่องความเป็นธรรมแต่เป็นมิติทางธุรกิจ และ (3) กระบวนการที่ 3 ด้วยการเรียนรู้และประสิทธิภาพ ส่งเสริมโอกาสที่เท่าเทียมสำหรับทุกคน และยอมรับคุณค่าของความแตกต่างทางวัฒนธรรม องค์กรซึมซับความแตกต่างของบุคลากร พร้อมทั้งเรียนรู้และพัฒนาจากความแตกต่างเหล่านั้นอย่างกลมกลืน

สำหรับในบริบทของประเทศไทย นักวิชาการได้ให้ความหมายที่สอดคล้องกัน Noknuy (2011) นักวิชาการที่ผลักดันแนวคิดนี้ในประเทศไทย ได้กล่าวว่าการจัดการความหลากหลาย (Managing diversity) หมายถึง กระบวนการในการวางแผน และการปฏิบัติตามระบบขององค์กรรวมถึงแนวปฏิบัติ ในอันที่จะจัดการกับความหลากหลายของบุคลากรในองค์กร ทั้งในส่วนของ การสรรหา การรักษาไว้ การให้รางวัล และการเลื่อนตำแหน่ง เพื่อก่อให้เกิดความได้เปรียบที่มาจากความแตกต่างหลากหลาย และเป็นโอกาสที่จะหาทางขจัดหรือลดข้อเสียเปรียบขององค์กรให้เหลือน้อยที่สุด ขณะที่นักวิชาการในยุคต่อมาได้ต่อยอดถึงหลักการสำคัญเน้นย้ำเรื่องนโยบาย เช่น Jitrabieb (2020) ได้ให้ความหมายของการบริหารจัดการความหลากหลายไว้ว่า การที่องค์กรหนึ่งมีนโยบายบริหารบุคลากรโดยไม่กีดกันบุคลากรที่มีความหลากหลาย ให้ความสำคัญและยุติธรรมกับทุกคนอย่างเสมอภาคเท่าเทียม รวมไปถึงสร้างการรับรู้และเคารพในความต่างของบุคลากรทุกคนในองค์กร และ Phantasoot (2020) ที่ศึกษาการจัดการความหลากหลายในมิติของบุคลากรในโรงเรียนมัธยมศึกษา ได้ให้ความหมายไว้อย่างน่าสนใจว่าหมายถึง วิธีการจัดการความแตกต่างของบุคลากรในโรงเรียนมัธยมศึกษา อันได้แก่ อายุ เพศ เชื้อชาติ ความคิด ประสบการณ์การทำงาน การศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม โดยยึดหลักความเสมอภาค ความร่วมมือ ความเท่าเทียม การไม่เลือกปฏิบัติ และส่งเสริมสมรรถนะของบุคลากรทุกคน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ตลอดจนเกิดประโยชน์สูงสุด ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าการบริหารจัดการความหลากหลายทางเพศในองค์กร หมายถึง แนวคิดและกลยุทธ์การบริหารที่มองความแตกต่างทางเพศของบุคลากรว่าเป็นทรัพยากรอันมีค่าและเป็นจุดแข็งขององค์กร แทนที่จะมองว่าเป็นปัญหาที่ต้องแก้ไข โดยมีหัวใจสำคัญคือการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ทุกคนได้รับการยอมรับ เคารพในความแตกต่าง และได้รับโอกาสที่เท่าเทียมกัน มีการกำหนดแผนและแนวปฏิบัติขององค์กร เพื่อการจัดการทรัพยากรมนุษย์ภายในองค์กรที่มีความหลากหลายให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

แนวทางการนำการบริหารจัดการความหลากหลายไปปรับใช้ในองค์กรนั้นมีหลากหลายมิติ ตั้งแต่ระดับกลยุทธ์ ไปจนถึงการปฏิบัติจริง ในระดับภาพใหญ่ Thomas (1990) ได้เสนอแนวทางการจัดการความหลากหลายในองค์กรไว้ว่า จุดเริ่มต้นที่สำคัญคือการปรับเปลี่ยนกรอบความคิดของผู้บริหาร ผ่านการกำหนดกลยุทธ์ที่ชัดเจน พร้อมกับสร้างวิสัยทัศน์ที่มุ่งเสริมสร้างพลังให้บุคลากรทุกคน ไม่ใช่แค่ให้โอกาสแก่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง สร้างวัฒนธรรมความหลากหลายในทุกมิติที่เปิดกว้างอย่างแท้จริง พร้อมทั้งมีการตรวจสอบวัฒนธรรมองค์กรอย่างต่อเนื่อง สร้างความยุติธรรมและเท่าเทียมสำหรับทุกคน อีกทั้งผู้บริหารต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนเพื่อเป็นต้นแบบที่ดีอีกด้วย ต่อมา Thomas & Ely (1996) ได้ลงรายละเอียดเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อการเปลี่ยนแปลงองค์กรไว้ 8 ประการเพื่อการเปลี่ยนแปลงองค์กร คือ (1) ผู้นำต้องเข้าใจและเห็นคุณค่าของมุมมองที่หลากหลายอย่างแท้จริง (2) ผู้นำต้องยอมรับโอกาสความท้าทายในการเรียนรู้และปรับตัวในระยะยาว (3) วัฒนธรรมองค์กรต้องคาดหวังมาตรฐานระดับสูงจากทุกคน เชื่อว่าสมาชิกทุกคนมีความสามารถและควรมีส่วนร่วม

อย่างเต็มที่ (4) มีกระตุนการพัฒนาส่วนบุคคล ดึงเอาความรู้และทักษะที่เป็นประโยชน์ของบุคลากรออกมาใช้อย่างเต็มที่ ผ่านการออกแบบงานที่ท้าทายและการฝึกอบรม (5) ส่งเสริมการเปิดใจ ยอมรับการถกเถียง และสนับสนุนความขัดแย้ง ที่สร้างสรรค์ในเรื่องที่เกี่ยวกับงาน (6) ทำให้บุคลากรรู้สึกว่าคุณค่า จินตวิสัย และมโนธรรมในองค์กร และกล้าที่จะ ริเริ่มใช้ทักษะและประสบการณ์ของตนในแนวทางใหม่ ๆ เพื่อพัฒนางาน (7) องค์กรต้องมีพันธกิจที่ชัดเจนและเป็นที่ยอมรับ ในมิติความหลากหลายในองค์กร และ (8) สร้างโครงสร้างที่เสมอภาคและไม่เป็นระบบราชการมากเกินไป (Nonbureaucratic) ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและยินดียินร้ายรับฟังความท้าทายต่อวิธีการทำงานแบบเดิม ๆ

เมื่อพิจารณาในบริบทของประเทศไทย แนวทางการจัดการความหลากหลายมักมุ่งเน้นไปที่มิติความหลากหลาย ทางเพศเป็นพิเศษ โดยนักวิชาการได้เสนอแนวทางที่ครอบคลุมทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการ Jitrabieb (2020) ได้เสนอแนวทางและข้อเสนอแนะในการกำหนดและส่งเสริมสิทธิและนโยบายองค์กรในเรื่องของความหลากหลาย ดังนี้ (1) ควรผลักดันให้มีกฎหมายที่คุ้มครองกลุ่ม LGBTQI ในประเทศไทย โดยครอบคลุมในทุกมิติ (2) การสร้างแรงผลักดัน จากกระแสสังคมทั้งในและต่างประเทศจะส่งผลให้องค์กรตระหนักถึงความสำคัญของการกำหนดและส่งเสริมสิทธิและนโยบาย ในองค์กร (3) องค์กรและผู้บริหารขององค์กรต้องเปิดกว้างในเรื่องของความแตกต่างเคารพในสิทธิและความเท่าเทียม สร้างความเข้าใจให้พนักงานในองค์กรถึงความหลากหลาย และทุกคนคือมนุษย์เหมือนกัน ไม่มีใครสมควรถูกตัดสินใจเพราะ ความหลากหลายของรสนิยมทางเพศ (Sexual orientation) (4) กระบวนการบริหารจัดการบุคลากรที่มีความแข็งแกร่ง ที่จะสามารถกำหนดนโยบายเกี่ยวกับ LGBTQI ในองค์กร และ (5) องค์กรอาจจะเริ่มจากการกำหนด ส่งเสริมและเน้นนโยบาย เรื่อง Diversity and inclusion เพื่อให้คนในองค์กรเข้าใจและเคารพในความหลากหลายในมิติต่าง ๆ ลดปัญหาการต่อต้าน จากกลุ่มคนที่ไม่ยอมรับในความหลากหลายทางเพศ ซึ่งสอดคล้องกับ Cheowcham (2021) ที่ได้ศึกษากลยุทธ์การจัดการ อัตลักษณ์ทางเพศ ของพนักงานที่มีอัตลักษณ์หลากหลายทางเพศ ได้เสนอแนวทางการจัดการความหลากหลายทางเพศ ในองค์กรไว้ว่า องค์กรควรมีการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดความเท่าเทียมทางเพศในที่ทำงานเพื่อลดการเลือกปฏิบัติต่างเพศ ในที่ทำงานที่เกิดจากเจตคติส่วนบุคคล เช่น การสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องของความหลากหลายทางเพศผ่านช่องทาง ต่าง ๆ โดยใช้ผลจากการศึกษาใน ด้านของการเลือกปฏิบัติต่างเพศในที่ทำงานเป็นแนวทางในการจัดการอบรมและส่งเสริม การยอมรับความหลากหลายในองค์กร โดยการจัดกิจกรรมที่ทำให้คนในองค์กรได้มีโอกาสทำงานร่วมกับพนักงานที่มี ความหลากหลายทางเพศ โดยใช้ผลจากการศึกษาข้างต้นในการกำหนดขอบเขตกิจกรรมต่าง ๆ นอกจากนี้องค์กรควรกำหนด นโยบายที่ช่วยลดการเลือกปฏิบัติต่างเพศในที่ทำงาน เพื่อป้องกันการลาออกจากงานของพนักงานที่มีอัตลักษณ์หลากหลาย ทางเพศ

ยิ่งไปกว่านั้น แนวคิดนี้ยังถูกนำไปปรับใช้ในบริบทเฉพาะทางอย่างสถานศึกษาโดย Sinchu et al. (2022) ได้เสนอ แนวทางการบริหารสถานศึกษาที่ส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศในสถานศึกษาของกลุ่มนักเรียนที่มีความหลากหลายทางเพศไว้ 4 ด้าน ประกอบด้วย (1) ด้านการกำหนดนโยบายของสถานศึกษา (2) ด้านการส่งเสริมการให้ความรู้ความเข้าใจเพศวิถีศึกษา และความเท่าเทียมทางเพศ (3) ด้านการให้เสรีภาพการแสดงออกและการทำกิจกรรม และ (4) ด้านการสร้างสุขภาวะและ การให้คำปรึกษา นอกจากนี้ยังพบว่ากรณีตัวอย่างขององค์กรชั้นนำทั้งในไทยและต่างประเทศที่ได้นำแนวทางการจัดการ ความหลากหลายทางเพศในองค์กรมาปรับใช้แล้วได้ผลดีในทางการตลาดและสังคม เช่น องค์กร Unilever ประกาศจุดยืน ชัดเจนในการดำเนินองค์กรผ่านแนวคิดความหลากหลาย (Diversity) ความเท่าเทียม (Equity) และการมีส่วนร่วม (Inclusion) หรือเรียกว่า DEI ซึ่งเป็นหัวใจหลักของการดำเนินธุรกิจ โดยจัดตั้ง Global diversity board เพื่อขับเคลื่อนในทุกมิติ ขององค์กร ตั้งแต่การกำหนดนโยบาย การบริหารบุคลากร ไปจนถึงการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ตอบสนองความหลากหลายของคน ทุกกลุ่ม (UN Global Compact Thailand, 2025) และบริษัท ซีพี ออลล์ จำกัด (มหาชน) และบริษัทย่อย ได้ประกาศนโยบาย การบริหารความหลากหลายและยอมรับความแตกต่างของบุคคล องค์กรตระหนักถึงประโยชน์ของการนำความคิด ความรู้ ความสามารถ ทักษะ และประสบการณ์ ซึ่งแตกต่างกันของพนักงานมาสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่บริษัท สร้างสรรค์นวัตกรรม และก่อให้เกิดเป็นพลังร่วมผ่านแนวคิด DEI เช่นเดียวกัน (CP ALL, 2020) เราจะเห็นได้ว่าองค์กรต่าง ๆ ได้มีการปรับวางแผน กลยุทธ์แนวทางการบริหารเพื่อจัดการความหลากหลายทางเพศจนนำไปสู่ความสำเร็จ และความสุขของบุคลากรในองค์กร ในประเด็นต่อไปผู้เขียนจะชี้ให้เห็นถึงความท้าทายของสถานศึกษากับพลวัตทางเพศที่หลากหลายในมิติต่าง ๆ ต่อไป

4. ความท้าทายของสถานศึกษากับพลวัตทางเพศที่หลากหลาย

เมื่อนิยามของเพศ ไม่ได้จำกัดอยู่แค่กรอบเดิมอีกต่อไป และแนวทางการบริหารจัดการความหลากหลายทางเพศ ในองค์กรมีการเปลี่ยนแนวคิดเพื่อทุกคนมากขึ้น สถานศึกษาจึงถูกตั้งคำถามถึงบทบาทและความพร้อม ในการรับมือกับพลวัตทางเพศที่หลากหลาย เพื่อสร้างความเข้าใจและส่งเสริมความเท่าเทียมอย่างแท้จริง ผู้เขียนได้ศึกษาผ่านบทความวิจัย และบทความวิชาการย้อนหลังครั้งทศวรรษที่ผ่านมาเพื่อศึกษาความท้าทายของสถานศึกษากับพลวัตทางเพศที่หลากหลาย ดังนี้

4.1 มิติเชิงนโยบาย กฎหมาย และโครงสร้างสถาบัน

ความท้าทายในการส่งเสริมความหลากหลายทางเพศในสถานศึกษาของไทยนั้นมีลักษณะซับซ้อนและเชื่อมโยงกัน ในหลายมิติ ตั้งแต่ระดับนโยบายไปจนถึงการปฏิบัติในชีวิตประจำวันของนักเรียนและครู ในมิติเชิงนโยบาย Dhedchawanagon (2024) กล่าวถึงความท้าทายของสถานศึกษากับพลวัตทางเพศที่หลากหลาย ในมิติเชิงนโยบาย กฎหมาย และโครงสร้างสถาบัน ว่านโยบายการจัดสรรงบประมาณ กระทรวงศึกษาธิการได้มีการจัดสรรงบประมาณสำหรับจัดการเรียนการสอนเรื่องเพศ ในสถานศึกษา แต่เนื้อหาที่ถูกนำเสนอยังคงมีปัญหา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความท้าทายในการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติที่สร้างความเข้าใจเรื่องความหลากหลายทางเพศอย่างแท้จริง ปัญหาที่ถูกตอกย้ำให้ชัดเจนยิ่งขึ้นเมื่อพบว่าโรงเรียนส่วนใหญ่ไม่มีนโยบายป้องกันการรังแกอย่างเป็นรูปธรรม อีกทั้งไม่มีโรงเรียนใดที่มีนโยบายป้องกันการรังแกด้วยเหตุแห่งการเป็นเพศที่หลากหลาย ถึงแม้ว่าโรงเรียนจะมีการจัดสถานที่และการเรียนการสอนเพื่อส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างเพศอยู่บ้าง แต่ยังไม่สามารถดำเนินการเพื่อสร้างความเสมอภาคระหว่างเพศได้ในทุกมิติ เนื่องจากโรงเรียนส่วนใหญ่มุ่งเพียงการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรและมีกิจกรรมด้านเพศศึกษาเพื่อพัฒนาเด็กและมองข้ามประเด็นเรื่องการจัดสภาพแวดล้อมเพื่อสร้างเสมอภาคทางเพศ บทความเสนอว่าควรมีรูปแบบการให้คำปรึกษา การสร้างพื้นที่ปลอดภัย กฎระเบียบ รวมถึงการเรียนการสอนที่เป็นธรรมระหว่างเพศ และสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามีกลไกหนุนเสริมโรงเรียน ได้แก่ การประสานความร่วมมือในการทำงานระดับพื้นที่ การพัฒนาและบังคับใช้นโยบาย การสร้างกลไกในเชิงบังคับให้มีรายวิชาเพศวิถีศึกษาโดยตั้งเป็นตัวชี้วัดในการประเมินคุณภาพโรงเรียน (Puntayoung et al.,2023)

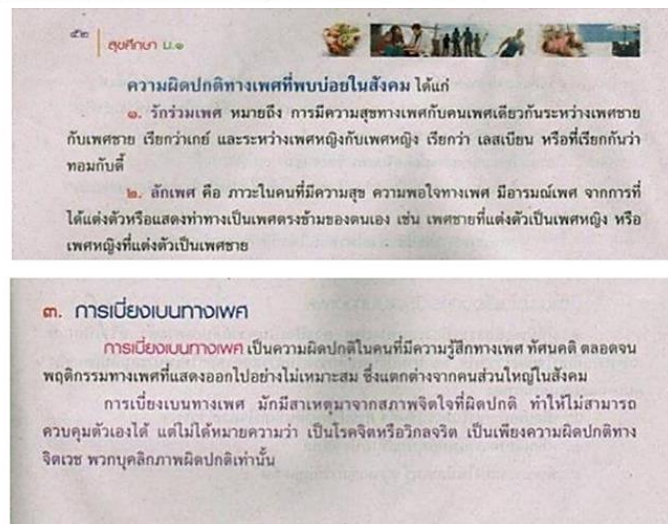
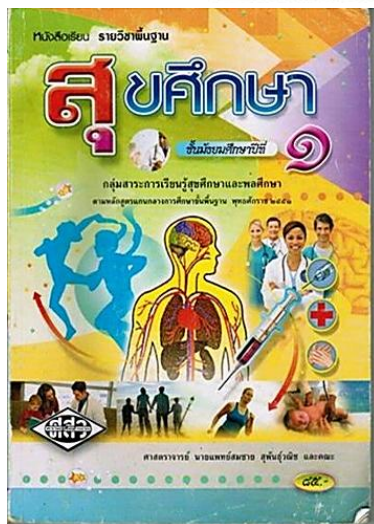
ความคาดหวังจากผู้บริหารสถานศึกษามีความคาดหวังต่อภาพลักษณ์ของครูที่มีความหลากหลายทางเพศ ผลการวิจัยพบว่าช่องว่างระหว่างความคาดหวังและความเป็นจริงอยู่ในระดับมากนี้สร้างแรงกดดันและความท้าทายให้กับครู มีข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติให้ผู้บริหารสถานศึกษาส่งเสริมให้โรงเรียนเป็นพื้นที่ปลอดภัย (Safe space) และปรับปรุงหลักสูตรสถานศึกษาให้มีการสอดแทรกการเคารพสิทธิ ความเท่าเทียม และคุณค่าในความเป็นปัจเจกบุคคลงานวิจัยยังเสนอให้ครูสภาหรือสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา (ก.ค.ศ.) นำผลวิจัยไปประกอบการพิจารณาแนวปฏิบัติที่เกี่ยวกับมาตรฐานวิชาชีพครู และนอกจากนี้ยังเสนอให้กระทรวงการอุดมศึกษาฯ ใช้เป็นข้อมูลในการวางแผนปฏิบัติที่ชัดเจนสำหรับสถาบันที่ผลิตครูและบุคลากรที่มีความหลากหลายทางเพศ (Makprayoon & Panich, 2023) ในขณะเดียวกันความท้าทายนี้ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อครูเท่านั้น แต่ยังสร้างแรงกดดันให้กับนักเรียนอีกด้วย โรงเรียนไทยยังคงยึดติดกับกรอบการแบ่งเพศแบบชายหญิงอย่างชัดเจน เป็นพื้นฐานความคิดที่ฝังแน่นในระบบการศึกษาไทย ทั้งในเรื่องของกฎระเบียบการแต่งกายและเรื่องการใช้สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในโรงเรียน เช่น ห้องน้ำ ที่ยังจำกัดคนให้อยู่ในกรอบเพศตามที่ควรจะเป็น ทำให้นักเรียนหลายคนที่ไม่ได้ต้องการใช้ชีวิตในกรอบเพศวิถีลักษณะ ก็ต้องอดทน เพราะระบบการศึกษาไม่ได้เอื้อให้นักเรียนเป็นตัวของตัวเอง (Chantarasuk, 2024)

จากการศึกษาแสดงให้เห็นว่าการใช้ทฤษฎีการให้คำปรึกษาที่หลากหลายสามารถช่วยเยียวยาจิตใจนักเรียนกลุ่มหลากหลายทางเพศได้ รวมไปถึงบทบาทของครูและบุคลากรในสถานศึกษาสามารถให้ความช่วยเหลือได้ แต่ก็ยังพบว่ามีผลกระทบอย่างมาก Kettakean et al. (2025) สะท้อนว่าการให้คำปรึกษาเป็นกลไกเยียวยาของสถานศึกษา ควรมีบทบาทในการเยียวยาผลกระทบจากการถูกรังแก โดยใช้กระบวนการให้คำปรึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการช่วยเหลือนักเรียน อย่างไรก็ตาม งานวิจัยพบกรณีที่ครูที่ปรึกษาทราบเรื่องการถูกรังแกผ่านการแจ้งของเพื่อนนักเรียน ไม่ได้พบโดยตรง ซึ่งอาจชี้ให้เห็นถึงความท้าทายในการมีระบบเฝ้าระวังเชิงรุกของสถาบันต่อไป

4.2 มิติหลักสูตร สื่อการสอน และกระบวนการเรียนรู้

จากงานวิจัยการตีตราในแบบเรียนสุขศึกษาและพลศึกษาของนักเรียนการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดย Dhedchawanagon (2024) พบว่าเนื้อหาในแบบเรียนมีการนิยามการเบี่ยงเบนทางเพศว่าเป็นความรู้สึก หักศนคติ และพฤติกรรมทางเพศ

ที่ไม่เหมาะสม แตกต่างจากคนส่วนใหญ่ในสังคม และมีสาเหตุมาจากสภาพจิตใจที่ผิดปกติ อีกทั้งยังระบุว่าพฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศ เป็นความผิดปกติทางจิต ส่วนพฤติกรรม เช่น รักร่วมเพศ และการแต่งกายข้ามเพศ (ลักเพศ) เป็นความผิดปกติทางเพศ และเชื่อมโยงผู้มีความหลากหลายทางเพศเข้ากับปัญหา เช่น การไม่มีอนาคต แบบเรียนเลือกใช้ถ้อยคำเรียกที่มีอคติ เช่น พวกรักร่วมเพศ และวิปริตทางเพศ และนำเสนอภาพการแต่งกายข้ามเพศ เป็นตัวอย่างของความเบี่ยงเบนทางเพศ บทความชี้ว่าครูผู้สอนยังมีความเห็นที่แตกต่างกันในการสอนเรื่องเพศ และครูแนะแนวบางคนมองว่าการสอนเรื่องเพศ เป็นเรื่องที่อาจส่งผลเสียได้ แสดงให้เห็นถึงความท้าทายในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ที่ถูกต้องและสร้างสรรค์

ภาพที่ 1 เนื้อหาหลักสูตรรายวิชาสุขศึกษาและพลศึกษา
ที่มา: Dhedchawanagon (2024)

ในมิติของหลักสูตรและการเรียนการสอน มีข้อวิจารณ์ว่าสถานศึกษาไทยยังเน้นการสอนเพศศึกษาในกรอบที่จำกัด เพียงเพื่อป้องกันปัญหาโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์และการตั้งครรภ์ก่อนวัยอันควรเป็นหลัก Puntayoung et al. (2023) ชี้ให้เห็นว่าโรงเรียนยังเน้นเพียงการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตร ควรมีการเรียนการสอนและกิจกรรมเสริมหลักสูตรเกี่ยวกับ เพศวิถีศึกษา ที่เน้นเรื่องความหลากหลายทางเพศ การขจัดทัศนคติตายตัวเรื่องเพศ (Gender stereotype) และการสร้างความเสมอภาคทางเพศ และจากผลการวิจัยพบว่าปัจจัยต่าง ๆ เช่น เพศ ศาสนา ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน รายได้ของครอบครัว อาชีพของผู้ปกครอง ขนาดของโรงเรียน การตัดสินใจตามกลุ่มเพื่อน รายการโทรทัศน์ที่ชอบและประเภทของสื่อออนไลน์ ที่ใช้มากที่สุด มีอิทธิพลต่อทัศนคติเกี่ยวกับความเสมอภาคระหว่างเพศของนักเรียนอีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับ Makprayoon &

Panich (2023) ที่กล่าวว่ามีความจำเป็นในการพัฒนาหลักสูตรโดยสอดคล้องเนื้อหาที่ส่งเสริมการเคารพสิทธิ การให้เกียรติ และการยอมรับในความแตกต่างของบุคคลอย่างเท่าเทียม

ปัญหานี้ยังปรากฏชัดในเนื้อหาตำราเรียนอย่างต่อเนื่อง Chantarasuk (2024) ได้สะท้อนว่าเนื้อหาหลักสูตรและตำราเรียนที่ปัญหาการพูดถึงครอบครัว การแต่งงานที่ยังผูกกับความเป็นชายและหญิง อีกทั้งหนังสือและตำราเรียนบางเล่มยังมีการพูดถึงกลุ่มคนเพศหลากหลายในแง่ลบ หรือมองว่าเป็นความผิดปกติ และการขาดความหลากหลายในตัวอย่างบุคคลระบุว่า ควรยกตัวอย่างบุคคลที่มีความหลากหลายมากขึ้น โดยไม่ใช่เฉพาะเรื่องเพศ แต่รวมไปถึงความหลากหลายของเชื้อชาติ วัฒนธรรม ความพิการ และอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นพหุวัฒนธรรมของสังคมร่วมสมัย

นอกเหนือจากการปฏิรูปหลักสูตรแล้ว การดูแลและเสริมสร้างความเข้มแข็งทางใจของนักเรียนที่ได้รับผลกระทบถือเป็นอีกมิติที่สำคัญอย่างยิ่ง Kettakean et al. (2025) ได้สะท้อนว่าการเรียนรู้เพื่อจัดการอารมณ์และสร้างอนาคตเรียนรู้ที่จะจัดการกับความรู้สึกค้างค้ำในอดีตและอยู่กับปัจจุบันผ่านทฤษฎีเกสตัลท์ นอกจากนี้ ยังเรียนรู้ที่จะวางแผนอนาคตอย่างเป็นรูปธรรมผ่านกระบวนการ WDEP ของทฤษฎีเผชิญความจริง รวมไปถึงการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้มแข็งทางใจผ่านกระบวนการให้คำปรึกษา นักเรียนได้เรียนรู้ที่จะตระหนักถึงคุณค่าและความหมายของตนเอง สามารถให้กำลังใจตนเอง และมีความเข้มแข็งทางจิตใจมากขึ้นหลังจากเผชิญวิกฤต เช่น การทำร้ายตนเอง

4.3 มิติปฏิสัมพันธ์ และสภาวะ

ผลกระทบจากการขาดความเข้าใจเรื่องความหลากหลายทางเพศในสถานศึกษานั้นส่งผลรุนแรงต่อสภาวะของนักเรียนในทุกมิติ โดยมีจุดเริ่มต้นจากเนื้อหาในแบบเรียนที่ตีตราและสร้างมลทิน Dhedchawanagon (2024) ได้สะท้อนภาพความท้าทายผลกระทบต่อสภาวะทางจิตของนักเรียนที่มีความหลากหลายทางเพศรู้สึกว่าการตีตราตนเองผิดปกติ รู้สึกกดดัน และเครียดจากการเรียน การต้องอ่านเนื้อหาที่ตีตราตนเองในแบบเรียนเปรียบเสมือนการเอาผิดมาริดที่หัวใจของตัวเอง แบบเรียนยังแนะนำไม่ให้คบหาหรือสนิทสนมกับบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้เกิดการแบ่งแยกและกีดกันทางสังคม นักเรียนบางคนถูกรังแกหน้าห้องน้ำ จนไม่กล้าเข้าห้องน้ำตลอดทั้งวัน ซึ่งส่งผลกระทบต่อสภาวะทางกาย

ปัจจุบันสถานการณ์การกลั่นแกล้งนี้ เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างแพร่หลายและมีหลากหลายรูปแบบมากขึ้น ผลจากการศึกษาของ Puntayoung et al. (2023) พบว่าการกลั่นแกล้งและการเลือกปฏิบัติทางวาจาและร่างกายยังคงเป็นปัญหา การเลือกปฏิบัติระหว่างเพศในโรงเรียนส่วนใหญ่ ทั้งใช้คำพูดเหยียดเพศสภาพ การแซวและหยอกล้อกันเกี่ยวกับเรื่องเพศ รูปลักษณ์ภายนอก การเล่าเรื่องตลกเกี่ยวกับเพศ การวิจารณ์ รูปร่าง สัดส่วนของร่างกายและอวัยวะของอีกฝ่าย เช่น อีตูด ไอ้ทอม ไอ้กะเทย และล้อเลียนชื่อพ่อแม่ (Chantarasuk, 2024) ซึ่งการกลั่นแกล้งทางวาจาด้วยเหตุแห่งเพศมากที่สุด ร้อยละ 91.25 นอกจากนี้ยังมีการกลั่นแกล้งทางร่างกาย เช่น การกลั่นแกล้งกันและเนื้อต้องตัวทั้งการตบ ต่อย ดึงผม ถ้าเป็นผู้มีความหลากหลายทางเพศก็จะเจอผู้ชายจับกัน และการกลั่นแกล้งทางสังคมในลักษณะการต่อต้านไม่ยอมรับ การกีดกันออกจากกลุ่มการนินทา การถูกลบจากกลุ่มออนไลน์ และทางออนไลน์ ทั้งการโพสต์ด่า หรือการส่งข้อความเสียดสี แม้บางครั้งผู้กระทำอาจไม่ได้มีเจตนาไม่ดี แต่เป็นเพราะพูดจากความเคยชินมากกว่าจึงมองว่าสิ่งเหล่านี้ไม่ใช่ปัญหา สอดคล้องกับงานวิจัยของ Sukasem (2024) ที่พบว่านักเรียนกระทำพฤติกรรมคุกคามทางเพศกับเพื่อนมากที่สุด และโดนกระทำพฤติกรรมทางเพศจากเพื่อนมากที่สุดเช่นกัน ซึ่งส่งผลกระทบต่อสภาวะทางจิต นำไปสู่ความรู้สึกไม่ได้รับการยอมรับ ความกังวลต่อการเข้าสังคมในอนาคต ความรู้สึกยึดติดกับเหตุการณ์ในอดีต และอาจรุนแรงถึงขั้นทำร้ายตนเอง ความท้าทายในการรับมือของผู้ถูกรังแก เช่น การเผชิญหน้า การพูดคุย หรือการตอบโต้ด้วยความรุนแรง กลับไม่ได้ทำให้การรังแกยุติลง แต่วิธีการเพิกเฉยกลับส่งผลให้การรังแกยุติลง ซึ่งเป็นความท้าทายในการจัดการปัญหาที่ซับซ้อนที่สถานศึกษาจำเป็นต้องขับเคลื่อนต่อไป โดย Chantarasuk (2024) ชี้ให้เห็นว่า โรงเรียนควรมี มาตรการป้องกันการกลั่นแกล้ง รังแก ดูถูก หรือเลือกปฏิบัติกับนักเรียนที่มีความหลากหลายทางเพศ เพื่อไม่ให้เขารู้สึกว่า การที่เขาเป็นผู้มีความหลากหลายทางเพศ และเลือกที่จะใช้ชีวิตแบบนี้ ทำให้ต้องรับผลจากการถูกกลั่นแกล้ง การสร้างสภาพแวดล้อมที่มีความปลอดภัยในโรงเรียน เป็นเรื่อง que ทุกฝ่ายต้องช่วยกันดูแล ไม่ใช่เพียงเฉพาะครู แต่เพื่อน ๆ นักเรียนด้วยกันเองก็สามารถมีส่วนร่วมในการสร้างสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมความเคารพในความหลากหลาย และความเข้าใจต่อกันได้

รากฐานของปัญหาการเลือกปฏิบัติและการขาดการจัดการที่มีประสิทธิภาพนั้น Makprayoon & Panich (2023) พบว่าสาเหตุมาจากสังคมไทยส่วนใหญ่ยังยึดติดกับความคิดแบบทวิลักษณ์ และผู้ชายเป็นใหญ่ ซึ่งทำให้การยอมรับ

ความแตกต่างทางเพศเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ลำบาก และเป็นปัญหาพื้นฐานที่ส่งผลต่อปฏิสัมพันธ์ในโรงเรียน นอกจากนั้น ยังสะท้อนอีกว่าช่องว่างในการรับฟังเสียงของนักเรียนหลากหลายทางเพศเป็นประเด็นที่ครูมีการสื่อสารน้อยที่สุด การรับเรื่อง ร้องเรียนเกี่ยวกับการถูกปฏิบัติที่ไม่เท่าเทียมทางเพศจากนักเรียนกลุ่มที่มีความหลากหลายทางเพศ นี่คือการท้าทายที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะชี้ให้เห็นถึงการขาดช่องทางการสื่อสารหรือการปฏิสัมพันธ์ที่นักเรียนกลุ่มนี้จะสามารถสะท้อนปัญหาของตนเอง ได้อย่างปลอดภัย

ไม่เพียงแต่ประเทศไทยที่กำลังเผชิญกับความท้าทายนี้ รายงานแบบสำรวจสภาพแวดล้อมของโรงเรียนแห่งชาติ ปี 2021 โดย GLSEN (2022) ได้ฉายภาพความท้าทายที่สถานศึกษาในสหรัฐอเมริกาต้องเผชิญกับพลวัตทางเพศที่หลากหลายของเยาวชนไว้อย่างน่าสนใจ พบว่านักเรียน LGBTQ+ จำนวนมากยังคงต้องตกอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่เป็นมิตร ตั้งแต่ การได้ยินคำพูดที่แสดงอคติจากทั้งเพื่อนและบุคลากร ไปจนถึงการถูกคุกคามและเลือกปฏิบัติ ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อ ผลการเรียนรู้และสุขภาพทางจิตใจของพวกเขาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางภาพสะท้อนอันน่ากังวลนี้ ทรัพยากรและการสนับสนุนในโรงเรียนคือเครื่องมือสำคัญที่จะสร้างความเปลี่ยนแปลงได้จริง ไม่ว่าจะเป็นบุคลากรที่เข้าอก เข้าใจ หลักสูตรการสอนที่ครอบคลุมมิติทางเพศ นโยบายที่ชัดเจนในการคุ้มครองนักเรียน ไปจนถึงการมีพื้นที่ปลอดภัย อย่างชมรมต่าง ๆ เช่น กลุ่มพันธมิตรเพศหลากหลาย (GSAs) สิ่งเหล่านี้คือหัวใจสำคัญที่จะเปลี่ยนโรงเรียนให้กลายเป็นพื้นที่ ที่ปลอดภัยและยอมรับความแตกต่างสำหรับนักเรียนทุกคน

ในระบบการศึกษาของประเทศนามิเบีย ทวีปแอฟริกา ก็พบความท้าทายสำคัญเช่นกัน คือปัญหาการเลือกปฏิบัติ และการกลั่นแกล้งผู้เรียนที่มีอัตลักษณ์ทางเพศและเพศวิถีที่หลากหลาย การกระทำดังกล่าวได้สร้างผลกระทบอย่างรุนแรง ต่อสุขภาพทางจิตใจของผู้เรียน ซึ่งนำไปสู่ปัญหาร้ายแรงตามมา ทั้งความเครียด การฆ่าตัวตาย ผลการเรียนรู้ที่ตกต่ำ ไปจนถึง การออกจากโรงเรียนกลางคัน งานวิจัยของ Haitembu (2023) ได้เสนอแนวทางแก้ไขที่ครอบคลุมในหลายระดับ ประการแรก คือการผลักดันในระดับนโยบาย โดยการบรรจุมาตรการและแนวปฏิบัติที่ชัดเจนเกี่ยวกับการจัดการความหลากหลายทางเพศ เข้าไปในกรอบการศึกษาแห่งชาติ ประการที่สองคือการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในระดับปฏิบัติการ โดยเพิ่มเนื้อหาเกี่ยวกับ ความหลากหลายทางเพศและเพศวิถีเข้าไปในหลักสูตรการฝึกอบรมครูและในกฎระเบียบของโรงเรียน เพื่อให้บุคลากรทางการ ศึกษาและสถานศึกษามีแนวทางที่ชัดเจนในการส่งเสริมความเท่าเทียม และสุดท้าย เพื่อให้แน่ใจว่านโยบายจะถูกนำไปใช้ อย่างมีประสิทธิภาพ กระทรวงศึกษาธิการ ศิลปะ และวัฒนธรรม ควรเข้ามามีบทบาทในการติดตามและตรวจสอบการเรียน การสอน โดยเฉพาะในวิชาที่เกี่ยวข้องอย่างวิชาทักษะชีวิต

จากข้อมูลของยูเนสโก (UNESCO, 2025) ได้สะท้อนให้เห็นว่าความท้าทายหลักของปัญหาความหลากหลายทางเพศ ในสถานศึกษาภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก คือ การที่ผู้เรียนต้องเผชิญกับการเลือกปฏิบัติ การตีตรา และการกีดกัน อันเนื่องมาจากเพศวิถี อัตลักษณ์ หรือการแสดงออกทางเพศ (SOGIE) ของตนเอง ซึ่งปัญหาเหล่านี้ทำให้โรงเรียนไม่สามารถ เป็นพื้นที่ปลอดภัยที่เอื้อให้นักเรียนได้แสดงออกถึงตัวตนและเติบโตอย่างเต็มศักยภาพได้ อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางความท้าทาย เหล่านี้ แนวทางการแก้ไขที่โดดเด่นคือ การขับเคลื่อนโดยกลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงด้วยตนเอง โดยใช้กลยุทธ์ที่หลากหลายและสร้างสรรค์ เช่น การจัดอบรมให้ความรู้โดยเพื่อน (Peer education) เพื่อสร้างความเข้าใจ ที่ถูกต้อง การจัดกิจกรรมสร้างพันธมิตร (Allyship workshop) ที่เปิดโอกาสให้ทั้งนักเรียนและผู้ปกครองได้เข้ามามีส่วนร่วม และการฝึกอบรมภาวะผู้นำ เพื่อเสริมสร้างพลังให้กับนักเรียน

5. แนวทางและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

5.1 มิติเชิงนโยบาย กฎหมาย และโครงสร้างสถาบัน

ความท้าทายในมิตินี้คือการขาดนโยบายที่ชัดเจน การจัดสรรงบประมาณที่ไม่สอดคล้องกับการปฏิบัติจริง กฎระเบียบ ที่ยังยึดติดกับกรอบเพศวิถีสถิต และกลไกสนับสนุนที่ยังเป็นเชิงรับมากกว่าเชิงรุก ข้อเสนอแนะจึงมุ่งเน้นการสร้างรากฐาน เชิงโครงสร้างที่มั่นคงและครอบคลุม ดังนี้

1) กำหนดนโยบายระดับชาติและสถานศึกษาให้ชัดเจน กระทรวงศึกษาธิการควรออกนโยบายให้ทุกสถานศึกษาต้องมี นโยบายป้องกันการกลั่นแกล้งรังแก (Anti-bullying policy) ที่ระบุเหตุแห่งเพศสภาพและการแสดงออกทางเพศไว้อย่างชัดเจน และต้องมีการบังคับใช้ที่เป็นรูปธรรม โดยอาจกำหนดเป็นตัวชี้วัดในการประเมินคุณภาพโรงเรียน

2) สร้างกลไกสนับสนุนและคุ้มครอง ครูสภาและ สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา (ก.ค.ศ.) ควรทบทวนมาตรฐานวิชาชีพครูให้สะท้อนการเคารพในความหลากหลายทางเพศ และปกป้องครูที่มีความหลากหลายทางเพศจากความคาดหวังที่กดดันและไม่เป็นธรรม

3) จัดสรรงบประมาณที่ไม่ได้มุ่งเน้นแค่การสอนเพศศึกษา แต่ให้ครอบคลุมถึงการพัฒนาบุคลากร การผลิตสื่อที่ทันสมัย และการจัดกิจกรรมสร้างความเข้าใจ เรื่องความหลากหลายทางเพศโดยเฉพาะ เพื่อลดช่องว่างระหว่างนโยบายและการปฏิบัติ

4) ทบทวนกฎระเบียบการแต่งกายในสถานศึกษาให้มีความยืดหยุ่นมากขึ้น หรือมีทางเลือกสำหรับนักเรียนที่มีความหลากหลายทางเพศ โดยคำนึงถึงความปลอดภัยและความเหมาะสม

5) สร้างสิ่งอำนวยความสะดวกที่เป็นมิตร ส่งเสริมให้มีห้องน้ำสำหรับทุกเพศ (All-gender restroom) หรือห้องน้ำอเนกประสงค์ เพื่อเป็นทางเลือกที่ปลอดภัยสำหรับนักเรียนทุกคน ลดปัญหาการถูกคุกคามในห้องน้ำ และสร้างสภาพแวดล้อมที่ไม่จำกัดกรอบทางเพศ

6) พัฒนาระบบการให้คำปรึกษาจากการเป็นกลไกเยียวยาไปสู่กลไกเฝ้าระวังและป้องกันเชิงรุก โดยครูที่ปรึกษาต้องมีช่องทางในการรับรู้ปัญหาของนักเรียนได้โดยตรงและรวดเร็ว ไม่ใช่รอจากการบอกเล่าของเพื่อนเพียงอย่างเดียว

5.2 มิติหลักสูตร สื่อการสอน และกระบวนการเรียนรู้

ความท้าทายสำคัญในมิติหลักสูตร สื่อการสอน และกระบวนการเรียนรู้ คือเนื้อหาในแบบเรียนที่ตีตราและสร้างภาพลักษณ์เชิงลบต่อผู้มีความหลากหลายทางเพศ การสอนเพศศึกษาที่มุ่งเน้นเพียงมิติทางชีววิทยาและสุขภาพ แต่ขาดมิติทางสังคมและสิทธิมนุษยชน ข้อเสนอแนะจึงมุ่งเน้นที่การพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการจัดการเรียนรู้ ดังนี้

1) ปฏิรูปเนื้อหาหลักสูตรและสื่อการสอน กระทรวงศึกษาธิการต้องดำเนินการตรวจสอบและปรับปรุงเนื้อหาแบบเรียน สุขศึกษาและพลศึกษา รวมถึงวิชาอื่น ๆ ที่ทับซ้อน โดยนำถ้อยคำที่ตีตรา สร้างอคติ หรือมองว่าความหลากหลายทางเพศเป็นความผิดปกติออกไปทั้งหมด และแทนที่ด้วยข้อมูลที่ถูกต้องตามหลักสิทธิมนุษยชนและจิตวิทยา

2) พัฒนาหลักสูตรที่ครอบคลุม (Inclusive curriculum) บรรจุเนื้อหาเรื่อง เพศวิถีศึกษา (Comprehensive sexuality education) ที่สมบูรณ์เข้าไปในหลักสูตรแกนกลาง ซึ่งต้องครอบคลุมเรื่อง ความหลากหลายทางเพศ อัตลักษณ์ทางเพศ สิทธิทางเพศ และความเท่าเทียมทางเพศ ไม่ใช่แค่การป้องกันโรคและการตั้งครรภ์ ควรมีการยกตัวอย่างบุคคลต้นแบบที่หลากหลายทั้งในมิติเพศ เชื้อชาติ และวัฒนธรรมเพื่อเป็นแบบอย่างให้แก่ผู้เรียน

3) พัฒนาระบบการเรียนรู้และครูผู้สอนอย่างเร่งด่วน จัดอบรมภาคบังคับสำหรับครูทุกคน โดยเฉพาะครูกลุ่มสาระการเรียนรู้สุขศึกษาและพลศึกษา เน้นแนว และสังคมศึกษาฯ เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับความหลากหลายทางเพศ และพัฒนาเทคนิคการสอนประเด็นที่ละเอียดอ่อนอย่างสร้างสรรค์และปลอดภัย

4) เน้นการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้มแข็งทางใจ (Resilience) นำกระบวนการเรียนรู้ที่ช่วยให้นักเรียน จัดการอารมณ์ และสร้างความเข้มแข็งทางใจ (Social-emotional learning: SEL) มาปรับใช้ เช่น การตระหนักรู้ในคุณค่าของตนเอง การรับมือกับการถูกรังแก และการสร้างความสัมพันธ์ที่เคารพซึ่งกันและกัน ซึ่งจะช่วยเยียวยาผลกระทบและสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจ

5.3 มิติปฏิสัมพันธ์ และสภาวะ

ความท้าทายในมิติปฏิสัมพันธ์และสภาวะ คือ การกลั่นแกล้งรังแกที่เกิดขึ้นทั้งวาจา ร่างกาย สังคม และผ่านสื่อออนไลน์ ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อสภาวะทางกายและจิตใจของนักเรียน และการที่เสียงของนักเรียนกลุ่มหลากหลายทางเพศมักถูกมองข้าม ข้อเสนอแนะจึงมุ่งเน้นที่การสร้างวัฒนธรรมองค์กรแห่งความปลอดภัยและกลไกการรับฟัง ดังนี้

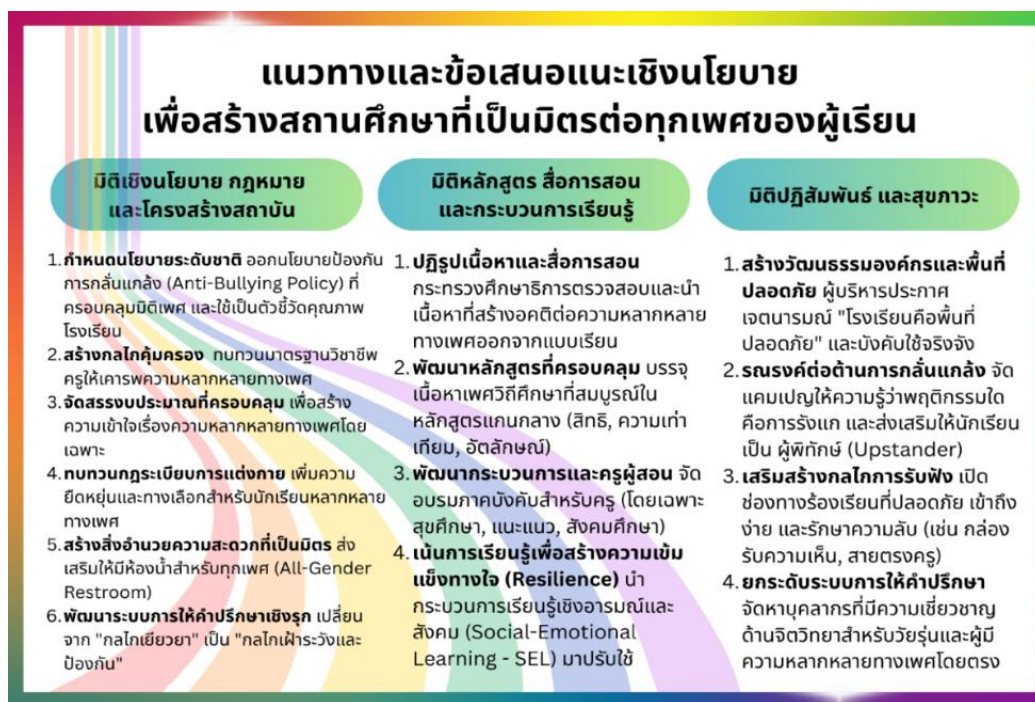
1) สร้างวัฒนธรรมองค์กรและสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัย ผ่านนโยบายพื้นที่ปลอดภัย ที่ปฏิบัติได้จริง ผู้บริหารต้องประกาศเจตนารมณ์และน่านโยบายโรงเรียนคือพื้นที่ปลอดภัยสำหรับทุกคน มาสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง ผ่านการสื่อสารที่สม่ำเสมอ จัดกิจกรรมสร้างความเข้าใจ และมีมาตรการลงโทษที่ชัดเจนเมื่อเกิดการละเมิด

2) รณรงค์ต่อต้านการกลั่นแกล้งอย่างจริงจัง โดยจัดแคมเปญในสถานศึกษาเพื่อให้ความรู้ว่าพฤติกรรมใดบ้างที่เข้าข่ายการรังแก เช่น การล้อเลียนชื่อพ่อแม่ การใช้คำพูดเหยียดเพศ การกีดกันออกจากกลุ่ม โดยเน้นย้ำว่า การหยอกล้อที่ไม่สร้างสรรค์คือการทำร้าย และส่งเสริมให้นักเรียนเป็น ผู้พิทักษ์ (Upstander) แทนการเป็นผู้เพิกเฉย (Bystander)

3) เสริมสร้างกลไกการรับฟังและการช่วยเหลือ เปิดช่องทางการร้องเรียนที่ปลอดภัย โดยจัดตั้งช่องทางการร้องเรียนที่หลากหลาย เข้าถึงง่าย และ รักษาความลับอย่างสูงสุด เช่น กล้องรับความคิดเห็นที่ไม่ระบุชื่อ สายตรงครูที่ปรึกษา หรือช่องทางออนไลน์ เพื่อให้นักเรียนกล้าที่จะสื่อสารปัญหาของตนเอง

4) ยกระดับระบบการให้คำปรึกษา จัดหาหรือพัฒนาบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญด้านจิตวิทยาและการให้คำปรึกษาสำหรับวัยรุ่นและผู้มีความหลากหลายทางเพศโดยตรง เพื่อให้สามารถเยียวยาบาดแผลทางใจได้อย่างมีประสิทธิภาพ และช่วยให้นักเรียนสามารถจัดการกับสถานการณ์ที่เผชิญได้

การสร้างสถานศึกษาที่เป็นมิตรต่อทุกเพศต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ตั้งแต่ผู้กำหนดนโยบาย ผู้บริหาร ครู ไปจนถึงตัวนักเรียนเอง การเปลี่ยนแปลงนี้ไม่ใช่เพียงการปรับแก้กฎระเบียบ แต่เป็นการสร้างวัฒนธรรมแห่งการเคารพและยอมรับในคุณค่าของความเป็นมนุษย์อย่างเท่าเทียมกัน สอดคล้องกับกรอบแนวคิด DEIB ที่ประกอบด้วยความหลากหลาย (D: Diversity) การยอมรับและเห็นคุณค่าของความแตกต่างหลากหลายของผู้คน ทั้งในมิติเพศ เชื้อชาติ วัย ความสามารถ ฯลฯ ความเสมอภาคและความเป็นธรรม (E: Equity) การสร้างความยุติธรรมและโอกาสที่เท่าเทียม โดยตระหนักว่าคนแต่ละกลุ่มอาจต้องการการสนับสนุนที่แตกต่างกันเพื่อขจัดอุปสรรคเชิงโครงสร้าง การอยู่ร่วมกันอย่างเคารพและโอบรับ (I: Inclusion) การสร้างวัฒนธรรมที่ทุกคนรู้สึกได้รับการเคารพ มีส่วนร่วม และเสียงของตนเองมีความหมาย สุดท้ายคือ ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่ง (B: Belonging) ผลลัพธ์ คือการที่ทุกคนรู้สึกปลอดภัย เป็นตัวของตัวเอง และรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสถานศึกษานั้นจริง ๆ

ภาพที่ 2 แนวทางและข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อสร้างสถานศึกษาที่เป็นมิตรต่อทุกเพศของผู้เรียน ที่มา: ผู้เขียน (2568)

6. บทสรุป

สังคมโลกในศตวรรษที่ 21 กำลังก้าวสู่การยอมรับความหลากหลายทางเพศมากขึ้น รวมถึงประเทศไทยที่เพิ่งบังคับใช้กฎหมายสมรสเท่าเทียม อย่างไรก็ตาม สถานศึกษาไทยยังคงเผชิญความท้าทายสำคัญในการโอบรับพลวัตทางเพศที่หลากหลายของนักเรียน การสำรวจโดย UNESCO ชี้ว่านักเรียนข้ามเพศจำนวนมากถูกเลือกปฏิบัติและถูกบังคับให้ปฏิบัติตามบรรทัดฐานทางเพศที่ไม่ตรงกับอัตลักษณ์ ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาวะและการเรียนรู้ ความท้าทายหลักแบ่งเป็น 3 มิติ ได้แก่ นโยบาย กฎหมาย และโครงสร้างสถาบัน ที่ยังคงยึดติดกับเพศสภาวะแบบสองขั้ว ขาดนโยบายป้องกันการกลั่นแกล้ง และกลไกสนับสนุนที่ไม่เพียงพอ หลักสูตร สื่อการสอน และกระบวนการเรียนรู้ ที่ยังมีการตีตรา ใช้ถ้อยคำเชิงลบ และขาดเนื้อหาที่ครอบคลุมเรื่องความหลากหลายทางเพศ สุดท้ายคือ ปฏิสัมพันธ์และสุขภาวะ ซึ่งนักเรียนหลากหลายทางเพศเผชิญการกลั่นแกล้ง

ในทุกรูปแบบ ส่งผลกระทบต่อจิตใจและร่างกาย และเสียงของพวกเขามักถูกมองข้าม ดังนั้น สถานศึกษาจำเป็นต้องปฏิรูปเชิงนโยบาย ปรับปรุงหลักสูตร สื่อการสอน และกระบวนการเรียนรู้ รวมถึงสร้างวัฒนธรรมองค์กรและสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัย ส่งเสริมกลไกการรับฟังและการให้คำปรึกษาที่เชี่ยวชาญ เพื่อให้เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่เสมอภาค เคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และโอบรับทุกคนอย่างแท้จริง สอดคล้องกับแนวคิด Diversity, Equity, Inclusion และ Belonging (DEIB)

บรรณานุกรม

- BBC News. (2025). January 23, 2025: A historic day as the Marriage Equality Act officially comes into effect [23 ม.ค. 2568 วันประวัติศาสตร์ กฎหมายสมรสเท่าเทียมมีผลใช้บังคับวันแรก]. *BBC News*. <https://www.bbc.com/thai/articles/c1kmv4rr4xzo>. (in Thai)
- Becker, T., Chin, M., & Bates, N. (2022). *Measuring Sex, Gender Identity, and Sexual Orientation*. National Academies Press.
- Chantarasuk, A. (2024). "Marriage Equality" So What...? When Will Gender and Rights Be Equal in Schools? ["สมรสเท่าเทียม" แล้วไง... เมื่อไร? เพศ-สิทธิ ในรั้วโรงเรียนจะเท่ากัน]. Social and Public Policy Communication Center, Thai Public Broadcasting Service. <https://theactive.thaipbs.or.th/read/equality-in-school>. (in Thai)
- Cheowcham, N. (2021). *Relationship Between Workplace Heterosexist Discrimination and Job Satisfaction in Lgb Employees: The Mediating Role of Workplace Sexual Identity Management Strategies*. [ความสัมพันธ์ระหว่างทางเลือกปฏิบัติต่างเพศในที่ทำงานกับความพึงพอใจในการทำงานของพนักงานที่มีอัตลักษณ์หลากหลายทางเพศ โดยมีกลยุทธ์การจัดการอัตลักษณ์ทางเพศในที่ทำงานเป็นตัวแปรส่งผ่าน]. Master of Arts Thesis in Psychology, Faculty of Psychology, Chulalongkorn University. (in Thai)
- CP All. (2020). *Diversity-and-Inclusion-Policy* [นโยบายการบริหารความหลากหลายและยอมรับความแตกต่างของบุคคล]. <https://www.cpall.co.th/wp-content/uploads/2020/11/Diversity-and-Inclusion-Policy-2563-th.pdf>. (in Thai)
- Dhedchawanagon, K. (2024). Sexual Stigma Among Transgender Students in Thai Textbooks [การตีตราทางเพศที่เกิดขึ้นกับนักเรียนข้ามเพศในแบบเรียนไทย]. *Ramkhamhaeng University Journal: Faculty of Education (Humanities and Social Sciences)*. 2(2), 38-49. (in Thai)
- GLSEN. (2022). *The 2021 national school climate survey: The experiences of LGBTQ+ youth in our nation's schools*. <https://www.glsen.org/research/school-climate-survey>.
- Haitembu, R. K. (2023). Gender and sexual diversity: Inclusion in the Namibian education context. *Cogent Education*, 10(2). <https://doi.org/10.1080/2331186X.2023.2253702>.
- Jitrabieb, N. (2020). *Diversity Management in Thai Organizations: LGBTIQ Related Rights and Policies in Workplace*. [องค์กรในประเทศไทยกับการบริหารจัดการความหลากหลาย การส่งเสริมสิทธิและนโยบายของบริษัทต่อกลุ่มพนักงานที่มีความหลากหลายทางเพศ (LGBTIQ)]. Master of Management Thesis, College of Management, Mahidol University. (in Thai)
- Kamudhamas, A. (2022). *Gender diversity* [เพศหลากหลาย]. Thai Health Promotion Foundation. <https://oscc.consulting/media/111>. (in Thai)
- Kettakean, B., Preechasuchat, K., Puangsang, D., & Boonkasame, C. (2025). Counseling Skills for Bullying Victims in LGBT High School Students [การให้คำปรึกษาเพื่อเยียวยาจิตใจของเหยื่อจากการถูกรังแกในนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาที่มีความหลากหลายทางเพศ]. *Journal of Social Science Development*. 8(5), 73-86. (in Thai)

- Makprayoon, U., & Panich, J. (2023). Knowledge and Attitudes about Gender Equality Affecting Communication of Secondary School Teachers Under Phitsanulok-Uttaradit Secondary Educational Service Area Office [ความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับความเสมอภาคทางเพศที่มีผลต่อการสื่อสารของครู ระดับมัธยมศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาพิษณุโลก-อุตรดิตถ์]. *Journal of Mass Communication Technology, RMUTP*. 8(1), 79-90. (in Thai)
- Nitiwana, C. & Leerasiri, W. (2018). Promotion of LGBT Human Rights in the United States during the Obama Administration (2009-2016) [การส่งเสริมสิทธิมนุษยชนของผู้มีความหลากหลายทางเพศในสหรัฐอเมริกาสมัยประธานาธิบดีบารัค โอบามา (ค.ศ. 2009-2017)]. *Academic Journal of Politics and Public Administration (ACJPP)*, 8(1), 1-32. (in Thai)
- Noknong, J. (2011). *Contemporary Human Resource Management Concepts* [แนวคิดการบริหารทรัพยากรมนุษย์ร่วมสมัย]. Chulalongkorn University. (in Thai)
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR). (2017). *Yogyakarta plus10* https://yogyakartaprinciples.org/wp-content/uploads/2017/11/A5_yogyakartaWEB-2.pdf
- Phantasoot, P. (2020). *The Personnel Diversity Management In Secondary School* [การจัดการความหลากหลายของบุคลากรในโรงเรียนมัธยมศึกษา]. Doctor of Philosophy (Ph.D.) Thesis in Educational Administration, Graduate School, Silpakorn University. (in Thai)
- Puntayoung, R., Wootvatansa, N., & Klompun, U. (2023). Model and Mechanism to Promote Gender Equality in Order to Social Empowerment in Schools of Secondary Educational Service Area Office 33, Surin Province [รูปแบบและกลไกการส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างเพศเพื่อเสริมสร้างพลังทางสังคมในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต 33 จังหวัดสุรินทร์]. *Journal of Social Science and Buddhist Anthropology*. 7(7), 84-100. (in Thai)
- Sinchu, V., Sarnswang, S., & Buasuwan, P. (2022). Guidelines for the Management of Educational to Facilitate the Promotion of Gender Equality Among Gender Diversity Students in Schools Under the Secondary Educational Service Area Office Chonburi Rayong [แนวทางการบริหารสถานศึกษาเพื่อส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศในกลุ่ม นักเรียนที่มีความหลากหลายทางเพศ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาชลบุรี ระยอง]. *SWU Educational Administration Journal*. 19(36), 114-125. (in Thai)
- Sukasem, A. (2024). Sexual Harassment among Secondary School Students in Bangkok: A Study on Perpetrators and Victims [การคุกคามทางเพศของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษา ในเขตกรุงเทพมหานคร: การศึกษาในฐานะผู้กระทำและผู้ถูกกระทำ]. *Chandrakasem Journal*. 30(2), 207-222. (in Thai)
- Thomas, D. A., & Ely, R. J. (1996). *Making Differences Matter a New Paradigm for Managing Diversity*. Harvard Business Review. <https://hbr.org/1996/09/making-differences-matter-a-new-paradigm-for-managing-diversity>.
- Thomas, R. R. (1990). From Affirmative Action to Affirming Diversity. *Harvard Business Review*, 68(2), 107-117.
- Thongthai, W. (2020, June 15). *Sex and Gender* [เพศและเพศภาวะ]. Institute for Population and Social Research, Mahidol University. <https://www.theprachakorn.com/newsDetail.php?id=277>. (in Thai)
- Tinnanam, C., Ompornnowarat, K., & Duaydee, R. (2021). *LGBTQ+ Well being Strategy in Thailand* [ยุทธศาสตร์สุขภาวะ LGBTQ+ ในประเทศไทย]. Duean Tula Printing. (in Thai)

- UN Global Compact Thailand. (2025). *Promoting Diversity the Unilever Way with Vaseline: World's First Product Created for Transgender Women* [ส่งเสริมความหลากหลายในแบบ Unilever กับ Vaseline สร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์เพื่อผู้หญิงข้ามเพศครั้งแรกของโลก]. United Nations Global Compact Network Thailand. <https://globalcompact-th.com/news/detail/1796>. (in Thai)
- UN News. (2012). *Ban calls for end to violence and discrimination against lesbian, gay, bisexual and transgender people*. UN News. <https://news.un.org/en/story/2012/12/428052>
- UNESCO Bangkok. (2023). *A survey on the school experiences of transgender students in Thailand*. Bangkok: UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000235414>
- UNESCO. (2025). *Youth advocacy for LGBTIQ+ inclusive education in Asia*. <https://www.unesco.org/en/articles/youth-advocacy-lgbtq-inclusive-education-asia>.
- Yodlorchai, R. (2019). *Gender diversity in Thai society* [ความหลากหลายทางเพศในสังคมไทย]. Faculty of Psychology, Chulalongkorn University. <https://www.psy.chula.ac.th/th/feature-articles/gender-identity/>. (in Thai)

วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์
ปีที่ 48 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2568): 282730

Journal of Social Research and Review
Volume 48 No. 2 (July - December 2025): 282730
ISSN 3056-9508 (Online)

กลยุทธ์การปรับตัวของวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตและผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนด ในคาบสมุทรสทิงพระ จังหวัดสงขลา ในยุคดิจิทัล

ปวีณกร สุบรรณ* และ เวคิน หนูนำวงศ์

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา 90000

*ผู้ประพันธ์บรรณกิจ, อีเมล: Paweekorn.s@rmutsv.ac.th

บทคัดย่อ

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในมิติสังคมวัฒนธรรม สภาพแวดล้อมในพื้นที่ และสภาพเศรษฐกิจในปัจจุบัน มีผลกระทบต่อวิถีการทำตาลโตนดในชุมชนพื้นที่สทิงพระ จังหวัดสงขลา บทความวิจัยเรื่องนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษารูปแบบการปรับตัวของผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์จากตาลโตนดในชุมชนคาบสมุทรสทิงพระ การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และประเด็นสนทนากลุ่ม (Focus group) ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม ด้วยการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเจาะจง ประธานกลุ่มและสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจผลิตภัณ์จากตาลโตนดในพื้นที่คาบสมุทรสทิงพระ และผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์จากตาลโตนด จำนวน 20 คน

ผลการวิจัยพบว่า ผู้ผลิตและจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากตาลโตนดมีการออกแบบกลยุทธ์เพื่อความอยู่รอดอย่างยั่งยืนให้แก่ธุรกิจ ได้แก่ กลยุทธ์การพัฒนาผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่ กลยุทธ์การปรับปรุงกระบวนการผลิตโดยใช้เทคโนโลยีให้ผลิตภัณฑ์มีมาตรฐาน และกลยุทธ์การเพิ่มการขายในตลาด แบบออนไลน์ นับเป็นการปรับกระบวนการทัศน์ใหม่ของการปรับตัวท่ามกลางภาวะความทันสมัย สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับ กลุ่มวิสาหกิจผลิตภัณ์ประเภทอื่น ๆ ได้ โดยหน่วยงานภาครัฐและท้องถิ่นควรส่งเสริมภูมิปัญญาดิจิทัลเพื่อยกระดับศักยภาพ การผลิตและการตลาด และสร้างความยั่งยืนให้ธุรกิจวัฒนธรรมท้องถิ่นในยุคดิจิทัล

คำสำคัญ: กลยุทธ์; การปรับตัว; ผลิตภัณฑ์จากตาลโตนด; วิสาหกิจชุมชน; ยุคดิจิทัล

วันรับบทความ: 26 กันยายน 2568, วันแก้ไขบทความ: 14 ตุลาคม 2568, วันตอบรับบทความ: 12 พฤศจิกายน 2568

Adaptation Strategies of Community Enterprises Producing and Distributing Palm Sugar Food Products in the Sathing Phra Peninsula, Songkhla Province, in the Digital Era.

Pawee Korn Suraban* and Vakin Nunumvong

Faculty of Liberal Arts, Rajamangala University of Technology Srivijaya, Mueang Songkhla District, Songkhla Province 90000, Thailand

*Corresponding author, Pawee.korn.s@rmutsv.ac.th

Abstract

Amid the ongoing transformations in socio-cultural dimensions, local environments, and current economic conditions, the traditional livelihood of *Palmyra palm* production in the Sathing Phra community of Songkhla Province has been significantly affected. This study aims to examine the adaptive strategies of entrepreneurs producing Palmyra palm products in the Sathing Phra Peninsula. Employing a qualitative research approach, data were collected through in-depth interviews and focus group discussions, combined with both participant and non-participant observations. Key informants were purposively selected, consisting of the chairpersons and members of community enterprise groups producing Palmyra palm products in the Sathing Phra Peninsula, as well as product distributors, totaling 20 participants.

The findings reveal that producers and distributors of Palmyra palm products have developed sustainable survival strategies, including new product development, process improvement through technology adoption to enhance production standards, and online market expansion. These strategies represent a paradigm shift in adaptive behavior amid modernization, serving as a practical model for other types of community-based enterprises. Governmental and local agencies are encouraged to promote digital wisdom initiatives to enhance production and marketing capabilities, thereby fostering the long-term sustainability of local cultural enterprises in the digital era.

Keywords: Strategic; Adaptation; Palmyra palm products; Community enterprise; Digital Era

Received: September 26, 2025, **Revised:** October 14, 2025, **Accepted:** November 12, 2025

1. บทนำ

ตาลโตนด เป็นพืชเศรษฐกิจชนิดหนึ่งในคาบสมุทรสทิงพระ จังหวัดสงขลา สามารถนำไปใช้ให้เกิดมูลค่าได้หลายส่วน วิถีชุมชนในคาบสมุทรสทิงพระจึงมีการใช้ประโยชน์จากตาลโตนดแทบทุกครัวเรือน เช่น ลำต้น ใช้ในการก่อสร้างบ้านและทำเครื่องเรือน ทาง ใช้ทำรั้วหรือเชื้อเพลิง ใบตาล ใช้มุงหลังคาและเครื่องจักสาน ส่วนน้ำหวานหรือน้ำตาลสด นำมาทำเป็นเครื่องดื่มหรือเคี้ยวเป็นน้ำตาลโตนดเหลว ชาวบ้านเรียกว่า น้ำผึ้ง ทำเป็นน้ำตาลปึกและน้ำตาลแว่น และผลสดใช้รับประทานได้จากการผลิตตาลโตนดเพื่อบริโภคในครัวเรือนสืบทอดต่อกันตามภูมิปัญญาดั้งเดิมจากรุ่นสู่รุ่น ได้พัฒนาสู่การผลิตเพื่อจำหน่ายจากข้อมูลของกรมส่งเสริมการเกษตร (Department of Agricultural Extension, 2023) พบว่า มีกลุ่มวิสาหกิจผลิตผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนด จำนวน 19 กลุ่ม มีผลิตภัณฑ์หลากหลายชนิด อาทิ ลูกตาลสด น้ำตาลสด น้ำตาลโตนดเหลว น้ำตาลแว่น น้ำส้มโตนด ขนมหาล จาวตาลเชื่อม ขนมหวานท้องถิ่นที่มีน้ำตาลโตนดเป็นส่วนประกอบ ซึ่งสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนอย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตาม ธุรกิจวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม หรือ SMEs (Small and medium enterprises) ยังเผชิญกับข้อจำกัดและปัญหาที่ทำให้ธุรกิจไม่เติบโตหลายด้าน ทั้งในด้านการบริหารจัดการที่ยังไม่เข้มแข็ง ความสามารถในการเข้าถึงแหล่งทุน การเข้าถึงมาตรการส่งเสริมของภาครัฐ ข้อจำกัดในการรับรู้ข่าวสารต่าง ๆ ปัญหาการขาดแคลนแรงงานและประสิทธิภาพแรงงานที่อยู่ในระดับต่ำ ตลอดจนข้อจำกัดด้านเทคโนโลยีการผลิต โดยเฉพาะปัญหาด้านการตลาดที่เกี่ยวข้องกับผลิตภัณฑ์ ทำให้สินค้าและบริการขาดความน่าสนใจ คุณภาพไม่ได้มาตรฐาน บรรจุภัณฑ์ไม่ดึงดูด และตราสินค้าไม่เป็นที่รู้จัก ส่งผลให้การทำการตลาดเป็นไปด้วยความยากลำบาก รวมถึงบุคลากรยังขาดความรู้หรือทักษะด้านการขาย การตลาด และการหาช่องทางจำหน่ายสินค้าให้เข้าถึงลูกค้ากลุ่มใหม่ได้อย่างเพียงพอ (Srisom, 2000) อีกทั้งยังต้องเผชิญกับความท้าทายจากการพลิกผันทางดิจิทัล (Digital disruption) การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีและนวัตกรรมอย่างรวดเร็ว การขยายตัวของอินเทอร์เน็ตในประเทศไทย ทำให้มีจำนวนผู้ใช้อินเทอร์เน็ตเพิ่มสูงขึ้นและรวดเร็วมาก จาก 3.5 ล้านคน เพิ่มขึ้นเป็น 26.1 ล้านคน ในปี 2556 และเพิ่มขึ้นเป็นจำนวน 65.4 ล้านคนในปัจจุบัน สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมผู้บริโภค สู่สังคมออนไลน์ (Digital lifestyle) อย่างชัดเจน โดยเฉพาะสื่อโซเชียลที่มีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของคนสมัยใหม่มากขึ้น ข้อมูลจากรายงานของ We are social & Meltwater (Smejump, 2025) เปิดเผยว่าประเทศไทยเป็นประเทศที่มีสัดส่วนผู้ใช้สินค้าออนไลน์รายสัปดาห์สูงที่สุดในโลก โดยร้อยละ 69.2 ของผู้ใช้อินเทอร์เน็ตอายุ 16 ปีขึ้นไป ซื้อของออนไลน์ทุกสัปดาห์ ซึ่งสูงกว่าค่าเฉลี่ยทั่วโลกอย่างมีนัยสำคัญ

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมดังกล่าว ผู้ประกอบการกลุ่มธุรกิจจำเป็นต้องมีการปรับตัวเพื่อสามารถแข่งขันและอยู่รอดได้ในตลาดที่มีความท้าทายสูง การปรับใช้เทคโนโลยีดิจิทัล จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งไม่ว่าจะเป็นเทคโนโลยีในการสื่อสาร การใช้ระบบประมวลผลแบบคลาวด์ (Cloud Computing) ข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) เทคโนโลยีหุ่นยนต์ (Robotics) การเรียนรู้ของเครื่อง (Machine Learning) ระบบปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) และเทคโนโลยีอื่น ๆ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีทัศน์ของผู้บริโภค ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยในการยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันและสร้างฐานกิจการให้เข้มแข็ง (Mansaray, 2019) ทั้งนี้ แม้จะมีการขับเคลื่อนการปรับตัวด้านดิจิทัลของผู้ประกอบการ SMEs ไทยเพิ่มขึ้น โดยผลสำรวจการขับเคลื่อนดิจิทัล ประจำปี 2568 ของสำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (สสว.) พบว่า ผู้ประกอบการ SMEs ไทย เริ่มมีการปรับตัวด้วยการเข้าถึงและใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการให้บริการและการตลาดเพิ่มขึ้น แต่ยังคงอยู่ในระดับต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน (ระดับ 1.0-2.0 จากมาตรฐานระดับ 4.0) อันเป็นผลมาจากข้อจำกัดด้านงบประมาณ ความยุ่งยากในการใช้งาน และทักษะของบุคลากรที่ไม่เพียงพอ (Mitihoon, 2025)

การเปลี่ยนผ่านภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่ภูมิปัญญาดิจิทัล (Digital transition of local wisdom) จึงมีความสำคัญกับกลุ่มวิสาหกิจผู้ผลิตและผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์ตาลโตนดในพื้นที่คาบสมุทรสทิงพระที่มีรากฐานจากภูมิปัญญาดั้งเดิม เนื่องจากกลุ่มวิสาหกิจผู้ผลิตและผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์จากตาลโตนด ขาดองค์ความรู้ ทักษะ เทคโนโลยี และนวัตกรรมที่เหมาะสมสำหรับดำเนินการผลิตและการตลาด ทำให้เกิดปัญหาในกระบวนการผลิต การจัดการวัตถุดิบ การควบคุมคุณภาพของผลิตภัณฑ์ และการตลาดที่จำกัดเพียงในท้องถิ่น จึงต้องผสมผสานระหว่างองค์ความรู้แบบดั้งเดิมกับการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล

เพื่อพัฒนากระบวนการผลิต การออกแบบผลิตภัณฑ์ การตลาด และกลยุทธ์การปรับตัวที่เหมาะสม เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน และเพื่อรักษาอัตลักษณ์ท้องถิ่นควบคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจ

จากประเด็นดังกล่าวบทความวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากลยุทธ์การปรับตัวของวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตและผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนดในพื้นที่คาบสมุทรมหานคร จังหวัดสงขลา ทำความเข้าใจกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น กลยุทธ์การปรับตัวที่นำมาใช้และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ทั้งนี้ ผลการวิจัยที่ได้จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนอื่น ๆ และสามารถใช้เป็นแนวทางเชิงนโยบายเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืนต่อไป

2. ทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแนวคิดทฤษฎี เพื่อนำมากำหนดเป็นวัตถุประสงค์และขอบเขตในการศึกษาวิจัย ดังนี้

2.1 แนวคิดการวิเคราะห์สภาพแวดล้อม (SWOT analysis) เป็นการนำเทคนิคในการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกขององค์กร เพื่อใช้ประโยชน์จากจุดแข็งและปรับแก้ไขจุดอ่อน รวมถึงการมองเห็นโอกาส และป้องกันอุปสรรคที่จะเกิดกับองค์กรได้ (Wickramasinghe & Takano, 2009) การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมและสถานการณ์ขององค์กรสามารถใช้ในการวางแผนงาน ตลอดจนการสร้างกลยุทธ์ต่าง ๆ ในการดำเนินกิจการขององค์กรให้มีประสิทธิภาพ และเหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงมากที่สุด (Namugenyi et al., 2019)

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงธุรกิจไปสู่ยุคดิจิทัล (Digital transformation) เป็นคลื่นลูกใหม่ที่เข้ามา มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตผู้บริโภค และวิธีการทำธุรกิจของผู้ประกอบการยุคใหม่ ซึ่ง Akbari et al., (2020) ได้ทำการศึกษาและเสนอทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงธุรกิจไปสู่ยุคดิจิทัล โดยคิดค้นโมเดลสำหรับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ชื่อว่า Digital transformation reference model ประกอบไปด้วย (1) การกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ ยุทธศาสตร์ เพื่อให้รู้วัตถุประสงค์ของการเปลี่ยนแปลง (Vision & mission statement) (2) นโยบายการให้บริการของธุรกิจ รวมถึงเป้าหมายของธุรกิจ (Business objective) (3) การกำหนดหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งในด้านความรู้ ประสบการณ์ ทักษะ คุณลักษณะ และพฤติกรรมที่เหมาะสมกับรูปแบบของธุรกิจที่จะก้าวไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงดิจิทัล (Digital organization) (4) การปรับเปลี่ยนกลยุทธ์และกระบวนการทำงานให้เหมาะสมกับการดำเนินธุรกิจให้มีประสิทธิภาพและคล่องตัว (Business process as a service) และ (5) เทคโนโลยีที่จะนำมาปรับใช้กับการทำให้รูปแบบบริหารและตอบสนองธุรกิจเชิงดิจิทัล (Digital platform)

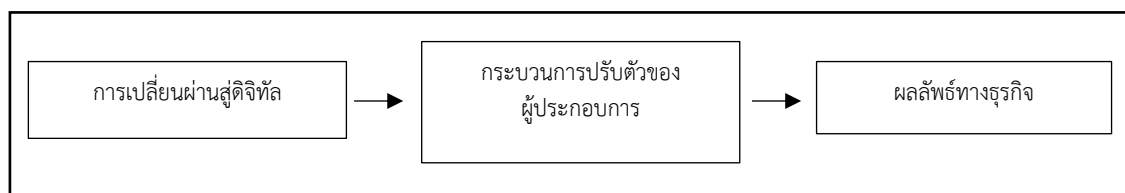
การเปลี่ยนแปลงของดิจิทัล องค์กรจะต้องปรับตัวและเปลี่ยนแปลงโดยการนำเทคโนโลยีดิจิทัลที่ทันสมัยมาใช้ในการปรับปรุงให้ผลการดำเนินงานดีขึ้น เปลี่ยนแปลงโลกเทคโนโลยีและพฤติกรรมของผู้บริโภค ทำให้องค์กรไม่สามารถทำงานในรูปแบบเดิมได้ Thanyalakpark (2022) ได้กล่าวถึงกรอบการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อปรับปรุงกระบวนการปฏิบัติงานในองค์กร ประกอบด้วยแกนกลาง 3 ด้าน คือ (1) การเปลี่ยนแปลงประสบการณ์ของผู้บริโภค (Customer experience) (2) การเปลี่ยนแปลงวิธีการดำเนินธุรกิจ (Operational process) และ (3) การเปลี่ยนแปลงรูปแบบธุรกิจ (Business model) ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทำให้หลายธุรกิจ และอุตสาหกรรมต้องทำการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวให้ทันกับเทคโนโลยีที่มีอยู่ในปัจจุบันและที่กำลังจะเกิดขึ้นในอนาคตเพื่อเพิ่มศักยภาพขององค์กรให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการปรับตัวทางธุรกิจของผู้ประกอบการ Brain (2016) อธิบายถึงการปรับตัวทางธุรกิจเข้าสู่องค์กรดิจิทัล ว่ามีการเปลี่ยนแปลง 6 ระยะ ได้แก่ ช่วงที่ 1 การดำเนินธุรกิจปกติ (Business as usual) ช่วงสถานการณ์ขององค์กรที่เน้นการทำงานตามรูปแบบเดิมอย่างปกติ และยังขาดความเชื่อมโยงระหว่างเทคโนโลยีกับภาพรวมธุรกิจ ช่วงที่ 2 เริ่มตระหนักและเกิดความคิดริเริ่ม (Present and active) องค์กรเริ่มมีความตระหนักถึงความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงไปสู่องค์กรที่เป็นดิจิทัลมากขึ้น เริ่มเข้าสู่การทดลองและเรียนรู้วัฒนธรรม แต่ในช่วงนี้องค์กรยังคงทำงานแบบรวมศูนย์ และมีการแยกทำงานเป็นส่วน ๆ ช่วงที่ 3 เริ่มการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นระบบ (Formalized) องค์กรเริ่มเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นระบบ มีกลยุทธ์ที่เป็นรูปแบบอย่างเป็นทางการ ช่วงที่ 4 เริ่มต้นวางแผนกลยุทธ์ องค์กรเริ่มยอมรับการเปลี่ยนแปลง มีการวางแผนทรัพยากรอย่างชัดเจน ศึกษาการทำงาน มีส่วนในแผนกลยุทธ์ใหม่ที่วางแผน ทำให้เห็นเป้าหมายทั้งในระยะสั้นและระยะยาวในการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้งานในองค์กร ช่วงที่ 5 การเปลี่ยนแปลงองค์กร (Converged) บุคลากรมีทักษะทางด้านการงานดิจิทัลมากขึ้น มีการพัฒนาแนวคิดใหม่ ๆ มีการลงทุนด้านดิจิทัลและพัฒนากระบวนการธุรกิจตลอดเวลา และช่วงที่ 6 การปรับตัวและสร้างนวัตกรรม (Innovation and adaptive) องค์กรมีความเข้าใจและปรับตัวในการทำงาน เข้าใจถึง

การสร้างนวัตกรรม มีความพร้อมในการเร่งพัฒนากระบวนการทำงานการลงทุน เพื่อเข้าสู่การเติบโตและการแข่งขันใหม่ ๆ ได้อย่างเต็มที่และทำให้เกิดความยั่งยืน

2.4 แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research: PAR) เป็นกระบวนการวิจัยที่เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในบริบทพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วม ตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหา การสะท้อนความคาดหวัง การเสนอแนวทางแก้ไขและพัฒนา ตลอดจนการติดตามและประเมินผล กระบวนการวิจัยเกิดขึ้นจากความร่วมมือของทุกฝ่าย ทำให้ข้อมูลที่ได้สะท้อนสภาพจริงในพื้นที่และสะท้อนความต้องการที่แท้จริงของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เกิดความรับผิดชอบต่อการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาาร่วมกัน อีกทั้งเป็นกลไกที่สร้างคนและเสริมพลังชุมชนให้สามารถรับมือกับกระแสความเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง สิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม ได้อย่างยั่งยืนต่อไป

ในการนี้ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาประยุกต์ใช้เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับกลยุทธ์การปรับตัวของวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตและผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์จากตาลโตนดในคาบสมุทสงขลา จังหวัดสงขลา โดยมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับกรอบแนวคิดการวิจัย ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ (1) การเปลี่ยนผ่านสู่ยุคดิจิทัล (Digital transformation) (2) กระบวนการปรับตัวของผู้ประกอบการ (Entrepreneurial adaptation process) และ (3) ผลลัพธ์ทางธุรกิจ (Business outcomes) เป็นตัวแปรผลลัพธ์ (Outcomes) ซึ่งการวิจัยเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนและพัฒนา ติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งนำเสนอเป็นกรอบแนวคิด ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย
ที่มา: ปวีณกร สุบรรณ (2566)

3. วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษากลยุทธ์การปรับตัวของผู้ผลิตและผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนดในคาบสมุทสงขลา จังหวัดสงขลา คือ กลุ่มวิสาหกิจผลิตผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนด อำเภอสิงหนคร และอำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา จำนวน 19 กลุ่ม ผู้วิจัยคัดเลือกวิสาหกิจผลิตผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนด และผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนด แบบเจาะจง (Purposive sampling) โดยใช้เกณฑ์การคัดเลือก ประกอบด้วย (1) มีการผลิตและการค้าผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนดอย่างต่อเนื่อง (2) มีศักยภาพการผลิต พร้อมรับ ปรับใช้ เทคโนโลยี เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ และ (3) มีความพร้อมในการให้ความร่วมมือกันทำงานเป็นภาคีเครือข่าย

ผู้ให้ข้อมูลจะเป็นประธานและตัวแทนสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนดังกล่าว โดยคัดเลือกแบบเจาะจงจำนวน 7 กลุ่ม จาก 19 กลุ่ม จากนั้นเก็บข้อมูลกลุ่มละ 2 คน รวมจำนวน 14 คน และเก็บข้อมูลจากผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนด 6 คน รวมทั้งสิ้น 20 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured interview) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบรายบุคคล (In-depth interview) และประเด็นการสนทนากลุ่ม (Focus group discussion)

การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยนี้ ใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหมดผู้วิจัยให้ความสำคัญกับจริยธรรมในมนุษย์ โดยผู้วิจัยได้เริ่มดำเนินการประสานงานกับทางประธานกลุ่มวิสาหกิจเพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัย แนวทางการเก็บข้อมูล และขออนุญาตเข้าพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูล โดยมีการนัดหมายล่วงหน้าตามเวลาและสถานที่ที่ผู้ให้สัมภาษณ์สะดวก เพื่อไม่ให้เกิดกระทบกับกระบวนการผลิตและจำหน่าย โดยการสัมภาษณ์เป็นแบบเผชิญหน้า ลักษณะการสนทนาที่ไม่เป็นทางการ ใช้เวลาสัมภาษณ์ประมาณ 30-40 นาทีต่อคน ระหว่างเดือนพฤษภาคม 2566 ถึงเดือนกันยายน 2567 ทั้งนี้ ผู้ให้สัมภาษณ์หรือการสนทนากลุ่มทุกท่านสามารถปฏิเสธการตอบคำถามและถอนตัวจากการวิจัย

ได้ทุกเมื่อ โดยไม่เสียสิทธิ์ใด ๆ ข้อมูลที่ได้จะถูกใช้เพื่อวัตถุประสงค์ทางวิชาการเท่านั้น ไม่มีการเปิดเผยข้อมูลบุคคล และข้อมูลส่วนตัวจะถูกรักษาไว้เป็นความลับและจัดเก็บอย่างปลอดภัยตามมาตรฐานจริยธรรมการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มมาวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) และประมวลผลข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ทำการตรวจสอบความเที่ยงตรงของข้อมูลด้วยหลักการตรวจสอบสามเส้าของข้อมูล (Data triangulation) และการตรวจสอบสามเส้าของวิธีการ (Methodological triangulation) โดยการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มจากมุมมองของผู้เกี่ยวข้องหรือกลุ่มเป้าหมายที่มีบทบาทที่แตกต่างกัน ได้แก่ เก็บข้อมูลจากประธานกลุ่มวิสาหกิจ สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจ และผู้จำหน่ายผลผลิต ก่อนนำมาพรรณนาวิเคราะห์และสรุปผล

4. ผลการวิจัย

4.1 การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม (SWOT analysis) และศักยภาพของผู้ผลิตและผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนดในคาบสมุทรสงขลา จังหวัดสงขลา

การศึกษาสภาพปัญหาการจัดการและศักยภาพของกลุ่มผู้ผลิตอาหารตาลโตนด โดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ประธานวิสาหกิจชุมชน และสมาชิกจากวิสาหกิจผลิตผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนด รวมทั้งผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนด รวมทั้งสิ้น 20 คน เกี่ยวกับรูปแบบวิธีการผลิตและจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนด พบว่ากลุ่มวิสาหกิจผลิตผลิตภัณฑ์อาหารตาลโตนดส่วนใหญ่มีวิธีการผลิตผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนด ตั้งแต่ขั้นตอนการจัดหาวัตถุดิบ (ต้นน้ำ) แปรรูปผลิตภัณฑ์ (กลางน้ำ) และจำหน่ายผลิตภัณฑ์เอง (ปลายน้ำ) สำหรับขั้นตอนการแปรรูปผลิตภัณฑ์ของแต่ละกลุ่มเป็นการผลิตแบบดั้งเดิมที่มีการสืบทอดกันมาจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ทำให้สินค้าที่ผลิตในพื้นที่มีลักษณะที่คล้ายคลึงกันกับสินค้าทั่วไปตามท้องตลาด ไม่มีความโดดเด่นหรือแปลกใหม่ จำนวนที่ผลิตได้แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับความชำนาญของผู้ผลิต ส่งผลให้สินค้าไม่มีมาตรฐาน นอกจากนี้ พบว่าผู้ประกอบการยังใช้รูปแบบการจำหน่ายสินค้าในตลาดท้องถิ่นเท่านั้น

“...บ้านผมไม่มีที่นามากนัก แต่อดีตพ่อแม่เกี่ยวน้ำตาล ช่วงโควิดผมไม่มีงาน ผมขึ้นต้นตาลเอาน้ำตาลมาทำน้ำตาลเหลว (น้ำผึ้งเหลว) ช่วงหลังผมเช่าที่นาเพื่อเอาต้นตาล ลูกตาลสดขึ้นมาขายลูกสด หนึ่งประมาณ 700 กรัม ราคา 30-35 บาท ถ้าอ่อนมากก็จะยำหัวตาล ส่วนน้ำตาลสดก็จะขึ้นขายหน้าบ้านบ้าง แต่ส่วนใหญ่ก็ทำน้ำตาลโตนดเหลว เคี้ยวตามภูมิปัญญาที่ทำกันมาจากคนรุ่นก่อน ขายเป็นน้ำตาลเหลวใส่ขวดกลมใสกับขวดแบน และทำเป็นน้ำตาลปี๊บแบ่งขายเป็นกระปุก บางส่วนทำน้ำส้มโตนดใส่ขวดพลาสติก (ขวดน้ำอัดลมที่ล้างทำความสะอาดแล้ว) ผลตาลถ้าเก็บไม่ทัน มันสุกก่อนสมาชิกผู้หญิงจะนำมาทำขนมตาล จาวตาลเชื่อม ตั้งขายหน้าบ้าน บ้างก็จะไปขายเองตามนัด (ตลาดนัด) หาดใหญ่ บางทีส่งแม่ค้าที่มารับซื้อไปขายต่ออีกที...” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 1, สัมภาษณ์: 9 พฤษภาคม 2566)

“...กลุ่มทำวันตาลกรอบ เริ่มต้นที่พัฒนาชุมชนนำอาจารย์มาสอนทำวันกรอบ โดยใช้เนื้อลูกตาลที่มีในท้องถิ่นมาทำวันกรอบ ป้าก็เรียนรู้และมาร่วมกลุ่มกันทำ เพราะคิดว่าวัตถุดิบในพื้นที่เรามีและไม่น่ายาก แต่พอมาทำจริงก็ยาก ลองผิดลองถูกกันมา ใช้เนื้อตาลสุกมากก็ไม่ได้ อ่อนไปก็ไม่ได้ ปรับสูตรปรับรสชาติ ลดน้ำตาล ไม่พอดีมันก็ไม่จับตัว ขั้นตอนการกวนวันใช้กระทะกวน ต้องสลับกันกวน เพราะพอวันเดือดมันจะกระเด็นใส่มือบ้าง หยดกวนก็ไม่ได้เพราะจะไหม้ พอกวนเสร็จทำให้จับตัวแล้วตัด กระบวนนี้ต้องใช้ความชำนาญ ตัดเล็กไปพอเอาไปตาก เนื้อจะหดลงอีก ถ้าตัดใหญ่ก็ไม่พอดีก็ไม่น่ารับประทาน... การตากก็สำคัญ พลังงานจังหวัด มอบโรงอบสำหรับตากอาหารที่ใช้พลังงานแสงอาทิตย์มาให้ เป็นโรงขนาดใหญ่มาก การตากต้องคอยไปพลิกกลับด้านเนื้อวันให้ครบทุกด้าน ช่วงหน้าฝนจะมีปัญหามาก บางครั้งต้องใช้เตาอบไฟฟ้าแทน กลายเป็นต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้นอีก... การทำแต่ละครั้งไม่ได้มาก ส่วนใหญ่ทางกลุ่มจะทำตามออเดอร์ที่มี อย่างช่วงโควิดจะมีน้องคนหนึ่งรับไปขายต่อ เขาจะสั่งเป็นรอบ ๆ เราก็ทำส่งตามออเดอร์ ถ้ามีช่วงงานโอท็อป ต้องออกบูธจำหน่ายก็จะกันของไว้ขายเอง...” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 2, สัมภาษณ์: 31 พฤษภาคม 2566)

“...แม่พี่แต่ก่อนทำขนมหวานที่ใช้น้ำตาลโตนดขายตามช่วงเทศกาล พวกขนมลาจากน้ำตาลโตนด ขนมเจาะหู ขนมดู ขนมเกาะ ขนมโก๋ มีช่วงหนึ่งประมาณ ปี 2541 ได้นำเอาวัตถุดิบที่มีใกล้ ๆ คือ

งบ้านบ่อตาด สหิงพระ เขามีการปลูกงาขาวงาดำ มันดูเป็นอาหารเพื่อสุขภาพ แม่เลยเอามาทำขนม
งากรอบ ตอนแรกใช้น้ำตาลทรายมันได้รสหวาน เลียน คนกินก็กลายเป็นเบาหวาน แม่เลยเปลี่ยนมาใช้
น้ำตาลโตนดเป็นส่วนผสมแทน ซึ่งมันดีต่อสุขภาพมากกว่าน้ำตาลทราย แล้วปรับลดความหวานลง
ตอนนี้ดีดตลาด ส่วนใหญ่จะมีคนมารับซื้อไปขายตามตลาดนัดต่าง ๆ คนโทรมาสั่งเป็นออเดอร์เราก็ส่งให้
เราใช้วิธีการแพ็คของพลาสติกใส บรรจุลง บางครั้งสินค้าก็แตกหักง่าย...” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 3, สัมภาษณ์:
3 มิถุนายน 2566)

“...เดิมกลุ่มที่ทำเคียวน้ำตาลมาทำเป็นน้ำตาลแว่น วงใหญ่ ๆ ที่ขอบวงทำจากใบตาล แบบดั้งเดิม
กวนน้ำตาลก็กวนมือ ทำมือ เรายังใช้รากต้นลำพูกวนน้ำตาล ใช้ไม้พายเล็กช่วยในการหยอดด้วยมือ
ลงพิมพ์... รากต้นลำพูหาได้แฉนี้ ใช้จนกลมมนไม่ติดไม้ แล้วมันก็มีน้ำหนักเบากว่าไม้พายใหญ่ ๆ
คนหลายรุ่นเขาทำกันมานาน...พอได้พิมพ์ก็หยอดลงพิมพ์ที่ละวงไปเรื่อย ๆ รอแห้งดี ก็เก็บบรรจุใส่ถุง
ขาย กลุ่มลูกค้าเป็นแม่ค้าก็จะมารับซื้อไปขายต่อตามตลาด และกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ผ่านมาแวะหาซื้อ
ของฝาก...” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 4, สัมภาษณ์: 3 มิถุนายน 2566)

“...กลุ่มที่ทำน้ำตาลหนึบ พัฒนามาเหมือนน้ำตาลกรอบ แต่ของที่จะลดความหวานลง ใช้เวลา
ในการตากมากขึ้น ส่วนใหญ่ขายผ่านหน้าร้าน มืออภงานโอท็อป งานเทศกาลต่าง ๆ ในจังหวัด
ส่วนใหญ่ที่ขายดี คือ ตามออเดอร์ลูกค้าที่โทรมาสั่ง และมีหัดขายออนไลน์บ้าง หลานจะเป็นคนจัดการ
ส่วนตัวพี่และสมาชิกคนอื่นไม่มีความถนัด อาจจะต้องเรียนรู้เพิ่ม...” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 5, สัมภาษณ์:
3 กันยายน 2566)

ขณะที่การสัมภาษณ์ผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์สินค้าแปรรูปอาหารจากตาลโตนด พบว่า ผู้จำหน่ายส่วนใหญ่รับซื้อ
ผลิตภัณฑ์จากกลุ่มวิสาหกิจแปรรูปในพื้นที่เพื่อไปจำหน่ายหน้าร้าน บางส่วนรับไปขายตามงานสำคัญหรือตลาดนัดต่างอำเภอ
ยังคงมีส่วนน้อยที่จำหน่ายผ่านช่องทางออนไลน์

“...สินค้าจากตาล พวกที่จะรับมาจากกลุ่มแปรรูปในสิงหนคร สหิงพระ มีพวกน้ำตาลเหลว น้ำส้มโหนด
น้ำตาลแว่น จาวตาลเชื่อม ขนมที่ใช้น้ำตาลโตนด ขนมโก๋ ขนมข้าวพอง ขนมงา ขนมนู ส่วนใหญ่เรา
ตั้งร้านขายริมถนน ทางผ่านไปสะพานปากกรอ คนซื้อเป็นคนสัญจรไปมา นักท่องเที่ยวมีบ้าง ยอดขาย
ไม่คงที่ จะขายได้ดี ช่วงเทศกาลเดือนสิบ ปีใหม่ สงกรานต์คนจะเดินทางไปมาเยอะ หน้าฝนก็ขายอยาก
สินค้าประเภทขนมอายุสั้น เก็บรักษายาก บางครั้งสินค้าโดนลมเข้า ไม่กรอบ สีไม่น่าทาน ขายไม่ได้...”
(ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 6, สัมภาษณ์: 21 มิถุนายน 2566)

“...แฉนี้เป็นชุมร้านริมทางตั้งติดกัน 10 กว่าร้าน ส่วนใหญ่ก็ญาติ ๆ กัน สินค้าขายเหมือนกัน น้ำตาลสด
บางร้านมี บางร้านไม่มี ลูกตาลสดได้มาบางช่วง ขายขนมเหมือน ๆ กัน ขนมนู ขนมโก๋ ขนมงา
ขนมพอง ขนมคอบีต จาวตาลเชื่อม ส่วนใหญ่รับมาจากกลุ่มแปรรูปในพื้นที่ เป็นเจ้าประจำ ขายดี
ในช่วงเทศกาลจะขายดีเพราะคนเดินทางผ่านไปมา หรือมีลูกค้าโทรมาติดต่อแล้วส่ง อาศัยลูกค้าหน้า
ร้าน ยังไม่เคยเปิดขายออนไลน์...” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 7 สัมภาษณ์: 21 มิถุนายน 2566)

“...พี่ขายตามงาน ตั้งขายในงานศพ งานบุญ เทศกาลสารทเดือนสิบ งานสงกรานต์ ในวัด กับเอาไปขาย
ตามนัดในหาดใหญ่ (ตลาดนัดในพื้นที่อำเภอหาดใหญ่) โดยจะเอาของสดแฉนี้ใส่รถไปขายรวม ๆ กัน
พวกกล้วย ลูกตาล ไปขายพร้อมขนม...” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 8 สัมภาษณ์: 21 มิถุนายน 2566)

“...ส่วนตัวไม่ได้มีหน้าร้าน ทำเป็นอาชีพเสริม เริ่มจากที่ตัวเองได้ลองกินเองแล้วชอบ เลยสั่งซื้อพวกขนม
จากทางกลุ่มไปแบบกิโลกรัม เพราะได้ราคาถูก แล้วไปใส่ห่อสวย ๆ ขายต่ออีกทีหนึ่ง ส่วนใหญ่ขายผ่าน
ในช่องทางออนไลน์...” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 9, สัมภาษณ์: 21 มิถุนายน 2566)

ภาพที่ 2 การสัมภาษณ์ผู้ผลิตผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนด
ที่มา: คณะผู้วิจัย (2566)

จากการสัมภาษณ์และการระดมความคิดเห็นการสนทนากลุ่ม สามารถวิเคราะห์สภาพแวดล้อม (SWOT analysis) และศักยภาพของกลุ่มผู้ผลิตและผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนด ในพื้นที่คาบสมุทรสทิงพระ จังหวัดสงขลา ได้ดังนี้

1) จุดแข็ง (Strengths)

- ด้านแหล่งวัตถุดิบ (S1) วิสาหกิจแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนดอยู่ในบริเวณคาบสมุทรสทิงพระ อำเภอสิงหนคร และอำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีตาลโตนดเป็นจำนวนมาก ตาลโตนดเป็นวัตถุดิบที่สำคัญของวิสาหกิจวัตถุดิบ
- ด้านแรงงาน (S2) สมาชิกในกลุ่มมีภูมิปัญญาดั้งเดิมและมีความชำนาญในการผลิต
- ด้านผลิตภัณฑ์ (S3) ผลิตภัณฑ์ที่มีความเป็นเอกลักษณ์และโดดเด่น เป็นสินค้ามีคุณภาพได้รับการยอมรับ ผลิตภัณฑ์ราคาไม่แพง

2) จุดอ่อน (Weaknesses)

- ด้านผลิตภัณฑ์ (W1) บรรจุภัณฑ์ของผลิตภัณฑ์ไม่สวยงาม ไม่มีมาตรฐาน ก่อเกิดความเสียหายกับสินค้าได้ ไม่เป็นที่ดึงดูดใจลูกค้า
- ด้านเทคนิคการแปรรูป (W2) ทางกลุ่มใช้แรงงานคนเป็นหลัก แรงงานขาดแคลนองค์ความรู้และเทคโนโลยีที่เหมาะสมในการยกระดับกระบวนการผลิต การแปรรูปในแต่ละขั้นตอนใช้เวลานาน
- ด้านต้นทุน (W3) ต้นทุนในการทำการผลิตสูง เนื่องจากใช้แรงงานคนเป็นส่วนใหญ่
- ด้านแรงงาน (W4) สมาชิกในกลุ่มแปรรูปมีความรู้ทางการตลาดน้อย
- ด้านช่องทางการจำหน่าย (W5) กลุ่มวิสาหกิจแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนดมีช่องทางการจัดจำหน่ายน้อย ขาดการส่งเสริมการขายและการประชาสัมพันธ์

3) โอกาส (Opportunities)

- ด้านความนิยมในผลิตภัณฑ์ชุมชน (O1) มีกลุ่มลูกค้าให้ความนิยมในการบริโภคผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนด เนื่องจากน้ำตาลโตนดไม่หวานแหลมเหมือนน้ำตาลทราย และให้คุณค่าทางโภชนาการดีกว่าน้ำตาลทราย
- ด้านการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและท้องถิ่น (O2) มีการเข้ามาส่งเสริมกระบวนการผลิต มีการออกร้านตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น การออกร้านโอท็อป หรือ OTOP (One Tambon, One Product)

4) อุปสรรค (Threats)

- ด้านคู่แข่ง (T1) มีคู่แข่งที่ผลิตภัณฑ์สินค้าเดียวกันเป็นจำนวนมาก มีการแข่งขันเรื่องราคาในกลุ่มสินค้าประเภทเดียวกัน

ตารางที่ 1 ผลสรุปการวิเคราะห์สภาพแวดล้อม (SWOT analysis) วิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนด
ในคาบสมุทรสทิงพระ จังหวัดสงขลา

	จุดแข็ง (Strengths)	จุดอ่อน (Weaknesses)
สภาพแวดล้อมภายใน	S1 วิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนดอยู่ในบริเวณคาบสมุทรสทิงพระ อำเภอสทิงพระ และอำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีตาลโตนดเป็นจำนวนมาก ตาลโตนดเป็นวัตถุดิบที่สำคัญของวิสาหกิจ S2 สมาชิกในกลุ่มมีภูมิปัญญาดั้งเดิมและมีความชำนาญในการผลิต S3 ผลิตภัณฑ์มีความเป็นเอกลักษณ์และโดดเด่นเป็นสินค้ามีคุณภาพได้รับการยอมรับ ผลิตภัณฑ์ราคาไม่แพง	W1 บรรจุภัณฑ์ไม่สวยงาม ไม่มีมาตรฐาน เกิดความเสียหายกับสินค้าไม่เป็นที่ดึงดูดใจลูกค้า W2 ใช้แรงงานคนเป็นหลัก ซึ่งขาดองค์ความรู้และเทคโนโลยีในการยกระดับการผลิตให้ใช้เวลาอันน้อยลง W3 ต้นทุนการผลิตสูง เนื่องจากใช้แรงงานคนเป็นส่วนใหญ่ W4 สมาชิกมีความรู้ทางการตลาดน้อย W5 กลุ่มวิสาหกิจแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนดมีช่องทางการจัดจำหน่ายมีน้อย ขาดการส่งเสริมการขายและการประชาสัมพันธ์
	โอกาส (Opportunities)	อุปสรรค (Threats)
สภาพแวดล้อมภายนอก	O1 มีกลุ่มลูกค้าที่นิยมการบริโภคผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนด เนื่องจากน้ำตาลโตนดไม่หวานแหลมเหมือนน้ำตาลทราย และให้คุณค่าทางโภชนาการดีกว่า O2 มีการเข้ามาส่งเสริมกระบวนการผลิต ออกร้านตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น งานโอท็อป (OTOP)	T1 มีคู่แข่งชั้นที่ผลิตภัณฑ์สินค้าเดียวกันเป็นจำนวนมาก มีการแข่งขันเรื่องราคา ในกลุ่มสินค้าประเภทเดียวกัน

จากผลการวิเคราะห์สภาพแวดล้อม (SWOT analysis) พบว่า กลุ่มมีศักยภาพภายในที่โดดเด่น ทั้งด้านวัตถุดิบ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเอกลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ ซึ่งเป็นจุดแข็งในการพัฒนาให้เป็นสินค้าสร้างสรรค์ที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตัว อย่างไรก็ตาม กลุ่มยังเผชิญกับข้อจำกัดด้านบรรจุภัณฑ์ การตลาด และเทคโนโลยีการผลิต ซึ่งจำเป็นต้องพัฒนาอย่างเป็นระบบ เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันในตลาดที่มีการเปลี่ยนแปลง นำมาสู่การวางแผนและการดำเนินการเชิงปฏิบัติจริง เพื่อพัฒนาแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพของวิสาหกิจชุมชนให้สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ โดยใช้แนวทางการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research) เป็นกลยุทธ์การปรับตัวของกลุ่มผู้ผลิตและผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนด ดังนี้

4.2 กลยุทธ์การปรับตัวของผู้ผลิตและผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนด

กลยุทธ์การปรับตัวของกลุ่มผู้ผลิตและผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนด 3 กลยุทธ์ ได้แก่ การพัฒนาผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่ การปรับปรุงกระบวนการผลิตโดยใช้เทคโนโลยีให้ผลิตภัณฑ์มีมาตรฐาน และการเพิ่มการขายในตลาดแบบออนไลน์

1) กลยุทธ์การพัฒนาผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่ (S1, S3, O1)

ผู้ผลิตผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนดเริ่มมีการตระหนักว่าการผลิตสินค้าในรูปแบบดั้งเดิมด้วยภูมิปัญญาที่สืบทอดกัน นอกจากจะมีคู่แข่งในการผลิตสินค้าที่มีความคล้ายคลึงกันแล้ว คุณภาพของผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ที่ไม่ได้มาตรฐาน ทำให้การเติบโตทางธุรกิจของกลุ่มเป็นไปได้ยาก จึงได้มีกลยุทธ์การปรับตัวสร้างกรอบความคิดในการพัฒนาผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่ (New Mindset) พร้อมทำการแสวงหาความรู้และสร้างทักษะใหม่ ๆ (New skill) ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการบริโภคของคนในยุคนี้

ด้วยกระแสการบริโภคแบบทางเลือกของคนรุ่นใหม่ที่สำคัญกับการดูแลสุขภาพ โดยเฉพาะการควบคุมปริมาณการบริโภคน้ำตาล เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ผู้ผลิตได้ทำการปรับเปลี่ยนรูปแบบผลิต ผลิตภัณฑ์ใหม่ให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภค โดยยังคงคุณค่าทางโภชนาการไว้ อาทิ ผลิตภัณฑ์วุ้นลูกตาลกรอบ ผู้ผลิตเลือกใช้เนื้อลูกตาล ซึ่งเป็นอาหารที่ให้พลังงานสูง ทำให้ผู้บริโภคอิ่มนาน มาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ ขนาดผลิตภัณฑ์เป็นชิ้นพอดีคำ เหมาะกับการรับประทานในปริมาณที่น้อย เป็นผลิตภัณฑ์ที่เข้าถึงผู้บริโภคโดยเฉพาะกลุ่มเด็กและวัยรุ่น

“...แต่กรุ่นใหม่ไม่ค่อยกิน (ลูกตาล) โจทย์ คือ แปรรูปเป็นอะไรเพื่อให้คนหันมารับประทานเนื้อตาล กินได้ทุวัย เกือบได้นาน จนนำมาพัฒนาเป็นวันตาลสด...” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 2, สัมภาษณ์: 31 พฤษภาคม 2566)

“...ปัจจุบันคนรักสุขภาพมากขึ้น อยากรับประทานหวานอยู่ แต่นิยมทานหวานน้อย เราก็ลองปรับสูตรจากที่ทำมาให้ความหวานน้อยลง เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของลูกค้า...” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 5, สัมภาษณ์: 3 กันยายน 2566)

“...ทำขนมมากรอบ ตอนแรกใช้น้ำตาลทรายมันได้รสหวานเลี่ยน คนกินกลัวเป็นเบาหวาน... เปลี่ยนมาใช้น้ำตาลโตนดเป็นส่วนผสมแทน ซึ่งมันดีต่อสุขภาพ... แล้วปรับลดความหวานลง ตอนนี้อยู่ที่ลดตาล...” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 3, สัมภาษณ์: 3 มิถุนายน 2566)

เช่นเดียวกับ น้ำตาลโตนดเป็นน้ำตาลที่มีน้ำตาลฟรุกโตส 100% น้ำตาลโตนดอยู่ในกลุ่มอาหารที่มีค่าดัชนีน้ำตาลต่ำ (Glycemic index: GI) คือ GI 35 ทำให้ระดับน้ำตาลในเลือดเพิ่มสูงขึ้นอย่างช้า ๆ หลังรับประทานร่างกายจึงไม่ต้องหลั่งอินซูลินออกมามากเพื่อกำจัดน้ำตาลออกจากกระแสเลือด (Propunprom, 2018) ผู้ผลิตจึงได้ปรับปรุงน้ำตาลโตนดเหลวเป็นผลิตภัณฑ์น้ำตาลโตนดผง โดยการนำน้ำตาลโตนดเหลวไปเคี้ยว แล้วบดให้ละเอียดเป็นผง เพื่อให้ผู้บริโภคในยุคปัจจุบันเข้าถึงง่ายและยังสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์ดั้งเดิมของท้องถิ่นด้วย

“...คนรุ่นใหม่ เขาไม่ชอบรูปทรงน้ำตาลแฉ่งวงใหญ่ ๆ ปรับมาทำน้ำตาลแฉ่งวงเล็กลง คนซื้อเป็นของฝากมากขึ้น ขายง่ายด้วย... ช่วงหลังเขานิยมนำน้ำตาลโตนดมากินกับกาแฟ ใช้กับขนมแทนน้ำตาลทราย ปรับใหม่ทำเป็นน้ำตาลโตนดผงด้วย...ตัวนี้แพงกว่าน้ำตาลแฉ่ง แต่ก็ขายดีกว่าน้ำตาลแฉ่งอีก...” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 4, สัมภาษณ์: 3 มิถุนายน 2566)

2) กลยุทธ์การปรับปรุงกระบวนการผลิตโดยใช้เทคโนโลยีให้ผลิตภัณฑ์มีมาตรฐาน (S1, S2, S3, O1, W1, W2, W3)

จากการสัมภาษณ์ประธานและสมาชิกกลุ่มการแปรรูปอาหารจากตาลโตนด พบว่ากลุ่มผู้ผลิตต่างประสบปัญหาทั้งในเรื่องต้นทุนการผลิตมีมูลค่าสูง เพราะใช้แรงงานคนเป็นหลัก กระบวนการผลิตใช้เวลานาน คุณภาพของผลิตภัณฑ์ที่ไม่ได้มาตรฐาน โดยเฉพาะเรื่องบรรจุภัณฑ์

“...เคี้ยวน้ำตาลเหลวใช้เวลานาน กระบวนการทำเป็นวัน คนต้องคอยเฝ้า ใส่ฟืนไม่ให้ไฟดับ คอยกวาดตลอดเพื่อไม่ให้น้ำตาลไหม้... ต้นทุนสูง...” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 1, สัมภาษณ์: 9 พฤษภาคม 2566)

“...ทำจาวตาลเชื่อม ใช้เวลานาน ต้องเอาลูกตาลออก มาผ่า แต่ก่อนใช้มีดผ่า สับทีละลูก เปลือกจาวหนา ต้องใช้แรงเยอะ... ตอนนี้มีเครื่องตัดผ่า สั่งทำเอง การต้มและเชื่อมจาวตาลใช้เวลาทำนานมาก ใช้เตาถ่านในการต้ม ใช้ถ่านเยอะ...” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 10, สัมภาษณ์: 9 พฤษภาคม 2566)

“...ถ้าช่วงไหนมีตาลสุกพวกพี่ก็มีเอาเนื้อตาลสุกไปทำขนมตาล ขนมเค้ก ทำส่งตามออเดอร์...นาน ๆ ที่จะมีลูกตาลสุก บางครั้งมีก็ไม่มากพอที่จะทำขายเยอะ ๆ คนไม่ค่อยทำด้วย หาหนานยากเพราะใช้เวลานาน...” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 11, สัมภาษณ์: 9 พฤษภาคม 2566)

“...การกวาดวันตาลต้องกวาดตลอด ต้องสลับกันกวาด หยุดกวาดไม่ได้เพราะจะไหม้ กวนเสร็จได้เนื้อวันปล่อยให้วันจับตัว กันแล้วตัด กระบวนการนี้ต้องใช้ความชำนาญ... นำไปการตากต้องค่อยไปพลิกกลับด้าน เนื้อวันให้ครบทุกด้าน ช่วงหน้าฝนจะมีปัญหามาก บางครั้งต้องใช้เตาอบไฟฟ้าแทน กลายเป็นต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้นอีก...” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 2, สัมภาษณ์: 31 พฤษภาคม 2566)

กลุ่มผู้ผลิตมีส่วนร่วมในการแก้ไขจุดอ่อนทางธุรกิจ ตระหนัก เรียนรู้ ยอมรับและนำเทคโนโลยีมาใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต ได้แก่ การใช้เตาชีวมวลสำหรับผลิตจาวตาลเชื่อม เครื่องแยกเนื้อตาลโตนดสุกสำหรับใช้ในการผลิตขนมจากเนื้อตาล เครื่องมือสำหรับตัดวันลูกตาลกรอบ เครื่องอบแห้งพลังงานแสงอาทิตย์ร่วมอินฟราเรด (Solar-assisted infrared drying) และเครื่องผ่าจาวตาล รวมถึงการพัฒนาบรรจุภัณฑ์ผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนดพร้อมมีฉลากโภชนาการ ได้แก่ น้ำตาลโตนดเข้มข้น ผลิตภัณฑ์น้ำตาลโตนดผง ผลิตภัณฑ์วันตาลกรอบ โดยใช้รูปแบบบรรจุภัณฑ์ที่ถูกสุขลักษณะมากขึ้น ใช้บรรจุภัณฑ์ขนาดเล็กให้เหมาะสำหรับการบริโภคปริมาณน้อยหรือต่อหนึ่งหน่วยบริโภค ที่เหมาะสมต่อการรับประทาน

3) กลยุทธ์การเพิ่มการขายในตลาดแบบออนไลน์ (W4, W5, O1)

การจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโดนดในพื้นที่คาบสมุทรsthิงพระในรูปแบบดั้งเดิม ผู้ผลิตส่วนใหญ่ใช้กลยุทธ์การขายแบบตลาดท้องถิ่น (Local marketing) คือ ขายจากหน้าร้านของตนเอง ขายตามตลาดนัดชุมชนหรือในละแวกใกล้เคียง และจำหน่ายตามเทศกาลต่าง ๆ หรืองานสำคัญในพื้นที่ บางส่วนกระจายสินค้าให้กับแม่ค้าคนกลางจำหน่ายให้กับลูกค้าในพื้นที่ ถือว่าเป็นจุดอ่อนด้านธุรกิจ เนื่องจากในปัจจุบันประชากรมากขึ้น การขยายตัวของตลาดใหญ่ขึ้น การแข่งขันทางการตลาดมากขึ้นเช่นกัน ดังนั้น เพื่อความอยู่รอดทางธุรกิจผู้ประกอบการเริ่มการตระหนักและริเริ่มที่จะเปลี่ยนแปลงระบบการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ ในช่วงปี 2566 ทีมงานวิจัยมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัยเข้ามาพัฒนาและถ่ายทอดกระบวนการใช้สื่อประชาสัมพันธ์สำหรับผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโดนดให้กับชุมชนในคาบสมุทรsthิงพระ จังหวัดสงขลา สำหรับใช้เป็นช่องทางในการประชาสัมพันธ์และขยายโอกาสในการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ โดยเฉพาะการเข้าถึงกลุ่มลูกค้ารุ่นใหม่ทางผู้ผลิตและผู้จัดจำหน่ายมีการยอมรับและปรับใช้สื่อออนไลน์เป็นช่องทางในการสื่อสารการตลาด เนื่องจากมีความคิดเห็นว่าการตลาดในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การนำสื่อออนไลน์มาเพิ่มกลยุทธ์การขาย ได้แก่ การขายผ่านหน้าเพจ การขายสินค้าผ่านช่องทางออนไลน์เฟซบุ๊ก (Facebook) ลาซาด้า (Lazada) ช้อปปี้ (Shopee) และการกระจายสินค้าให้ถึงมือผู้บริโภคโดยตรง

ภาพที่ 3 บรรจุภัณฑ์น้ำตาลโดนดเข้มข้นแบบดั้งเดิมและผลิตภัณฑ์แบบใหม่
ที่มา: คณะผู้วิจัย (2566)

ภาพที่ 4 บรรจุภัณฑ์น้ำตาลโดนดผงแบบดั้งเดิมและผลิตภัณฑ์แบบใหม่
ที่มา: คณะผู้วิจัย (2566)

ภาพที่ 5 บรรจุภัณฑ์น้ำตาลกรอบแบบดั้งเดิมและผลิตภัณฑ์แบบใหม่
ที่มา: คณะผู้วิจัย (2566)

4.3 ผลจากการปรับใช้กลยุทธ์ของวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตและผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนด

ผลจากปรับตัวของผู้ผลิตในการพัฒนาผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่ ทำให้มีสินค้าที่หลากหลาย ผลิตภัณฑ์มีอัตลักษณ์ที่โดดเด่นเหนือกว่าคู่แข่ง เป็นโอกาสในการเพิ่มทางเลือกให้กับผู้บริโภคที่กำลังมีค่านิยมในการรักษาสุขภาพและกลุ่มที่บริโภคผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นของไทย นำไปสู่รายได้ที่เพิ่มขึ้น

“...ลูกค้าที่ต้องการจะมาน้ำตาลโตนดจะมาหาซื้อที่นี่เป็นส่วนใหญ่ ลูกค้าเชื่อว่าน้ำตาลโตนดที่นี่เป็นของแท้ เพราะทางกลุ่มมีการสาธิตทำให้ลูกค้าหรือนักท่องเที่ยวได้ชมการทำด้วย เป็นการการันตีให้เห็นว่าเราทำมือจริง ไม่ปนน้ำตาลทราย... การตอบรับของลูกค้าดีมาก ลูกค้าจะเลือกซื้อน้ำตาลโตนดแบบซองมากกว่าแบบเดิม ยอดขายเพิ่มขึ้นด้วย...” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 12, สัมภาษณ์: 15 มีนาคม 2567)

“...วันตาลหนีบเข้าถึงลูกค้ากลุ่มวัยรุ่นมาก ทำให้เด็กได้รู้จักลูกตาล กินลูกตาล ได้คุณประโยชน์ด้วยการทำขึ้นพอดีคำ ทำให้ทานได้เพลิน ๆ จัดเป็นกระเช้าของฝากช่วงเทศกาล เข้าได้กับทุกวัย...” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 5, สัมภาษณ์: 12 มีนาคม 2567)

ผลจากการปรับใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมเข้ามาใช้ในกระบวนการผลิตมีส่วนช่วยเสริมสร้างองค์ความรู้ พัฒนาทักษะการใช้เทคโนโลยีให้กับผู้ผลิต ทำให้การผลิตมีประสิทธิภาพ ผลิตภัณฑ์มีคุณภาพมากขึ้นและลดต้นทุนในการผลิต รวมถึงการปรับเปลี่ยนกระบวนการแปรรูปและการพัฒนาบรรจุภัณฑ์ใหม่ ทำให้ผลิตภัณฑ์มีอัตลักษณ์ดึงดูดความต้องการของผู้บริโภคและเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันในตลาดมากยิ่งขึ้น ทำให้วิสาหกิจกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนดสามารถจำหน่ายสินค้าในราคาที่สูงขึ้นจากเดิมได้ สร้างรายได้ให้กลุ่มเพิ่มขึ้น

“...หลังจากกลุ่มได้รับการพัฒนากระบวนการผลิตโดยการใช้ระบบฮีตเตอร์อินฟราเรดสำหรับตัวอบแห้งพลังงานแสงอาทิตย์ เพื่อช่วยทำความร้อนในโรงตากวันกรอบ ทำให้กลุ่มสามารถผลิตรวันตาลกรอบได้ในทุกฤดูกาล ซึ่งช่วยสร้างรายได้ให้กับกลุ่มตลอดปี...” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 2, สัมภาษณ์: 15 มีนาคม 2567)

“...หลังจากใช้เตาชีวมวลช่วยลดระยะเวลาในการต้มจาวตาล สามารถนำเอาเปลือกจาวตาลที่ไม่ใช้แล้วนำกลับมาเป็นเชื้อเพลิง ลดต้นทุนค่าเชื้อเพลิงได้...” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 10, สัมภาษณ์: 12 มีนาคม 2567)

“...เปลี่ยนมาใช้เตาใหม่ ประหยัดเชื้อเพลิงได้ดี ต้มน้ำตาลเดือดเร็วกว่าเตาเดิม...” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 13, สัมภาษณ์: 15 มีนาคม 2567)

“...เครื่องตัดวันทำให้ได้วันพอดีคำ ไม่ต้องออกแรงตัดหลายครั้ง ขนาดของชิ้นวันออกมาเท่า ๆ กัน...” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 14, สัมภาษณ์: 15 มีนาคม 2567)

“...การออกแบบบรรจุภัณฑ์ใหม่ ทำให้สินค้าดูดี สะอาด ปลอดภัย ไม่ต้องกลัวหล่นแตก นำชื่อนันทานมากขึ้น... เพิ่มราคาขายได้มากขึ้นด้วย...” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 1, สัมภาษณ์: 8 กุมภาพันธ์ 2567)

“...แพ็คเกจใหม่มีการจัดแบ่งน้ำตาลผงบเป็นซอง ๆ ทำให้น้ำตาลไม่ชื้น จับตัวเป็นก้อนหรือละลายได้... ทำให้หยิบใช้ง่าย เหมาะกับการซื้อเป็นของฝาก...” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 12, สัมภาษณ์: 15 มีนาคม 2567)

ขณะที่ผลจากการเพิ่มการขายในตลาดแบบออนไลน์ พบว่า ผู้ผลิตและผู้จำหน่ายมีการยอมรับและปรับใช้สื่อออนไลน์เป็นช่องทางในการสื่อสารการตลาด ผลลัพธ์ที่ได้ทำให้ผู้ประกอบการมีการสื่อสารการตลาดเชิงบูรณาการที่สร้างการรับรู้และการตอบสนองกับลูกค้าเป้าหมายได้ ขยายช่องทางจำหน่ายให้สามารถแข่งขันกับผู้ประกอบการรายอื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงเป็นการสร้างภาพลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ชุมชนให้เป็นที่ยอมรับในตลาดมากขึ้นด้วย

“...ตอนนี้มีการขายผ่านช่องทางออนไลน์ผ่านหน้าเพจเฟซบุ๊กและช้อปปี้ โดยเฉพาะทางหน้าเพจ ลูกค้าได้เห็นภาพชมประกอบการตัดสินใจ ผลตอบรับจากลูกค้าดีมาก ช่องทางนี้สามารถสื่อสารได้กับลูกค้าชัดเจนขึ้น ทำคอนเท้นขึ้นตอนการทำให้ลูกค้าได้ชมก่อนซื้อ สามารถแจ้งการจัดส่ง ระบุฟีดแบ็กของลูกค้าได้ด้วย การสั่งซื้อสินค้ากับเราง่ายขึ้น ช่วยขยายกลุ่มลูกค้า จากเดิม ยอดการส่งสินค้ามากขึ้น...” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 3, สัมภาษณ์: 15 มีนาคม 2567)

5. อภิปรายผล

การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม (SWOT analysis) และศักยภาพของกลุ่มผู้ผลิตและผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนด พบว่า จุดเด่นคือ ในบริเวณคาบสมุทรสหิงพระมีตาลโตนดเป็นวัตถุดิบที่สำคัญของวิสาหกิจ ผู้ผลิตมีความชำนาญในการผลิต สืบทอดตามแบบภูมิปัญญาดั้งเดิมทำให้ผลิตภัณฑ์มีความโดดเด่น ราคาไม่แพง ลูกค้าให้ความนิยมในการบริโภค มีการเข้ามาส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและท้องถิ่น เป็นโอกาสในการเติบโตทางเศรษฐกิจ ในอีกด้านหนึ่ง พบว่ามีจุดอ่อนคือ สินค้าไม่มีมาตรฐาน กระบวนการผลิตใช้แรงงานคนเป็นหลัก ขาดองค์ความรู้และเทคโนโลยีที่เหมาะสมในการยกระดับกระบวนการผลิต เป็นผลให้ต้นทุนสูง มีช่องทางการจัดจำหน่ายน้อย ขาดการส่งเสริมการขายและการประชาสัมพันธ์ ทำให้ไม่สามารถขยายตลาดสู่กลุ่มลูกค้ารุ่นใหม่ได้ และอุปสรรคของสินค้ามีลักษณะที่คล้ายคลึงกันกับสินค้าทั่วไป ตามท้องตลาด คู่แข่งทางการตลาดจึงมากขึ้น

จากวิกฤตข้างต้นเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อโอกาสเติบโตของธุรกิจประเภทนี้ ผสมกับความท้าทายของการเปลี่ยนแปลงในโลกยุคดิจิทัลที่วิสาหกิจต้องเปลี่ยนแปลงและปรับตัวให้ทันกับเทคโนโลยีที่มีอยู่ในปัจจุบันและที่กำลังจะเกิดขึ้นในอนาคต ทั้งการเปลี่ยนแปลงประสิทธิภาพของผู้บริโภค วิธีการดำเนินธุรกิจ และรูปแบบธุรกิจ นำมาสู่การสร้างกลยุทธ์การปรับตัวให้กับผู้ผลิตและผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนด

ข้อค้นพบจากงานวิจัย พบว่า ผู้ผลิตและผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนดมีการปรับตัวทางธุรกิจตามแนวคิด Brain (2016) 2 ช่วงคือ เดิมกลุ่มวิสาหกิจผู้ผลิตและผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนดยังคงอยู่ในช่วงแรกเริ่มมีการผลิตที่ใช้ภูมิปัญญาแบบดั้งเดิมและการจำหน่ายแบบออฟไลน์ ก้าวสู่ช่วงที่ 2 คือ ผู้ประกอบการให้ความสำคัญตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงของบทบาทผู้บริโภคในยุคดิจิทัลที่เปลี่ยนบทบาทจากผู้รับข่าวสารอย่างเดียว (Passive consumers) เป็นผู้มีบทบาทในการดำเนินธุรกิจ (Active consumers) มากขึ้น เริ่มเปิดใจทดลองและเรียนรู้การดำเนินธุรกิจแบบทันสมัย การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการทำงานและตัดสินใจร่วมกันระหว่างกลุ่มผู้ผลิต ผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์จากตาลโตนดในพื้นที่คาบสมุทรสหิงพระ และนักวิจัย ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงช่วงที่ 3-4 คือ มีเปลี่ยนแปลงการดำเนินธุรกิจอย่างเป็นระบบ (Ordeedolchest, 2021) ร่วมกันขจัดจุดอ่อนทางธุรกิจแบบเชิงรุกและเชิงแก้ไข ได้แก่ มีการยกระดับมาตรฐานการผลิตและการสร้างนวัตกรรมใหม่ การพัฒนาผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่ที่มีอัตลักษณ์มากขึ้น ปรับปรุงกระบวนการผลิตโดยใช้เทคโนโลยีมีการเพิ่มการขายในตลาดแบบออนไลน์ทำให้ลูกค้าเข้าถึงช่องทางการจำหน่ายได้ง่ายขึ้นและการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีมีความสำคัญในการเพิ่มฐานลูกค้าใหม่ การเปลี่ยนแปลงนี้นำมาสู่การยอมรับและวางแผนเป็นกลยุทธ์ใหม่ของกลุ่มวิสาหกิจผู้ผลิตและผู้จำหน่าย

ผลของการปรับใช้กลยุทธ์ของกลุ่มวิสาหกิจผู้ผลิตและผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนด พบว่า ภายหลังที่ผู้ผลิตและผู้จำหน่าย มีการพัฒนาความรู้ ทักษะการใช้เทคโนโลยีทั้งในกระบวนการผลิตและจำหน่าย ทำให้ผลิตภัณฑ์เดิมมีมาตรฐานและเกิดผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่ที่มีความโดดเด่น ช่วยลดปัญหาเรื่องผลิตภัณฑ์ เป็นโอกาสในการเพิ่มทางเลือกและช่องทางการจำหน่ายให้กับผู้บริโภคจนได้รับการตอบรับมากขึ้น รายได้ของกลุ่มวิสาหกิจเพิ่มขึ้น กลุ่มวิสาหกิจผลิตภัณฑ์อาหารจากตาลโตนดเติบโตต่อไปได้ แนวทางการปรับตัวดังกล่าว สอดคล้องกับงานศึกษาของ กนกกาญจน์ คำบุญชู และธนธาดา ไรจนตระกูล (Khamboonchoo & Rojanatrakul, 2022) สะท้อนว่าการดำเนินธุรกิจวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมจะสำเร็จได้ มีองค์ประกอบ คือ คุณลักษณะของผู้ประกอบการและการวางกลยุทธ์ทางธุรกิจของผู้ประกอบการ โดยเฉพาะการดำเนินธุรกิจในปัจจุบัน โกศล จิตวิรัตน์ (Jitvirat, 2018) เสนอว่าธุรกิจจำเป็นต้องปรับองค์กรเข้าสู่ระบบดิจิทัลคือ การใช้เทคโนโลยีทดแทนการใช้แรงงานคน การพัฒนางานประจำให้มีศักยภาพทางการแข่งขันมากขึ้น การสร้างนวัตกรรมในสินค้าและบริการหรือนวัตกรรมด้านรูปแบบธุรกิจใหม่ ๆ การขับเคลื่อนทุกสิ่งเข้าสู่อินเทอร์เน็ต การพัฒนาตลาดออนไลน์โดยตระหนักถึงโอกาสทางการตลาดที่จะเกิดขึ้น และการจัดการประสิทธิภาพลูกค้าให้เกิดความประทับใจสูงสุดต่อสินค้าและบริการ เพื่อให้ลูกค้าเกิดความจงรักภักดีต่อองค์กร เพื่อให้ธุรกิจนั้นสามารถรักษาภาพการแข่งขันจากคู่แข่งและความสามารถอยู่รอดต่อไป

6. สรุปผลและข้อเสนอแนะ

6.1 สรุปผล

ผู้ผลิตและผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์สินค้าจากตาลโตนดในคาบสมุทรสหิงพระ จังหวัดสงขลา มีการปรับใช้กลยุทธ์สำคัญ 3 แนวทาง ได้แก่

1) กลยุทธ์การปรับตัวของผู้ประกอบการเพื่อการเป็น Disruptor หรือผู้ที่มองเห็นโอกาสจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากเทคโนโลยีดิจิทัล มีการปรับเปลี่ยนความคิดการพัฒนาสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่ โดยการปรับปรุงผลิตภัณฑ์เดิมให้เข้ากับบริบทการเปลี่ยนแปลงของกระแสการบริโภคและความต้องการของลูกค้าในปัจจุบัน และสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลผลิตตาลโตนด

2) กลยุทธ์การปรับปรุงกระบวนการผลิตโดยใช้เทคโนโลยีให้ผลิตภัณฑ์มีมาตรฐาน มีการยอมรับและปรับใช้องค์ความรู้และเทคโนโลยีที่ได้จากการถ่ายทอดโครงการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมาพัฒนาในกระบวนการผลิตโดยผสมผสานกับภูมิปัญญาดั้งเดิมของตนเองและกระบวนการพัฒนาบรรจุภัณฑ์ เพื่อลดปัญหาคุณภาพของผลิตภัณฑ์ที่ไม่ได้มาตรฐาน ต้นทุนการผลิตที่สูง และยังสร้างอัตลักษณ์โดดเด่นให้กับผลิตภัณฑ์ สามารถเพิ่มขีดความสามารถทางการตลาดได้

3) กลยุทธ์เพิ่มการขายโดยใช้สื่อสังคมออนไลน์ เป็นช่องทางในการสื่อสารการตลาดเพิ่มเติมจากการขายตลาดออฟไลน์ ขยายช่องทางการจำหน่ายและเพิ่มยอดขายได้มากขึ้น กลยุทธ์เหล่านี้ช่วยสร้างโอกาสใหม่ให้กับธุรกิจสินค้าจากตาลโตนดในคาบสมุทรสหิงพระ จังหวัดสงขลา ให้อยู่รอดได้อย่างยั่งยืน

6.2 ข้อเสนอแนะ

1) ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ ปัจจุบันเป็นยุคที่เศรษฐกิจถูกขับเคลื่อนด้วยระบบดิจิทัล เพื่อให้ธุรกิจอยู่รอดผู้ประกอบการจำเป็นต้องมีการตื่นตัวและเปลี่ยนแปลงให้ทันกับยุคสมัยอย่างเร่งด่วน ดังนั้น ภาครัฐควรแสวงหาโอกาสและพัฒนาความรู้ เพิ่มทักษะและสมรรถนะการใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมให้มีศักยภาพการแข่งขันทางการตลาดในระยะยาวได้

2) ข้อเสนอแนะเชิงกลยุทธ์แก่หน่วยงานรัฐและท้องถิ่น หน่วยงานรัฐและท้องถิ่นสามารถวางแผนกลยุทธ์ในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ได้ ส่งเสริมการเข้าถึงข้อมูลและการเรียนรู้ผ่านระบบออนไลน์ การพัฒนาและนำเสนอผลิตภัณฑ์ใหม่ที่มีคุณภาพสูงและตอบสนองต่อความต้องการของลูกค้า รวมถึงการสร้างกลยุทธ์การตลาดดิจิทัล โดยสามารถสร้างความร่วมมือในการขับเคลื่อนร่วมกับมหาวิทยาลัยในพื้นที่ได้

3) ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ให้สามารถนำแนวทางการวิจัยนี้ไปออกแบบการวิจัยเพื่อศึกษาในกลุ่มผู้ประกอบการกลุ่มอื่น ๆ ได้ อาทิ กลุ่มผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์อาหารทะเลแปรรูป กลุ่มผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์ผ้าทอ เป็นต้น

บรรณานุกรม

- Akbari, R., Hadaegh, A., & Jalali, S. A. (2020). A digital transformation reference model for smart city development. *Journal of Urban Technology*, 27(1), 77-98.
<https://doi.org/10.1016/j.jum.2025.03.001>.
- Brain, S. (2016). Introducing a maturity model to guide your digital transformation. *Blog Brian Solis*.
<https://briansolis.com/2016/07/linkedin-race-digital-darwinism-six-stages-digital-transformation/>.
- Department of Agricultural Extension. (2023). *Report on the List of Community Enterprises/Networks Producing Goods or Services in Sathing Phra District, Songkhla Province* [รายงานรายชื่อวิสาหกิจชุมชน/เครือข่าย ที่ผลิตสินค้าหรือบริการจังหวัดสงขลา อำเภอสิงหนคร].
https://smce.doe.go.th/smce1/report/report_smce_list.php?area_id=02&hur_id=&province_id=90&type_smce=&statusLevel=3&typeDate=C&date_start=&date_end=&activity_name=&typeSmce=1&form_file=report_smce_activity_2. (in Thai)

- Jitvirat, K. (2018). Adaptation Model of Business Organizations from the Digital Disruption Impact in the 21st Century [โมเดลการปรับตัวขององค์กรธุรกิจที่ได้รับผลกระทบจากการทำลายล้างของเทคโนโลยีดิจิทัลในศตวรรษที่ 21]. *Journal of the Association of Researchers*, 23(2), 74-88. (in Thai)
- Khamboonchooand, K. & Rojanatrakul, T. (2022). The Qualities of Entrepreneurs and Strategies Affecting the Success for Business Operation of SMEs [คุณลักษณะของผู้ประกอบการและกลยุทธ์ที่มีผลต่อความสำเร็จในการดำเนินธุรกิจวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs)] *Journal of Roi Kaensarn Academi*, 7(12), 397-411. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/JRKSA/article/view/256640/174662>. (in Thai)
- Mansaray, H. E. (2019). The role of leaders style in organizational change management: a literature review. *Journal of Human Resource Management*, 7(1), 18-31. <https://doi.org/10.11648/j.jhrm.20190701.13>.
- Mitihoon. (2025, April 23). *Office of Small and Medium Enterprises Promotion (OSMEP) revealed the 2025 survey results on the digital transformation of Thai SMEs, indicating that they have begun to access and adopt digital technologies more extensively* [สสว. เผยผลสำรวจการขับเคลื่อน Digital ของ SME ไทย ประจำปี 2568 พบว่าเริ่มมีการเข้าถึงและใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพิ่มขึ้น]. <https://www.mitihoon.com/2025/04/23/538041/>. (in Thai)
- Namugenyi, C., Nimmagadda, S. L., & Reiners, T. (2019). Design of a SWOT analysis model and its evaluation in diverse digital business ecosystem contexts. *Procedia Computer Science*, 159(19), 1145–1154. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2019.09.283>.
- Ordeedolchest, M. (2021). *Developing the Value Proposition that Customers Want* [การพัฒนา Value Proposition ที่ลูกค้าต้องการ]. ICT and Services. <http://ictandservices.blogspot.com/2014/12/blog-post.html>. (in Thai)
- Propunprom, P. (2018). "Palmyra Palm Sugar": Central Thailand's Ecological Agriculture and Value Beyond Sweetness [“น้ำตาลโตนด” วิถีเกษตรเชิงนิเวศภาคกลาง คุณค่าที่มากกว่าความหวาน]. Local Act. <https://www.landactionthai.org/2012-05-18-03-24-45/article/item/2166-2018-07-10-03-21-28.html>. (in Thai)
- Srisom, A. (2000). *Strategies for Creating SMEs Entrepreneurs* [กลยุทธ์การสร้างเจ้าแกนน้อย SMEs]. Nari Info. (in Thai)
- Smejump. (2025). *Updated Internet Usage in Thailand 2025* [ข้อมูลอัปเดตการใช้งานอินเทอร์เน็ตของคนไทย ปี 2025]. <https://www.smejump.co.th/blog/internet-data-thailand-2025/>. (in Thai)
- Thanyalakpark, K. (2022). *Digital Transformation* [Digital Transformation]. SENA Development. <http://www.sena.co.th/articles/digital-transformation/>. (in Thai)
- Wickramasinghe, V., & Takano, S. (2009). Application of Combined SWOT and Analytic Hierarchy Process (AHP) for tourism revival strategic marketing planning: A case of Sri Lanka Tourism. *Journal of the Eastern Asia Society for Transportation Studies*, 8(1), 1-16. <https://doi.org/10.11175/easts.8.954>.

วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์
ปีที่ 48 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2568): 280932

Journal of Social Research and Review
Volume 48 No.2 (July-December 2025): 280932
ISSN 3056-9508 (Online)

การวิจัยอัตชาติพรรณวรรณเชิงวิพากษ์: การวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อสร้างความรู้จากประสบการณ์ ด้วยเสียงที่เคยถูกทำให้เงียบ

สุเมษย์ หนกหลัง^{1*} และ พลธณัฐ ลีดอกไม้²

¹พัฒนศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร 10110

²คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดล เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400

*ผู้ประพันธ์บรรณกิจ, อีเมล: sumaten@g.swu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอการวิจัยอัตชาติพรรณวรรณเชิงวิพากษ์ เป็นวิธีวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้เรื่องเล่าจากประสบการณ์ส่วนบุคคล ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายใต้บริบททางสังคม วัฒนธรรม อำนาจและโครงสร้างที่ทำให้รู้สึกถูกกดทับ โดยมีเป้าหมายเพื่อเปิดพื้นที่ให้กับกลุ่มคนที่เคยถูกทำให้เงียบหรือถูกทำให้เป็นอื่นของสังคม ได้มีเสียงขึ้นมาผ่านงานวิชาการ โดยใช้ประสบการณ์ของผู้วิจัยในฐานะข้อมูลร่วมสร้าง ร่วมกับเสียงและประสบการณ์ของผู้ร่วมอยู่ในสถานการณ์ บริบท วัฒนธรรม และโครงสร้างทางสังคมเดียวกัน ถือเป็นแหล่งข้อมูลที่มีคุณค่าในการสร้างความรู้ที่ลึกซึ้งและสัมพันธ์กับชีวิตจริง อีกทั้งให้ความสำคัญกับเรื่องเล่าผ่านการเล่าเรื่อง เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์และวิพากษ์โครงสร้างอำนาจที่แฝงอยู่ในชีวิตประจำวัน พร้อมทั้งเสนอแนวทางในการเปลี่ยนแปลงทางสังคม นอกจากนี้ ยังเปรียบเทียบแนวคิดอัตชาติพรรณวรรณแบบทั่วไปกับอัตชาติพรรณวรรณเชิงวิพากษ์ และอภิปรายความท้าทายในการเก็บข้อมูล ตีความ และรักษาความน่าเชื่อถือของกระบวนการวิจัย เพื่อยืนยันว่าเสียงจากประสบการณ์สามารถสร้างองค์ความรู้และขับเคลื่อนความยุติธรรมในสังคมได้อย่างมีพลัง

คำสำคัญ: อัตชาติพรรณวรรณเชิงวิพากษ์; การวิเคราะห์เรื่องเล่า; ความยุติธรรมทางสังคม; เสียงที่ถูกทำให้เงียบ; การวิจัยเชิงคุณภาพ

วันรับบทความ: 4 มิถุนายน 2568, **วันแก้ไขบทความ:** 15 มิถุนายน 2568, **วันตอบรับบทความ:** 3 ธันวาคม 2568

Critical Autoethnography: A Qualitative Research on Knowledge Construction through Embodied Experience and Once-silenced Voices

Sumate Noklang^{1*} and Phonthanat Leedorkmai²

¹*Developmental Education, Graduate School, Srinakharinwirot University, Watthana District, Bangkok 10110, Thailand*

²*Faculty of Medicine Ramathibodi Hospital, Mahidol University, Ratchathewi District, Bangkok 10110, Thailand*

*Corresponding author, sumaten@g.swu.ac.th

Abstract

This article presents Critical Autoethnography, a qualitative research approach that employs personal narratives as a key instrument for analyzing power relations embedded within social, cultural, and structural contexts that produce experiences of oppression. Its purpose is to create space for those who have been silenced or othered by society to be heard through academic work. The researcher's own experiences serve as co-constructed data, intertwined with the voices and lived experiences of others who share similar situations, contexts, cultures, and social structures. These are regarded as valuable sources for generating deep, life-connected knowledge. The approach emphasizes narrative and storytelling as analytical and critical tools to expose and challenge the hidden power structures in everyday life, while also proposing possibilities for social transformation. Furthermore, the article contrasts conventional autoethnography with critical autoethnography, and discusses the methodological challenges of data collection, interpretation, and maintaining research trustworthiness. It ultimately argues that experiential voices hold epistemic power that is, they can generate knowledge and actively advance social justice.

Keywords: Critical autoethnography; Narrative analysis; Silenced voices; Social justice; Qualitative research

Received: June 4, 2025, **Revised:** June 15, 2025, **Accepted:** December 3, 2025

1. บทนำ

การวิจัยอัตชาติพรรณวรรณาเชิงวิพากษ์ (Critical autoethnography) เป็นหนึ่งในวิวิธวิทยาการวิจัยที่เริ่มได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นในวงการวิจัยเชิงคุณภาพ เพราะมีความโดดเด่นด้วยการผสมผสานและนำเสนอมุมมองจากประสบการณ์ของนักวิจัยและบุคคลที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ในวัฒนธรรมร่วมกัน (คนใน) และใช้การวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ที่จะช่วยเผยให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ถูกซ่อนเร้น ปิดกั้นอยู่ เพื่อเปิดเผยความจริงของประสบการณ์ชีวิตอีกมุมหนึ่งที่รับจากโครงสร้างทางสังคมในช่วงเวลานั้นจนเกิดเป็นความหมายบางอย่างขึ้นที่มีผลกระทบต่อคนในวัฒนธรรมนั้น (Ellis et al., 2011) วิจัยลักษณะนี้เป็นการสร้างหรือทำความเข้าใจในระดับปัจเจก โดยใช้การเล่าเรื่องจากประสบการณ์ส่วนบุคคลที่เผยให้เห็นมิติที่ซ่อนทับถึงเบื้องหลังความคิด ความเชื่อ จนนำไปสู่วิถปฏิบัติจากประสบการณ์ในชีวิต (Boylorn & Orbe, 2014) นอกจากนี้ยังมุ่งเน้นไปที่การเปิดเผยและวิพากษ์ปรากฏการณ์ในสังคมที่ส่งผลกระทบต่อคนในทำให้พวกเขาเหล่านั้นรู้สึกกลายเป็นอื่นหรือเป็นชายขอบ ซึ่งจะทำให้เสียงที่เคยเงียบงันหรือเสียงที่ไม่เคยมีใครได้ยินได้แสดงและเผยออกสู่สังคม โดยผู้วิจัยจะมีบทบาทสำคัญในการขุดคุ้ยเพื่อให้ได้ข้อมูลจากมุมมองประสบการณ์ทั้งของตนเองและผู้ที่เกี่ยวข้องในเหตุการณ์ เหล่านั้น ซึ่งเหตุการณ์ต่าง ๆ มิได้เกิดขึ้นแบบต่อเนื่อง แต่อาจเกิดขึ้นเป็นช่วงของชีวิตที่ยังจดจำได้ และผู้วิจัยทำหน้าที่นำเสนอความจริงและเสียงเหล่านั้นอันเป็นเสมือนการปลดปล่อยเสียงที่เคยถูกทำให้เงียบและยังเป็นการสร้างความรู้ใหม่จากประสบการณ์ร่วมกันอีกด้วย (Denzin, 2001) คุณค่าที่สำคัญของการวิจัยประเภทนี้คือการเปิดเผยและวิพากษ์ความสัมพันธ์ของโครงสร้างเชิงอำนาจที่สร้างความไม่เท่าเทียมในหลากหลายมิติ เช่น เชื้อชาติ เพศสภาพ ชนชั้น บรรทัดฐานทางวัฒนธรรม (Carpenter, 2018) ดังนั้น บทบาทของผู้วิจัยในการวิจัยอัตชาติพรรณวรรณาเชิงวิพากษ์จึงเป็นตัวแทนของเสียงเหล่านั้น ที่เชื่อมโยงกับประสบการณ์ส่วนตัวและผู้ที่อยู่ในวัฒนธรรมร่วมกัน ในการเปิดพื้นที่ให้กลุ่มคนที่ถูกทำให้กลายเป็นอื่น (The otherness) (Sankatiprapa, 2006)

ภายใต้กระบวนการสร้างความรู้กระแสหลัก ที่เน้นมุมมองของคนส่วนใหญ่จากความเป็นปกติในสังคม (Normalization) หรือบรรทัดฐานทางสังคม (Norm) การวิจัยอัตชาติพรรณวรรณาเชิงวิพากษ์จะช่วยให้นักวิจัยและผู้ที่เกี่ยวข้องในวัฒนธรรมร่วมกัน คนชายขอบหรือกลุ่มคนที่ถูกทำให้กลายเป็นอื่น ได้เล่าเรื่องราวประสบการณ์ของตนเองอย่างมีอิสระเพื่อนำเสนอเสียงที่ไม่เคยถูกรับฟังในวงการวิชาการและสังคม การเปิดพื้นที่นี้ไม่เพียงแต่ช่วยให้เสียงของพวกเขาถูกได้ยิน แต่ยังช่วยให้พวกเขาสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างความรู้จากชีวิตและประสบการณ์ของพวกเขาเอง (Adams et al., 2015 ; Noklang & Watthananukulwong, 2024) โดยจุดเด่นที่สำคัญอีกประการหนึ่งการวิจัยประเภทนี้คือการสร้างความรู้ใหม่จากประสบการณ์ที่นักวิจัยต้องเผชิญเรียกว่าประสบการณ์ส่วนบุคคล การสร้างความรู้จากประสบการณ์ส่วนบุคคลนี้ไม่ได้เป็นเพียงการสะท้อนความรู้สึกหรือความคิดส่วนตัวเท่านั้นแต่ยังสามารถเสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหา ตลอดจนการใช้ประสบการณ์ส่วนบุคคลเป็นฐานในการวิจัยที่ช่วยให้นักวิจัยสามารถเชื่อมโยงความรู้ส่วนตัว (ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์) เข้ากับการเปลี่ยนแปลงในสังคมและใช้การวิเคราะห์เชิงวิพากษ์เพื่อเชื่อมโยงประสบการณ์เหล่านี้กับโครงสร้างอำนาจที่มีอิทธิพลต่อนักวิจัยและผู้ที่เกี่ยวข้องในวัฒนธรรมร่วมกัน (Havanon, 2007)

2. การวิจัยแบบอัตชาติพรรณวรรณา VS การวิจัยแบบอัตชาติพรรณวรรณาเชิงวิพากษ์

การวิจัยแบบอัตชาติพรรณวรรณาเชิงวิพากษ์ (Critical autoethnography) และการวิจัยแบบอัตชาติพรรณวรรณา (Traditional autoethnography) มีจุดร่วมสำคัญคือทั้งสองแนวทางต่างยอมรับว่าเรื่องเล่าและประสบการณ์ของนักวิจัยเป็นข้อมูลที่มีคุณค่า มีความเป็นพลวัตที่เชื่อมโยงระหว่างปัจเจกกับสังคมรอบข้างได้อย่างลึกซึ้ง (Kweansungnern et al., 2020)

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจะพบว่าทั้งสองแนวทางมีความแตกต่างกันในหลายมิติ คือวิวิจัยแบบอัตชาติพรรณวรรณาแบบทั่วไป มักมุ่งเน้นไปที่การให้เล่าเรื่องประสบการณ์ส่วนบุคคล เพื่อเข้าใจตนเองและความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมหรือวัฒนธรรม ในลักษณะที่สะท้อนความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะบุคคล มักใช้ภาษาเป็นกันเอง เน้นสร้างความสัมพันธ์ทางอารมณ์กับผู้อ่าน และวิเคราะห์เพื่อค้นหาความหมายของชีวิตประจำวัน โดยไม่ได้ก้าวไปสู่การตั้งคำถามหรือท้าทายโครงสร้างอำนาจที่ก่อให้เกิดประสบการณ์เหล่านั้น แต่ในทางกลับกันการวิจัยแบบอัตชาติพรรณวรรณาเชิงวิพากษ์กลับก้าวข้ามการสำรวจชีวิตส่วนตัวแต่ใช้เรื่องเล่าเหล่านั้นเป็นจุดตั้งต้นในการวิพากษ์สังคม เพื่อเผยให้เห็นโครงสร้างอำนาจ ที่สร้างความไม่เท่าเทียม และการกดทับที่แฝงฝังอยู่ในระบบสังคมหรือวัฒนธรรม นักวิจัยจึงไม่ได้เป็นเพียงผู้เล่าเรื่องเพื่อทำความเข้าใจตนเอง แต่เป็น

การวิพากษ์ที่ใช้ประสบการณ์จากชีวิตจริงของตนเองเป็นเครื่องมือตั้งคำถามกับความไม่ยุติธรรม และกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Reed-Danahay, 2017 ; Promata et al., 2024)

เพื่อให้เห็นภาพอย่างเป็นระบบ ผู้เขียนเสนอตารางด้านล่างนี้แสดงจุดร่วมและข้อแตกต่างที่สำคัญ ทั้งในด้านเป้าหมาย วิธีเล่าเรื่อง การวิเคราะห์ บทบาทของนักวิจัย ตลอดจนผลลัพธ์และการประยุกต์ใช้ เพื่อช่วยให้เข้าใจว่าควรเลือกใช้วิธีใดเพื่อตอบโจทย์งานวิจัย โดยสังเคราะห์จากงานของ Kweansungnern et al. (2020), Holly (2020), Gabriels (2019), Wisetsakdee (2019), Leedorkmai et al. (2024), Boylorn and Orbe (2014), Martin and Garza (2020), Denzin (2001) ดังนี้

หัวข้อ	อัตชาติพรรณวรรณา (Traditional autoethnography)	อัตชาติพรรณวรรณาเชิงวิพากษ์ (Critical autoethnography)
เป้าหมายของการวิจัย	สำรวจและเล่าเรื่องส่วนตัว เพื่อเข้าใจชีวิตในบริบทสังคม วัฒนธรรม การเมือง เน้นประสบการณ์ที่มีความเป็นเอกลักษณ์และเฉพาะตัวของเจ้าของประสบการณ์ ในลักษณะของการตีความและทำความเข้าใจ	ก้าวข้ามการเล่าเรื่องส่วนบุคคลไปสู่การวิพากษ์และตั้งคำถามกับโครงสร้างอำนาจที่กดขี่ มุ่งสร้างความตระหนักและกระตุ้นการเปลี่ยนแปลงสังคม
วิธีนำเสนอเรื่อง	ใช้เรื่องเล่าที่เป็นธรรมชาติคือ ความสัมพันธ์ทางอารมณ์กับผู้อ่าน เพื่อสื่อสารประสบการณ์ส่วนตัว โดยใช้ภาษาที่เป็นกันเอง	ใช้เรื่องเล่าที่เข้มข้นจากประสบการณ์ส่วนตัวเชื่อมโยงกับทฤษฎีวิพากษ์สังคมเพื่อเปิดโปงปัญหาสังคมและสะท้อนโครงสร้างของอำนาจ
การวิเคราะห์	วิเคราะห์เพื่อทำความเข้าใจและสะท้อนประสบการณ์ส่วนตัวที่มีต่อปรากฏการณ์นั้น	วิเคราะห์เชิงวิพากษ์ลึกไปถึงโครงสร้างและอำนาจที่มาทำให้คนในรู้สึกความไม่เท่าเทียม ใช้ประสบการณ์ตนเองเชื่อมกับระบบสังคมที่กดทับ ผ่านทฤษฎีเชิงวิพากษ์สังคม
บทบาทนักวิจัย	เป็นผู้เล่าเรื่องและสะท้อนตนเองร่วมกับผู้ที่อยู่ในวัฒนธรรมร่วมกัน เพื่อเข้าใจตัวเองในปรากฏการณ์ในสังคมนั้น	เป็นทั้งผู้เล่าเรื่องและผู้วิพากษ์ร่วมกับผู้ที่อยู่ในวัฒนธรรมร่วมกันเพื่อตั้งคำถามและท้าทายกับโครงสร้างและอำนาจ
ผลลัพธ์และการประยุกต์ใช้	ได้ความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตส่วนตัว ช่วยสร้างความหมายในระดับปัจเจกในปรากฏการณ์ทางสังคมนั้น	มุ่งสร้างความตระหนักต่อความอยุติธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมจากประสบการณ์ของผู้วิจัยและผู้ที่อยู่ในวัฒนธรรมร่วมกัน นำไปสู่การท้าทายกับโครงสร้างและอำนาจ โดยเน้นการกระตุ้นจิตสำนึกเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงสังคม

3. ประโยชน์ของการวิจัยอัตชาติพรรณวรรณาเชิงวิพากษ์

การวิจัยอัตชาติพรรณวรรณาเชิงวิพากษ์ เป็นวิธีการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับประสบการณ์และมุมมองของผู้วิจัยและผู้ที่อยู่ในวัฒนธรรมร่วมกัน เพื่อวิพากษ์โครงสร้างและอำนาจที่ก่อให้เกิดความอยุติธรรมทางสังคม ซึ่งเป็นการสร้างพื้นที่ให้กับกลุ่มคนที่เคยถูกทำให้เงียบผ่านการสร้างความรู้จากประสบการณ์ร่วมกัน (Carpenter, 2018) ดังนี้

3.1 การเปิดเผยโครงสร้างอำนาจในสังคม ความสำคัญที่สุดของการวิจัยแบบอัตชาติพรรณวรรณาเชิงวิพากษ์คือบทบาทของการเผยโครงสร้างและอำนาจที่ซ่อนอยู่ในสังคม ที่ทำให้เกิดการกดขี่ การแบ่งแยก ตีตรา เลือกปฏิบัติ จนเกิดความไม่เท่าเทียมในบริบททางสังคม เช่น เชื้อชาติ เพศสภาพ ชนชั้น สถานภาพ บรรทัดฐานทางสังคม การเปิดเผยโครงสร้างอำนาจเหล่านี้จนสามารถสร้างการตระหนัก อุดมคติ ระแวงระวัง และเปลี่ยนแปลงได้ในที่สุด เพราะโครงสร้างและอำนาจในสังคมมีลักษณะเป็นนามธรรมและยากที่จะมองเห็น (เข้าใจ) ได้อย่างชัดเจน การวิจัยแบบอัตชาติพรรณวรรณาเชิงวิพากษ์จึงเข้ามาเติมเต็มช่องว่างนี้ ผ่านการเล่าเรื่องจากประสบการณ์ส่วนบุคคล (Common, 2017 ; Portschy ,2020)

3.2 การสร้างความรู้จากประสบการณ์ การวิจัยลักษณะนี้ยังมีความสำคัญในการสร้างความรู้ใหม่จากเจ้าของประสบการณ์โดยตรง อันเป็นแหล่งข้อมูลหลักที่ถูกนำมาวิเคราะห์และนำเสนอให้เห็นถึงความรู้สึกนึกคิด อารมณ์ เพราะประสบการณ์เหล่านี้สามารถเกิดขึ้นได้ในชั่วข้ามคืนแต่ประสบการณ์เหล่านี้ถูกสั่งสม หล่อหลอมมาตั้งแต่อดีตจึงเป็นประสบการณ์ที่มีความเฉพาะเจาะจงของบุคคลที่เผชิญอยู่ในแต่ละปรากฏการณ์ที่มาทำให้รู้สึกไม่ยุติธรรม (Wisetsakdee, 2019) ดังนั้น ความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์นี้ ไม่เพียงแต่ช่วยให้เข้าใจโครงสร้างและอำนาจทางสังคมที่ซับซ้อน แต่ยังช่วย

สร้างพื้นที่ให้กับกลุ่มคนที่เคยถูกทำให้เงียบ ได้มีบทบาทในฐานะมนุษย์คนหรือกลุ่มหนึ่งที่มากระตุ้นจิตสำนึกในการเปลี่ยนแปลงสังคม

3.3 การปลดปล่อยเสียงที่ถูกทำให้เงียบ การนำเสนอเรื่องราวจากประสบการณ์ของตนเองและผู้ที่อยู่ในวัฒนธรรมร่วมกัน เพื่อปลดปล่อยเสียงที่ถูกทำให้เงียบ (Emancipation) โดยเฉพาะในบริบทของกลุ่มคนที่ถูกมองข้ามจากความเป็นปกติ ด้วยกระบวนการสร้างความรู้ทางวิชาการ ดังนั้น การวิจัยประเภทนี้ไม่เพียงแต่สร้างความเข้าใจในอีกมุมมองของปรากฏการณ์ที่ถูกกระทำจากโครงสร้างและอำนาจที่ซับซ้อนของสังคม แต่ยังเป็นการเปิดโอกาสให้กลุ่มคนที่ถูกทำให้เงียบ สามารถมีส่วนร่วมในการปลดปล่อยเสียง เพื่อเปลี่ยนแปลงสังคม ด้วยการตีแผ่ด้วยการฟังเสียงที่เคยถูกจำกัดและทำให้เสียงนั้นเงียบมาก่อน (Reed-Danahay, 2017 ; Promata et al., 2024) การวิจัยลักษณะนี้จึงเป็นกระบอกเสียงให้กับกลุ่มที่ถูกทำให้เป็นคนชายขอบ ได้สร้างการรับรู้ถึงการมีศักดิ์ศรีในฐานะมนุษย์คนหรือกลุ่มหนึ่งของสังคม (Leedorkmai et al., 2023 ; Boylorn & Orbe, 2014)

3.4 การสนับสนุนความยุติธรรมในสังคม การวิจัยลักษณะนี้เป็นการสร้างความตระหนักรู้ในประเด็นความยุติธรรมในสังคม เพราะเป็นการศึกษาและวิเคราะห์เชิงวิพากษ์โครงสร้างและอำนาจของสังคม ที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้วิจัยและผู้ที่อยู่ในวัฒนธรรมร่วมกัน จากประสบการณ์ที่ถูกทำให้เงียบหรือถูกละเลยเพื่ออย่างน้อยที่สุดสังคมก็ให้เห็นถึงความไม่ยุติธรรมที่เกิดขึ้น อันจะเป็นกระบอกเสียงหนึ่งให้กับเสียงที่ถูกความยุติธรรมเข้ามากดขี่ และสามารถลุกขึ้นมาต่อสู้กับสิ่งเหล่านั้น โดยการเสนอให้เห็นถึงจิตวิญญาณของการต่อสู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้การสนับสนุนความยุติธรรมทางสังคมในวิธีการวิจัยนี้ เป็นการทำงานที่ท้าทาย เนื่องจากนักวิจัยต้องสามารถเชื่อมโยงประสบการณ์ส่วนบุคคลของตนเองกับปัจจัยทางสังคม และวิพากษ์โครงสร้างและอำนาจที่ส่งผลต่อประสบการณ์เหล่านั้น จึงจะสามารถเผยถึงความไม่ยุติธรรมในสังคมให้ปรากฏขึ้นและเปิดช่องทางให้เห็นการสนับสนุนความยุติธรรมในสังคมได้อย่างเป็นระบบ (Carpenter, 2018 ; Denzin, 2001)

3.5 การเปิดหรือสร้างพื้นที่ให้กับกลุ่มคนที่เคยถูกทำให้เงียบได้เป็นผลักดันการเปลี่ยนแปลง จุดมุ่งหมายดังกล่าว เป็นการทำให้ประสบการณ์ของนักวิจัยและกลุ่มคนที่อยู่ในวัฒนธรรมร่วมกันได้ปรากฏการณ์ในวงวิชาการ ทำให้เสียงที่เคยถูกทำให้เงียบจะไม่เงียบอีกต่อไป เพราะเสียงเหล่านั้นจะอยู่ในลักษณะที่ถูกยอมรับในงานวิชาการ ทำให้เกิดการรับฟังความต้องการเปลี่ยนแปลงผ่านเรื่องเล่าจากประสบการณ์ ดังนั้น การเปิดหรือสร้างพื้นที่ของงานวิจัยลักษณะนี้ จึงเป็นเรื่องที่มีความละเอียดอ่อนลึกซึ้งซึ่งเข้าถึงอารมณ์ เพราะเป็นการนำเสนอเรื่องราวที่เข้มข้นผ่านประสบการณ์ของนักวิจัยเอง ร่วมกับการอาศัยข้อมูลจากบุคคลแวดล้อมในวัฒนธรรมนั้นมาวิเคราะห์ข้อมูลร่วมด้วย (Sankatiprapa, 2006 ; Martin & Garza, 2020)

4. ความท้าทายของการวิจัยแบบอัตชาติพรรณวรรณเชิงวิพากษ์

การวิจัยลักษณะนี้เป็นแนวทางที่อาศัยประสบการณ์ส่วนตัวของนักวิจัยและบุคคลในวัฒนธรรมเดียวกัน มาวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ โดยมีเป้าหมายเพื่อทำให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ซ่อนอยู่ภายใต้โครงสร้างทางสังคม อย่างไรก็ตามมีข้อสังเกตเกี่ยวกับความน่าเชื่อถือของงานวิจัยได้ ซึ่งไม่ใช่ข้อบกพร่องแต่เป็นธรรมชาติของกระบวนการวิจัยลักษณะนี้ ที่ผู้วิจัยควรเข้าใจยอมรับว่าอาจมีการวิพากษ์ในประเด็นดังกล่าว ซึ่งผู้วิจัยต้องตระหนักต่อการดำเนินงานวิจัยลักษณะนี้บนพื้นฐานของความน่าเชื่อถือของงานวิจัยเชิงคุณภาพโดยทั่วไป โดยผู้เขียนสรุปความท้าทายได้ 8 ประเด็นดังนี้

4.1 การถูกมองว่ามีอคติจากมุมมองส่วนตัว การที่ผู้วิจัยนำเอาประสบการณ์ส่วนตัวมาใช้เป็นแหล่งข้อมูลหลัก ซึ่งอาจถูกมองว่ามีความอคติในการตีความเนื้อหา จึงทำให้การวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ของนักวิจัยปัญหาผ่านมุมมองที่จำกัดอยู่ในประสบการณ์และความคิดของตนเองเท่านั้น (Wisetsakdee, 2019) แม้ว่าประสบการณ์ส่วนตัวจะมีประโยชน์ในการสร้างความเข้าใจที่ละเอียดอ่อนต่อประเด็นต่าง ๆ แต่อาจทำให้การวิเคราะห์ขาดความเป็นกลาง เนื่องจากนักวิจัยอาจมีจุดยืนทางสังคมหรือการเมืองที่ชัดเจนเกินไป ดังนั้น ผู้วิจัยควรมีฐานคิดเชิง ทฤษฎี แนวคิดเชิงวิพากษ์ที่ชัดเจน เพื่อแสดงให้เห็นว่าการวิเคราะห์ข้อมูลจากประสบการณ์เหล่านั้นมีการตรวจสอบอย่างเป็นระบบและเชื่อถือได้ (Boylorn & Orbe, 2014)

4.2 การเข้าถึงผู้ให้ข้อมูล อาจถูกวิพากษ์ว่าผู้วิจัยสามารถเข้าถึงข้อมูลเชิงลึกได้อย่างไร จากกลุ่มที่มีประสบการณ์เฉพาะบางและซับซ้อน ดังนั้น สิ่งที่ผู้วิจัยต้องตระหนักคืองานวิจัยลักษณะนี้ตั้งอยู่บนฐานที่ผู้วิจัยเป็นคนในร่วมวัฒนธรรม (Insider within culture) ซึ่งมีรากฐานการรับรู้ ประสบการณ์ และความเข้าใจทางสังคมที่สอดคล้องหรือใกล้เคียงกับผู้ให้ข้อมูล การมีจุดร่วมเช่นนี้อาจทำให้เกิดพื้นที่ความไว้วางใจและการสื่อสารที่มีความหมายร่วม (Shared meaning) อันนำไปสู่การเปิดเผย

เรื่องราวและประสบการณ์ที่ลึกซึ้ง (Henson, 2022) ดังนั้น การเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลจึงมิได้เกิดจากการบังคับหรือควบคุม หากแต่เกิดจากความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมและการมีส่วนร่วม ที่ทำให้ผู้ให้ข้อมูลรู้สึกปลอดภัยและพร้อมแบ่งปันประสบการณ์

4.3 การนำเสนอข้อมูลที่ต้องคำนึงถึงความละเอียดอ่อน การวิจัยลักษณะนี้เกี่ยวข้องกับข้อมูลจากประสบการณ์ที่มีความละเอียดอ่อนและเปราะบางสูง ไม่ว่าจะเป็นประสบการณ์การกดขี่ การเลือกปฏิบัติ หรือประสบการณ์ที่สร้างบาดแผลทางจิตใจ ดังนั้นนักวิจัยต้องให้ความสำคัญกับการปกป้องความเป็นส่วนตัวและความปลอดภัยของผู้ให้ข้อมูลตามหลักจริยธรรมการวิจัยอย่างเคร่งครัด (Gabriels, 2019 ; Leedorkmai et al., 2023) เช่น การไม่เปิดเผยชื่อจริงหรือสถานที่ การเก็บรักษาข้อมูลอย่างปลอดภัย และการนำเสนอเนื้อหาด้วยความระมัดระวังเพื่อไม่ให้ผู้ให้ข้อมูลรู้สึกว่าประสบการณ์ของตนถูกเปิดเผยหรือตีความผิดไปจากเจตนาที่แท้จริง การดำเนินการเช่นนี้ไม่เพียงช่วยปกป้องผู้ให้ข้อมูลจากผลกระทบเชิงลบ แต่ยังสร้างบรรยากาศแห่งความไว้วางใจที่เอื้อให้ผู้ให้ข้อมูลพร้อมถ่ายทอดเรื่องราวและประสบการณ์อย่างลึกซึ้ง (Groot Kormelink, 2020) อย่างไรก็ตาม การปกป้องเหล่านี้ต้องไม่ถูกใช้เป็นข้ออ้างในการลดทอนความเข้มข้นของข้อมูล เพราะสาระสำคัญของการวิจัยเชิงวิพากษ์อยู่ที่การสะท้อนเสียงและประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูลในฐานะพยานหลักฐานทางสังคม การรักษาสมดุลระหว่างการคุ้มครองผู้ให้ข้อมูลกับการนำเสนอความจริงทางสังคมอย่างมีพลังจึงเป็นหัวใจสำคัญของการวิจัยลักษณะนี้ (Portschy ,2020)

4.4 การแยกบทบาทของผู้วิจัยในฐานะนักวิจัยกับผู้ให้ข้อมูล การวิจัยลักษณะนี้ทำให้ผู้วิจัยมีฐานะอยู่ในสองบทบาทพร้อมกัน ทั้งในฐานะนักวิจัยและผู้ให้ข้อมูล จึงเปิดโอกาสให้ผู้วิจัยสามารถถ่ายทอดความหมาย อารมณ์ และความรู้สึกของปรากฏการณ์ได้อย่างลึกซึ้งกว่าการสังเกตจากภายนอก แต่ในขณะเดียวกันก็สร้างความท้าทายต่อการจัดการข้อมูลและการตีความเชิงวิพากษ์ เพราะผู้วิจัยจำเป็นต้องหาความสมดุลระหว่างการสะท้อนประสบการณ์ส่วนตัวกับการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์อย่างเป็นระบบ เพราะหากขาดการตระหนักรู้และการใช้กลไกการสะท้อนคิด (Reflexivity) จะทำให้ข้อมูลเชิงประสบการณ์นี้อาจนำไปสู่ความเสี่ยงในการเกิดอคติที่บดบังมุมมองอื่น ๆ และทำให้การวิเคราะห์ขาดความรอบด้าน (Ellis et al., 2011)

4.5 ความไม่แน่นอนของสถานการณ์ในการเก็บข้อมูลเพิ่มเติม งานวิจัยลักษณะนี้เชื่อมโยงกับประสบการณ์จริงของทั้งผู้วิจัยและผู้ให้ข้อมูล จึงอาจเผชิญกับความไม่แน่นอนของสถานการณ์ เมื่อเหตุการณ์หรือบริบทเปลี่ยน เจตคติและการถ่ายทอดของผู้ให้ข้อมูลก็อาจเปลี่ยนตามไปด้วย ส่งผลให้ข้อมูลที่ได้อาจไม่คงที่ (Portschy ,2020) เช่น ผู้ให้ข้อมูลบางคนอาจเล่าประสบการณ์อย่างเปิดเผยในระยะแรก แต่ภายหลังกลับลังเลหรือมองประสบการณ์เดิมต่างออกไปตามเงื่อนไขชีวิตหรือสังคมที่เปลี่ยนแปลง ความไม่แน่นอนนี้แม้จะเป็นข้อจำกัดต่อการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมหรือการตรวจสอบข้อมูลซ้ำเพื่อนำมาวิเคราะห์ที่ชัดเจนขึ้น (Ellis et al., 2011) แต่ก็สะท้อนให้เห็นว่าประสบการณ์ทางสังคมเป็นสิ่งที่มีความพลวัตและเปลี่ยนแปลงได้ตามบริบท (Wisetsakdee, 2019) แต่การวิเคราะห์ข้อมูลจำเป็นต้องรักษาความถูกต้องและความลึกซึ้งของข้อมูลไว้โดยผู้วิจัยต้องแสดงจุดยืนจากฐานคิดเชิงทฤษฎีและแนวคิดวิพากษ์ที่ชัดเจน เพื่อยืนยันว่าการตีความและวิเคราะห์ข้อมูลเหล่านั้นผ่านกระบวนการตรวจสอบที่เป็นระบบและเชื่อถือได้ (Henson, 2022)

5. เรื่องเล่า ผ่านการเล่าเรื่อง หัวใจสำคัญในการวิจัยแบบอัตชาติพรรณนาเชิงวิพากษ์

เรื่องเล่า (Narrative) ถือเป็นหัวใจสำคัญเพราะการเล่าเรื่อง (Storytelling) เป็นการนำเสนอเพื่อขยายประสบการณ์ส่วนบุคคลที่เชื่อมโยงกับบริบททางสังคม วัฒนธรรมที่กว้างขึ้นจากมุมมองของผู้เล่า ดังนั้น การเล่าเรื่องจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่นำไปสู่การเปิดเผยและวิพากษ์โครงสร้างของอำนาจและยังสามารถสร้างความรู้ใหม่ร่วมกันของผู้วิจัยและบุคคลที่อยู่ในวัฒนธรรมเดียวกันภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่พวกเขาต้องเผชิญในชีวิตประจำวัน ดังนี้

5.1 เรื่องเล่าเป็นฐานข้อมูลการสร้างความรู้ใหม่ ประสบการณ์ทำหน้าที่เป็นแหล่งข้อมูล (Data source) เพราะเรื่องเล่าคือการบันทึกและถ่ายทอดสิ่งที่ผู้คนเผชิญจริงในชีวิต อันเป็นข้อมูลดิบที่ไม่สามารถหามาได้จากสถิติหรือทฤษฎีสำเร็จรูป แต่เมื่อเรื่องเล่าเหล่านี้ผ่านกระบวนการเล่าและการตีความ (Meaning-making) ด้วยกรอบแนวคิดหรือการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ ก็จะถูกยกระดับให้กลายเป็นความรู้ใหม่

ที่อธิบายได้ว่าประสบการณ์นั้นเชื่อมโยงกับโครงสร้างทางสังคมและอำนาจอย่างไร กระบวนการนี้ทำให้เรื่องเล่าไม่ได้หยุดอยู่ที่การเข้าใจตัวบุคคล แต่ก้าวไปสู่การสร้างองค์ความรู้ร่วม (Co-constructed knowledge) ที่ผู้อื่นสามารถเรียนรู้ ตีความ และนำไปใช้ในการผลักดันการเปลี่ยนแปลงสังคมได้อย่างมีพลัง นอกจากนี้ เรื่องเล่าของนักวิจัยที่เชื่อมโยงกับผู้อ่านยังทำให้เกิด

การสร้างความรู้ร่วมผ่านความสัมพันธ์ทางอารมณ์และการสะท้อนคิดร่วมกัน (Ellis et al., 2011 ; Havanon, 2007) ทำให้ผู้อ่านไม่ได้เป็นเพียงผู้รับสาร แต่กลายเป็นผู้มีส่วนร่วมในการทำความเข้าใจ ปรับทัศนคติ และสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงสังคม จึงนับได้ว่าเรื่องเล่าเป็นฐานสำคัญของการสร้างความรู้ใหม่ที่มีทั้งมิติทางวิชาการ มิติทางอารมณ์ และมิติทางสังคมอย่างสมบูรณ์

ตัวอย่างที่ผู้เล่าเป็นนักไวรัลวิทยา เล่าถึงการทำงานในห้องแล็บเล็ก ๆ ที่แทบไม่มีใครมองเห็น พวกเขาจึงนิยามตัวเองว่าเป็นเพียงผู้ปิดทองหลังพระ หรืออาชีพสายรองของคนที่สอบหมอไม่ได้ เรื่องเล่าทำให้เห็นว่าชีวิตการทำงานของพวกเขาเป็นบทบาทสำคัญในการป้องกันโรคระบาด แต่อาชีพนี้กลับถูกมองไม่เห็นในสายตาสังคม เมื่อเรื่องเล่าถูกนำมาวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ จึงถูกยกระดับเป็นความรู้ใหม่ ที่เปิดโปงการจัดลำดับคุณค่าและไม่ถูกนำเสนอให้เห็นความสำคัญในระบบสุขภาพไทย และเมื่อเรื่องเล่านี้ถูกเผยแพร่ต่อสาธารณะ ก็ทำให้ผู้อ่านไม่ได้เป็นเพียงผู้รับสารแต่ถูกกระตุ้นให้ตระหนักถึงความไม่เป็นธรรมเชิงโครงสร้าง อีกทั้งยังเชื่อมโยงไปสู่ความเข้าใจว่าสังคมที่ตนเองดำรงอยู่นั้นก็มีโครงสร้างอื่น ๆ ที่แฝงการกดทับในรูปแบบต่างกันไป (Leedorkmai et al., 2024)

5.2 เรื่องเล่า การสะท้อนประสบการณ์เพื่อการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ การสะท้อนประสบการณ์ที่เชื่อมโยงไปสู่การวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ด้วยแนวคิด ทฤษฎีที่ผู้วิจัยใช้เป็นเลนส์ในการวิเคราะห์ เป็นกระบวนการที่ผู้วิจัยใช้ในการสำรวจและศึกษาประสบการณ์ผ่านเรื่องเล่าต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตผู้เล่า โดยการเล่าเรื่องส่วนบุคคลนี้ถูกถ่ายทอดและนำเสนอในบริบทและมุมมองจากปัจเจกผู้สังคมน ซึ่งการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์จะเผยให้เห็นถึงความรู้สึกต่อโครงสร้างที่ไม่เท่าเทียมเหล่านั้นที่สะท้อนประสบการณ์จริง เพื่อท้าทายการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมที่ถูกกดขี่ หรือเพื่อสามารถปลดปล่อยพันธนาการบางอย่างสู่การเปลี่ยนแปลงให้สังคมเท่าเทียมได้ (Adams et al., 2015) (Carpenter, 2018)

ดังตัวอย่างที่ผู้วิจัยมีประสบการณ์ในการเผชิญกับการกดขี่ทางเชื้อชาติ จึงใช้ประสบการณ์ส่วนตัวเหล่านี้เป็นจุดเริ่มต้นในการเล่าเรื่องและวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการเหยียดเชื้อชาติในมุมมองของตนเองและร่วมกับผู้ร่วมเผชิญอยู่ในมิติความรู้สึกเดียวกัน การเล่าเรื่องส่วนตัวนี้ไม่เพียงแต่เป็นการบันทึกประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจริง แต่ยังเป็นการเผยให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ตลอดจนโครงสร้างทางสังคมเชิงเชื้อชาติที่มีผลกระทบต่อชีวิตของบุคคล (Allen-Collins, 2013 ; Groot Kormelink, 2020) จึงทำให้ผู้วิจัยสามารถใช้การวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ในการเชื่อมโยงประสบการณ์ของตนเองที่ถูกเหยียดเชื้อชาติในระดับที่มองไม่เห็นจนกลายเป็นเรื่องปกติในสังคม ด้วยการสะท้อนผ่านประสบการณ์ของการกลายเป็นชายขอบเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงในสังคมได้

5.3 เรื่องเล่า ในฐานะเครื่องมือสร้างพลังในตนเองเพื่อต่อรองโครงสร้างอำนาจทางสังคม เรื่องเล่าในการวิจัยลักษณะนี้เป็นการกระตุ้นให้ผู้เล่าเกิดการถกคิดและการตั้งคำถามต่อความไม่เท่าเทียมและการกดขี่ที่ดำรงอยู่ในสังคม ผ่านการถ่ายทอดประสบการณ์ที่ผู้เล่ารู้สึก เรื่องเล่าจึงเป็นการสร้างพื้นที่การถ่ายทอดเรื่องราวของตนเอง เรื่องเล่าจะทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสร้างพลังให้เกิดการสะท้อนย้อนคิดเพื่อผลักดันให้เกิดการวิพากษ์โครงสร้างอำนาจ และเป็นพลังในการเปลี่ยนแปลงในสังคม (Henson, 2022) เรื่องเล่านอกจากจะอยู่ในฐานะเครื่องมือสร้างพลังแล้วยังสะท้อนและฉายภาพทำให้เห็นถึงความไม่ยุติธรรมที่แฝงอยู่ในบริบทชีวิตอันอยู่ในสำนึกของผู้เล่า โดยการดึงประสบการณ์เล็ก ๆ ของบุคคลออกมาเชื่อมโยงไปสู่สังคมในวงกว้าง จนทำให้โครงข่ายของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ถูกกดขี่ถูกเปิดเผยให้ชัดเจนขึ้น (Portschy, 2020)

ดังตัวอย่างที่ผู้เล่าเคยมีประสบการณ์การเป็นแรงงานจากชนบทที่เข้ามาทำงานในนิคมอุตสาหกรรม ที่เล่าถึงการถูกจ่ายค่าจ้างต่ำกว่าที่กฎหมายกำหนด และถูกบังคับให้ทำงานล่วงเวลาโดยไม่สมัครใจ เรื่องเล่าไม่เพียงสะท้อนความลำบากของตนเอง แต่ยังแฝงการตั้งคำถามเชิงวิพากษ์ เช่น เหตุใดผู้ใช้แรงงานถึงไม่มีสิทธิ์ปกป้องตนเอง หรือทำไมกฎหมายที่มีอยู่จึงไม่ถูกบังคับใช้อย่างเท่าเทียม คำถามเหล่านี้ไม่ได้เพียงชี้ให้เห็นปัญหาส่วนบุคคลแต่เป็นการท้าทายโครงสร้างของการจ้างงาน รวมถึงระบบอำนาจรัฐที่ปล่อยให้ความไม่เป็นธรรมดำรงอยู่ (Adams et al., 2015) เมื่อเรื่องเล่านี้ถูกเผยแพร่ต่อสาธารณะ จึงทำให้ผู้อ่านไม่เพียงรับรู้ความจริงที่ถูกกดขี่ แต่ยังถูกกระตุ้นให้มองเห็นรากของปัญหาในระดับสังคม

6. หลักการพิจารณาเรื่องเล่าในฐานะข้อมูลวิจัย

เรื่องเล่าในงานวิจัยลักษณะนี้ เป็นเครื่องมือสำคัญในการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม ซึ่งได้รับอิทธิพลจากแนวคิดหลังสมัยใหม่นิยมและหลังโครงสร้างนิยม (Post-modernism & Post-structuralism) ที่เน้นการสร้างความหมายและระบอบของความจริง (Regime of truth) ผ่านการเล่าเรื่อง (Carpenter, 2018) แก่นหลักคือการชี้ให้เห็นว่าเรื่องเล่าไม่ใช่เพียงการถ่ายทอดเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการของการสร้างความหมายและการทำความเข้าใจโลกในมิติที่ลึกซึ้งมากขึ้น รวมถึงการวิเคราะห์เรื่องเล่าอันเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการถอดรหัสเนื้อหา แยกแยะโครงสร้างของเรื่อง และพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างบริบททางสังคมและเรื่องราวที่ถูกถ่ายทอด (Ruktaengam, 2018)

ข้อมูลวิจัยนี้ให้ความสำคัญกับกระบวนการสร้างและถ่ายทอดเรื่องเล่า รวมถึงโครงสร้างและกลไกทางภาษา ที่สะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์ (Identity), โครงสร้างอำนาจ (Power structure), และระบบความรู้ (Knowledge system) ภายในสังคม (Havanon, 2007 ; Sankatiprapa, 2006) เรื่องเล่าไม่ใช่เพียงลำดับเหตุการณ์ที่เล่าตามเวลา แต่เป็นการคัดเลือก แปลความ และจัดวางองค์ประกอบทางสัญลักษณ์เพื่อนำเสนอความหมายบางอย่าง วิธีที่ผู้คนเล่าเรื่องจึงสะท้อนถึงระบบคิด (Epistemology), ระบอบอำนาจ (Discourse), และพลวัตของบริบททางสังคม (Social contexts) ที่พวกเขาเผชิญอยู่ (Gabriels, 2019 ; Noklang, 2019) การพิจารณาเรื่องเล่าเพื่อให้เป็นข้อมูลวิจัยมีสิ่งที่ต้องให้ความสำคัญดังนี้

6.1 โลกทัศน์ของตัวบท (Worldview of contexts) ซึ่งหมายถึงการศึกษาว่าเรื่องเล่าดำรงอยู่ภายใต้โครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์แบบใด ทุกเรื่องเล่าถูกผลิตขึ้นจากบริบท (Contextualized) ผู้เล่ามีสถานะอะไรในสังคม พวกเขาถ่ายทอดเรื่องราวด้วยท่าทีแบบใด อะไรคืออิทธิพลที่ทำให้เรื่องเล่าถูกบอกในลักษณะนั้นหรือไม่ ที่อาจสะท้อนให้เห็นถึงความท้าทายของอัตลักษณ์ที่ลื่นไหล (Fluid identity) อคติทางเชื้อชาติ (Racial bias) และความไม่เท่าเทียมเชิงโครงสร้าง (Structural inequality) การศึกษาว่าเรื่องเล่าเหล่านี้เกิดขึ้นจากเงื่อนไขแบบใด และใครมีอำนาจกำหนดว่าเรื่องใดควรค่าแก่การเล่าเป็นสิ่งที่ช่วยเปิดเผยความซับซ้อนของโครงสร้างทางสังคมที่ควบคุมชีวิตมนุษย์ (Allen-Collins, 2013 ; Leedorkmai et al., 2023)

6.2 ทัศนคติการของปรากฏการณ์ (Discursive practice of phenomena) มุ่งศึกษาว่าผู้คนรับรู้และให้ความหมายต่อประสบการณ์ของตนเองอย่างไรผ่านการเล่าเรื่องและปรากฏการณ์ (Phenomena) (Leedorkmai et al., 2024) เป็นแนวคิดที่ชี้ให้เห็นว่าความเป็นจริงไม่ได้เป็นสิ่งที่มียอยู่แล้วโดยธรรมชาติ แต่ถูกประกอบสร้างผ่านการรับรู้และการสื่อสาร (Niyomdech & Noklang, 2024) ดังนั้น การวิเคราะห์เรื่องเล่าในเชิงปรากฏการณ์จึงให้ความสนใจว่าผู้คนเลือกจะพูดถึงเรื่องใด และจัดเรียงประสบการณ์ของตนเองอย่างไรให้สอดคล้องกับความหมายที่ต้องการนำเสนอ (Henson, 2022 ; Ruktaengam, 2018) เช่น การศึกษาว่า ผู้ป่วยโรคมะเร็งเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับอาการป่วยของตนเองอย่างไร อาจเผยให้เห็นถึงรูปแบบการรับมือ (Coping Mechanisms) อิทธิพลของกรอบคิดทางการแพทย์ (Medical Discourse) และการต่อรองความหมายของความเป็นผู้ป่วยกับบุคคลในสังคม (Wisetsakdee, 2019)

7. กระบวนการวิจัยอัตชาติพรรณวรรณนาเชิงวิพากษ์

การวิจัยลักษณะนี้เป็นการนำเสนอประสบการณ์ที่มีได้หยุดอยู่เพียงแค่ความหมายเชิงปัจเจก แต่สามารถก่อรูปเป็นความรู้ใหม่ที่ท้าทายโครงสร้างทางสังคม และสร้างความรู้สึกร่วมกันให้ผู้เล่าอย่างเป็นระบบ โดยมีกระบวนการวิจัยดังนี้

7.1 กระบวนการเข้าถึงข้อมูล ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยลักษณะนี้ได้มาจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์และวิเคราะห์เอกสาร ซึ่งเป็นวิธีการที่เปิดโอกาสให้ผู้วิจัยเข้าถึงประสบการณ์จริงและมุมมองของผู้ให้ข้อมูลได้อย่างรอบด้าน ในกระบวนการดังกล่าว ผู้วิจัยมีบทบาทสำคัญทั้งในฐานะผู้เก็บข้อมูล ผู้สังเกตการณ์ และผู้ตีความ เพื่อให้การเข้าถึงข้อมูลมีความเป็นระบบและมีความน่าเชื่อถือ จึงได้กำหนดขั้นตอน ดังนี้ (Leedorkmai et al., 2024 ; Kweansungnern et al., 2020 ; Allen-Collins, 2013 ; Groot Kormelink, 2020 ; Chantapakul, 2004)

ขั้นตอนที่ 1 การทบทวนวรรณกรรมที่เพื่อสืบค้นแนวคิด ทฤษฎี ที่มาใช้เป็นเลนส์ทางวิชาการ สำหรับการวิพากษ์ปรากฏการณ์ตามประเด็นปัญหาวิจัย เช่น ทฤษฎี Critical Pedagogy ของ Paulo Freire หรือแนวคิดอำนาจ ความรู้ ความจริงของ Michel Foucault

ขั้นตอนที่ 2 ผู้วิจัยออกแบบเครื่องมือที่ได้พัฒนามาจากการทบทวนวรรณกรรม เช่น ประเด็นการสัมภาษณ์เชิงลึก ประเด็นการสังเกตการณ์ และประเด็นการวิเคราะห์เอกสาร

ขั้นตอนที่ 3 ผู้วิจัยค้นหาผู้ที่สมัครใจถ่ายทอดประสบการณ์ และสามารถสะท้อนประเด็นที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา ในฐานะผู้มีประสบการณ์ร่วมในวัฒนธรรมเดียวกัน

ขั้นตอนที่ 4 ผู้วิจัยติดต่อผู้ให้ข้อมูลโดยเปิดโอกาสให้ถ่ายทอดประสบการณ์อย่างเป็นระบบ จากการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตการณ์ พร้อมทั้งวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้ประกอบการกำหนดประเด็นการรวบรวมข้อมูลและขอบเขตการศึกษา

7.2 การรวบรวมข้อมูล ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์ และวิเคราะห์เอกสาร ผู้วิจัยมีบทบาทสำคัญในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้ (Kweansungnern et al., 2020 ; Gabriels, 2019 ; Wisetsakdee, 2019 ; Creswell & Creswell, 2020)

1) ก่อนลงนามรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยต้องตระหนักว่า ผู้วิจัยเองมีส่วนร่วมในปรากฏการณ์โดยเป็นส่วนหนึ่งของผู้ให้ข้อมูลร่วมกับการรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูล และขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลทุกครั้งก่อนรวบรวมข้อมูล

2) ผู้วิจัยใช้เครื่องมือที่ได้ออกแบบเพื่อสะท้อนประเด็นที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา หากไม่สอดคล้องก็จะหยุดการเก็บข้อมูล

3) ปฏิบัติการลงนามการวิจัยเพื่อรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์จากคำถามแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured) ควบคู่กับการสังเกตการณ์ โดยผู้วิจัยพูดคุยสนทนาเพื่อสร้างความรู้สึกร่วมกันเองกับผู้ให้ข้อมูล หากผู้ให้ข้อมูลไม่เข้าใจคำถามหรือตอบไม่ตรงคำถาม ผู้วิจัยจะตั้งคำถามใหม่ให้เข้าใจง่ายมากขึ้น โดยผู้วิจัยต้องทำความคุ้นเคยและสร้างความไว้วางใจ (Made Rapport & Build Trust) กับผู้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ โดยการเริ่มคุยกับผู้ให้ข้อมูลอย่างเป็นกันเองและให้ความเคารพ สร้างความสัมพันธ์แบบมิตรภาพ ทั้งนี้ ต้องทำให้เห็นว่าผู้วิจัยจริงใจรับฟังเรื่องราวของพวกเขา สามารถถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิด ๆ หรือค่านิยมได้อย่างสนิทใจ เพราะการสร้างควมไว้วางใจระหว่างผู้วิจัยและผู้ให้ข้อมูลเป็นส่วนสำคัญมาก ที่ทำให้ผู้ให้ข้อมูลรู้สึกสบายใจในการเปิดเผยเรื่องราวให้กับผู้วิจัย

4) ผู้วิจัยควรวางแผนเวลาการเก็บรวบรวมข้อมูลให้เหมาะสมเพราะบางครั้งอาจต้องใช้เวลายาวนาน ผู้วิจัยควรใช้เวลาในการสัมภาษณ์แต่ละครั้งประมาณ 30-90 นาที หากใช้เวลาในการสัมภาษณ์นานกว่านี้อาจทำให้ผู้ให้ข้อมูลเกิดความเครียดได้ โดยส่วนใหญ่มีการสัมภาษณ์มากกว่าหนึ่งครั้ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับข้อมูลที่ได้มีความละเอียดลึกซึ้งเพียงพอหรือไม่ โดยเฉพาะเมื่อสัมภาษณ์ควบคู่กับสังเกตการณ์การปรากฏการณ์ต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือของข้อมูลจึงทำให้ใช้ระยะเวลานานขึ้น ดังนั้น ผู้วิจัยควรพิจารณาจัดสรรเวลาให้พอเหมาะ

5) การจดบันทึกระหว่างปฏิบัติการรวบรวมข้อมูล (Take note) ผู้วิจัยควรขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลก่อน ทั้งการสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์ จึงสามารถลงมือจดบันทึกข้อมูลด้วยตัวผู้วิจัยเอง เพราะการจดบันทึกข้อมูลแบบทันทีจะทำให้ผู้วิจัยมีความละเอียดรวมถึงเห็นประเด็นที่เป็นประโยชน์เพื่อรวบรวมข้อมูลเพิ่มได้

6) การบันทึกเสียงการสัมภาษณ์ โดยก่อนเริ่มการบันทึกเสียงผู้วิจัยต้องขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลเสมอ และหลังการสัมภาษณ์แต่ละครั้งผู้วิจัยมีการสะท้อนการสัมภาษณ์ เป็นการทบทวนข้อมูลจากสัมภาษณ์ที่เกิดขึ้นเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนนำไปสู่การได้ที่มีความละเอียดและลุ่มลึก (Thick description)

7) การสังเกตการณ์ ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) เนื่องจากผู้วิจัยเป็นคนในที่ร่วมประสบการณ์ในวัฒนธรรมนั้น ทำให้สามารถสังเกตการณ์ได้อย่างใกล้ชิด และเฝ้าสังเกต ปฏิกริยา คำพูด ท่าทาง น้ำเสียง การสนทนา บุคลิกภาพ และอากัปกริยาต่าง ๆ ที่ผู้ให้ข้อมูลแสดงออกได้อย่างเป็นธรรมชาติ นอกจากนี้ หากมีโอกาสได้ดำเนินการสังเกตการณ์ในสถานการณ์จริงที่ผู้ให้ข้อมูลมีปฏิสัมพันธ์ หรือแสดงพฤติกรรมเพื่อได้ข้อมูลที่สะท้อนความเป็นจริงมากที่สุด

8) การจดบันทึกภาคสนาม (Field note) เป็นการเก็บรายละเอียดของเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในแต่ละวันที่ลงภาคสนามหลังจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตการณ์ โดยในแต่ละวันจะทำการถอดเทปหรือบันทึกการสังเกตการณ์ทันที แล้วพิมพ์จัดเก็บเป็นแฟ้มงานหรือเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ของแต่ละผู้ให้ข้อมูลหลักแล้วอ่านทบทวนหลาย ๆ ครั้ง เพื่อจะได้ทราบว่าข้อมูลที่ได้มานั้นมีความชัดเจนเพียงพอหรือมีความซ้ำกันของข้อมูลหรือไม่ เพื่อความสะดวกในการเข้าถึง การตรวจสอบ และการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

7.3 การวิเคราะห์ข้อมูลในงานวิจัยชาติพันธุ์วรรณาเชิงวิพากษ์

ผู้วิจัยจัดเก็บและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์ โดยข้อมูลที่นำมาใช้ต้องมีความละเอียดและคลุมเคล้าเพียงพอ จากนั้นจึงทำการบันทึก แยกแยะ จัดหมวดหมู่ และจัดระบบระเบียบข้อมูลที่มีจำนวนมาก เพื่อให้สามารถนำมาวิเคราะห์และตอบคำถามการวิจัยได้อย่างเป็นระบบร่วมกับกรอบแนวคิดและทฤษฎีของการศึกษา โดยผู้วิจัยแยกแยะข้อมูลออกทีละประเด็นตามขอบเขตเนื้อหา ซึ่งกระบวนการวิเคราะห์หาคีย์ วิธีการสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Inductive analysis) ซึ่งเป็นการตีความและสร้างข้อสรุปจากข้อมูลเชิงประจักษ์ ที่สะท้อนลักษณะร่วมของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น โดยวิธีการวิเคราะห์แก่นสาระ (Thematic analysis) เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นภายใต้บริบท รวมทั้งเชื่อมโยงกับข้อมูลที่ได้ผู้วิจัยได้รวบรวมมา โดยขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้ (Flick, 2014)

1) เตรียมข้อมูล โดยการถอดข้อความเสียงสัมภาษณ์ที่เขียนออกมาเป็นบทสนทนา จากการฟังเสียงบันทึกและร่วมกับข้อมูลการสังเกตการณ์ บันทึกอื่น ๆ และยกรวบรวมไปถึงการบันทึกข้อมูลการปฏิสัมพันธ์ที่ไม่ได้ใช้คำพูด เช่น นิ่งเงียบ ครุ่นคิด สายตาดีใจ หัวเราะ โดยผู้วิจัยประมวลออกมาเป็นเอกสาร

2) ผู้วิจัยจัดประเด็นหรือหมวดหมู่การวิจัยออกเป็นประเด็นหลัก (Themes) และประเด็นย่อย (Sub-themes) ควบคุมไปกับการวางแผนการวิเคราะห์ข้อมูล

3) ผู้วิจัยอ่านและทบทวนข้อมูลจากประมวลออกมาเป็นเอกสารหลาย ๆ ครั้ง โดยพิจารณาเนื้อหาที่ละบรรทัด เพื่อตัดสินใจว่าข้อความใดควรถูกกำหนดรหัสหรือนำไปจัดเข้าหมวดหมู่ที่เหมาะสม จากนั้นจึงทำการกำหนดรหัสเบื้องต้น (Initial coding) พัฒนาเป็นการจัดประเภทรหัส (Focused coding) และเชื่อมโยงรหัสเข้าด้วยกัน (Axial coding) เพื่อสร้างความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างของข้อมูล นำไปสู่การสังเคราะห์หมวดหมู่ต่อไป

4) ผู้วิจัยนำข้อมูลที่จัดหมวดหมู่ที่ได้มาจัดเป็นประเด็นหลักและประเด็นย่อย พร้อมทั้งตีความร่วมกับแนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ศึกษา ซึ่งกระบวนการนี้ทำให้สามารถเขียนบรรยายผลการศึกษาที่ได้จากการตีความ ออกมาอย่างมีระบบจากประเด็นที่ได้วางแผนไว้

7.4 ความน่าเชื่อถือของข้อมูลในการวิจัยชาติพันธุ์วรรณาเชิงวิพากษ์

การสร้าง ความน่าเชื่อถือ (Trustworthiness) ของข้อมูลในการวิจัย นำแนวคิดของ Lincoln and Guba (1985) มาประยุกต์ใช้ในสี่ประเด็นหลัก ดังนี้

1) Credibility ผู้วิจัยสรุปสาระสำคัญของข้อมูลในแต่ละครั้ง และนำกลับไปตรวจทานกับผู้ให้ข้อมูล (Member check) เพื่อยืนยันความถูกต้องของเนื้อหา เช่น นำข้อค้นพบเบื้องต้นเกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในชุมชนกลับไปพูดคุยกับผู้ให้ข้อมูลในชุมชน เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลได้ตรวจสอบและยืนยันว่าเป็นสิ่งที่สะท้อนประสบการณ์จริงของพวกเขา

2) Dependability ผู้วิจัยตรวจสอบความสอดคล้องและความคงเส้นคงวาของข้อมูล โดยนำข้อมูลที่ได้ไปปรึกษาผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องกับ เพื่อยืนยันความถูกต้องในประเด็นที่ศึกษา เช่น การนำรหัสข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ไปหารือกับผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตรวจสอบความเหมาะสมของการตีความ

3) Confirmability ทุกขั้นตอนของการรวบรวมและการวิเคราะห์ข้อมูลต้องมีหลักฐานอ้างอิงที่ตรวจสอบได้ หรือเรียกว่า ร่องรอยตรวจสอบได้ (Audit trail) เช่น บันทึกการถอดเทป การจัดหมวดหมู่ และการบันทึกภาคสนาม เพื่อแสดงถึงความโปร่งใสและเปิดโอกาสให้ผู้อื่นสามารถตรวจสอบกระบวนการได้ เช่น การเก็บแฟ้มข้อมูลดิจิทัลที่บันทึกทั้งการสัมภาษณ์ เสียง สนทนา และบันทึกภาคสนาม เพื่อให้สามารถย้อนตรวจสอบได้ทุกขั้นตอน

4) Transferability ผู้วิจัยต้องอธิบายบริบท กลุ่มผู้ให้ข้อมูล และกระบวนการเก็บข้อมูลอย่างละเอียด (Thick description) เพื่อให้ผู้อ่านสามารถพิจารณาว่าผลวิจัยสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในบริบทอื่นที่ใกล้เคียงกันได้ ดังนั้น ผู้วิจัยจำเป็นต้องบรรยายข้อมูลเชิงพรรณนาครอบคลุมลักษณะกลุ่มวัฒนธรรม ชุมชน ลักษณะผู้ให้ข้อมูล และเงื่อนไขของการวิจัย เพื่อให้เกิดการตีความที่สามารถนำผลการวิจัยไปใช้อย่างเหมาะสม

8. ตัวอย่างงานอัตชาติพันธุ์วรรณาเชิงวิพากษ์

การต่อยอดความเข้าใจเกี่ยวกับงานอัตชาติพันธุ์วรรณาเชิงวิพากษ์ ในฐานะวิธีวิจัยที่ใช้เรื่องเล่าประสบการณ์ชีวิต เป็นเครื่องมือวิพากษ์โครงสร้างอำนาจ ทั้ง 2 งานศึกษาที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ ถือเป็นตัวอย่างที่โดดเด่นและทรงพลัง เพราะ

เป็นงานวิจัยที่มีได้หยุดอยู่เพียงการบอกเล่าความทรงจำส่วนบุคคล หรือการบันทึกชีวิตที่เต็มไปด้วยความทุกข์หรืออุปสรรค หากแต่ก้าวข้ามไปสู่การเปิดเผย อธิบาย และตั้งคำถามต่อระบบที่ทำให้เรื่องราวเหล่านั้นเกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่า อีกทั้งงานเหล่านี้เชื่อมโยงประสบการณ์ปัจเจกเข้ากับมิติทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมได้อย่างลึกซึ้ง โดยไม่ยอมปล่อยให้ชีวิตของผู้ถูกกดขี่หรือชายขอบถูกตีความผ่านมาตรฐานของกลุ่มผู้มีอำนาจเพียงฝ่ายเดียว

8.1 เรื่องที่หนึ่ง A Critical Autoethnography of a Black Man Teaching Engineering to Black Boys
ของ Holly (2020) ผลงานนี้แสดงให้เห็นว่าเรื่องเล่าส่วนตัวไม่ได้เป็นเพียงความทรงจำ แต่เป็นเครื่องมือเปิดโปงอำนาจที่กดทับเชิงโครงสร้าง ผ่านประสบการณ์ตรงของ Holly ในฐานะชายผิวดำผู้ทำงานด้านวิศวกรรม เป็นพื้นที่ที่คนดำถูกทำให้รู้สึกเป็นคนนอก เพราะบริบทสังคมนั้นถูกตัดสินว่าอาชีพนี้เป็นอาชีพของคนผิวขาว เขานำเสนอประสบการณ์การใช้ชีวิตและความยึดมั่นในอัตลักษณ์ของตนเองเป็นข้อมูลในการวิเคราะห์ โดยนำมาวิพากษ์ระบบการศึกษาและวงการอุตสาหกรรมวิศวกรรมที่ถูกครอบงำโดยโลกทัศน์คนผิวขาว ผลงานนี้แสดงให้เห็นว่าความแปลกแยกไม่ได้เกิดเพราะคนผิวดำ ไม่เหมาะสม ในอาชีพ แต่เพราะโครงสร้างทางสังคมวางมาตรฐานและคุณค่าที่เลือกยกย่องเฉพาะคนขาวขึ้นมาเป็นบรรทัดฐานที่ถูกต้องในอาชีพ เมื่อเขามีโอกาสได้เล่าประสบการณ์ในสถานศึกษา รวมถึงสร้างห้องเรียนเป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้เล่าเรื่องได้แสดงพลังเพื่อต้านโครงสร้างกดทับ โดยออกแบบหลักสูตร CREATE ที่ผนวกวิศวกรรมเข้ากับการถกเถียงเรื่องเชื้อชาติ เพศ และอัตลักษณ์ ให้เด็กชายผิวดำได้สำรวจตัวเอง ตั้งคำถามกับอำนาจ และเรียนรู้ที่มาของอัตลักษณ์ตนเอง ผนวกกับการสอน STEM เพื่อเป็นวิศวกร นี่คือจุดทำงานของเขาแตกต่างจากงานอัตชาติพรรณวรรณทั่วไป เพราะเขาใช้ประสบการณ์ชีวิตและอาชีพเป็นกลยุทธ์เพื่อแสดงจุดยืนต่อต้านอำนาจนิยมที่บอกว่าคนดำไม่เหมาะกับอาชีพวิศวกรรม หรือความเป็นเหตุเป็นผลแบบมาตรฐานคนขาว เขาเผยให้เห็นว่าห้องเรียนไม่ควรเป็นจุดที่มีระบบสืบทอดอำนาจ แต่ในขณะเดียวกันควรเป็นจุดเริ่มการต่อรอง เปลี่ยนทิศทาง และปลดปล่อย และงานของเขาไม่ได้เสนอเพียงเรื่องราวของความสำเร็จหรือความพยายามส่วนบุคคล ตรงกันข้ามเขากลับเชื่อมประสบการณ์ชีวิตเข้ากับระบบที่ผลิตซ้ำความเหลื่อมล้ำ สะท้อนว่าแม้แต่การสอนวิศวกรรมก็อาจเป็นสนามอำนาจที่ซ่อนเงื่อนไว้ ทั้งหมดนี้จึงทำให้งานของ Holly เป็นตัวอย่างที่ทรงพลังที่ใช้ประสบการณ์มาเป็นข้อมูลเพื่อท้าทาย และสร้างความหมายใหม่ของการศึกษาและอาชีพวิศวกรรม ในฐานะพื้นที่ที่คนดำควรมีสติและศักดิ์ศรีอย่างเท่าเทียม

8.2 เรื่องที่สอง การสร้างตัวตนใหม่ของนักปฏิบัติการไวรัสวิทยาในยุควิกฤตการแพร่ระบาดของโควิด-19 ในประเทศไทย เป็นงานวิจัยระดับดุซุญบัณฑิตของพลณัฐ สีดอกไม้ (Leedorkmai et al., 2024) ที่ได้นำเสนอเรื่องเล่าจากประสบการณ์ตนเองและผู้ที่อยู่ในวัฒนธรรมนักปฏิบัติการไวรัสวิทยาร่วมกัน เพื่อรื้อและสำรวจโครงสร้างอำนาจ ความรู้ที่นำไปสู่การสร้างอัตลักษณ์ในสนามพื้นที่ทางการแพทย์ในไทย เขามองห้องปฏิบัติการไวรัสวิทยาเป็นแค่สถานที่ที่ตรวจวิเคราะห์ตัวอย่างทางการแพทย์เท่านั้น แต่เขาใช้แนวคิด Heterotopias หรือ พื้นที่พิเศษ และ Technology of self หรือ เทคโนโลยีแห่งตัวตน ของ Michel Foucault เพื่อชี้ให้เห็นว่า ก่อนไวรัสโควิด-19 ระบาดห้องปฏิบัติการไวรัสเป็นเพียงพื้นที่ที่ถูกแยกส่วนจากการให้ความสำคัญในระบบดูแลสุขภาพของคนไทย จึงทำให้ผู้ที่ปฏิบัติงานรู้สึกถูกทำให้เป็นชายขอบของวิชาชีพทางการแพทย์ เขาสะท้อนว่านักไวรัสวิทยาเป็นผู้ทำงานให้กับระบบเท่านั้นและถูกจัดลำดับให้อยู่ท้าย ๆ ของความสำคัญของบุคลากรทางการแพทย์ซึ่งรับรู้ได้จากปฏิบัติการทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ แต่เมื่อไวรัสโควิด-19 ระบาด ห้องปฏิบัติการนี้กลับกลายเป็นศูนย์กลางความหวังการรักษาอำนาจความศรัทธาต่อพื้นที่ทางการแพทย์ ทำให้นักไวรัสวิทยาก็ถูกฉายสปอตไลท์ และกลายมาเป็นตัวแสดงหลักที่สังคมต้องพึ่งพา

นอกจากนี้ผลงานของเขาแสดงให้เห็นว่า ในห้วงวิกฤตนั้นนักไวรัสวิทยาไม่ได้แค่ปฏิบัติตามคำสั่งรัฐหรือส่วนกลางเท่านั้น แต่พวกเขาได้ตื่นรู้ในบทบาทตนเอง ผ่านกระบวนการต่อรอง อภิปราย จนสามารถสร้างนวัตกรรม เป็นการก่อรูปตัวตนใหม่ที่ตระหนักว่าตนมีปัญญาปฏิบัติ ไม่ใช่เพียงผู้ปฏิบัติทางเทคนิค งานวิจัยนี้ยังเผยให้เห็นปรากฏการณ์การสลายมายาคติวิชาชีพ เช่น ความคิดว่ามีเพียงแพทย์เท่านั้นที่เป็นฮีโร่เท่านั้น ทั้งที่นักไวรัสวิทยาและบุคลากรเบื้องหลังเป็นผู้แบกรับตรวจคัดกรอง สามารถสร้างชุดตรวจใหม่ และวิจัยเพื่อสร้างนวัตกรรมได้ ทั้งหมดถูกวิเคราะห์ผ่านงานอัตชาติพันธุ์วรรณนาเชิงวิพากษ์ที่ผู้วิจัยวางตัวเองเป็นทั้งผู้กระทำและผู้ถูกกระทำในโครงสร้างนี้ ร่วมกับข้อมูลจากนักไวรัสวิทยาอีกหลายคน ทำให้ผลงานนี้ไม่ได้เพียงสะท้อนเรื่องเล่าส่วนบุคคล แต่ร้อยเรียงเป็นการเปิดโปงอำนาจของความรู้ทางการแพทย์ รวมถึงวิธีที่โควิด-19 เปลี่ยนห้องปฏิบัติการให้กลายเป็นสนามการต่อสู้ การจัดลำดับความสำคัญ และยิ่งแสดงว่าเมื่อโรคระบาดสามารถเปลี่ยนสนามอำนาจ และสร้างตัวตนใหม่ให้ผู้ที่เคยถูกมองข้ามได้

ตัวอย่างงานทั้งสองแสดงถึงคุณค่าของงานอัตชาติพันธุ์วรรณนาเชิงวิพากษ์ตรง ที่ผู้วิจัยใช้เล่าเรื่องประสบการณ์ชีวิตตนเองเป็นเลนส์ในการวิพากษ์อำนาจอย่างมีกรอบแนวคิด/ทฤษฎี พวกเขาแสดงให้เห็นกลไกความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำ ความไม่เท่าเทียม และการกดขี่ ถูกทำให้ดูเหมือนเป็นเรื่องปกติตามที่พวกเขารับรู้ อีกทั้งยังสร้างพื้นที่ให้เสียงของผู้ที่รู้สึกถูกกดขี่สามารถลุกขึ้นมาต่อรอง อธิบาย และเขียนประสบการณ์ของตน ในฐานะผู้สร้างความรู้ ในฐานะองค์ประธานในการเขียนเรื่องเล่าของตนเองให้เป็นผลงานวิจัย จุดนี้เองที่ทำให้งานเหล่านี้มีคุณค่ามากกว่าเพียงการบันทึกส่วนบุคคล แต่เป็นการรื้อและเผยให้เห็นแก่นรากของโครงสร้างที่ซ่อนอยู่รอบตัวผู้คนผู้คนในสังคม

9. จุดยืนต่อกระบวนทัศน์ของผู้เขียน

ตั้งแต่กระแสการวิจัยหลังโครงสร้างนิยมและหลังสมัยใหม่เข้ามามีบทบาทในการแสวงหาความรู้ ความจริงในวงวิชาการไทย เริ่มให้ความสนใจกับวิธีวิจัยแบบอัตชาติพันธุ์วรรณนาเชิงวิพากษ์มากขึ้น โดยเฉพาะในสังคมศาสตร์และการศึกษา แต่มักเน้นศึกษาการสำรวจตัวตน ความทรงจำ และบาดแผลหรือประสบการณ์ส่วนบุคคล เพื่อสะท้อนความคิดของผู้เขียนหรือเพื่อการบำบัด มากกว่าการวิพากษ์โครงสร้างอำนาจทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมอย่างจริงจัง แม้จะหยิบยกรหัสวิพากษ์มาอ้างอิง แต่ก็ยังจำกัดอยู่ในมิติความรู้สึกหรืออัตลักษณ์ส่วนตัว จึงไม่ได้มุ่งไปยังระบบความสัมพันธ์ที่สร้างขึ้นมาจากประสบการณ์หรือชีวิต อันมีสาเหตุสำคัญคือวัฒนธรรมวิชาการไทยส่วนใหญ่ยังยึดแนวผู้ให้ข้อมูลเป็นผู้ถูกศึกษา (Objectivist) ที่เน้นความเป็นกลางและหลักฐานเชิงประจักษ์ ทำให้มองเสียงของประสบการณ์ว่าเรื่องส่วนบุคคล ยิ่งหากใช้เรื่องเล่าส่วนตัวเพื่อวิพากษ์โครงสร้างสังคม เช่น ระบบราชการหรือวิชาชีพ ก็อาจกระทบอำนาจที่ตัวเองพัวพันอยู่ จึงทำให้วิจัยลักษณะนี้ถูกละเลย เพราะอัตชาติพันธุ์วรรณนาเชิงวิพากษ์ต้องการทั้งทฤษฎีและการสะท้อนย้อนคิดอย่างลึกซึ้ง ซึ่งขัดกับระบบเร่งผลิตผลงาน จึงเป็นเหตุผลทำให้นักวิชาการไทยเกิดความลังเลและกลัวถูกมองว่าไม่เข้มงวดตามมาตรฐานการวิจัยแบบปฏิฐานนิยม ซึ่งต่างจากงานในต่างประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส หรือออสเตรเลีย ที่งานวิจัยลักษณะนี้ถูกพัฒนาเป็นวิธีหลักร่วมกับแนวคิด Postcolonialism, Feminism, Critical race theory และ Critical pedagogy เพื่อตั้งคำถามกับอำนาจและเปิดพื้นที่ให้เสียงของคนที่ถูกทำให้เป็นอื่น และใช้การวิพากษ์เป็นเครื่องมือที่อาจสั่นคลอนโครงสร้างของอำนาจ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าวงวิชาการไทยเพิ่งเริ่มก้าวไปสู่จุดของการวิพากษ์ และยังเผชิญข้อจำกัดของการยอมรับงานวิจัยลักษณะนี้

10. บทสรุป

บทความนี้นำเสนอวิธีวิจัยแบบอัตชาติพันธุ์วรรณนาเชิงวิพากษ์ (Critical autoethnography) ในฐานะวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพที่ผสานประสบการณ์ส่วนบุคคลเข้ากับการวิเคราะห์เชิงโครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรม และอำนาจ จุดมุ่งหมายสำคัญคือการเปิดพื้นที่ให้เสียงของผู้ที่เคยถูกทำให้เงียบหรือถูกทำให้เป็นอื่น ได้ถูกถ่ายทอดและยกระดับเป็นองค์ความรู้เชิงวิชาการ

จากการทบทวนและเปรียบเทียบ การวิจัยแบบอัตชาติพันธุ์วรรณนาเชิงวิพากษ์แตกต่างจากแนวทั่วไปที่ใช้เรื่องเล่าเป็นเครื่องมือวิพากษ์โครงสร้างอำนาจที่ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำ และ/หรือความไม่เท่าเทียมในชีวิตประจำวัน อีกทั้งชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของการวิจัยลักษณะนี้ ได้แก่ การเปิดเผยโครงสร้างอำนาจ การสร้างความรู้จากประสบการณ์ตรง การปลดปล่อยเสียงที่ถูกกดขี่ และการสนับสนุนความยุติธรรมทางสังคม แม้ว่าวิธีวิจัยลักษณะนี้จะมีข้อท้าทาย เช่น ความเสี่ยงด้านอคติ ความละเอียดอ่อนของข้อมูล และข้อจำกัดในการรักษาความน่าเชื่อถือ ซึ่งบทความนี้แสดงให้เห็นว่าการวิจัยอัตชาติพันธุ์วรรณนาเชิงวิพากษ์ยังคงมีศักยภาพสูงในการสร้างความรู้ที่มีพลังทางสังคมและเป็นเครื่องมือสำคัญในการผลักดันการเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นธรรมในสังคม

บรรณานุกรม

- Adams, T. E., Ellis, C., & Jones, S. H. (2015). *Autoethnography: Understanding qualitative research*. Oxford University Press.
- Allen-Collinson, J. (2013). *Autoethnography as the engagement of self/other, self/culture, self/politics, selves/futures*. In S. Holman Jones, T. E. Adams, & C. Ellis (Eds.), *Handbook of Autoethnography* (pp. 281–299). Walnut Creek (CA): Left Coast Press.
- Boylorn, R. M., & Orbe, M. P. (2014). *Critical autoethnography: Intersecting cultural identities in everyday life*. Routledge.
- Carpenter, D., (2018). Ethics, reflexivity and virtue. In R. Iphofen, & M. Tolich (Eds.), *The Sage Handbook of Qualitative Research Ethics* (pp. 35-50). SAGE Publications Ltd. <https://uk.sagepub.com/en-gb/eur/the-sage-handbook-of-qualitative-research-ethics/book251811#contents>
- Chantapakul, N., (2004). *Nude : the reflection of power and violence on women bodies* [นู้ด : ภาพสะท้อนแห่งอำนาจและความรุนแรงบนเรือนร่างผู้หญิง], *Doctoral dissertation, Srinakharinwirot University*. (in Thai)
- Common, T.B., (2017). Social media: technologies of the self and identity formation in postmodern society [โซเชียลมีเดีย: เทคโนโลยีแห่งตัวตนและการสร้างอัตลักษณ์ในยุคสังคมหลังสมัยใหม่], *Suthiparithat*, 31(7), (247-258). (inThai)
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2020). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* (5th ed.). SAGE.
- Denzin, N. K. (2001). *Interpretive autoethnography* (2nd ed.). SAGE Publications.
- Ellis, C., Adams, T. E., & Bochner, A. P. (2011). Autoethnography: An Overview. *Forum Qualitative Sozialforschung Forum: Qualitative Social Research*, 12(1). <https://doi.org/10.17169/fqs-12.1.1589>,
- Flick, U. (2014). *The SAGE handbook of qualitative data analysis. (Vols. 1-0)*. SAGE Publications Ltd, <https://doi.org/10.4135/9781446282243>
- Gabriels. (2019). Technologies of the self and other: how self-tracking technologies also shape the other. *Journal of information, communication & ethics in society (Online)*, 17(2), 119-127.
- Groot Kormelink, T. (2020). Seeing, Thinking, Feeling: A Critical Reflection on Interview-based Methods for Studying News Use. *Journalism studies (London, England)*, 21(7), 863-878.
- Havanon, N., (2007). Constructing Knowledge within Social Constructivism Paradigm [การสร้างความรู้ภายใต้กระบวนทัศน์สร้างสรรค์สังคม], *Journal of Mekong Societies*, 3(3), (1-24). (in Thai)
- Holly, J. S., Jr. (2020). A Critical Autoethnography of a Black Man Teaching Engineering to Black Boys. *Journal of African American Males in Education*, 11(2), 25–42.
- Henson, D.F. (2022). The Cost of Living: An Autoethnography. *Qualitative inquiry*, 107780042211240.
- Kweansungnern, M., Sankatiprapa, K., & Pipatpen, M., (2020). *Applying of Critical Autoethnography to Aesthetic of Self-Care by People with Epilepsy* [การประยุกต์ใช้วิธีวิทยาการวิจัยแนวอัตตาธิพันธุวรรณาเชิงวิพากษ์เพื่อสร้างสุนทรียะในการดูแลตนเองของบุคคลเป็นโรคลมชัก], *Journal of The Royal Thai Army Nurses*, 21(3), (249-305). (in Thai)

- Leedorkmai, P., Noklang, S., & Sankatiprapa, K. (2023). Virologists: A Definition in the Medical Space Before the Outbreak of COVID-19. [นักปฏิบัติการไวรัสวิทยา: ความหมายในพื้นที่ทางการแพทย์ ก่อนอุบัติการณ์ไวรัสโควิด-19]. *The Journal of Prapokklao Hospital Clinical Medical Education Center*, 40(4), (446-455). (in Thai)
- Leedorkmai, P., Noklang, S., & Sankatiprapa, K. (2024). *The reconstruction of virology laboratory staff subjectivities amidst of covid-19 pandemic in Thailand* [การสร้างตัวตนใหม่ของนักปฏิบัติการไวรัสวิทยาในยุควิกฤตการแพร่ระบาดของโควิด -19 ในประเทศไทย], (Doctoral dissertation, Srinakharinwirot University. (in Thai)
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Martin, J.P. & Garza, C. (2020). *Centering the Marginalized Student's Voice Through Autoethnography: Implications for Engineering Education Research*, *Studies in Engineering Education*, 1(1), p. 1-19. Available at: <https://doi.org/10.21061/see.1>.
- Niyomdech, A., & Noklang, S. (2024). *Using of Action Learning Approach on Self-Empowerment of the Elderly*. *Revista de Gestão Social e Ambiental*, 18(6), 1-16.
- Noklang, S., (2019). *The participatory action research for local wisdom knowledge management about utilization of Nipa Palm in Yong-Star Island community, Trang province* [การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เรื่อง การใช้ประโยชน์จาก ต้นจาก ในชุมชนเกาะหยงสตาร์ จังหวัดตรัง], *Journal of Public Administration and Politics*, 7(1), 180-208. (in Thai)
- Noklang, S., & Watthananukulwong, T. (2024). *Critical Participatory Action Research: Communities Empowerment for Social Change* [วิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเชิงวิพากษ์: การเสริมพลังของชุมชนเพื่อเปลี่ยนแปลงทางสังคม], *Journal of Social Research and Review*, 47(1), (1-13). (in Thai)
- Portschy, J. (2020). Times of power, knowledge and critique in the work of Foucault. *Time & Society*, 29(2), 392-419. <https://doi.org/10.1177/0961463X20911786>
- Promata, S., Noklang, S., & Saleemad, K. (2024). Rural Teachers: Meaning from Mainstream Development Discourse on Teachers' Self-Stigma in Rural Areas. *Journal of Arts and Thai Studies*, 46(3), E3679 (1-13). <https://doi.org/10.69598/artssu.2024.3679>.
- Ruktaengam, H., (2018). *Self and (Those Who are Made) Others: A Narrative from A Narrative of An Art Therapist* [ตัวตนและคน (ที่ถูกทำให้เป็น) อื่น: เรื่องเล่าจากเรื่องเล่าภาคสนามของนักศิลปะบำบัด]. [Unpublished Manuscript]. Nakhon Pathom: Mahidol University. (in Thai)
- Reed-Danahay, D. (2017). Bourdieu and Critical Autoethnography: Implications for Research, Writing, and Teaching. *International Journal of Multicultural Education*, 19(1), 144-154. <https://doi.org/10.18251/ijme.v19i1.1368>
- Sankatiprapa, K., (2006). *See but Unseen, Voice but Voiceless, Hear but Unheard: a Debate on Knowledge of Kathoey Sexual Exploitation* [มองแต่ไม่เคยเห็น พูดแต่ไม่มีเสียง ได้ยินแต่ไม่รับรู้ ว่าด้วยความรู้เรื่องการเอาเปรียบกะเทยทางเพศ], *Journal of Mekong Societies*, 2(3), (37-72). (in Thai)
- Wisetsakdee, W., (2019). *Identity of subculture of waste pickers economic space* [อัตลักษณ์พื้นที่ทางเศรษฐกิจของกลุ่มวัฒนธรรมย่อยคนคัดขยะ], *Veridian E-Journal, Silpakorn University: Humanities, Social Sciences, and Arts*, 12(5), (865-881). (in Thai)

หลักเกณฑ์วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์ (ฉบับปรับปรุง 2567)

วัตถุประสงค์

วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์ เป็นวารสารวิชาการของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นเวทีวิชาการในการเผยแพร่ แลกเปลี่ยนองค์ความรู้และผลงานการวิจัย/วิชาการทางด้านสังคมศาสตร์ การวิจัย และการพัฒนาสังคม

การรับพิจารณาบทความ

วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์ มีนโยบายรับพิจารณาบทความวิจัย บทความวิชาการ บทความปริทัศน์และบทปริทัศน์ หนังสือ ของนักวิชาการ นักวิจัย นิสิต นักศึกษาและบุคคลทั่วไป ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษที่เกี่ยวข้องและได้มาตรฐานตามที่วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์ได้กำหนดไว้ ทั้งนี้โดยไม่คำนึงถึงหน่วยงานต้นสังกัด พื้นฐานทางการศึกษา แหล่งเงินที่พำนัก หรือศาสนาของผู้เขียน

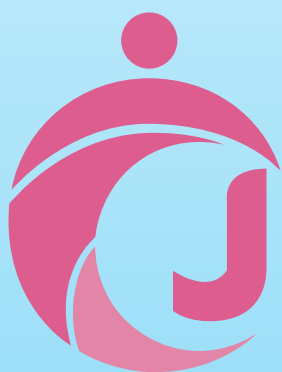
คำแนะนำสำหรับการเตรียมต้นฉบับ

1. ต้นฉบับพิมพ์ด้วย Microsoft Word for Windows ความยาวไม่เกิน 10 - 20 หน้า กระดาษ A4 หรือไม่เกิน 7,000 ตัวอักษร (ดูรายละเอียดขนาดอักษร การจัดรูปแบบ และรูปแบบการอ้างอิงได้ในตามคำแนะนำการเตรียมต้นฉบับ ได้ที่ <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/socialresearchjournal>)
2. มีบทคัดย่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ไม่เกิน 250 ตัวอักษร
3. ระบุ ชื่อของผู้เขียน หน่วยงานที่สังกัด
4. ผู้ส่งบทความควรตรวจสอบความถูกต้องของการพิมพ์ต้นฉบับ เช่น ตัวสะกด วรรคตอน และความเหมาะสม ความสละสลวยของการใช้ภาษา และควรแบ่งบทความให้ชัดเจนดังนี้
 - 4.1 บทความวิชาการ หัวข้อและเนื้อหาควรชี้ประเด็นที่ต้องการนำเสนออย่างสมบูรณ์ และมีลำดับเนื้อหาที่เหมาะสมเพื่อให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจได้ชัดเจน รวมถึงมีการใช้ทฤษฎีวิเคราะห์ประเด็นต่างๆ ตามหลักวิชาการ โดยมีการสรุปประเด็น อาจเป็นการนำความรู้ กรอบแนวคิดและทฤษฎีจากแหล่งต่างๆ มาสังเคราะห์ โดยที่ผู้เขียนสามารถให้ทัศนะทางวิชาการผ่านมุมมองของตนเองได้อย่างเด่นชัด และเกิดประโยชน์แก่ผู้อ่าน
 - 4.2 บทความวิจัย ควรให้มีการนำเสนอการวิจัยและผลที่ได้รับอย่างเป็นระบบ
5. ผลงานวิชาการที่ส่งมาต้องไม่ได้รับการเผยแพร่ที่ไหนมาก่อนหรือกำลังอยู่ในกระบวนการพิจารณาของวารสารฉบับอื่นๆ
6. กองบรรณาธิการจะพิจารณาบทความที่ส่งมาและเสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิคัดกรองบทความ เพื่อพิจารณาคุณภาพความเหมาะสมของบทความก่อนการจัดพิมพ์
 - 6.1 ในกรณีที่ผลการพิจารณาให้จัดพิมพ์ได้ หรือต้องมีการปรับปรุงแก้ไขก่อน กองบรรณาธิการจะแจ้งให้ทราบ โดยผู้เขียนจะต้องดำเนินการปรับแก้ให้แล้วเสร็จภายในระยะเวลาที่กำหนด และกองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ในการตกแต่งต้นฉบับให้ถูกต้องตามหลักภาษาไทย และภาษาอังกฤษ
 - 6.2 ในกรณีที่ผลการพิจารณาไม่สามารถจัดพิมพ์ได้ กองบรรณาธิการจะแจ้งและส่งต้นฉบับผลงานคืนแก่ผู้เขียน
7. ลิขสิทธิ์ของผลงาน ทัศนะและข้อคิดเห็นในวารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์ เป็นของผู้เขียนแต่ละท่าน มิใช่ทัศนะและข้อเขียนของกองบรรณาธิการ หรือสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้ประสงค์จะนำข้อความใดๆ ไปผลิต/เผยแพร่จะต้องได้รับอนุญาตจากผู้เขียนและกองบรรณาธิการวารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์ว่าด้วยกฎหมายลิขสิทธิ์

แนวทางในการพิจารณาบทความ

1. กองบรรณาธิการ ส่งบทความไปยังผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อพิจารณาคัดกรองบทความ ตามความสนใจ และความเชี่ยวชาญของผู้ทรงคุณวุฒิสองท่านต่อหนึ่งบทความ
2. ผู้ทรงคุณวุฒิจะให้ข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะ ตามที่เห็นสมควร ลงในแบบฟอร์มข้อคิดเห็นเกี่ยวกับบทความ และส่งคืนกลับยังกองบรรณาธิการ
3. กองบรรณาธิการส่งต้นฉบับและข้อคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิให้ผู้เขียนปรับแก้ไข (ถ้ามี) ภายในระยะเวลา 2 เดือน และส่งต้นฉบับ (ฉบับแก้ไข) กลับมายังกองบรรณาธิการเพื่อพิจารณาว่าได้รับแก้ไขหรือไม่ อย่างไร

วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์ ยินดีพิจารณาบทความวิจัย บทความวิชาการ บทความปริทัศน์และบทปริทัศน์หนังสือ ของนักวิชาการ นักวิจัย นิสิต นักศึกษาและบุคคลทั่วไป ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษที่เกี่ยวข้องและได้มาตรฐานตามที่วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์ได้กำหนดไว้ ผู้เขียนสามารถส่งต้นฉบับผ่านเว็บไซต์ <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/socialresearchjournal> และสามารถดูรูปแบบและคำแนะนำในการเตรียมต้นฉบับได้ตามเว็บไซต์ข้างต้น บทความทุกเรื่องจะผ่านการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิทั้งภายใน และภายนอก โดยกองบรรณาธิการใช้ระบบการประเมินที่ผู้ประเมินและผู้เขียนบทความต่างไม่ทราบชื่อของแต่ละฝ่าย (double-blind review) ทั้งนี้ ข้อคิดเห็นใด ๆ ที่ตีพิมพ์ในวารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์ ถือเป็นความเห็นของผู้เขียน

วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์

Journal of Social
Research and Review

วารสารแห่งสถาบันวิจัยสังคม
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
A Journal of the Social
Research Institute,
Chulalongkorn University